

● CSOPORTOSULÁS, LÁZADÁS ● ÉS A TÁRSADALOM TERRORIZÁLÁSA

● Rendészettörténeti tanulmányok 2. ●

● RENDŐRSÉG ● TUDOMÁNYOS TANÁCSA

2019.

**CSOPORTOSULÁS, LÁZADÁS
ÉS A TÁRSADALOM TERRORIZÁLÁSA
RENDÉSZETTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 2.**

Budapest
2019

**A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM RENDÉSZETTUDOMÁNYI
KARÁN 2018. DECEMBER 5-ÉN MEGRENDEZETT „ZENEBOVA,
CSOPORTOSULÁS, LÁZADÁS. TÖMEGDEMONSTRÁCIÓ KEZELÉSE,
RAZZIÁK A MÚLTBAN ÉS JELENBEN” ÉS A 2019. MÁRCIUS 21-ÉN
MEGRENDEZETT „A RENDETLENSÉG RENDJE. ŐRSÉGEK, GÁRDÁK,
KÜLÖNÍTMÉNYEK ÉS SZABADCSAPATOK – RENDVÉDELEM 1918-
1922” CÍMŰ KONFERENCIÁKON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK
ALAPJÁN**

Szerkesztette:
Jámbor Orsolya Ilona
Tarján G. Gábor

Kiadja a Rendőrség Tudományos Tanácsa

Felelős kiadó: Dr Németh József r. ezredes, RTT elnöke
Felelős szerkesztő: Dr. Tarján G. Gábor

HU ISBN 978-615-00-6823-7

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem

dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOMJEGYZÉK

Sallai János: A rendészet és tudományának kezdetei Nyugat-Európában	7
Bartha Ákos: Az utolsó csepp a pohárban: Soltra József rendőr meggyilkolása	28
Csunderlik Péter: A vörös III. Richárd - Korvin Ottó emlékezete a Horthy-korszakban	46
Kerepeszki Róbert: Terror és megszállás - Debrecen megpróbáltatásai 1919/20-ban	58
Légrády Andor: Fegyveres erőszak Soltvadkerten és Kecelen 1919-ben	76
Szabó Csaba: A rendőrségi fegyverrazziák	84
Végső István: A Kun Köztársaság nyomában: üldözés, letartóztatás, antiszemitizmus, gyilkosság (Kiskunhalas 1918-1920)	96
Prantner Zoltán: A túlreagált fellépés - tragédia Endrődön, 1935	106
Lénárt Máté Gábor: Ellenforradalmak és hatalmi harcok a vendvidéken - A legrövidebb forradalom és a legrövidebb köztársaság életútja	122
Kovács Tamás: A Nemzeti Hadsereg és a tiszti különítmények	151
Prantner Zoltán: Nemzeti számonkérés Tolna megyében, „igazság-szolgáltatás” Prónay módra	173
Sipos Máté Levente: Zsidó elkövetők és zsidó áldozatok (1919-1921)	194
Jámbor Orsolya Ilona: Emlékezetpolitika vagy manipuláció?	210

Máriás Csenge: Konszolidáció és razzia, (gazdasági rendészet 1945 után)	233
Deák József: Népi karhatalommal a nép ellen. A hatalom hatalma: rendezvények „kavalkádjának” rendőri biztosítása a Szovjetunióban	258
Tarján G. Gábor: Március idusa (A demokrácia és Caesar halála)	278

SALLAI JÁNOS

A RENDÉSZET ÉS TUDOMÁNYÁNAK KEZDETEI NYUGAT-EURÓPÁBAN

A rendészet, rendfenntartás gyökerei természetesen az ókori államokhoz kötődik. Maga a policia, polizei szavak is a görög politeia szóból származnak, bár jelentésük jelentősen eltér az eredeti görög szó jelentésétől.

Francia földön az ókori rómaiak után igyekeztek megőrizni úgy a rendet, ahogy a rómaiak megteremtették. A középkorban az uralkodók, a „rendőrállam” szellemében igyekeztek fenntartani a rendet. Nagy Károly 797-ben elrendelte, hogy az egyházak, árvák, özvegyek békéje és a védelemre szoruló emberek érdekében a különböző ügyeket első fokon a lakóhelyükön tárgyalják. Egy másik rendeletében 801-ben a grófokat szigorú ítélkezésre utasította a gonosztevők és tolvajok ügyében, hogy az utóbbiak sehol ne érezzék magukat biztonságban. Az igazságszolgáltatást Nagy Károly 803-ban a következőkre osztotta fel:

- földesúri bíróság,
- egyházi bíróság,
- községi bíróság,
- királyi bíróság,
- hűbéri, egyházi és községi bíróság hanyatlása.¹

Később 1586-ból fennmaradt, hogy III. Henrik pontosan meghatározta a biztosok ügyköreit. Ezek szerint a *„biztosok kötelesek hetenként egy, vagy két alkalommal meglátogatni a hatáskörükbe tartozó városokat és helyeket, hogy lássák és megismerjék azokat akik rendelkezései ellen vétének, legyen azok pékek, kocsmárosok, fuvarosok, széna, vajkereskedők, ellenőrizzék a súlyokat és mértékeket, a rőffel mérést is, nyitassák meg*

¹ Henri Buisson (1958): La police - Son Historie. Nouvelles Editins Latines, Paris. 34.

drágaság és ínséges időkben a gabonaraktárakat, kísérjék figyelemmel a közszükségleteket, köveztessék és csinosítsák az utcákat, fogják el és zárják be a csavargókat.”²

Ebben az időszakban fordulatot jelentett a rendészetben az „Amboise rendelet”³, amelyet 1672. januárjában adtak ki, és amelyben Párizs, valamint a tizenkét vidéki parlamenti város kivételével a rendes bíróságokat elzárták a rendőrségtől.

A mai Németország a középkorban sok kishercegségből és több királyságból állt, amelyek közül Poroszország emelkedett ki. Meghatározó volt még Szász, Bajorország és Württemberg. Források szerint 1530-ban az Augsburgban megtartott birodalmi gyűlés kibocsátott egy birodalmi rendőri szabályrendeletet,⁴ melynek bizonyos pontjai jellegzetes rendészeti rendelkezéseket tartalmaztak. Így többek között a következő ügyekkel kapcsolatosan rendelkezett: *„uzsoraügyletek, fegyverviselés, istenkáromlás, házasságtörés, koldusok és munkakerülők, cigányok, vándorlók, énekesek.”⁵*

A korabeli leírások szerint a 16-17. századi Párizs és francia vidékek közbiztonsága nagyon rossz, maga a város koszos, piszkos, mocsaras volt, és a levegője bűzt árasztott. A közhigiéniiai helyzetet nagyban rontotta a vágóhidak, halpiacok, temetők kigőzölgése. 1664-ből fennmaradt forrás szerint: *„Párizs vidékén éjjel-nappal lopnak, gyilkolnak, elérkeztünk a századok sőpredékéhez.”⁶* Valószínűleg ez a rossz közbiztonsági helyzet, és az emberekben eluralkodott félelmek motiválhatták XIV. Lajost 1666-ban, amikor egy bizottságot megbízott a párizsi rendőrség megreformálásával. A bizottság vezetőjének Séguier nevezte ki, aki kötelezte a tulajdonosokat a házuk előtt az út kikövezésére, nyilvános kutakat ásattak, a csatornákat megtisztították,

2 Henri Buisson (1958): La police – Son Histoire. Nouvelles Editions Latines, Paris. 40.

3 U.o.

4 Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, Szent István nyomda, 10.

5 U.o.

6 Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, Szent István nyomda, 67.

eltüntették a butikok sokaságát. Szabályozták a fegyverviselést, és a cigányok, kóborolók, katonák éjjel-nappali csavargását.⁷

E reform részeként 1667-től XIV. Lajos a közrend, közbiztonság, köztisztaság, utcai világítás feletti jogkört a városi vezetéstől elvette, és egy önálló királyi tisztviselőre bízta.⁸ Ezzel Európában elsőként létrejött az állami rendőrség, és alapul szolgált más nyugat európai országok, városok számára. Ebben az időben, Párizsban már lámpákkal világították az utcákat, amelyek megszámlálására rendőrség által 1668-tól került sor, mellyel javították a közbiztonságot, és ennek emlékére XIV. Lajos „*Biztonság és világosság*” feliratú emlékérmét veretett. Később Párizs „főkapitánya” 1671-ben Colbertnek írt levelében kihangsúlyozta, hogy a rendet könnyebb fenntartani, mint megzavarás után helyreállítani.⁹ 1674-ben kettéosztották a rendőri hivatalt Párizsban, majd két hónap múlva a következő indokkal egyesítették azt: „*tekintve , hogy a rendőrség amelynek fő feladata a lakosok biztonságának nyugalmanak, létfenntartásának és kényelmének megőrzése, s ennek Párizs egész kiterjedésében általánosnak és egyformának kell lennie.*”¹⁰ Ebben az időben Párizs rendőrfőnöke La Reynie volt, aki megnövelte az őrség létszámát, megkezdte Párizs utcáinak tisztántartását, kivilágítását. Az általa kiadott útügyi intézkedések Franciaországban emlékezetesek maradtak. Rárontott a játékbarlangokra, és fel akarta számolni a zsvány negyedet. Leghíresebb rendelkezésével létrehozta a községi rendőrséget, amelynek minden hatásköre tőle származott. A király felé meghatározó jelzéseket adott a prostitúcióval kapcsolatos rendelet kiadásához, és sokat tett a szerencsétlen, talált gyermekek elhelyezése érdekében, ezzel megteremtette a talált gyermekek otthonát.¹¹

7 Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, Szent István nyomda, 67-68.

8 Dorning Henrik (1916): Külföldi rendőrségek. A német, osztrák és francia rendőrségek szervezete és működése. Budapest Pátria, 26.

9 Henri Buisson (1958): La police – Son Historie. Nouvelles Editins Latines, Paris, 70.

10 Henri Buisson (1958): La police – Son Historie. Nouvelles Editins Latines, Paris, 71.

11 Henri Buisson (1958): La police – Son Historie. Nouvelles Editins Latines, Paris 75.

Párizsban a folyamatos nyugtalanságok miatt 1693-ban egy parlamenti rendelet megtiltotta a gyülekezést a pékeknek. Ugyanakkor már ekkor előtérbe került a titok rendészet és politikai rendőrség. Argenson, Párizs rendőrfőnöke 1714-ben a községi rendészetet elhanyagolja, de a politikai rendőrségre kiemelten figyel. A megbízottjaitól tájékozik a koldusokról, csavargókról, idegenekről, templomok rendjéről, kémekről, röpiratokról.

A 18. század elején a párizsi rendőrség tevékenységei között már ott találhatjuk a következő főbb rendészeti tevékenységeket: vallásrendészetet, erkölcsrendészetet, közrendészetet, sajtórendészetet, egészségügyi-, vagy orvos rendészetet, útrendészetet, cselédrendészetet, koldusrendészetet, politikai rendészetet, bűnügyi rendészetet.

Az 1677-es rendelet tehát megteremtette és felállította a Párizsi rendőrséget, ahol a rendőrség a bíróságtól elválasztva gyakorolhatta hatáskörét. Ez szolgált mintául Franciaországban a községi rendészet kialakításához, és más nyugat-európai országokban az állami rendőrség felállításához.

A közhiedelmekkel ellentétben a modern rendészet – amely a 18. századig, vagyis a modern állam kialakulásáig nem különült el a többi szervezettől¹² - nem a porosz, német, hanem a francia területen alakult ki, amely folyamat főbb mérföldkőjének a Párizsban 1667-ben létrehozott rendőrséget, valamint a 1705-1707 között megjelent Nicolas Delamare (1639-1723) *Traité de la Police*” című, rendészetről szóló könyvét lehet tekinteni. Az 1705. és 1707. között két kötetben kiadott munkája a következő rendészeti témákat vizsgálta: „*vallás; közerkölcsök; egészség; élelmiszerek; közbéke és közbiztonság; közlekedés; tudományok és szabad művészetek; kereskedelem, kézművesség, mechanikus művészetek; cselédség; napszámosság; szegénység.*”¹³

A szerzőt a versailles-i építkezésekkor maga XIV. Lajos kérte fel arra, hogy az építkezések körüli korrupciós ügyeket felderítse,

12 Balla Zoltán (2017): A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Dialóg Campus, 11.

13 A francia közigazgatási jogtudomány jellegzetességei (1705-1945). Forrás: http://polgariszemle.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=705:a-francia-koezigazgatasi-jogtudomany-jellegzetessegei-1705-1945&catid=100&Itemid=110 (Letöltés ideje: 2017. 04. 12.)

valamint, hogy némiképpen csillapítsa a gabonaár növekedése miatti zavargásokat a megfelelő eszközökkel.¹⁴ Később 1667-ben a parlament elnöke arra kérte fel, hogy írjon egy nagyobb léptékű, módszeres megfigyeléseken és kutatáson alapuló munkát, aprólékosan számba véve mindazt, ami a nagyváros helyes igazgatása számára elengedhetetlen.¹⁵ Delamare szerint „*a police mindennel köteles foglalkozni, ami az emberek boldogságával összefügg.*”¹⁶ A továbbiakban Delamare fő művében a következőket írta: „*A police természetesen nem a dogmatikus ortodoxia, hanem az élet erkölcsi minősége szempontjából foglalkozik a vallással. Ha az egészségügyet és az ellátást tekintjük, akkor a police feladata az élet fenntartása. A kereskedelem, a gyárak, a dolgozók, a szegények és a közrend tekintetében a police-nak az a dolga, hogy komfortossá tegye az életet. Ha a színházakra, az irodalomra és a szórakoztatásra gondolunk, akkor a police az életörömet szolgálja. Egyszóval a police tárgy maga az élet, annak minden nélkülözhetetlen, hasznos és szükségleteket meghaladó elemével, ugyanis ez a háromféle dolog az, amire az életben szükségünk van, vagy aminek életünk során hasznát vehetjük. Az, hogy az emberek éljenek, és hogy jobban menjen a soruk annál, minthogy napról-napra élnek vagy túlélnek: pontosan ez az, amit a police-nak biztosítania kell.*”

Delamare fő tételei a következők:

- ami az egyén szempontjából meghaladja a szükségleteket, az az állam számára nélkülözhetetlen lehet, és ez fordítva is igaz,
- emberek boldogsága politikai kérdés,
- az államnak nemcsak az emberrel, illetve sok együtt élő emberrel kell foglalkoznia, hanem a társadalommal.¹⁷

14 Kovács Ákos András (2013): Egy XVIII. századi végi életút eszmetörténet értelmezésének lehetőségei. Budapest, ELTE, 161.

15 U.o.

16 Hans-Gerd Jaschke - Tore Bjørgo - Francisco del Barrio Romero - Cees Kwanten - Robin Mawby - Milan Pagon (2007): A rendészettudomány európai megközelítése munkacsoport (PGEAPS). Zárójelentés tervezet. Münster, CEPOL, 33.

17 U.o.

Mindebből jól látható, és megerősíti a korábban leírtakat, hogy Delamare a police-t a társadalmat alkotó egyénekről való gondoskodásban látja és határozza meg.

Delamare alkotásának hatása elmaradt a jelentőségétől. Művét Karvasy Ágoston a legrégebbi közrendészeti¹⁸ kiadványnak tartotta. A legnagyobb hatást a német rendészettudományra gyakorolt, melynek következtében német területen kialakult a modern rendészet.

A 16-17. században Németországban a „ius politiai” széles körben teljes hatáskört biztosított minden olyan rendelet kibocsátásához, amely az akkori alattvalók számára a „*földi boldogulást*” biztosította, és ezzel a jóléti típusú rendőrállamot megalapozta. Ebben az időben a rendőrségnek két jellegzetes feladata volt, az egyik az alattvalók testi épségének és jólétének védelme, valamint a jó erkölcsük feletti őrködés. Így ebből a korszakból vált ismertté a gazdasági, fényűző, erkölcs- és vallásrendészet fogalma.

18 Karvasy Ágost (1870): A közrendészeti tudomány és culturpolitika, Pest, Athenaeum, 8.

Párizs 1910

Párizs 2019

Poroszországban először 1794-ben az Allgemeine Landrecht¹⁹ (az államigazgatási alaptörvény) rendelkezik részletesen a rendőrség feladatairól. Az Allgemeine Landrecht (AL) szerint „A rendőrség feladata a közbéke, a közbiztonság, és a közrend fenntartására és a közönséget vagy annak egyes tagjait fenyegető veszélyek elhárítására szükséges intézkedések foganatosítása.”²⁰ Ugyanígy az első ismert rendészet fogalom is az AL-hez köthető, amely szerint „A rendészet feladata, a köznyugalom, közbiztonság és a közrend biztosítása, továbbá a közönséget és annak egyes tagjait fenyegető veszélyek elhárítása érdekében a szükséges intézkedéseket megtétele.” A fogalom tartalmában időtállóan bizonyult, és a mai napig vállalható. Ugyanakkor az utóbbi években a rendészeti szakirodalomban megjelent egy meglehetősen markáns új nézet a rendészet fogalmáról. Eszerint az Allgemeines Landrecht mintegy 225 éves definícióját lényegében jelentősebb módosítás nélkül felhasználó Concha Győző, Tomcsányi Móric, Tóth József, Szontagh Vilmos, Magyar Zoltán, majd utánuk az 1990-es évek elején Szamel Lajos nem adaptálta a modern közigazgatás tudomány eredményeit, az általuk megadott fogalom tartalmában teljesen, formailag közel teljesen megegyezik a porosz törvénykönyv tárgybeli szövegével.²¹ Ehhez képest „a rendészet olyan közigazgatási tevékenység, amely a (köz)biztonság védelmét sajátos intézkedésekkel, kényszerintézkedésekkel és titkos eszközökkel, a legitim fizikai kényszer monopóliumának birtokában biztosítja.”²² Poroszországban a 18-19. században a vasúti és bányarendészetet, folyamhajózási és kikötőrendészetet, valamint a gát és erdőrendészet tevékenységet is önálló rendőrsegek végezték.

Ugyancsak a porosz birodalomhoz, Nagy Frigyeshez köthető a titokrendészet, a titkosrendőrség megszületése. Nagy Frigyes főleg az államra veszélyes személyek állandó figyelésének

19 Balla Zoltán (2014): A rendészet unortodox jellegő megközelítése. Forrás: <http://pecshor.hu/periodika/XV/balla.pdf> (Letöltés ideje: 2019. április 13.)

20 Allgemeine Landrecht. II. rész 17. cím 10. §

21 Balla Zoltán (2017): A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Dialóg Campus, 38.

22 Balla Zoltán (2017): A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Dialóg Campus, 47.

érdekében építette ki a titkosszolgálat intézmény rendszerét, amellyel a vendégfogadósokat is bevonva a vendégek, polgárok magánbeszélgetéseit lehallgattatta, a postaforgalmat leellenőriztette. A rendészet fejlődésének következő determináns „korszaka I. Ferenc királyhoz...köthető... az általa kétszer, 1801-ben és 1814-ben átalakított államigazgatás...létrehozta a titkos kabinetet, ami erős leegyszerűsítéssel a mai nemzetbiztonság központi hivatalának felel meg.”²³

A francia polgári forradalom, mint minden másra, a rendőrségre és a rendészetre is nagy hatással volt. A Nemzetgyűlés azzal, hogy 1789-ben eltörölte a feudális rendszert, az ahhoz kapcsolódó igazságszolgáltatást, a hivatalok megvásárolhatóságát, helyreállította Franciaországban a szabadságjogokat. A francia polgári forradalom első időszakában a Nemzetgyűlés megszavazta a csoportosulás elleni statáriális törvényt. A községi rendőrség jogainak helyreállítása, kibővítése után a községi rendészethez tartozott a köztisztaság, közegészségügy, közbiztonság és nyugalom biztosítása. A forradalmi idősakra jellemzőek a gyors, éles változások, királyi ellenrendőrség létrehozása, káosz, rendetlenség, zűrzavar, általános rendőrfőnök eltörlése stb. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy ez a zűrzavar kényszerítette ki a „biztonsági igazolvány”²⁴ kiadását, amelyet a francia polgároknak fehér, a külföldieknek piros színben állítottak ki. A zűrzavart követi Robespierre forradalmi rendőrsége, melyet a bukás utáni tisztogatás, majd az utolsó szakasz, a direktórium követett, amely a rendetlenség és az anarchia ellen keményen lépett fel, és létrehozta a rendőr minisztériumot, ahol főtitkárságot létesítettek a táviratok felbontására, elemzésére. E rendőr minisztérium híres-hírhedt vezetője volt 1799-1815 között Fouché²⁵, aki a rendészet terén kötelességének érezte a belső köznyugalom visszaállítását, a bűn megelőzését. Fouché szerint a rendőrség feladata: „*a közrend megőrzése, valamint az, hogy ébren őrkdjék*²⁶ az állam

23 Balla Zoltán (2017): A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Dialóg Campus,13.

24 Henri Buisson (1958): La police – Son Historie. Nouvelles Editins Latines, Paris, 174.

25 Stefan Zweig (1999): Fouché életrajza, Budapest, Kossuth, 202.

26 Ez az őrkdés Fouché szerint kiterjed az egyszerű polgártól a császárig.

és egyén biztonsága felett, a rendőrség különböző eljárási módjaiban csak az igazságot tarthatja szem előtt, a rendőrség az igazság fáklyája, de nem pallosa.”²⁷ Fouché mindent megtett, hogy meggyőzze a franciákat, hogy a rendőrség célja kizárólag a társadalmi rend fenntartása, bűncselekmények megakadályozása, elhárítása, és hogy visszatartsa és megállítsa mindazt, amit a törvény nem bír elhárítani.²⁸ A forradalmi idők és a zűrzavar után Fouché kiemelt figyelmet fordított az államrendészetre, hogy mindenről értesülve legyen, ami esetleg felkeléshez, összeesküvéshez vezethet. Ebben az időszakban a titokrendészet nagy fejlődésen ment át. Mind a belső, mind a nemzetközi kémkedés, hírszerzés szálait természetesen Fouché mozgatta. Megszerkesztette a királpárti felkelések térképét, és szigorú cenzúrát vezetett végig minisztersége idején.

Fouché főnöke, Napóleon szerint egy szenvedély nélkül vezetett rendőrségre volt szükség, amely művészete abban áll, hogy „ne vegyük észre azt, amit nem érdemes meglátni.”²⁹

A Napóleont és Fouchét felváltó rendszerek, állami közszolgálatot jelentő rendőrsége csak lassan tudott kialakulni. E lassú változás egyik fő állomása 1852. volt, amikor a miniszterelnöki rendelet rögzítette a belügyminiszter hatáskörét, amelyben jól tetten érhetőek voltak a legfőbb rendészeti tevékenységek. E szerint: „Az államrendőrségre vonatkozó törvények végrehajtása, a köztársaság belső biztonsága, és nyugalma, a nemzetőrség a köztársasági gárda és a csendőrség igénybevételével mindahhoz, ami a közrend fenntartására irányul, az újságok, színházi darabok, mindenféle közlemények felügyelete, a börtönök, toloncházak, igazságszolgáltatás, bebörtönzés rendészete, a párizsi és megyei prefekturák, személyzetére vonatkozó, valamint az államrendőrség mindenféle tisztviselőjére, a kereskedelmi, az egészségügyi, ipari rendőrségre vonatkozó személyzeti ügyek, végül a koldulás csavargás korlátozása.”³⁰

27 Fouché: Hanga túlvilágról. in Sallai János (2015): A magyar rendészettudomány története, Budapest, NKE, 91-93.

28 Henri Buisson (1958): La police - Son Histoire. Nouvelles Editions Latines, Paris, 203.

29 Henri Buisson (1958): La police - Son Histoire. Nouvelles Editions Latines, Paris, 246.

30 Henri Buisson (1958): La police - Son Histoire. Nouvelles Editions Latines, Paris, 270.

A 19. század közepén adta ki Alexandre-François Vivien az Études administratif c. közigazgatási munkáját, amelyben külön foglalkozott rendészeti kérdésekkel.³¹ Véleménye szerint a hatalmon lévő kormány ellenségeinek tevékenysége miatt van szükség a politikai, azaz titkosrendőrségre. Mivel Viviennek rendőrprefektusi és rendőrminiszteri múltja miatt voltak rendészeti tapasztalatai, ezért álláspontja, mely szerint a rendőrség feladata a közbiztonsági intézkedések végrehajtása, mértékadónak tekinthető.

A németföldről kiindult reformációt követően a rendészet fogalma átalakult, leszűkült, és a korábbi, teljes államigazgatást lefedő rendészetből kivált a külügyi igazgatás, pénzügyigazgatás, hadügy és igazságszolgáltatás³². A 18-19. században élt közismert német filozófus, Immánuel Kant a rendészet fogalmát tovább szűkítette, és „szemléletében már csak a közbiztonságot szolgáló jogintézmény, melynek a közbiztonságon kívül legfeljebb a közérkölcstiséget kell oltalmaznia, de csak a ház küszöbéig.”³³

Ugyanebben az időszakban különböző német területeken eltérően alakult a rendészetről alkotott felfogás. Badenban szűkebben értelmezett rendészethez ragaszkodtak, amely szerint „a rendészet feladata, az állam által nyújtott kulturállapot megóvása, biztosítása.”³⁴ Hamburgban a rendészet alatt közveszély elhárítását, és a közrendháborítás megakadályozását értették. Thüringiában az egyént, vagy a közösséget fenyegető olyan közveszély elhárítása, amely a közrendet, köznyugalmat vagy a közbiztonságot megzavarná.³⁵ Bajorországban, Hessenben, Meckleburg-Schwerinben és Würtenbergben, valamint Szászországban is hasonló a thüringiai fogalomhoz.

31Koi Gyula (2013): Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban. - Hazai és nemzetközi tudománytörténeti visszapillantás a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig, Győr, 67

32Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban, Eger, Szent István nyomda, 15.

33 Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban, Eger, Szent István nyomda, 16.

34 Tóth József (1938): A rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban, Eger, Szent István nyomda, 18.

35 U.o.

Amint a fentiekből jól kivehető, a 19. század elejére már a jóléti gondoskodó állam jellemezte rendészfogalom kiüresedett, és azokra a közveszély elhárítási tevékenységekre korlátozódott, amelyek fő célja a közrend, közbiztonság megóvása. A német területeken az alattvalóból lassan polgárrá váltak az emberek, és ez az út elvezetett az állampolgár fogalmához.

A német területen bekövetkezett fejlődésnek, változásoknak a szellemi, kulturális élet területein is érezhetővé váltak a hatásai. A jog, közigazgatás, rendészettudományokban sorra kiváló munkákkal jelentkeztek a szakma tudósai. Ezek közül a rendészet és államtudomány ágazatokban kiemelkedő személyek voltak: Robert von Mohl és Lorenz von Stein. Mindkét tudóst munkái alapján Európában a modern rendészet, rendészettudomány megteremtőinek tartják. Magyarországon a 19-20. századi rendészeti, közigazgatási szakemberek szinte minden munkájukban hivatkoznak a két szerzőre. Ezért tartom fontosnak a két tudóst, és a rendészethez kapcsolódó írásaikat, gondolataikat bemutatni.

Robert von Mohl, nem annyira gyakorlati szakemberként, mint inkább elméleti teoretikusként tevékenykedett, melyet több, általa írt kiadott könyv is tanúsít. Munkáiban főleg az általános és a német államjogról, valamint a württembergi és az Észak-amerikai Egyesült-Államok közjogáról írt.³⁶ Művei közül a rendészettudomány számára kiemelt figyelmet érdemlő a „Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates” című alkotása, melynek három kötete közül az első 1832-ben Tübingenben jelent meg. Művében leírtak szerint: *„A rendészet, illetőleg rendőrség mindazon állami intézménynek és szabályoknak a foglalatja, melyeknek célja megóvni a társadalmat azon akadályoktól és bajoktól, melyek az emberi erők sokoldalú fejlődését gátolnák ott, ahol az egyesek ereje azokat előmozdítani vagy éppen nem, vagy csak tökéletlenül képes.”*³⁷ Ugyanakkor Mohl a rendőrség feladatait is meghatározta, úgymint: *„a rendőrség*

36 Mohl Robert necrologja. In.: Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1875. (10. évf.) 46. sz. 399-400.

37 Koi Gyula (2013): Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban, SZE-ÁJDI, Győr, 73.

*feladata pedig mindazon intézményeket megvalósítani és azon intézkedéseket megtenni, amelyek által a bűntettek és vétségek eleje vétethetik.”³⁸ A másik, hazánkban is ismert kiemelkedő alkotása az „Encyklopaedie der Staatswissenschaften” 1859-ben jelent meg, és Löw Tóbiás fordításában magyarul is olvasható. Robert von Mohl értékteremtő munkásságát legjobban illusztrálja, hogy például a „Jogállam” című írását³⁹ még a 21. században is fontosnak ítélték magyarra lefordítani és közölni. Mohl szerint az államnak két fő feladata van. Az egyik az állam területén a jogrend fenntartása, míg a másik feladatként „*ahol és amennyiben az egyén vagy a már kisebb csoportokká összeállt résztvevők erejéből nem telik, elő kell mozdítani az ésszerű emberi célokat.*”⁴⁰ Mohl a rendről alkotott nézeteiről a „Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates” című munkájában is ír. Véleménye szerint a „*rend nélkülözhetetlen emberi igény, a rendészetet az a tény hívta életre, hogy az emberek rendet igényelnek.*”⁴¹ „*ő a jogállamot (Rechtsstaat) és a jogállam által garantált egyéni szabadság irányadó normáit tette kiindulási pontjává. Nála a Polizei-tevékenység arra szolgált, hogy minden akadályt elhárítson az egyén szabad kibontakozásának útjából. Szerinte mindaz, amit az egyének és az általuk képezett csoportok nem tudnak megtenni önmagukért, a Polizei jogszerű tevékenységének körébe tartozik, és mindaz, amit az egyének és csoportjaik képesek önállóan megtenni, kívül esik a Polizei jogos fellépésének határain. Mohl váltig állította, hogy a Polizei fogalmát a biztonsági funkciók kizárásával e jóléti tevékenység számára kell fenntartani.*”⁴²*

Mohl Lorenz von Stein követte, aki fő munkájában kifejtette, hogy a rendészet már nem öncélú jogintézmény, hanem a közigazgatás részévé vált. Amellett, hogy Lorenz von Stein munkájával megalapozta a német rendészet etablációját, hosszú

38U.o.

39 Robert von Mohl (1995): Jogállam. In.: Takács Péter (szerk.) Joguralom és jogállam, Budapest, 32-37.

40 Robert von Mohl (1995): Jogállam. In.: Takács Péter (szerk.) Joguralom és jogállam, Budapest, 33.

41 Robert Mohl (1832-33): Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. Tübingen, I. kötet, 11.

42 Robert Mohl (1832-33): Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. Tübingen, I. kötet, 10.

időre a magyar rendészet művelői számára alapforrásként jelentkezett. A 19-20. században szinte minden jeles magyar rendészeti, közigazgatási tudós idézte munkáját, és maximálisan támaszkodott Lorenz von Stein által levert alapokhoz.

1855-ben az állam- és jogtudományok professzorává nevezték ki. Ebben az időszakban írta meg a rendészet számára úttörő, és egyben maradandó munkáját, a Verwaltungslehre-t, közigazgatás és rendészet témájában, melyet Kautz Gusztáv⁴³ fordított magyarra és egészített ki magyar vonatkozású ismeretekkel. *„Fő műve a hétkötetes Verwaltungslehre, melyben közigazgatási tanait foglalta össze, a mai napig is a közigazgatás-tudományok egy megbecsült alapmunkája. Gyakorlatilag a modern (Policeywissenschaft-korszak utáni) közigazgatás-tudomány megalapozása. Lényege egyszerre rejlik a műben lefektetett elvi tételekben, valamint abban, hogy a közigazgatás egész rendszerét bemutatta.”*⁴⁴

A kötetek témái:

- a végrehajtó hatalom (vollziehende Gewalt),
- a belügyi igazgatás (kiemelés SJ) tanulmányozása (Die Lehre von der innern Verwaltung),
- a közegészségügy (öffentliche Gesundheitswesen),
- a negyedik a rendészeti jog (kiemelés SJ) (Polizeirecht),
- az ötödik a művelődésügy (Bildungswesen),
- a hatodik a sajtóügy (Presse),
- a hetedik a gazdasági igazgatás (wirtschaftliche Verwaltung).

43 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871.

44 Koi Gyula (2013): Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban, SZE-ÁJDI, Győr, 82.

Német rendőrök 1925 és 2019

Stein ebben a munkájában nemcsak egy átfogó képet nyújtott a kormányzásról, az államigazgatásról, hanem jól elhatárolta a rendészet fejlődének fő korszakát, és jó előrelátással, hosszú időkre felvázolta a közigazgatás, rendészet kereteit. Stein úttörő művét már a könyv fordítója a bevezetésben jelezte, mely szerint Kautz Gusztáv eddig nem talált hasonló alkotást Európában.

Stein bevezetésében jól érzékeltette, hogy az igazgatás a 19. században, az államtudományokhoz hasonlóan egy átalakulási folyamaton ment át. Ebben a folyamatban a szerző véleménye alapján, az államigazgatás tudománya önálló tudományszakká fejlődik ki, melynek „tüzetesebb” művelése szükséges. A fordító kiegészítése szerint a magyar államigazgatási viszonyok ekkor sajátosak voltak, és a következők jellemezték: *„a kormány és igazgatás rendszertelen volta, bizonyos tekintetében teljes hiánya, nem létezése.”*⁴⁵

A beligazgatás és végrehajtó-hatalom témakört tárgyaló fejezet részben az államot az emberrel szimbolizálta, mely szerint az állam testét a főhatalmát gyakorló földterülete jelenti, míg a lelkét a rajta élő népesség, melyet együtt alkot az állam egyénisége. Az állam személyi életének három fő közegét⁴⁶ jelölte meg: az államfőt, az államakarat orgánumát és az állam cselekvőképességét. Ez utóbbiból vezette le, hogy amint az állam akarata a törvénykezésben, úgy az igazgatásban az állam cselekvőképessége nyilvánul meg. Ezt követően az igazgatás rendszerében az állam belső életének pénzügyi igazgatás és a büntető igazságszolgáltatás után a harmadik körébe a belügyigazgatást sorolta, mely Stein fogalma szerint: *„az állam azon tevékenységeinek összessége, mely az egyénnek, egyéni*

45Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871. XXIX

46Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871. 6.

*fejlődéséhez szükségelt, de önmaga ereje és fáradozása által magának meg nem szerezhető feltételeket nyújtja.*⁴⁷

Stein könyvének III. fejezete a közrendészetről szól, melynek már a felvezetőjénél lényegesnek tartotta leírni, hogy az államigazgatás egyik ágában sem fontos annyira a tiszta fogalomalkotás, mint a közrendészetnél. A 19 századtól kezdve a rendészet kutatói, művelői általában Stein rendészetre vonatkozó fogalom meghatározását mindig citálják.⁴⁸ E szerint a „*rendészet alatt mindazon formákat értették, amelyekben általában a kormány az igazgatásba avatkozik.*”

A rendészet fogalom első felosztásában a rendőrállam idején jóléti és biztonsági rendészetről lehetett említést tenni. Ugyanakkor a közjog fejlődése magával hozta a rendészet átalakulását, fejlődését. Ennek eredményeként a közjog és a törvényhozás szétvált. Ennek következtében Stein szerint a rendészet a kormányzat része (funkciója és joga) lett. Stein a belbiztonság feladatának tulajdonítja az előforduló veszélyek elleni biztonságot, és véleménye alapján a rendészet ott kezdődik, ahol e veszélyek ellen fel kell lépni. Így egyértelmű tehát, hogy a rendészetnek a fő feladata a biztonságot fenyegető veszélyelhárítás. Ebből a feladatból vezette le Stein, hogy a rendészetet jogosan hatalmazták fel, hogy a veszély nagysága és ereje ismeretében a saját belátása szerint (discrecionarius joggal élve) hozza meg intézkedéseit.

A veszélyelhárítás kapcsán a veszélyek kettős jellegűek lehetnek. Az egyik jelleg a „*személyiségeknek általában féktelen erejében rejlő veszély elhárításá*”-ban⁴⁹ jelentkezik, mely a biztonsági rendészet területe. A másik terület „*az egyes bizonyos*

47 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871, 47.

48 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871, 105.

49 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871, 109.

veszélyes cselekedetek ellen irányzott rendészet”,⁵⁰ amely az igazgatási rendészetet fedi le.

A biztonsági rendészet feladatainak teljesítése, pl. az egyén szabadságjogába való beleavatkozás, a francia polgári forradalmat követően csak a „*törvény nevében*” történhet. Itt is jól tetten érhető a francia polgári forradalom Steinre gyakorolt hatása. A biztonsági rendészet tevékenysége körében történő szabadságjogok korlátozása egy rendszert képeznek, melynek alapján Stein fensőbb és magánrendészetre választotta szét a biztonsági rendészetet.

A fensőbb biztonsági rendészet körébe sorolta azt a területet, ahol az emberek bármilyen okból való gyülekezete veszélyt jelenthet. Ide sorolta az egyleti,⁵¹ egyesületi, gyülekezési, népzavarási⁵² okokból csoportosult embereket. Ha külső támadás éri az országot, akkor természetesen a hadijog az irányadó.

A magánrendészetről, amelyet Stein alsóbb rendészetnek is nevezett, akkor beszélhetünk, ha az egyes személy válik veszélyessé (Ez lényegesen eltér a mai magánrendészet fogalom körétől). A magánrendészet kifejtésekor a rendőrség számára a mai napig alapelveként érvényesíthető irányelvet fogalmazott meg Stein. E szerint a „*rendőrség mindig arra törekedjék, hogy a személyes szabadságot csak bírósági meghagyás folytán korlátozza, ha e nélkül teszi, siessen a bírói eljárás megindítását szorgalmazni, azért azonban felelős, mit bíróság meghagyás nélkül tesz.*”⁵³

A rendészet másik nagy területe az igazgatási rendészet, amelyet az különböztet meg a biztonsági rendészettől, hogy nem a személytől, hanem a közülettől, vagy egyesek életviszonyából

50 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozása- és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871, 109.

51 Alapelv, hogy titkos gyülekezés tilos.

52 Össze csoportosulás, zendülés stb. céllal.

53 Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai. Folytonos tekintettel angol-, francia-, és Németország törvényhozására és irodalmára. Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után, a hazai viszonyainkra és törvényhozásukra való utalásokkal. Kautz Gusztáv jogtudor hites ügyvéd, a Győri Jogakadémia rendes tanára által. Budapest Ráth Mór. 1871, 113.

várható a veszélyforrás. Ezért az igazgatási rendészetnek fő feladata a közélet oltalmazása, amiből következik, hogy az igazgatási rendészet feladatai a rendészet minden ágában jelentkezhetnek.

Összegezve megállapítható, hogy a francia rendőrség és rendészettörténet hatása Európában kettős. Egyszer 1667-ben az állami rendőrség létrehozásával Európában példát mutatott, melyet követően német, osztrák és magyar állami rendőrségek kialakításában példaként szolgált, amit ezekben az államokban fel is használtak. Másodszor modern rendészet kialakításában Nicolas Delamare *Traité de le Police* műve az elsőnek minősíthető a modern rendészet létrejöttében, és nagyban hozzájárult a német rendészettudomány megalapozásához, a rendészet és a (köz)biztonság egymástól elválaszthatatlan kapcsolatának⁵⁴ első jelentősebb jogi megjelenítéséhez, az *Allgemeines Landrecht* kiadásához.⁵⁵

Lorenz von Stein, Robert von Mohl, Otto Mayer munkái meghatározóknak bizonyultak az modern európai rendészet, rendészettudomány kialakulásában, megerősödésében, és osztrák terület közbeiktatásával a magyar rendészet megteremtéshez is nagyban hozzájárultak.

54 Balla Zoltán (2017): A rendészet alapjai és egyes ágazatai. Dialóg Campus, 37. o.

55 U.o.

BARTHA ÁKOS

AZ UTOLSÓ CSEPP A POHÁRBAN: SOLTRA JÓZSEF RENDŐR MEGGYILKOLÁSA

Jóllehet a kortársak által „*nagy háborúként*” számon tartott első világháború a politikatörténet konvencionális korszakolása szerint 1918 novemberében véget ért, Európa jó részén még sokáig nem hallgattak a fegyverek. A különböző milíciák, paramilitáris egységek és szabadcsapatok nem csupán arra voltak képesek, hogy a Baltikumtól a Balkánig rettegésben tartsák a lakosság egy részét, de időnként a nagypolitikára is hatást gyakoroltak, sőt olykor még önálló – jóllehet kérészéletűnek bizonyuló – államalakulatokat is létrehoztak. Bár a történetírásban nem jutott nyugvópontra a vita, hogy az elemi erejű erőszakhullám a négyéves, industrializált vérontás brutalizációs hatásának, vagy inkább a vereségnek és a forradalmaknak a következménye, Magyarország esetében ez a polémia tulajdonképpen másodlagos. Nálunk ugyanis mindhárom tényezőből (világháborús vérontás, vereség, forradalmak) kijutott a lakosságnak. Ebből a perspektívából – vagyis nemzetközi összehasonlításban – szemlélve az eseményeket akár visszafogottnak is nevezhető a visszaözlő katonák és az ezzel összekapcsolható „*parasztforradalom*” okozta erőszak, illetve az ennél jóval közismertebb vörös- és fehérterror számszerűsített végeredménye.¹ Ez azonban csupán az utókor bölcsessége. A kortársak nem Európa más vidékeihez, hanem addigi – évek óta folyamatosan romló színvonalú, de létbiztonság terén a

¹ Az általában George Mosse és Robert Gerwarth kötetivel megjelenített polémiához: Csiki Tamás (2018): A parasztság „forradalma” 1918-ban. In Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918 után. Szerk. Bódy Zsombor. Budapest, MTA BTK TTI, 147. A parasztforradalom téziséhez: Hatos Pál (2018): Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Budapest, Jaffa, 172-186. A magyarországi vörös- és fehérterrorhoz: Bődök Gergely (2011): Vörös és fehér. Kommentár, 3. sz. 15-31. Az összeomlás katonai vetületéhez legújabbban: Révész Tamás (2019): Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918-1919-ben. Budapest, MTA BTK TTI.

hátszágban nem veszélyeztetett – életükhöz hasonlították az örvénylő eseményeket.

Horthy Miklós Nemzeti Hadserege 1919. november 16-án vonult be Budapestre, melynek lakossága ekkorra már túl volt az összeomlás forradalommal összefonódott kaotikus eseménysorán, a vörösterroron és román megszálláson. A várt nyugalmat azonban a fehér tisztek feltűnése sem hozta el, sőt Budapesten még 1920-ban is javában forrtak az indulatok. A politikai indíttatású – vagy éppen szimplán rabló jellegű – gyilkosságok, a Lipótvárosi Kaszinó, a Demokrata Kör és a különböző kávéházak elleni szélsőjobboldali támadások, a különítményesek garázdálkodásai, valamint a zsidóverések és zsarolások már a kormányszatnak is kezdtek kellemetlenek lenni. Az atrocitásoknak több száz kárvallottja lehetett a fővárosban.²

Az erőszakhullámot egy szolgálatot teljesítő rendőr halála tetőzte be. 1920. november 10-én a hajnali órákban egyenruhát viselő támadók igazoltattak, majd súlyosan bántalmaztak és kiraboltak két nyomdászt a Teréz körúton, az Aradi utcánál. A helyszínre érkező, régóta a környéken szolgáló rendőr,³ Soltra József szóváltásba keveredett a tiszti különítménnyel, majd lövések dördültek el. Soltra összerogyott, a támadók a közeli Britannia szállóba menekültek, ahonnan nemsokára visszatértek és a rendőr segítségére siető Miklós József rendőrelenőrt megverték, miközben a haldokló Soltrát is bántalmazták. Az ütések elől elmenekülő Miklóstra többen utána lőttek.

A trianoni békeszerződés ratifikálásának idején kirobbant botrány adta a döntő lökést a kormányszatnak a Britannia és másik három szállóban tanyázó, önkényeskedő szabadcsapatok felszámolásához. Nádosy Imre rendőrfőkapitány nagy erővel a szállók megtisztítására vonult. A razziát Teleki Pál miniszterelnök a helyszínen tekintette meg, másnap pedig ugyanő már a

2 Kádár Gábor – Vági Zoltán: Törvényen kívül: fehérterror és lakossági pogromhullám 1919–1921.

Forrás: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=146:toerven-yen-kivuel-feherterror-es-lakossagi-pogromhullam-1919-1921-&catid=15:tanulmányok#sdfootnote30sym. (Letöltés ideje: 2019.08.06.)

3 Soltrának – még a „boldog békeidőkben” – egy ízben késsel rátámadó vásári tolvajokkal kellett megbirkóznia a terézvárosi búcsúban. Pesti Napló 1913. okt. 21. 13.

nemzetgyűlésben referált az eseményekről - ekkor már az Ehmann-telep fegyveresei ellen indított, négy halálesetet eredményező akción is túl voltak a hatóságok.⁴ Mivel számos gyanúsított tagja volt vagy más módon kötődött az Ébredő Magyarok Egyesületéhez, a szélsőjobboldali fajvédő szervezet budapesti szervezetének működését már a gyilkosság másnapján felfüggesztették. A látványos rendelkezések ellenére azonban korántsem volt konszenzus a pacifikálás és a számonkérés mélységét illetően.⁵

Kontrollált nyomozás

Hogy az ügy azonnal komoly hullámokat vert, onnan is tudható, hogy Mattasovszky György rendőrkapitány - akit épp a kezelhetetlen állapotok miatt váltott Nádosy a főkapitányi székben⁶ - szinte naponta írt jelentést a nyomozás aktuális állásáról Ferdinandy Gyula belügyminiszternek. Első riportjában, november 10-én arról számolt be, hogy a hatóságok által a Britanniába kivitt Stekler Sándor és Szalai rendőr szemtanúk Tőkés állítólagos főhadnagyot, Kiss hadnagyot és Iványi „huszár főhadnagyi egyenruhát viselő fiatalembert” azonosították az elkövetők egy részeként.⁷ Kiss Ferenc hadnagyot „a katonaság jelenvolt tisztí képviselői vették át”, míg további huszonhat személyt a főkapitányságra kísértek.⁸ Ugyanekkor a *Pesti Napló* interjút közölt a nyomdászokkal és Miklós rendőrelleőrrel. Utóbbi így emlékezett az esetre: miután Soltra

4 Nemzetgyűlési Napló 1920. VI. köt. 474-475. (1920. nov. 11.)

5 Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Budapest, Osiris, 176-177. Az ébredőkhöz és az ÉME-hez újabban: Gyurgyák János (2012): Magyar fajvédők. Budapest, Osiris, 206-212. Paksy Rudolf (2013): A magyar szélsőjobboldal története. Budapest, Osiris-MTA BTK TTI, 44-60. Paksy Zoltán (2013): Nyilas mozgalom Magyarországon 1932-1939. Budapest, Gondolat, 23-32. Kevésbé közismert, hogy az ÉME a zsidóverések és egyéb utcai ténykedések mellett - „fajilag” gondosan szelektált - tehetségmentéssel is foglalkozott. Szili József például Illyés Gyula földije volt, de a költőnél mélyebbről indulva emelkedett BESZKÁRT tisztviselőként az „úri középosztályba”, köszönhetően néhány jobboldali szervezet - így pl. az ÉME - gyámkodásának. Szili József (2018): Önéletrajz-töredék. Pályák, megállók, állomások. Budapest, Balassi.

6 Kovács Tamás (2009): Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919-1921. In Múltunk, 54. évf. 2. sz. 64-92.

7 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 10. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 465. o.

8 MTI Napi Hírek, 1920. nov. 11. 2. kiadás. Vö. Pesti Hírlap 1920. nov. 14. 4.

távozott, „a zajongó csoport tagjai közül páran Soltra után indultak csendesen és utána lőttek. A golyó hátul a jobb lapocka alatt hatolt Soltra testébe és elől jobb oldalán a mellén jött ki. Soltra nem esett el, szívós természetű ember volt, akinek volt még annyi ereje, hogy hátrafordult és támadóira lőtt. Ezek visszalőttek párszor, azután elszaladtak”.⁹

Mint az első jelentések megfogalmazásából érzékelhető, a rendőrség a nyomozás során nagy hangsúlyt helyezett a ténylegesen szolgáló katonák, illetve a civilek szétválasztására (utóbbiak polgári bíróság elé kerültek). Az elkövetők azonosításában komoly nehézséget jelentett, hogy több vallomás szerint a Britanniába menekülő elkövetők a szállóban kabátot cseréltek a bentiekkel. November 12-én egy újabb kulcsszereplő neve került terítékre: Sesevics hadnagy, aki – egy tizenhét éves tanuló vallomása szerint – az ÉME helyiségében azzal dicsekedett egy hölgynek, hogy: „*lelőttem az éjjel azt a rendőrt, mert azt a kijelentést tette, hogy szarik a sapkámra.*”. Ugyanakkor a két pórul járt nyomdász közül a *Pesti Napló* alkalmazásában álló Einzig Hermann Stanga Lajosban, míg a fajvédő *Szózat* (!) szerzője, Auslander Béla Strengé Edében vélte felismerni egyik bántalmazóját.¹⁰

Másnap Mattasovszky arról írt, hogy Soltra meggyilkolásakor az áldozat „*közvetlen közelében*” Sesevics leszerelt hadnagy, Zsapka-Zólyomi alhadnagy, Tőkés Ferenc leszerelt hadnagy és Mészáros leszerelt hadnagy volt. Bár a haldokló rendőr Tőkés Ferencet nevezte meg gyilkosaként,¹¹ s őt nevesítette egyik támadójaként Miklós rendőr is,¹² a rendőrkapitány szerint „*minden körülmény amellettt szól, hogy Soltra József rendőr közvetlen gyilkosa Sesevics László leszerelt hadnagy, ki a Club kávéházi bünténynek is részese, azóta elfogható nem volt.*” Tőkést

9 Pesti Napló 1920. nov. 11. 3.

10 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 12. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 469. o. Vö. Pesti Napló 1920. nov. 11. 3.

11 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 13. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 473. és 488. A rendőrség azt is megállapította, hogy „Mészáros volt az, akit Soltra golyója megsebesített”. Nemzeti Ujság 1920. nov. 13. 3.

12 Az Est 1920. nov. 13. 1-2. Tőkés szükségzavúan alibit ígért magára vonatkozóan az eset időpontjára.

a városparancsnokság vette őrizetbe, hogy aztán tíz nappal később, Mészáros ügyészségre történő átvitelekor szabad lábra helyezték a kilencszer kitüntetett tartalékos hadnagyot, aki „*távol áll ott a Britanniások üzelmeitől*”.¹³ Sőt, azt is megállapították, hogy „*Tőkés Ferenc nem azonos azzal a Tökéssel, aki a Club-kávéházi ügy kaposán már egyszer a vádlottak padjára került, de később felmentettek.*”¹⁴ A rendőrök által a gyilkosság napján a Britanniában azonosított, majd a katonaság által „*átvett*” Kiss Ferenc hadnagy sorsáról még ennyit sem tudunk.

A „*Sasa*” becenévre hallgató (az októberi incidensek után sikeresen fedezett) hadnagy ellen fényképes körözvényt adtak ki, mivel Sesevics „*alaposan gyanúsíthatónak*” gondolták a gyilkosságban való részvétellel. Másnapra azonban nem a Vladislavként is emlegetett fiatalembert, hanem a felvidéki származású Zsabka-Zólyomi „*állítólagos alhadnagy*”, az Adonyi különítmény tagja került kézre.¹⁵ Zsabka vallomásában arról értekezett, hogy néhány társával egy mulatóból hazafelé tartott, amikor nézeteltérésbe került az őket fenyegetően számon kérő, tiszti mivoltát tiszteletlen megjegyzéssel illető Soltrával, akit embereivel „*körülvettek*”. A rendőrgyilkosságot ugyanakkor a társaságához tartozó, Imre nevű tiszthelyettesnek tulajdonította. Zsabka azt is előadta, hogy az eset után beszaladt a Britanniába,

13 Magyarország 1920. nov. 23. 4.

14 8 Órai Ujság 1920. nov. 23. 3. Egy mesés elemeket kulisszatitkokkal ötvöző 1949-es cikksorozat (Betyárvilág a Teréz körúton. A Britannia rémregénye) névtelen szerzője tudni vélte, hogy „előkélő protektorok” jártak közbe Tőkés érdekében. Világ 1949. jan. 20. 4. Egészen bizonyosan a legelőkelőbb „protektor” jóindulatát élvezte a britanniás visszaélések miatt letartóztatott, de a Soltra-gyilkosságban nem érintett Rumbold Attila. Őt előbb halálra ítélte a statáriális bíróság, majd kormányzói kegyelemben részesült. A heveskedő britanniás a harmincas években az ősmagyarok nyomába akart eredni egy ázsiai gyarmatosító expedíció keretében, majd közéleti férfiakat vádolt gyilkosságokkal. 1936-ban ön- és közveszélyes elmebetegként elmeegógyintézetbe szállították. Az Est 1929. júl. 4. 3. Magyarság 1936. jan. 23. 10.

15 Az Est szerint Zsabka a Tanácsköztársaság bukása után „hadapródjelölt őrmesterként” jelentkezett az ÉME nemzetvédelmi osztályánál. Bekerült a Sashalom területén található Ehmann-telepen állomásozó Adonyi zászlóaljhoz, ahonnan egyenes út vezetett a „britanniás tisztek” közé. Itt „mint nyomozótisztet osztották be”. Az Est 1927. okt. 26. 7. A sok menekültnek otthont adó Ehmann-telepen tanyázó „zászlóalj” kormánytámogatással, egy felvidéki katonai akció reményében szerveződött 1920 elején. 130 tiszt és 1200 főnyi legénység tartozott kötelékébe, akik jórészt az elcsatolt területekről származtak. Két külön nyomozócsoporttal is rendelkeztek, ezeket a Britanniába telepítették. Pataki István (1973): Az ellenforradalom hadserege. Budapest, Zrínyi, 91–92.

ahol Héjjas Ivánnak jelentett a történekről. A különítményes vezér járórt küldött ki, melynek vezetésével őt bízta meg.¹⁶

Ezen a ponton érték el a szálak Héjjas Ivánig, akire Kauderer Ágoston, a Babarczy különítmény tagja tett terhelő vallomást. Kauderer szerint Héjjas egy személyben volt parancsnoka a Babarczy, a Prónay és az Ostenburg különítményeknek. A kecskeméti tiszt ezen felül rendelkezik *„még 2-3000 emberrel, kik az ország különböző helyein vannak széjjelszórva. Héjjas tulajdonképpeni célja a kormány megbuktatása, katonai diktatúra kikiáltása s a zsidókérdés megoldása”* - tette hozzá. Mindeközben az ügy elkezdett terebélyesedni, mivel a nyomozás során újabb és újabb nevek és bűnlajstromok kerültek felszínre (tettlegesség, zsarolás, emberek fogva tartása stb.).¹⁷ A Soltra-ügyben az ügyészségnek november 23-án átadott tíz személy közül a legterhelőbb adatok eleinte Zsabka Kálmán ellen voltak, mivel *„a gyilkosság több szemtanúja határozottan felismerte”* a *„Zólyomi”* álnéven is szereplő fiatal színészt,¹⁸ akit egy mulatóban tartóztattak le még november 12-én, éjjel.¹⁹ Helyzetét tovább rontotta, hogy a rendőrellenőr betegágyánál történő szembesítéskor Miklós úgy nyilatkozott, hogy *„ez volt az az ember, aki mint, járőrvezető jött oda (...) és verte meg a haldokló”* Soltrát, illetve őt magát is. Utóbbi tettet Zsabka is beismerte.²⁰

Héjjast csak november 18-án, több mint egy héttel a gyilkosság után hallgatták ki. A tartalékos főhadnagy tagadta, hogy különítmény(ek) felett diszponálna, s arról értekezett, csupán *„hazafias célokat”* (*„területvédelem”*) szolgáló *„társadalmi szervezetet”* tart fenn. Ami a november 10-i eseményeket illeti, kifejtette, hogy bár hajnalban *„alarmírozva lettek”* az emberek a

16 Zsabka teljesítette is a járóri feladatot. 8 Órai Ujság 1922. szept. 23. 2.

17 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 14. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 477-478.

18 Pesti Napló 1920. nov. 23. 3. Nem tudni, honnan kapta álnévét, de bizonyos özvegy Zólyomi Emilné Gyarmati Magdolna gyászolói közt felesége és Gyula testvére is szerepel. OSZK PKnyt. Gyászjelentések. (1973)

19 Friss Ujság 1920. nov. 14. 2. Fogolytörzslapja szerint az alábbi bűncselekményekkel terhelték: „zsarolás, rablás stb. britanniás ügy”. BFL - VII.102.0 fogoly - 1920 - 8736. Megerősíti: 8 Órai Ujság 1920. nov. 20. 5.

20 Világ 1920. nov. 16. 3. Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 16. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 482-483.

Britanniában, ám neki azt jelentették, nem ők követték el a rendőrtámadást. Héjjas tagadta, hogy név szerint ismerné Zsabkát, Tőkést, Sesevicset, Strengét, Stangát, vagy akár „Imrét”. Arra is kitért, hogy a Britanna védelmére – „meglepetések” ellen – Prónay Páltól kapott fegyvereket.²¹ A riadó alatt gépfegyvert állítottak fel a hallban, kézigránátokat és lőfegyvereket osztottak szét.²² Zsabka későbbi vallomása szerint „örült fejtelenség keletkezett, a hallban Héjjas Iván is megjelent. Közben a második emeleten egy beretvált arcú hadnagy dicsekedett azzal, hogy ő veszekedett a rendőrrel, akit bajonettjével megszúrta, egy teltképi tiszt pedig serült balkezét kötözgette”. November tizedikén délután négy órakor a szálloda halljában – a Héjjas szerint általa nem ismert – Zsabka és társai jegyzőkönyvet vettek fel az esetről,²³ majd este hétkor az iratokat és fegyvereket a Várba, a Nándor laktanyába vitték át (itt székelt Prónay vadászzászlóaljja).²⁴ Héjjas azzal magyarázta a fegyverek visszavitelét, hogy ígéretet kapott a Városparancsnokságtól, miszerint „katonaság nem fog kivonulni, csak a rendőrség és pedig feltűnés nélkül. Én azt akartam, hogy a razzia ne tűnjön úgy fel, mintha az személyem ellen irányulna, kitől erőszakkal kell elvenni a gazembereket” – fogalmazott. Cserébe a VÁP-on megígérte Szávoly tábornoknak, hogy minden gyanús személyt kiadnak.²⁵ Erre azonban nem került sor. Sőt, Héjjas előkészítette, hogy „a gyilkosok azonnal el tudják hagyni a várost, és a nyomaikat is eltüntessék” – tudhatjuk meg Bodó Béla tanulmányából, amely részletezi, hogyan sietett Prónay Pál kecskeméti fehértisztjára és saját emberei segítségére. Az ügy

21 Héjjas megemlítette, hogy négy jó embere van a Várban tanyázó szegedi vadászzászlóaljban. Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 18. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 497–498. Babarczy is arról vallott, hogy a riadó alatt a „várbeli vadászzászlóaljtól” kértek és kaptak fegyvereket. Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 17. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 486–487.

22 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 13. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 473.

23 Pesti Napló 1920. dec. 18. 3.

24 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 13. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 473.

25 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 18. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 491–498. Végül a rendőrség mellett katonai egységek is kivonultak a szállókhöz november 10-e este. Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Budapest, Osiris, 176.

felgöngyölítésének mélységéről a legmagasabb szinten dönthettek. Horthy kormányzó már a rendőrtámadást követő napon egyeztetett Prónayval (közvetítőjén keresztül) a diszkrét pacifikálás érdekében,²⁶ miközben „*a szolgálata teljesítése közben hősi halált halt Soltra József hozzátartozóinak 5000 koronát engedélyezett*” – olvashatjuk egy különös megfogalmazású MTI közleményben.²⁷

Mészáros Imre: Bűnös vagy bűnbak?

November 15-én „*óriási néptömeg*” kíséretében temették el a meggyilkolt rendőrt. A gyászszertartáson a kormány és számos más politikus társaságában – demonstratív módon – részt vett Horthy Miklós kormányzó is, az államrendőrség pedig majdnem teljes létszámmal képviseltette magát.²⁸ Ideje volt tehát eredményt felmutatni a „*britannias ügyben*”, s erre a – jellegéből adódóan elszigetelt túlkapásként is interpretálható – rendőrgyilkosság tűnt legalkalmasabbnak. Motivációban nem volt hiány. Miután azonosították „*Imrét*”, a belügyminiszter is ötezer koronával jelentkezett. Ő ezt jutalmul szánta annak a személynek, aki „*a rendőrgyilkos Mészáros Imre nyomára vezet vagy kézre keríti*” az illetőt.²⁹ Talán még maga Ferdinandy sem gondolta, hogy másnap, vagyis egy héttel a temetést követően, már Mészáros elfogásának körülményeiről írhatnak a lapok. A huszonhárom éves, álnéven bujkáló „*foglalkozás nélküli bádogszerelő*” egy Múzeum körüti lakásban lepték meg a detektívek. Mészáros eleinte tagadott, majd beismerte, hogy „*kétszer lőtt Soltra József rendőr felé*”.³⁰ Azt is bevallotta, hogy puskatussal verte Miklós rendőrellenőrt. Ezzel a sajtótudósítások szerint „*teljes beigazolást nyert, hogy Soltra*

26 Bodó Béla (2010): Héjjas Iván. In: 2000, 10. sz. 9–27. és Bodó Béla (2011): Paramilitary Violence in Hungary, 1919–1921. The Carl Beck Papers, Pittsburgh, 27–28.

27 MTI Napi Hírek, 1920. nov. 13. 6. kiadás.

28 Ország-Világ 1920. nov. 21. 1.

29 Friss Ujság 1920. nov. 21. 4.

30 Mattasovszky György rendőrkapitány jelentése a belügyminiszternek. 1920. nov. 22. BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly, 505–506. Mészáros véleménye szerint lövése nem talált, így „Soltra gyilkosa nem ő, hanem az, aki már ő előtte lőtt.” Magyarország 1920. nov. 23. 4.

József rendőrt az elfogott Mészáros Imre lőtte agyon".³¹ Ellene vallott Gellért Antal orvostanhallgató, Vágner Lajos magánhivatalnok, valamint az ominózus este Zsabka környezetéhez tartozó Micsinai Aladár iparművészeti iskolai hallgató, valamint Kővári Váraljai Károly és Farkas János orvostanhallgatók is. Zsabkát – vagyis az eddigi elsőszámú gyanúsítottat – valamint letartóztatott kilenc társát épp ekkor vitték át az ügyészségre, így az ébredő színész Mészárost fényképről azonosította.³² Ezzel véget is ért a nyomozás intenzív szakasza, legalábbis Mattasovszky rendőrkapitány nem címzett több küldeményt Ferdinandy belügyminiszternek.

Mészáros Imrét 1920. december 18-án állították rögtönítélő bíróság elé. Sorsáról Langer Jenő tanácsa döntött. A munkanélküli szerelőt az ügyészség azzal vádolta, hogy *„Soltra József rendőrt több revolverlövessel leterítette, majd társaival a Britannia szállóba távozott és onnét újabb csapattal jött vissza s a már haldokló Soltra Józsefet ütlegette és Miklós rendőr ellenőrt fegyveraggal addig verte, amíg a puska összetört*".³³ A szenzációt ezúttal is Zsabka szolgáltatta, aki korábbi vallomását visszavonta, arra hivatkozva, hogy a rendőrségén veréssel kényszerítették a *„jegyzőkönyvbe foglalt terhelő vallomás megtételére*".³⁴ Az egyik szemtanú, Tannenbaum Manó rokkant katona ugyanakkor Zsabka *„mozdulataiból és hangjából fölismerni vélte benne azt, aki Soltrára lőtt. Ez ellen Zsabka erőlyesen tiltakozott*", s a szintén a tárgyalóteremben tartózkodó, a vádra hisztérikusan reagáló feleségével kisebb botrányt produkált. *„A Britanniások közül néhányan tagadták, hogy Mészáros lenne a gyilkos, más részük szemébe mondotta az egyre kétségbeesőbbben viselkedő*

31 8 Órai Ujság 1920. nov. 23. 3. „Az első perctől kezdve erős volt a gyanú, hogy ő lőtte agyon Soltra József rendőrt”. Pesti Napló 1920. nov. 23. 3.

32 A britanniás-ügyben letartóztatottak: „Rumbold Attila 27 éves fővárosi tisztviselő, Szili Török Miklós 21 éves alhadnagy, Biró Béla 21 éves tanuló, Stanger Lajos 20 éves főiskolai hallgató, Brauner Béla 23 éves műegyetemi hallgató, Székely János 23 éves műszerész, báró Babarczy Jenő 41 éves nyugalmazott állami tisztviselő, Zsabka Kálmán 23 éves színész, Streng Ede 23 éves orvostanhallgató és Bujtás Lajos 24 éves tanuló”. Uo.

33 A különítményesek dühét azt váltotta ki, hogy Soltra megtámadása után Miklós egy rokkant cigarettáarus segítségével elfogta és lefegyverezte az egyik katonaruhás támadót. Magyarország 1920. nov. 18. 2. A nyomozás elején tanúk állították, hogy Tőkés hadnagy volt ez a támadó. Világ 1920. nov. 13. 3.

34 Pesti Napló 1920. dec. 18. 3.

*Mészárosnak, hogy az ő golyója küldte a másvilágra Soltrát.³⁵ Mészáros egyetlen egy tanúvallomást sem hagyott szó nélkül, minden vádat határozottan tagadott.*³⁶

A bíróságra a VÁP ügyészt is megidéztek, mivel a vádlott szempontjából döntő fontosságú volt annak megállapítása, hogy civil-e vagy katona. Különösnek tűnhet, de – mint láthattuk – a tiszti tekintélyre kényesen ügyelő hadbíró nagybíróság nagyobb esélyt jelentett a túlélésre a statáriális polgári eljárásnál. Littomericzky Nándor ügyész azonban leszögezte, hogy a különítmények nem minősíthetők katonai szervezetnek, mivel azokat fél évvel korábban már de jure feloszlatták.³⁷ Mészáros védője, Wargha Zoltán erre a Honvédelmi Minisztérium megkeresését indítványozta annak eldöntésére, hogy *„vajon a vádlott tényleg tagja volt-e a különítménynek és felesküdt katona volt-e.”* A bíróság elvetette indítványát. Ezt követően Mészner Jenő ügyész szándékos emberülés vétségében kért ítéletet. Mészáros az utolsó szó jogán így adta elő a történeteket: *„négyen léptünk le a járdáról és az első lövést egy szakaszvezető adta le, azután Soltra lőtt, azután én, majd Miklós rendőrellenőr, s akkor a többiek.”*³⁸ A bírósági teremben minden tanú több lövésről értekezett, ahogyan a már idézett vádirat szerint is *„több revolverlövessel”* *„terítette le”* Mészáros Soltrát. Ennek ellenére Kenyeres Balázs és Minich Károly orvos szakértő csupán egy – *„feltétlenül halálos”* – találatot véleményezett.³⁹

35 A konkrét nevek tekintetben eltérő információkat tartalmaznak a korabeli újságbeszámolók.

36 Pesti Napló 1920. dec. 18. 3. Néhány újság láthatóan ki akart térni Zsabka korábbi vallomására, ám a cenzúra közbelépése nyomán erre csupán üres sorok vagy jelzett törlés utal. 8 Órai Ujság 1920. dec. 18. 4. Magyarország 1920. nov. 18. 2. Zsabka eredeti vallomásából az idézett rendőrkapitányi jelentésen túl annyi tudható, hogy letartóztatása után „eleinte semmire nem akart feleletet adni”, majd „úgy látszott, mintha megtört volna és először arra vonatkozólag adott felvilágosítást, kik vettek részt az utcai lövöldözésekben (...), majd pedig elmondotta azt is, hogy (...) nagyon érdekes vallomásokat tudna tenni.” Világ 1920. nov. 16. 3.

37 Az Ujság 1920. dec. 18. 3.

38 Pesti Napló 1920. dec. 18. 3. Mészáros azt is hozzátette, hogy „egy ujjal se” bántotta se Soltrát, se Miklóst. Az Ujság 1920. dec. 18. 3.

39 Magyarország 1920. nov. 18. 2. Minich közreműködött 1912-ben a hasonló indulatokat kiváltó Áchim-ügy kúriai tárgyalásán is. Bartha Ákos (2019): Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet. Budapest, MTA BTK TTI, 72.

A tárgyalási beszámolókból – miképp a nyomozásból – tehát nem egy egyszemélyes támadás, hanem egy kibogozhatatlan lövöldözés képe rajzolódik ki, melynek felderítését az a tekintélyes mennyiségű szeszital is nehezítette, amit a vádlottak az ominózus este elfogyasztottak, s ami nyilvánvalóan megnehezítette az eseménysor rekonstruálását (jóllehet, a delikvensok váltig állították józanságukat). Bár Mészáros verziója magyarázatot adhat arra, miért nevesítettek oly sok személyt az eljárás során Soltra gyilkosaként, a bíróság nem akart újabb köröket futni, a közvélemény és az ország vezetői pedig ítéletet vártak. Ezt másnap meg is kapták. A teljesen megrendült Mészárost halálra ítélték és a kegyelmi kérvény elutasítása után még aznap, 1920. december 19-én délután három órakor felakasztották. „Az ítéletet Gold Hermann állami hóhér hajtotta végre” a gyűjtőfogház udvarán.⁴⁰ Hat nappal később a kormányzó kihirdette kegyelmi rendeletét, mely az 1918. október 31. és 1919. március 21. között elkövetett egyes bűncselekményekre, illetve az ellenforradalom egyes résztvevőire vonatkozott. Utóbbiak közül azok kaptak amnesztiát, akik olyan bűncselekményt követtek el a nemzetgyűlés összeülését (1920. február 16.) megelőzően, ami a Tanácsköztársaság elleni „közelkeseredésből vagy menthető felháborodásból fakadt”.⁴¹

Az 1920. novemberi Soltra-ügy tehát nem esett az amnesztiarendelet hatálya alá. Zsabka az eset után három hónapig volt vizsgálati fogságban többedmagával, majd 1922 őszén ugyanebből az ügyből kifolyólag hatóság elleni erőszak miatt állították bíróság elé, társaival egyetemben.⁴² Itt már ügy vallott, a kávéházból egyenruhában hazafelé tartva ők szabadították ki az ismeretlenek által vegzált nyomdászokat, majd útjukat állta az ellenük fegyverrel arrogánsan fellépő, őket igazoltatni akaró, részeg (!) rendőr. A konfliktust a helyszíne érkező Miklós simította el ideiglenesen, ám távozásukkor Soltra tüzet nyitott rájuk. Lövöldözés kezdődött, s bár ők Ehmann-

40 Az Ujság 1920. dec. 19. 4.

41 Budapesti Közlöny 1920. dec. 25. 1.

42 1919. november 11. és 1921. február 12. közt volt előzetes letartóztatásban. BFL - VII.102.0 fogoly - 1920 - 8736.

telepiek voltak, a közeli Britannia szállóba távoztak.⁴³ Innen azzal a paranccsal tért vissza Zsabka, hogy járőrével csináljon rendet. Ennek szellemében akadályozta meg, hogy Mészáros puskatussal leüsse a rendőrellenőrt,⁴⁴ aki – korábbi szembesítésükkel szöges ellentétben – a bíróság előtt igazolta Zsabka segítségnyújtását.⁴⁵ Miklós véleményváltoztatására senki sem kérdezett rá a bírósági teremben. Így aztán 1922-ben már a kishalak is továbbúszhattak, s a vádlottakat „megnyugtató bizonyíték” hiányában felmentették.⁴⁶

Zsabka 1920 után 1925-ben is sejteni engedte, hogy nem mondott el mindent a bíróságon.⁴⁷ Közel három évtizednek kellett elteltie részletes vallomásáig. 1951-es – a hivatalosságok számára készített – önéletrajzában a rá jellemző bőbeszédűséggel, s az új idők szellemében taglalta szerepét az incidensben. Úgy fogalmazott, az ominózus este a VÁP járőrparancsnokként bizalmas paranccsal teljesített szolgálatot, miszerint tartsa szemmel a Britanniát és környékét, megakadályozva „minden garázdálkodást, még fegyverhasználat árán is”.⁴⁸ Az első olvasásra megmosolyogtató újabb forgatókönyvet az Ehmannel telep, a szállodák és a VÁP – kifejezetten a baloldal ellen létrehozott – T(ájékoztató) szolgálatának 1920 őszi nyomeltakarító együttműködése magyarázhatja. Erre a látszatintézkedésekben bővelkedő szövevényre vet némi fényt a VÁP 1920. november 10-i utasítása, melyben Lengerer tábornok készülséget rendelt el a béke ratifikálása miatt várható esetleges atrocitások megakadályozására hivatkozva.⁴⁹ A „szigorúan titkos” utasítás címzettje éppen az a „budapesti vadászzászlóalj” volt,

43 Itt jegyzendő meg a Britannia (Teréz körút 43.) és a tőle meglehetősen távol fekvő Ehmannel telep közti szoros kapcsolat, mely a – mindkét telephelyen aktív – Babarczyk-ülönítmény révén állt fenn. Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora: 1919–1923. Budapest, Akadémiai, 99.

44 Az Est 1922. szept. 23. 4.

45 8 Órai Ujság 1922. szept. 23. 2.

46 Népszava 1922. szept. 23. 6. Az Ujság 1922. szept. 23. 5.

47 „Ami a Soltra-gyilkosságot illeti, ezzel kapcsolatban még igen sok körülményt tudnék elmondani, azonban ennek még nincs itt az ideje.” Esti Kurír 1925. febr. 15. 5.

48 HIM HL AKVI 2466/1897. Zsabka Kálmán.

49 Helgert Imre: A budapesti városparancsnokság. Doktori (PhD) értekezés, 78–79. 153–155.

melyet a különítmények fedésére hozott létre a Hadügyminisztérium 1920 elején.⁵⁰

Zsabka tehát emlékei szerint a VÁP kötelékében került a Britanniába, ahol „járőröstül el akarták” fogni. Később aztán ő szállította át a szállóból a VÁP-ra az elkobzott fegyverek egy részét.⁵¹ Valójában ezek – mint láthattuk – a Nádor laktanyába, a Prónay-különítmény főhadiszállására vándoroltak, miután a VÁP szavatolta Héjjasnak a diszkrét fellépést.⁵² Zsabka szerint a pacifikálásnak azt a további árat szabták a különítményparancsnokok, hogy nem kérhetnek számon csapataikból senkit az atrocitásokért, így – jobb híján – őt és járőret tartóztatták le. S hogy a hatóságok ne kompromittálják a honvédséget se, „titkos rendelkezést” adtak ki, miszerint „a járőr nem volt járőr, mert mi nem voltunk honvédek”. Ezért kerültek volna polgári bíróság elé, a „teljesen ártatlan” – de, mint láttuk: általa többször bemártott – Mészárossal egyetemben.⁵³ Zsabka arról is tudni vélt, hogy a britanniásokra vonatkozó minden terhelő vallomásukat „megsemmisítették, illetve jegyzőkönyvbe se vették”, a tárgyalásokon pedig beléjük fojtották a szót, amint kínos témákról kezdtek el beszélni.⁵⁴

Az biztos, hogy a gazdag fantáziájú irredenta költő⁵⁵ saját állítása ellenére sem volt ténylegesen szolgáló katona 1920 őszén.⁵⁶ Az említett titkos parancsnak sincsen nyoma a VÁP 1920-as bizalmas parancsai közt, ahogyan Zsabka-Zólyomi nevét is hiába keressük a vonatkozó dobozokban.⁵⁷ A „britanniás ügyben” Gfeller Károly alhadnagyot bízták meg a VÁP-on a nyomozással,

50 Suba János (2008): Karhatalmi formációk Magyarországon 1918–1920. In: Rendvédelem-történeti Füzetek. 15. évf. 18. sz. 131–142.

51 HIM HL AKVI 2466/1897. Zsabka Kálmán.

52 Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora: 1919–1923. Budapest, Akadémiai, 101–103.

53 Zsabka Kálmán önéletrajza. HIM HL AKVI 2466/1897.

54 A nyomdászok és Miklós ellenőr vallomásaikban viszont „mindenben megerősítették” az általa előadottakat, ezért végül őt és néhány társát felmentették – emlékezett ehelyütt az 1922-es eljárásra. HIM HL AKVI 2466/1897. Zsabka Kálmán.

55 Két verseskötete meg is jelent nyomtatásban. Zsabka Kálmán (1924): De szolgálak nem leszünk! Budapest, Turul Szövetség. Zsabka Kálmán (1941): Örök Tiborc. Budapest, szerzői kiadás.

56 1920/21-es fogolytörzskönyvében leszerelt zászlósként szerepelt. BFL – VII.102.0 fogoly – 1920 – 8736. (Zsabka Kálmán) 1945 utáni adatlapján 1919 van feltüntetve utolsó szolgálati éveként. HL AKVI 2466/1897. Zsabka Kálmán.

57 HIM HL Budapesti Katonai Városparancsnokság 1–2. doboz.

aki jelentésében megemlítette, hogy Mészáros kivégzése után két nappal „*nagy sürgés-forgás*” volt a különítményesek között (Héjjas Iván és állítólag Hir György is megjelent körükben), s azt sem hallgatta el, hogy a tisztek valamiféle utazásról és államérdekről puszogtak egymás között. Gfeller ugyanakkor rögvest megnyugtatta előljáróit: „*irredenta mozgalom*” ez, „*állam és kormányellenes cselekedetről szó sincsen*”.⁵⁸ Ezek után a VÁP visszatért az erzsébetfalvai munkásmozgalmi fészek és más hasonló veszélyforrások megfigyeléséhez.

Ami pedig Zsabkát illeti, láthattuk, hogy az „*ébredő*” színész⁵⁹ valóban vezetett járőrt az ominózus este – csak hogy nem a Nádor laktanyából, hanem a Britanniából és nem a megtámadottak védelmében lépett fel, hanem vezette az ütlelőket.⁶⁰ Zsabkának nyilván rosszul esett, hogy járőrvezetői és közvetítői szerepe ellenére sem került be Prónay és Héjjas kimentett kedvencei közé, így bizonyos érdekközösség is kialakulhatott a konszolidálódó államhatalom és a sértett utcai harcos között.⁶¹ Meglehet, az 1922-es szabadulásnak is megkérték az árát. Zsabka maga is utalt rá, egy közeli ismerőse – a hozzá igen hasonló karriert befutó Mátray-Máthé Ferenc⁶² – pedig 1955-ben ki is mondta, hogy a Horthy-

58 Gfeller Károly alhadnagy „T” tiszt jelentése a budapesti VÁP-nak. 1920. dec. 22. HIM HL Budapesti Katonai Városparancsnokság 1. doboz. Bp-i katonai VÁP „T” osztály 1920. Sz. n.

59 Zsabka művészi pályájához: Bartha Ákos – Pócs Nándor – Szécsényi András (2019a): Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897–1971) I. Múltunk, 64. évf. 2. sz. 138–180.

60 „A tiszt saját fegyverét a levegőben tartva ezt kiáltotta Miklós felé: – »Tiszti járőrparancsnok vagyok!« – Ezzel a kijelentéssel nevezett tiszt megtévesztette a rendőrellenőrt. A kihallgatott tanuk vallomása szerint a tisztek nagyjából ugyanazok voltak, akik előzőleg a polgári ruhás embert megverték. (...) Körülfogták Miklós rendőrellenőrt, puskatussal agyba-főbe verték, úgy, hogy két fegyver eltört. Közben már a haldokló Soltrát is ütötték-verték, rugdosták”. Világ 1949. jan. 14. 4. Vö. Pesti Napló 1920. nov. 11. 3

61 Zsabka főbb botrányaihoz: Bartha Ákos – Pócs Nándor – Szécsényi András (2019a): Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897–1971) I. Múltunk, 64. évf. 2. sz. 138–180.

62 Mátray-Máthé színészből lett KISKA parancsnok 1944-ben. Liptai Ervin (főszerk. 1987): A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon. Főszerk. Liptai Ervin. Budapest, Kossuth, 94. 156–157. Abban is hasonlítottak, hogy mindketten Szálasi egykori híveiből lettek ellenállók. Mátray-Máthé viszonylatában megerősíti: Karsai László a szerzőnek küldött e-mailje. 2019. jún. 19. (A magyarországi Nyilaskeresztes Párt társadalmi összetétele – Adatbank és történelmi-szociológiai elemzés című OTKA-K106277

korszak kérérelhetetlen szélsőjobboldali aktivistája a rendőrség besúgója („*piszkos spicli*”) volt.⁶³ Emellett Ujszászy István ÁVO-n tett vallomásai szerint a VKF2 különleges kémelhárító hálózatának is tagja volt az a fegyházakban gyakorta megforduló „»turulista« ifjúsági vezér”, akit a magyar hírszerzés által már a húszas évek elején alkalmazott „*beugrató ügynökök*” - vagyis a cellákba juttatott vamzerek - között is ott találunk.⁶⁴ Meglehető, erre a méltatlan szerepre nem vállalkozott mizantróppá lett 1922-es vádlott-társa, Gellért Antal orvostanhallgató, akit a vizsgálati fogság állítólag olyannyira „*búskomorrá tett*”, hogy kiszabadulása után felakasztotta magát.⁶⁵

Konklúzió helyett

Az ügyben tehát bőven maradtak homályos foltok. Már Zinner Tibor is felhívta rá a figyelmet, hogy Mészáros bírósági ügyének iratai eltűntek,⁶⁶ s csupán törzskönyvekből értesülhetünk az elítélt sorsáról.⁶⁷ A korabeli pletykákat jól szemlélteti egy 1924-es, Huszár Károly megjegyzése kiváltotta kisebb parlamenti „*vihar*”,

pályázat eredményei alapján.) Zsabkához: Bartha Ákos - Pócs Nándor - Szécsényi András (2019a): Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897-1971) I. Múltunk, 64. évf. 2. sz. 138-180.

63 Jelentés, 1948. május 25. és Jelentés. 1950. febr. 24. Jelentés, 1955. febr. 15. ÁBTL 3.1.5. -O-7763 Zsabka Kálmán. A Horthy-kori politikai rendőrség információszerzési metódusaihoz, a „b(izalmi) egyének” működéséhez: Kovács Tamás (szerk. 2009) Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932-1943. Budapest, Gondolat, 23-28. Mátray-Máthé ítéletéhez hozzá kell tenni, hogy a kommunistaelenes, de korábban a nácik ellen is fellépő szélsőjobboldali társaságok belső viszonyait az állambiztonság erősen manipulálta. Bartha Ákos - Pócs Nándor - Szécsényi András (2019b): Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897-1971) II. Múltunk, 64. évf. 3. sz.

64 Zsabka emellett tisztként szerepelt a VKF2 kebelében 1920-tól működő, a kisantant államokban tervezett szabotázs- és terrorcselekmények előkészítésére szakosodott csoportban, mely 1936 októberétől Homlok Sándor vezérkari alezredes felügyelete alatt működött. Ők feleltek a Rongyos Gárda „végrehajtó alakulatainak” reaktiválásáért 1938-ban. A rongyosok 1941/42-es felszámolása után Zsabka aztán „vezető szerepet” vitt a volt tagokból rekrutálódott Nemzetvédelmi Kereszteseknél is. Haraszti György (szerk. 2007): Vallomások a holtak házából: Ujszászy István vezérőrnagy-nak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Budapest, Corvina, 343. 554. 525-526. 520. Államvédelmis érintettségét megerősíti: ÁBTL A-1251/1 - Névsor a VKF2 Osztály és a hadtestek kémelhárító osztályának vezetőiről, beosztottjairól, ügynökeiről.

65 Nemzeti Ujság 1921. febr. 16. 4.

66 Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora: 1919-1923. Budapest, Akadémiai, 103.

67 BFL - VII.102.a - fogoly - 1920 - 8818 BFL - VII.101.c - fegyenc. I - 4956

mely egyszerre idézi fel Zsabkát, az őt vádoló Tannenbaumot és Prónay Pál véleményét: „*Soltra rendőr gyilkosa is amnesztiát kapott!* *Én úgy tudom, hogy Soltra rendőr gyilkosát kivégezték. (Peyer Károly: Friedrich találkozott vele Nyugatmagyarországon!) Azt ő mondja. (Pikler Emil: Egy strohmannt végeztek ki. – Rupert Rezső: Zsabka Kálmán a gyilkos és Mészárosot végeztek ki. – Zaj.)*”⁶⁸

Prónay a Britannia-beli visszaélésekért Hir György nemzetgyűlési képviselő „szedett-vedett”, „zsidófosztogatásokból élő” Adonyi különítményét – vagyis Zsabka csapatát – nevezte meg felelősként. A különítményes vezér szerint nem a valódi gyilkost végezték ki, sőt meglebegtette, hogy Mészárosot sem akasztották fel, mivel néhány nappal később „*vígan látták sétálni*”. Az igazi elkövető véleménye szerint Sesevics László volt,⁶⁹ aki iránt Mészáros kézre kerítése után olyannyira lanyhult a nyomozók érdeklődése, hogy még revolverét is a *Pesti Napló* szenzációra éhes munkatársa találta meg és adta át a rendőrségnek.⁷⁰ 1921 nyarán a *Szegedi Uj Nemzedék* (rendőrségi forrásokra hivatkozva) közölte is, hogy a „*menekült tartalékos hadnagy*” a Soltra-ügyben „*teljesen ártatlannak bizonyult, reá vonatkozólag a nyomozást megszüntették. Egyébként az ügyészség vádat sem emelt ellene s így a derék katonatiszt, ki lelkesen szolgált a magyar nemzeti gondolatot – most meghurcoltatásáért teljes elégtételt kapott*”.⁷¹ Alig egy évvel a Soltra-ügy után azonban ismét meggyűlt a baja a rendőrséggel a „*magyar nemzeti gondolatot*” szolgáló „*Sasának*”, amikor is egy vendéglőben italos állapotban rátámadt a zárórát betartatni igyekvő rendőrré. Ennek következtében hatóság elleni erőszak és csendháborítás miatt indítottak ellene eljárást.⁷² Sesevics a Turul kaszinó „*véres verekedéséből*” sem maradhatott

68 Nemzetgyűlési Napló 1922. XVIII. köt. 350. (1924. jan. 3.) Mészáros kimenekítését szocialista berkekben már rögtön a kivégzés kapcsán meglebegtették. „Majdnem fogadni mernénk, hogy Mészáros helyett egy kommunistát húzattak fel a népszerű Gold mesterrel, akinek - formailag - ez volt az első kurzista kliense.” Munkás 1920. dec. 22. 3.

69 Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin (szerk. 1963): A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Budapest, Kossuth, 214–215.

70 Sesevicsnek négy golyó hiányzott Browningjából, amit egy táncosnőnél hagyott zálogként. Pesti Napló 1920. nov. 28. 3.

71 Szegedi Uj Nemzedék 1921. júl. 2. 3.

72 Nemzeti Ujság 1922. febr. 15. 6. Az elhúzódo ügy vége pénzbüntetés lett. Magyarország 1925. dec. 22. 10.

ki”,⁷³ majd később hosszú ideig Törökországban élt, hogy aztán hazatérve a VKF/2-n kamatoztathassa török nyelvtudását a második világháború idején.⁷⁴ Itt Zsabka Kálmánnal akár át is beszélhették fiatalkori kalandjaikat.

Úgy tűnik, az 1920. őszi nyomozások célja valóban nem „*az igazság kiderítése volt, hanem valami teljesen más: a tisztii becsület és Nemzeti Hadsereg renoméjének megóvása*”.⁷⁵ Ehhez járult még egy demonstratív jellegű ítélet igénye egy olyan személy ellen, aki alacsony társadalmi státusza és szerény katonai előélete révén nem kompromittálhat jelentékeny közéleti tényezőket. (Az is jellemző, hogy a megvert és kifosztott nyomdászokkal csupán tanúként foglalkoztak az eljárás során.) A rendőrgyilkosság ekképp eseti túlkapásként kerülhetett a szélesebb közvélemény elé, jóllehet az egyre burjánzó „*britannias ügy*” ezen túl is bőven szolgáltatott témát a lapoknak. Ami pedig a konkrét esetet illeti: Tókést és Kisst kimenekítették, Sesevicset nem sikerült letartóztatni, Zsabka életét pedig könnyen lehet, Mészáros elfogása mentette meg. Hogy azonban melyikük fegyveréből származott a gyilkos golyó azon az átdorbézolt éjszakán, megeshet, még ők sem tudták tejes bizonyossággal.

73 8 Órai Ujság 1922. nov. 21. 5.

74 BFL. 18.d. 8963/1925/Kmetty Károly. és ÁBTL V-84089 – Sesevich László

75 Kovács Tamás (2009): Az ellenforradalmi rendszer politikai rendszetének genezise, 1919-1921. In Múltunk, 54. évf. 2. sz. 64-92.

A VÖRÖS III. RICHÁRD – KORVIN OTTÓ EMLÉKEZETE A HORTHY-KORSZAKBAN

Az 1918-1919-es forradalmak emlékezete úgy vált ketté a Horthy-kori ellenforradalmi irodalomban,¹ hogy a Tanácsköztársasághoz rendelték az erőszakot és a terrort, a Károlyi-rendszerhez a tehetetlenséget és a szétesést. Emiatt a Horthy-korban az 1918. őszi eseményekről írva rendre megfélemeztek arról, hogy a Károlyi-rendszerben olykor a lázongók legéppuskázásától sem riadt vissza a Népköztársaság karhatalma, amikor a forradalmi hullám mederben tartása volt a cél, miközben a Tanácsköztársaság kapcsán a proletárdiktatúra terrorját bőven kiszínezve tálalták. Holott Magyarországon – ahogy Hajdu Tibor rámutatott – elsősorban a fékező szerepet betöltő szociáldemokrata vezetőknek köszönhetően nem is alkalmazták az eredeti értelemben vett vörösterrot, noha Szamuely Tibor kétségkívül szerette volna importálni azt.² Ami Magyarországon a „vörösterrot” címszó alatt megvalósult, annak legalább annyi köze volt az első világháború brutalizáló hatásához, az 1919 tavaszán és nyarán is még fennálló háborús helyzet szükségelte gyakorlathoz, mint a bolsevizmus ideológiájához.³

A Tanácsköztársaság Horthy-kori emlékezetét kutatva általam feldolgozott 60 pamflet és visszaemlékezés szerzője közül azonban egyedül csak a korábbi földművelésügyi miniszter, Buza Barna észlelte ezt, ő ugyanis *A kommunista összeesküvés – Hogy kezdődött a zsványdiktatúra?* című 1919-es művében kivételesen kísérletet tett a terror okainak megértésére, és a népben

1 A Tanácsköztársaságról szóló ellenforradalmi irodalom monografikus feldolgozását L. Csunderlik Péter (2019): *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”*. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág.

2 Egly Gábor (szerk.) (2018): *Kérdések és válaszok 1918-1919-ről*. Budapest, Napvilág, 74.

3 Konok Péter (2018): *Az erőszak kérdései 1919-1920-ban. Vörösterrot-fehérterrot*. In: *Múltunk*, 2010/3. 72-91. – *A világháborút követő paramilitáris erőszakhullámról* l. Gerwarth, Robert-John Horne (szerk.) (2018): *Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. Budapest, L'Harmattan.

felhalmozódott indulattal magyarázta annak elszabadulását.⁴ Felidézte, hogy már 1918 decemberében azt mondta egy őt felkereső, a rutén vadorzók elleni fellépést követelő nagybirtokos képviselőnek, hogy „*addig örüljenek az urak, amíg a parasztok csak a nyulakat lövik*”. A korábbi földművelésügyi miniszter a vörösterroret az első világháború, a fehérterroret pedig a vörösterroret következményeként vizsgálta, ezzel mintegy „dialektikusan” értelmezte az 1918–1919-es időszak erőszakhullámát.⁵

A világháborús előzmények és a konjunkturális folyamatok bemutatása helyett a Tanácsköztársaság-ellenes irodalom kiadványaiban azonban inkább perszonalizálták a „vörös terrort”, és annak okait a sátáni gonosztevévé festett terrorparancsnokokban találták meg (az antik zsarnokportrék nyomán megrajzolt Kun Béla-kép mellett), miközben az áldozatok számát is eltúlozták. Az *A zsidók rémuralma Magyarországon* című 1919-ben megjelent kiadvány szerint a „*zsidó kormány utasítására eltett*” áldozatok száma a 4000-et is meghaladta.⁶ Holott az a Váry Albert is 590-re tette a számukat *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című 1923-ban megjelent munkájában, aki a „vörös terror” áldozatai közé számította a tűzharcban elesetteket vagy a bűnelkövetés miatt kivégzett köztörvényes bűnözőket, nála így lett a vörösterroret áldozata egy tetten ért betörő.⁷ Ha őket nem tekintjük, akkor Hajdu Tibor és Bődök Gergely számításai szerint ez a szám 380-ra, illetve 365-re csökken.⁸

A vörösterroret szimbolikus alakjainak 1919 utáni leírásai –

4Olvasatomban Kosztolányi is ezt az értelmezést aktivizálta az Édes Anna című 1926-ban megjelent pszichoanalitikus ihlettségű regényében, amelyben az elnyomó Vizek ellen kést ragadó, addig minden haragját elfojtó, de váratlanul kitörő kulturálatlan cselédlány a proletárdiktatúra terrorjának allegóriája.

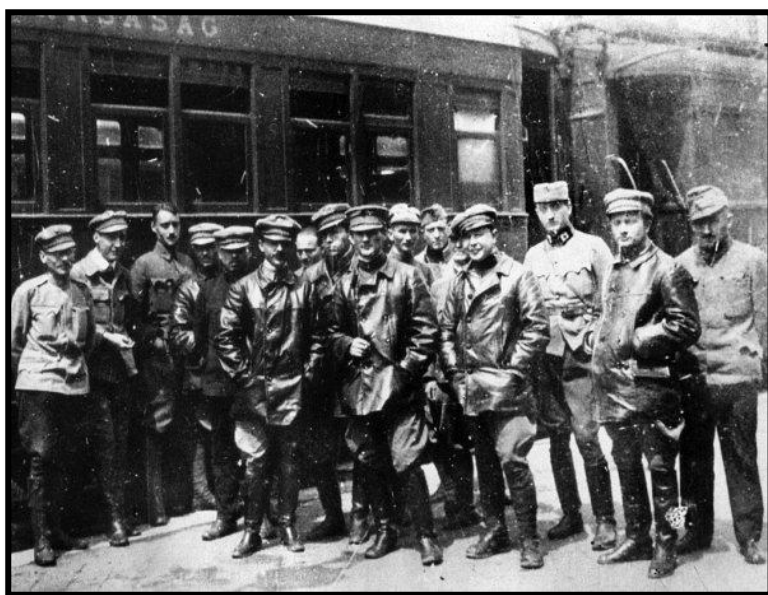
5Buza Barna (1919): *A kommunista összeesküvés. Hogy kezdődött a zsványdiktatúra? Kommunizmus vagy földosztás?* Budapest, Rovó Aladár Nyomdai Műintézete, 9., 73.

6*A zsidók rémuralma Magyarországon* 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig. [h. n.], (1919), 38.

7L. Váry Albert (1923): *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. Budapest, 52.

8Egry Gábor (szerk.) (2018): *Kérdések és válaszok 1918-1919-ről*. Budapest, Napvilág, 75.; Bődök Gergely (2018): *Vörös- és fehérterroret Magyarországon (1919-1921)*. Esterházy Károly Egyetem Történettudományi Doktori Iskola, 291.

elsősorban a proletárdiktatúra egészének differenciálatlan elutasításának köszönhetően, illetve ennek érdekében – eltüntették azokat a határokat, amelyek ezeket a személyeket egymástól elválasztották mind emberi minőségükben, mind hozzáállásukban az erőszak alkalmazásához. Ahogy az őket személyesen is ismerő Lengyel József szellemesen megfogalmazta a *Prenn Ferenc hányatott élete* című, 1958-ban megjelent regényében: Cserny József a terrort „szükséges jónak”, Korvin Ottó „szükséges rossznak”, Szamuely Tibor pedig egyszerűen csak „szükségesnek” tartotta.⁹

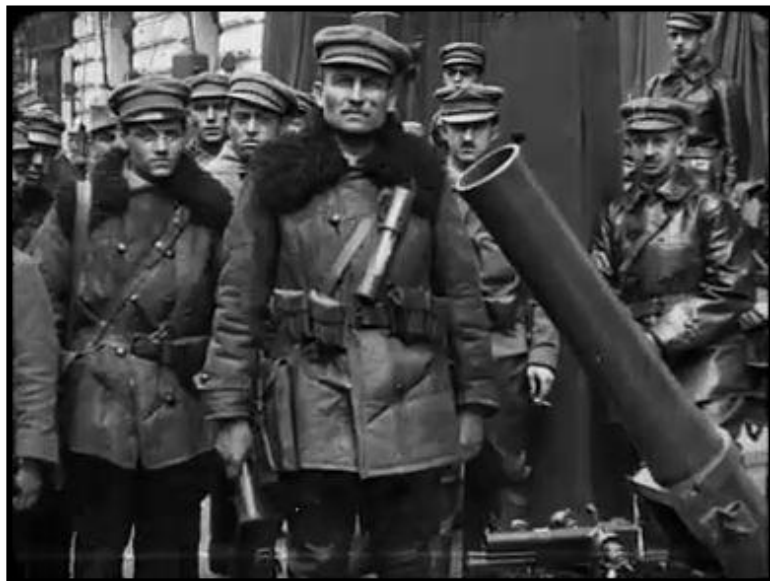

*Lenin fiúk*¹⁰

9A Lengyel József *Prenn Ferenc hányatott élete* című, 1958-ban megjelent regényében szereplő szellemes megfogalmazást idézi: Konok Péter (2018): *Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror-fehérterror*. In: *Múltunk*, 2010/3., 77–78.

10
https://mandiner.blog.hu/2016/03/21/a_lenin_fiukrol_es_gyaszos_oroksegukrol
(Letöltés ideje: 2019.07.23.)

Forrás:

Lenin fiúk¹¹

11
https://mandiner.blog.hu/2016/03/21/a_lenin_fiukrol_es_gyaszos_oroksegukrol
(Letöltés ideje: 2019.07.23.)

Forrás:

Ez a trió kiemelt szerepet kap minden olyan szerzőnél, aki a saját Tanácsköztársaság-elbeszélésében a proletárdiktatúra általános leírására törekedett, mert azok, akik – jellemzően az öngigazolás igénye miatt – elsősorban a saját szakmájuk kommün alatti helyzetére összpontosítottak a Horthy-kori Tanácsköztársaság-ellenes irodalomban, nem egyszer egy kevésbé ismert szakpolitikust vagy egy teljesen ismeretlen termelési biztost szerepeltettek a „legfőbb rém” helyi értékén. Erre remek példát adnak az agrárpolitikuskok, Csizmadia Sándor, Nagyatádi Szabó István, Mezőfi Vilmos és a már említett Buza Barna, akikben az a közös, hogy a Földművelésügyi Népbiztosságból választottak maguknak rettenetes főellenséget, csak például Hamburger Jenő „magyargyűlölő” szörnyetegként leírása igencsak komikusan hat a például Korvin Ottóról olvasottak után, akinek Horthy-kori emlékezetét most részletesebben bemutatnám.

A magyar történelemben számos reprezentatív épülettel kapcsolatban terjedt el – azok eredeti funkciójától függetlenül – az a „városi legenda”, hogy a pincéikben embereket kínoznak, gyilkolnak meg, adott esetben le is darálják a holttesteket. A legismertebb verzió a Köztársaság téri pártház kazamatáihoz kötődött, a rémhír elterjedése erősen hozzájárult az ottani lincselések bekövetkezéséhez. A „városi legenda” fogalmát Jan Harold Brunvand vezette be a *The Vanishing Hitchhiker* című 1981-es munkájában. Ő a „városi legendát” abban különböztette meg a pletykától, hogy olyan morbid, modern, városi történetként azonosította, amely a helyszínektől és személyektől függetlenül kering, hadd utaljak például a sok kórházzal kapcsolatban elmesélt „városi legendára”, amely szerint a szemetesében végtagokat találtak.¹³

A Tanácsköztársaság idején – a Batthyány-palotán túl, ahova Cserny Lenin-fiúi költöztek be – az Országház pincéihez kapcsolódtak ezek a rémtörténetek, a parlament épületében

12 Forrás: <https://nemzeti.net/korvin-klein-otto-a-voros-inkvizitor-a-diktatura-legveresebb-hienaja-14684973.html> (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

13 Brunvand, Jan Harold (1981): *The Vanishing Hitchhiker*. American Urban Legends. New York, Norton.

kapott elhelyezést ugyanis Korvin Ottó csapata, a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztálya (amelybe idővel a felosztott Cserny-különítmény legmegbízhatóbb terroristáit is besorolták). A pamflet- és memoárszerzőknek nem esett nehezére a terrorkülönítményeknek helyet adó – és a Tanácsok Országos Gyűlésére a szovjethatalom szimbólumaival fel is díszített – Országházban meglátni a kommunisták hatalomra kerülésével beállott ellenvilág emblémáját.

A *Kun Béláék 131 napos rémuralma* című 1919-es kiadványban is kiemelték, hogy a Tanácsköztársaság idején „Bastille”-já tették az Országházat, ezt az átalakítást azon elbeszélés egyik szüzséjeként értelmezték, amelynek fabulája szerint „*a rémes rezsim kalandorai*” a vélt nemzetellenességük miatt „*a legszebb magyar középületekből*” csináltak „*kaszárnyákat, fogdákat és karhatalmi helyeket*”. A Politikai Nyomozó Osztály székhelyét a kommün „*legfélelmetesebb helyeként*” írták le, a „*Korvin-Kleinként*” szerepeltetett Korvint pedig egyszerűen csak „*púpos emberi bestiaként*” mutatták be, akinek beosztottjai „*tökéletesen Lombrozó típusú szörnyetegek*” voltak, akik minden ok nélkül verték és kínozták a letartóztatottakat, a női foglyokat pedig – még a látogatókat is – meg is erőszakolták. A Lenin-fiúk csapatát „*rablógyilkosok, banditák, betörők, örömlégények és szélhámosok*”, „*a kloákák kézigránátokkal felfegyverzett alakjai*” alkották, akiknek uralma nem is lehetett más, mint „*rablóuralom*”.¹⁴ A „*Lombroso-fejüként*”, vagyis bűnöző arcúként leírt Lenin-fiúk koponyái 1919 után komoly érdeklődést váltottak ki a vörösterroret biológiai okokkal értelmezni vágyó természettudósok között, és például az *Orvosi Hetilap*ban komolynak szánt publikáció is megjelent az elfogott és kivégzett Lenin-fiúk koponyái kranioetriai vizsgálatainak eredményéről. A *Magyar terroristák koponyái* című 1921-es tanulmányban Tél Ferenc orvos a Lenin-fiúkra jellemző koponyaszerkezet

¹⁴Kun Béláék 131 napos rémuralma. Szerk.: Györi Imre – Kázméri Kázmér (1919). Budapest, Csorba Béla kiadása, 53., 55., 62., 53–54., 10., 59., 44.

ismertetése után a „megállapított gonosztevők” „előzetes ártalmatlanná tételére” tett javaslatot.¹⁵

Stettner Tamás kolozsvári újságíró a Tanácsköztársaság időszakát bemutató 1919-es riportjaiban szintén megállapította az Országházi, hogy abból a közmű idején „a borzalom tanyája” lett, és jellegzetes horrorelemek használatával mutatta be a hírhedtté vált pincéket: „Az egyik sarokban levágott véres kézfej hevert, a földön levágott ujjdarabok voltak széttaposva, mindenfelé vér és bűz, a távoli helyiségekből pedig jajveszék és sikoltás hallatszott.”¹⁶ Ugyanezeket a füzetről füzetre és könyvről könyvre vándorló horrorelemeket találjuk meg egyébként más munkáknak a Batthyány-palota pincéit bemutató részeiben is.¹⁷

Szász Károly az *Emlékezés a vörös uralomra* című 1922-es memoárjában ugyancsak megemlékezett az Országház pincéiről, és 1922-es munkájában feltűnik az a toposz is, amely szerint a Lenin-fiúk vezette kihallgatás „igen gyakran Dunába dobással végződött”. A konzervatív Szász apró, de szimbolikus normasértésként emlékezett meg arról, hogy a Lenin-fiúk, a „bőrkabátos lukudlik” a kihallgatások során „nem a régi polgári módon” használták a székeket, nem az ülőrészére, hanem karfájára ültek, „így persze lábaikat helyezve oda, a hol a tisztességes emberek ülni szoktak”.¹⁸ Szász Károly munkájának „főszörnye” a púposága miatt III. Richárdhoz hasonlított Korvin Ottó. Abban, hogy névmagyarosításakor Hunyadi Mátyás nevét választotta magának a korábbi Klein, a magyar történelem legdicőségesebb fejezetének meggyalázását látta:

15Az Orvosi Hetilapban megjelent cikk a Lenin-fiúkra jellemző koponyaszerkezet ismertetése után a „megállapított gonosztevők” „előzetes ártalmatlanná tételére” tett javaslatot. L. Tél Ferenc (1921): Magyar terroristák koponyái. Az Orvosi Hetilap Tudományos Közleményei. Különlenyomat. LXV. évf. 16–17. szám. Budapest. – A cikk jelentőségét mutatja, hogy Somogyi Zoltán is kivonatolta A rémuralom napjaiból című munkájában. L. Somogyi Zoltán (1922): A rémuralom napjaiból. Tűzok és egyéb történetek. Budapest, „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 165–170.

16Stettner Tamás (1919): Tizennégy év Kun Béla életéből. Tisza István gyilkosai. Hogyan szüntették meg a nemzeti újságokat? A Kaplony-utcai ellenforradalmárok. Három óráig az Országház pincéjében. Az államrendőrség forradalmárai. Riportok a rémuralom idejéből. Budapest, Egyesült Könyvnyomda, 11.

17 L. Csunderlik Péter (2019): A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 235–242.

18Szász Károly (1922): Emlékezés a vörös uralomra. Budapest, Franklin Társulat, 93–94., 89.

„Ez az ember - kinek nyomorék lelkét az összhangra törekvő természet valósággal torz külsőbe rejtette - bennem már egyszer megjelenésével - igazán mondom - testi rosszullétet támasztott. Rendellenes fejlődésű, vízszintes irányban aránytalanul hosszú koponyája, a lapockái között emelkedő púp, a púpossággal járt szokott visszataszító elferdülések arcán, - a mit rút vonásai már a nélkül is kellemetlenné tettek, - olyan lehetetlen figurává torzították, hogy III. Richárd hozzá képest deli alak lehetett. S hogy testének nyomoréksága még kiáltóbb lehetett: állandóan katonai formaruhában járt - a Lenin-fiúk divatja szerint nem csak utálatot, hanem a gyengébbek előtt rémületet keltően öltözve, mindenféle szűrő és robbanó fegyverekkel az övében - s így igazán olyan képet mutatott, hogy annál rútabbat és idétlenebbet az sem festhetett volna, a ki az emberi gonoszsgot emberi alak formájában akarta volna megszemélyesítve kifejezni. Hogy ezt a vörös fiók-diktátor mindezek tetejébe még a Korvin nevet merte oda biggyeszteni a maga családi neve mellé - »igazságos« nagy nemzeti királyunk emlékét sértve meg ez eljárásával -, annak felemlítésével csak az ő egyénisége képének teljessé tételét szolgálom.”¹⁹

A púpos III. Richárdhoz hasonlítás (az angol király valójában nem is volt púpos, ez a kép csak a Tudor-dinasztia propagandadarabjaként értelmezhető Shakespeare-drámának köszönhetően terjedt el a York-ház utolsó uralkodójáról²⁰) visszatérő eleme a Tanácsköztársaság-ellenes irodalom Korvin-leírásainak. Korvin Ottó púpossága egy nagyon jó elágazási pont, amelynek említésekor és értelmezésekor könnyen elkülöníthetők egymástól a baloldali és a jobboldali elbeszélések a proletárdiktatúra egyik jellegzetes szereplőjének recepciójában. A baloldali megemlékezésekben az 1919 decemberében elítélt és kivégzett Korvin - Kassák alapvetően róla írta a *Máglyák énekelnek* című 1920-as, kommünről szóló avantgárd „eposzát”²¹ - testi hibája egy „durva test-érzékeny lélek” kapcsolatban tesz szert jelentőségre, hiszen ki ne hallott volna a durva külsejű, ámde

19Szász Károly (1922): Emlékezés a vörös uralomra. Budapest, Franklin Társulat, 67.

20 László Ferenc: A kutyafejű, a vérszopó és a púpos. Akiknek rossz sajtójuk volt: Attila, Richárd, Iván. In: *Mozgó Világ*, 2006/1. 108-114.

21 Kassák Lajos (1920): *Máglyák énekelnek*. 1919-1920. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó.

annál nemesebb szívű „torzalakokról”? Hiszen ez az irodalom kedvelt toposza, gondoljunk csak Quasimodóra, a púpos Notre Dame-i toronyőrre. A vörösterrorista Korvinból hasonló karaktert próbáltak stilizálni a gyerekeknek készült *Így élt Korvin Ottó* című Kádár-kori történelmet népszerűsítő könyvben, amelyben fotót közöltek arról, ahogy Korvin Ottó a Fabank tisztviselőjeként éppen Hektór kutyájával fényképezkedik, továbbá hosszan idéztek Korvin lírai naplójából („A virágoknak köszönöm, hogy szépek voltak és illatokat adtak.”²²), valamint 1912-ben megjelent *Sápadások* című szentimentális novelláskötetéből, és igazán jellemzőnek tarthatjuk a sógornője, Kelen Jolán leírását is a *Töretlen úton* című 1955-ös Korvin-életrajzában:

„Korvinban részvétet keltett minden, ami élt és szenvedett. Egy hivatalos útja alkalmával tanúja volt annak, amint egy kóbor kutya a vonat alá került. Felszedte a kutyát, bevitte egy messzeeső község állatorvosához, aki a szó szoros értelmében összefoldozta a nagyon megsérült állatot, Hosszú ápolás után a kutya meggyógyult. Hektor, a gyönyörű szép, nagy, okos vizsla, hű kísérlője lett Ottónak. Még börtönnaplójában is megemlékezik »hű pajtásáról.«²³

A jobboldali elbeszélésekben ellenben Korvin púpossága egyben lelki torzságának kifejezője, megfelelve az, „ami kívül, az belül” ősi elképzelésének. Ahogy Umberto Eco megfogalmazta az „Ellenséget alkotni” című esszéjében: „Az ellenségnek rútnak kell lennie, mert a szépet a jóval azonosítjuk (*kalokagathia*), s a szépség egyik alapvető tulajdonsága mindig is az volt, amit a középkor majd integritas-nak nevez (azazhogy minden megvan benne, ami a faj átlagos képviselőjében szükséges: így tehát az emberek között rútnak számít, akinek hiányzik egy végtagja, egy szeme, alacsonyabb az átlagosnál, vagy »embertelen« színe van. S ezzel már meg is van az ellenség megalkotásának modellje, az egyszemű Polüphemosz óriástól Mime törpéig.”²⁴

22Simor András (1977): *Így élt Korvin Ottó*. Budapest, Móra Könyvkiadó, 33.

23Kelen Jolán (1955): *Töretlen úton*. Korvin Ottó élete. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 35.

24 Umberto Eco Priszkosz rétor V. századi Attila-leírását hozta példának. Lásd: Umberto Eco (2011): *Ellenséget alkotni*. In: Umberto Eco: *Ellenséget alkotni és más alkalmi írások*. Budapest, Európa, 13.

Erre a Korvin-ábrázolásra példa a *Pesti Hírlap* 1919. októberi karakterraja a Korvin-perről szóló, „A rettegett Korvin” című horrontudósításban:

„A diktatúra legjellegzetesebb alakja ez a vérszomjas szörnyeteg volt: Korvin Ottó. A közepesnél alacsonyabb termetű, arcának kifejezése félelmetes, a rútsága visszariasztó. Két elálló füle között hosszúkás feje a hatalmas hajlott orral, duzzadt ajkakkal, nyomott koponyával riasztó hatást keltett, amint fürkésző és nyugtalan szemeivel ide-oda tekintgetett és görnyedten lépkedett, hajlott, púpos testét előre vonszolta... (...) A beteges szervezetű, öröklötten terhelt, torokgyíkja miatt többször operált Korvin Ottó (...) [a] Galilei-körnek már tizenhét esztendő s kora óta tagja volt.”²⁵

De Az Est című bulvárlap újságírója, a szenzációhajhász riporter, Tarján Vilmos – aki még 1919 februárjában a letartóztatott és „félholtra vert” Kun Bélával készített interjújával igen komoly szerepet játszott a kommunista pártvezér munkásmozgalmi „mártírrá” tételében és a kommunisták népszerűségének növekedésében²⁶ – A terror című 1919-es kötetében ennél is ellenszenvesebb portrét tudott festeni Korvinról:

„Ez az aljas és lelketlen ember még külsejében is undorító jelenség. Ismertető jele, hogy kinőtt vállú. Rendkívül magas homloka alól hosszú meggörbült orr ugrik elő, nagy orrcimpákkal, felső ajka előredudorodik, az arca tojásdad alakú, nagy barna szeméről hosszúszőrű szempillák lógnak alá. Kiugró szemgolyói szadista gyönyörökért rajongtak, most azonban, ahogy a rendőrségen ül, szánalomért esedez ugyanaz a tekintet. Ez a förtelmes alak egész külsejében az őserdők majmához hasonlít.”²⁷

²⁵A rettegett Korvin. *Pesti Hírlap*, 1919. október 3., 7-8. – A szabadgondolkodó és antimilitarista diákegyesület, a Galilei Kör erősen negatív Horthy-kori emlékezetéről L. Csunderlik Péter (2017): *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908-1919) története.* Budapest, Napvilág, 337-355.

²⁶Borsányi György (1979): *Kun Béla. Politikai életrajz.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 118.

²⁷Tarján Vilmos (1919): *A terror.* Fényes László előszavával, Feiks Jenő rajzaival. Budapest, „Ujságüzem” Rt., 32.

E sémának megfelelően az *A Lenin-fiúk véres munkái* című 1920-as füzetsorozatban meg is állapították, hogy Korvin „ölési mániában” szenvedett. A füzetsorozat azt állította, hogy „[a] parlament kínzókamráinak hóhérai nagyjából orosz zsidók vagy fajrokonai voltak”. A kiadvány az Icígovics nevű „göndörhajjú, görbeorrú, kajlalábú” terrorlegényt emelte ki, aki azzal büszkélkedett, hogy egyetlen kanyarítással úgy vágja ki a „burzsujok” szemét a helyéről, mint a magot barackból, és senki se tudja jobban nála ezt a mutatványt.²⁸ Szászalmi József szintén azzal az adalékkal igyekezett démonizálni Korvint, hogy 1928-ban kiadott összegzésében közölte róla: a parlament pincéiben található kínzókamrákban orosz hóhérokkal is dolgoztatott. Akárcsak a „kegyetlen ázsiai”, az „orosz kínzómaster” is egy népszerű popkulturális karakterré nőtte ki magát a Tanácsköztársaság-ellenes ponyvaktól a James Bond-filmekig.

Az általam vizsgált pamfletekben és visszaemlékezésekben Korvin Ottó egyedül Szász Zoltán újságíró beszámolójában tűnt föl realiztikus figuraként a *III. emelet 12.* című 1927-es kötetében újra közölt cikkében, nyilván nem függetlenül attól, hogy az Otthon Körbeli, 1919. július 7-i felszólalása miatt letartóztatott Szász találkozott a proletárdiktatúra főnyomozójával. Bár az újságíró is a „diktatúra hírhedt vészbírójának” nevezte Korvint, és az 1919. július 8-i kihallgatását az inkvizíció eljárásaihoz hasonlította,²⁹ semmilyen jelentéssel nem töltötte fel a púposágát, enyhítve a más újságírók és visszaemlékezők által démonizáló igénnyel megfestett Korvin-portrét: „Maga Korvin nem olyan volt, amilyennek ma tömérdek újságközlés után a köztudat képzeli. Intelligens arcú, kopasz, koravén fejű fiatalemberként hatott, akinek arcán volt ugyan valami a púposok sajátos arckifejezéséből, természetén azonban nem domborodott ki határozottan semmiféle különösebb torzság, hanem csak valami enyhe növesi hiba, szabálytalansága volt megérezhető. Általában az egész ember a fürgesség, a ruganyosság összbenyomását keltette; minden mozdulatából energia sugárzott.”³⁰

28A *Lenin-fiúk véres munkái*. Írta: egy szemtanú. (1920) Budapest, Rózsa, 61., 153.

29Szász Zoltán (1927) : III. emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó-utcai fogházból. Budapest a szerző kiadása, 23-28.

30Szász Zoltán (1927) : III. emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó-utcai fogházból. Budapest a szerző kiadása, 25.

Bár Szász Zoltán „*rémuralomnak*” nevezte a kommünt, azt is hozzátette, hogy nem a *rémuralom* legsúlyosabb fajtája volt, hiszen ő is túlélte, hogy felszólalt a proletárdiktatúra ellen. Miképp egy plasztikus földrajzi hasonlaltal megfogalmazta: a Tanácsköztársaság nem a „*rémuralom csimborasszója*” volt, hanem csak „*gerlachfalvi csúcsa*”.³¹ A Magas-Tátrát megidéző metaforájával pedig egyben a magyar és a világtörténelemben is elhelyezte a kommün terrorját: a magyar történelem addigi legsötétebb időszakát eredményezte, de világtörténelmi mércével mérve a súlya mégis csak másodlagos. Azt is mondhatnánk, hogy relativizált.

³¹Szász Zoltán (1927) : III. emelet 12. Emlékeim a bolsevista és Markó-utcai fogházból. Budapest a szerző kiadása 20., 28.

KEREPESZKI RÓBERT

TERROR ÉS MEGSZÁLLÁS

DEBRECEN MEGPRÓBÁLTATÁSAI 1919/20-BAN

Az 1914-ben kezdődő „Nagy Háború”, majd annak 1918-ban történt lezárása utáni évek a magyar történelem addigi legsúlyosabb mélypontját hozták le. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ebben az időszakban az ország legtöbb kárt és veszteséget elszenvedett régiója Kelet-Magyarország, szűkebb értelemben pedig a Tiszántúl volt. Már a világháború is komoly gazdasági megpróbáltatásokat mért az itteni településekre¹, ezt súlyosbította az őszirózsás forradalommal hatalomra kerülő Károlyi-rendszer, majd a Tanácsköztársaság alatti kommunista diktatúra, amik során manifesztálódott a fizikai erőszak is. Ezt tetőzte a román megszállás 1919 tavaszától, ami lényegében a régió teljes kifosztását eredményezte. Ekkor annyi nélkülözés, anyagi és emberi veszteség, fizikai és lelki terror érte a helyi lakosságot, hogy az utókor emlékezete nem véletlenül állította ezt az időszakot a nagy magyar történelmi tragédiák sorába. Az éppen száz éve történt eseménysor kapcsán ebben a tanulmányban arra vállalkozunk, hogy vázlatosan áttekintsük a Tanácsköztársaság és a román megszállás fontosabb helyi jellegzetességeit a tiszántúli régió és lényegében egész Kelet-Magyarország „fővárosának” tekintett Debrecen szempontjából.

A kommunista diktatúra néhány helyi eleme

Az 1919. március 21-én kikiáltott kommunista diktatúra kiépülése helyi szinten ebben a régióban is hasonló ütemben és módon történt, ahogy az ország más területein. Direktóriumok, forradalmi törvényszékek alakultak, melyek a Forradalmi

¹ Lásd a régióból Hajdúnánás példáját, amiről nemrég készült el szakszerű áttekintés Püski Levente (2015): Hajdúnánás az első világháborúban. In: Szerk. Barta Róbert - Csiszár Imre: Vidéki és város - Az első világháború és a magyar vidék. Hajdúnánás, 99–112.

Kormányzótanács országos rendelkezésének megfelelően meghirdették és foganatosítani igyekeztek valamennyi intézkedést, köztük többek között az alkoholtilalmat, a rekvirálásokat, a fegyvergyűjtéseket és a statáriumot. Utóbbi szigorát számtalan forrás tanúsítja, most csak a Hajdú vármegyei alispán rendőrkapitányságoknak, polgármestereknek, főszolgabíráknak és községi elöljáróságoknak kiadott, 1919. március 23-án kelt rendeletét idézzük illusztrálásképpen: *„A tanácskormány statáriumot hirdetett. Aki a munkástanács határozatainak ellenszegül, rabol vagy fosztogat, azt halállal büntetik. A bűnösök felett forradalmi törvényszék ítélkezik. A szesztilalmat újból életbe léptették. Aki szeszt kimér, vagy fogyaszt, azt egy évi börtönnel és 50 ezer korona pénzbírsággal büntetik. Aki a közrend és nyugalom ellen vét, azt halállal büntetik. A riasztó hírek terjesztői ellen a munkástanácsok a legszigorúbban fognak eljárni.”*² Ez lényegében már része volt annak az ún. „preventív” terrornak, amivel az új kommunista vezetés igyekezett a bizonytalan hatalmát megszilárdítani. Ehhez hozzájárult az is, hogy betiltottak minden nem kommunista sajtóterméket, a megmaradt helyi „vörös újságok” pedig igyekeztek mindinkább radikalizálni a vidéki munkás- és paraszti rétegeket.³

Helyi szinten a propagandának a sajtó mellett természetesen más színterei is felfedezhetőek. Jól szemlélteti ezt az az eset is, mely a Debrecenhez közeli pallagi Gazdasági Akadémián játszódott le a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napon. Ekkor Rapaics Raymund tanár nem a tantárgyáról, a növény- és ásványtanról, hanem a kommunizmusról tartott előadást a diákjainak. Kifejtette, hogy az új politikai és társadalmi berendezkedés *„szebb világot fog teremteni a régi romlott világ helyett, amikor csak az igazság győz s nem a nagytőkések és a kizsákmányolók kezében lesz a hatalom, hanem a munkás és proletárelemek kezében”, és ezzel a Vörös Hadseregbe való*

² Hajdú megye alispánjának statárium tárgyában kiadott 2746/1919. számú rendelete. In: Komoróczy György (szerk.) (1959): A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Dokumentumgyűjtemény. Debrecen, 135.

³ Lásd részletesebben Kerepeszki Róbert (2013): Éberség. Az ellenforradalminak vélt folyamatok „kezelése” a Tiszántúlon. In: Nagy Szabolcs (szerk.): Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátszaga - 1919. hátszaga. Veszprém, 45-58.

belépésre bízta a hallgatóit. Egyik diákja vallomása szerint Rapaics „kijelentette, hogy nem akar terrorizálni, de aki belép, az már rövid idő alatt levizsgázzhatik s igen enyhén fognak a tanárok vele bánni a vizsgán.”⁴

Az egyetemi oktatók megnyilvánulásaira hasonlóan érdekes példával szolgál a Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Kara, amely 1919. március 26-án a következőképpen fejezte ki szolidaritását a Tanácsköztársaság mellett: „*Dr. Ferenczy Gyula kari tag indítványozza, hogy a Debreceni Tudományegyetem Hittanszaki Kar a Magyar Tanácsköztársaság elnökét, Garbai Sándort, úgyszintén a közoktatásügyi népbiztost, dr. Kunffyt [sic!] az első ülése alkalmából köszöntse, a dolgok új rendjét, mint a názáreti által hirdetett, az emberiség által várt isten országát [!] üdvözölje és annak megvalósítására, megszilárdítására a maga készségét is felajánlja és [kijnyilvánítsa, a tanácsköztársaság vezető férfiai itt minden támogassa.*” Különösen furcsának hat ez az állásfoglalás a kommunista világnézet ateizmusának ismeretében, ugyanakkor nem véletlen, hogy a Tanácsköztársaság utáni számonkérések az egyetemen elsősorban a teológiai kart érintették (például az indítványt betervező Ferenczy Gyulát 1920 júliusában megfosztották állásától).⁵

Az ilyen oktatói megnyilvánulások, az általános körülmények és az akkori egyetemi hallgatók képlékeny eszmei arculatának ismeretében nem meglepő az sem, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napon, 1919. március 22-én Debrecenben kommunista szellemiségű Diák Tanács alakult, amelynek tagja lett a város felsőoktatási intézményeinek több hallgatója is. Közöttük voltak például Thury Levente és Kardos László bölcsészhallgatók, akik ellen fegyelmi eljárás indult az egyetemen a Tanácsköztársaság bukását követően. Előbbit kizárták az intézmény hallgatói közül, majd a két világháború közötti időszakban Debrecen liberális szellemiségű napilapjának, a *Debreceni Független Újságnak* lett a szerkesztője. Utóbbi dorgálásban részesült, később jelentős irodalomtörténész lett.⁶

4 A Gazdasági Akadémia haladó szellemű tanáiról. Közli: A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban, i.m. 346-348.

5 A Debreceni Egyetem története 1912-2012. Szerk. OROSZ István és IFJ. BARTA János. Debrecen, 2012. 60.

6 Uo. 59.

A Tanácsköztársaság alatti általános debreceni állapotokat jó szemlélteti a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, Baltazár Dezső „A próbáltatások idejéből” címmel 1920-ban megjelent visszaemlékezése. Szerinte „[Debrecenben] volt Budapest után a legvirágzóbb a bolsevizmus”, mert „itt látszatra jóformán mindenki behódolt, még az enyhe kritikát is tanácsos volt mindenkinek magába nyelnie. Az élelemből kifosztó rekvirálás és tömegerőszak letörték a lelkeket. Az utca és tanácstermek állandó gyűlés színhelyei voltak hangos és serény szónokokkal és fegyveres terror receptje szerint alkalmazott érvekkel. [...] Debreczen város közéleté a proletárdiktatúra kifejlődése és virulása idején sok undorító jelenséget tárt fel. Tisztviselői karok, tudományos testületek, az intelligencia falanxai ott álltak, ültek és éljeneztek az emelvények előtt, amelyeken tudatlan emberek kézzel-lábbal, torokkal erőlködve próbálták leplezni szellemi és erkölcsi ürességüket. Elmentek, eljártak engedelmes és gyáva szenvedőkül boronálatlan leckéztetésekre és meghunyászkodva vágták zsebre az alacsonyosság minden gorombaságait, holott villámok és mennykövek állottak szellemi és erkölcsi kincstárukban, fegyvertárukban, amelyekkel könnyedén semmisíthették volna meg a felettök hatalmaskodókat. De még távolmaradni sem volt erejük.” A református püspök pátosszal teli soraiból jól visszatükröződik az, hogy 1919 tavaszán meglehetősen gyorsan és jóformán jelentősebb társadalmi ellenállás nélkül (!) bontakozott ki Debrecenben is (!) a kommunista diktatúra, ami a Tanácsköztársaság története kapcsán manapság (is) kevésbé hangoztatott, ám rendkívül figyelemreméltó körülmény.⁷

⁷ Baltazár Dezső (1920): A próbáltatások idejéből. Debrecen, 9-10, 40.

Népakarat. A Debreczeni Munkás- és Katonatanács napilapja 1919. 04. 05

A fizikai terror

A proletárdiktatúra kikiáltása utáni első napokban tapasztalható „preventív” terror ellenére a vidéki lakosság számottevő része beletörődve vette tudomásul a rendszerváltozást, sőt ahogy láthattuk, támogatói is voltak. Ám a román hadsereg tiszántúli előrenyomulásával a helyzet érzékelhetően megváltozott, és a „megelőző” intézkedéseket, a túszedéseket⁸ általánosan felváltotta a fizikai erőszak. Ennek

⁸ Forrás: <http://helytortenet.com/debrecen-1919-04-05-tanacskozartarsasag-nepakarat-a-debreczeni-munkas-es-katonatanacs-napilapja-i-efv-12-szam-igen-ritka-regi-ujsg> (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

⁹ Az előbbieken idézett református püspök a következőképpen írta le az általa átélt eseményeket: „A gyilkosok jöttek aztán az én lakásomra éjjel, féltizenegy órakor. Hogy milyen szándékkal jöttek, az gondolható. Az ajtó megörgetésére János fiam jelentkezett. A tanácskormány nevében követelték az ajtónyitást. János fiam kinyitotta az ajtót. Az ebédlőbe mentek s nagy hangon kiabálták, hogy a fiannak nincs rendben a dolga, tehát elfogják, elhurcolják. Egyetlen számbavehető földi védelmezőjét szegény, gyámoltalan családomnak. Szegény felriadt feleségem a másik szobából kiáltva adta a megríadt fiannak a tanácsot, hogy követelje az elfogatási parancsot a betörőktől, mert ezek bizonyára ki akarják a családot irtani. Erre három terrorista a feleségem hangja után indulva berontott a hálószobába s ott a megrémült asszony elé tartottak valami írást, ami szerintük azt tartalmazta, hogy ki vannak küldve fegyver után kutatni. Meg is kezdték a szekrényekben a kutatást, miközben az új, eszményi társadalom, az emberi, boldog, tiszta világ egyik harcosa: Halász terrorista az ágyra köpött. Az Istenről rendelt családi élet em tisztes bútora igazán nem is várhatott más köszöntőt az ilyen látogatóktól. Halász részeg volt, de

manifesztálódását viszonylag már alaposan tisztázták a korábbi hazai és nemzetközi történeti kutatások, és elsősorban a világháború révén kibontakozó, a társadalom „brutalizálódásaként” aposztrofált jelenségre vezették vissza.¹⁰

Azonban a terrorhullámok, jelen esetben a magyarországi vörös terror áldozatainak száma – helyi és országos viszonylatban is – még mind a mai napig kutatások tárgyát képezi, és számos tisztázatlan kérdést tartogat (ezek szakszerű feltárásában a Bödök Gergely¹¹ és Gellért Ádám vezetése alatt álló Clio Intézet jár élen, de több szakember és aktív doktorandusz is vizsgálódásai fókuszába helyezte a témát a századik évforduló közeledtével). Épp ez a helyzet Debrecenben esetében is.

A vörös terror kutatása kapcsán napjainkban is Váry Albert koronaügyész először 1922-ben, majd 1993-ban újra kiadott összeállítása szolgál kiindulópontként. Váry 1919-ben főügyész volt, és a legtöbb kommunista vezetővel szemben ő képviselte a vádat a Tanácsköztársaság bukása után lefolytatott eljárásokban, így kétségtelenül ő ismerhette a legtöbb adatot a kérdés kapcsán. *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című munkájában összesen 590 halálesetről számol be, azonban a kötet előszavában Váry maga is elismerte: *„Ez a szám és névsor azonban nem teljes. Hiányzanak az adatok azokról a területekről, amelyek időközben elszakítottak. Nincsenek benne azok sem, akik kétségbeesésükben öngyilkosok lettek vagy a szenvedett bántalmazás és fogvatartás folytán utóbb elhaltak. Végre nem volt megállapítható azoknak a szerencsétleneknek száma sem, kiket egyes vörös parancsnokok a harctéren a vörös hadsereg kebelében kivégeztettek vagy akiket az*

lehet, hogy benne volt ez az eljárás az ő kommunizmusa receptjében. Akár az egyik, akár a másik való, mindenesetre jellemző azokra, akik a tanácskormány törvényes embereiként adták ki magukat.” In: Baltazár Dezső (1920): A próbáltatások idejéből. Debrecen. 63-64.

10 Lásd részletesebben Gerwarth, Robert – Horne, John (2018): Paramilitarizmus Európában az első világháború után. In: Gerwarth, Robert – Horne, John (szerk.): Háború béke idején. Paramilitaris erőszak Európában az első világháború után. Budapest, 13-32., Bödök Gergely (2015): Politikai erőszak az első világháború után. Forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában. In: Tomka Béla (szerk.): Az első világháború következményei Magyarországon. Budapest, 85-108.

11 Bödök Gergely (2018): Vörös- és fehérterror Magyarországon. Forrás: http://disszertacio.uni-eger.hu/54/4/Bodok_disszertacio.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

*ellenforradalmi harcokban, ellenforradalmárok öltek meg. Valószínűleg ezeknek száma is kitesz még pár százat.*¹²

Váry kötete mindössze egyetlen áldozatot említ a cívisvárosból (az egyébként zsidó származású Rubin Farkast, a helyi mezőgazdasági gépgyár igazgatóját, aki személyes bosszúból gyilkolt meg Reinheimer Rezső gépgyári művezető, Rubin gyárának alkalmazottja, aki az első debreceni terrorcsapat tagja volt).¹³ Azonban más források több debreceni áldozatra tesznek utalást. Például Kelemen Béla, az Antibolsevista Comité szegedi csoportjának vezetője és a Szegeden berendezkedő, gróf Károlyi Gyula vezetése alatt álló ellenkormány belügy-, majd vallás- és közoktatásügyi minisztere által 1923-ban kiadott dokumentumgyűjteményben a következő feljegyzés olvasható a román megszállást követő napokból: *„Szomorú híreket kaptam Debrecenből. A vörösök hajmeresztő atrocitásokat követtek el, így mondják, hogy a Bika szálló előtti tér csupa vér volt. Elképzelhető, milyen rettenetes kegyetlenkedést vittek a vörösök végbe, ha azt halljuk, hogy Debrecen lelkes magyar lakossága - mint a megváltóját - örömmel fogadta a megszálló bocskoros oláh sereget.*”¹⁴ Konkrétabb adatokat közölt Szabó László 1919-ben megjelent, okiratokból összeállított (de jegyzetek vagy más hivatkozások nélküli) munkája, miszerint Reinheimert csak Debrecenben 25 ember meggyilkolásáért terheli felelősség, hasonló számokat közöltek vele kapcsolatban a korabeli napilapok is letartóztatása után és a bírósági tárgyalása során, illetve Marjay Frigyes egy jóval későbbi, 1941-ben kiadott könyve pedig még magasabbra, 86 főre tette a debreceni áldozatait (bár egyik forrás sem írt arról, hogy kik voltak ezek az áldozatok).¹⁵ Ezek az ellentmondó források teljesen bizonytalanná teszik annak megállapítását, hogy pontosan mennyien haltak meg a

12 Váry Albert (1993): A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Szeged, 1.

13 Váry Albert (1993): A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Szeged, 34-35.

14 Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919). Naplójegyzetek és okiratok. Szeged, 111.

15 Tábori Kornél (1919): Látogatás a terroristáknál. Tolnai Világlapja, 34. szám, 6-8., Az igazságügyi miniszter a kommunista pörökről. Kecskeméti Közlöny, 1919. szeptember 5. 2., A terroristák bűnlajstroma. Pesti Hírlap, 1919. október 26. 7., Elítélt terrorista. Kis Újság, 1920. augusztus 7. 4., SZABÓ László: A bolsevizmus Magyarországon, A proletárdiktatúra okirataiból. Budapest, 216-217., Marjay Frigyes (1941): Keresztes hadjárat 1941. Budapest.

vörös terror következtében a Tiszántúlon.¹⁶ A Váry által közreadott adatokat ezért inkább tájékoztató jellegűnek kell tekintenünk, amik kiindulási alapként szolgálhatnak a vörös terror vidéki működésének vizsgálatához.

A román megszállás

Kelemen Béla idézett forrásrészlete utalt arra a sajátos körülményre, ami a román megszállás kezdetét jellemezte Debrecenben. A Magyar Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltása után a Román Királyság két kommunista ország közé került, ami alapvetően jó ürügyként szolgált arra, hogy Románia fellépjen a korábban, 1916-ban kötött bukaresti egyezményben az antant hatalmak által neki ígért területek megszerzése érdekében. Az általános román támadás 1919. április 16-án indult meg¹⁷, és a hónap folyamán, csekély ellenállás után sorra megszállás alá kerültek a Tiszántúl nagyobb városai, így Debrecen április 23-24-

16 A vörös terror áldozatainak számával kapcsolatos ellentmondásokat jól szemléltetik az 1920-ban New Yorkban megjelent A vörös rémuralom Magyarországon című kötet tanulmányai is. Szöllőssy Oszkár igazságügy-miniszteri osztálytanácsos például a következőket írta a munkájában: „A budapesti rémségek alatt Szamuely halálvonata végigszáguldott az országon és az ellenforradalmak minden helyszínén kiszállottak belőlük a fekete utasok. Szolnokon 30, Kalocsán 20, a kis Dunapatajón 61 embert végeztetett ki az eddigi megállapítások szerint a diktatúra hivatalos gyilkosa s tömegestől ölette le az ártatlanokat még körülbelül 20 városban és községben.” Néhány oldallal később Pekár Gyula államtitkár viszont a következőkről számolt be: „Szolnokon 57 embert – katonatisztet, polgárt, parasztot és gyereket – Kalocsán 19-et, Kapuvárott 7-et, Dunapatajón 62-öt, Dömösön 9-et akasztott a halálvonat parancsnoka és se szeri, se száma azoknak a helységeknek és városoknak, ahol Szamuely Tibor meg nem tizedelte volna a becsületes és munkás magyarságot.” Szöllőssy Oszkár (1920): *Gonosztevők a diktatúrában*. In: Huszár Károly: *A vörös rémuralom Magyarországon*. New York, 48.; Pekár Gyula (1920): *A bolsevisták rémtettei*. In: Huszár Károly: *A vörös rémuralom Magyarországon*. New York, 139-140.

17 A támadó románok morálját a következőképpen jellemezte a már idézett Kelemen Béla egy későbbi, 1919. júniusi naplőfeljegyzésében: „A román csapatok fegyelmezettek; nagyobbára Nagyszében környékéről valók. Jó hangulatban vannak és szívesen indulnak a vörösök ellen. A huszadiktól a huszonegyedik éves korig hívták be a katonákat a román ezredekhez, az idősebb korosztály mind leszerelt. [...] Dohánnyal bőségesen el vannak látva. Ruházatuk nem elsőrendű, de türhető. Francia fegyvereik vannak, de akad orosz puská is náluk, sőt Manlicher-fegyver is. Német fegyvert nem találtak náluk. Mondhatni, hogy örömmel készülnek a frontra a vörösök ellen.” In: Kelemen Béla (1923): *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez* (1919). *Naplőjegyzetek és okiratok*. Szeged, 271.

én, tehát a kommunista diktatúra csak alig egy hónapig működött a városban.¹⁸

Mégis ennyi idő bőven elegendő volt ahhoz, hogy a lakosság vegyes érzelmekkel, de összességében felszabadítóként üdvözlje az érkező román hadsereget. Jól szemlélteti ezt a Debreczeni Képes Kalendárium a román megszállás történetét összefoglaló, rendkívül szemléletes leírása 1921-ben: „*Nehéz vassisakos gyalogosok, lándzsás lovasok, géppuskás osztagok, tüzérek és trén-szekerek hosszú sorban dübörögtek végig a szomorú város utcáin. Járdák szélén, ablakokból, kapuk alól sok kíváncsi ember nézte az idegen harcosok elővonulását. Mondják, hogy egy-egy könnyelműen kiejtett »Setreasca« [pontosabban: sã trãiascã, azaz éljen – K.R.] is el-elhangzott és ok nélkül alkalmazott kendőlobogtatás is látható volt a »szabadítók« üdvözlésére. Bizonyos, hogy a debreczeni magyar lelkében kétféle érzelm váltakozott akkor. A megkönnyebbülés és a szégyen. – A megkönnyebbülés, hogy megszabadulva láttuk magunkat a vörös terrortól; a szégyen, hogy ezt a szabadulást ezeréves hazánk területi épségét megrabolni akaró nép, az oláh, telhetetlen nagyravágyó ellenségünk hozza nekünk. Reménység biztatott, hogy a hagyományos társadalmi rend, a munka szabadsága ismét helyre áll, de ugyanakkor az aggodalom is búsított bennünket, micsoda adót kell még fizetnünk ezért a megmentésért.”¹⁹*

Hasonlóan írta le a helyzetet a már többször idézett visszaemlékezésében Baltazár Dezső is, aki 1919. április 23-án tagja volt a román hadsereget fogadó debreceni küldöttségnek: „*Délután 4 óra tájban vonultak be az oláh csapatok. Fegyverzetük teljes volt. Öltözetükben elég nagy volt a változatosság. Ez a 7-ik hadtest a Dumitrescu Konstantin tábornok vezetése alatt állott. A hadsereg elitje volt bizonyára. A bevonulás komoly, rendes, pontos volt. Semmi gúny vagy káröröm nem látszott sem a tisztek, sem a legénység arcán. Mi úgy fogadtuk őket, mint szabadítókat. Nem örömmel, hanem kétségtelen megnyugvással. Ők is úgy jöttek*

18 A román támadás és megszállás hátteréről lásd legújabban Bödök Gergely (2016): Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–20-ban. Kommentár, 1. szám, 68–73.

19 Zoltai Lajos (1921): Oláhok Debreczenben – 1919. április 23. – 1920. március 11. siralmas története, Debreceni Képes Kalendárium, 41–42.

*bevallott céljuk szerint is, viselkedésükből ítélve is, mint szabadítók.*²⁰

Kezdetben a helyi lakosok valóban úgy érezhették, hogy a tomboló vörös terror alól a román hadsereg felszabadítja őket, mivel a bevonuló alakulatok parancsnokai legelső megnyilvánulásaikban rendre erről biztosították őket. *„[K]ezdetben maguk a román tisztek keresték a társadalmi érintkezést a magyar közönséggel”* – írta a Debreczeni Képes Kalendárium 1921-ben – *„s azt hihetőleg meg is találták és mindkét fél javára tovább ápolhatták volna”. Sőt bár „korlátozták a gyülekezési szabadságot is, a kávéházak, vendéglők, korcsmák záróráját; de külön engedély mellett nyilvános mulatságokat könnyen engedélyeztek. Szinte lehangoló, sőt botrányos volt, hogy az oláh megszállás eme gyászos hónapjai alatt mennyi táncmulatságot és műkedvelő előadást rendezett a mulatni vágyó ifjúság, legkevésbé sem feszélyezvén a rendezőket és résztvevőket a nemzeti érzést mélyen sértő az a kényszer, hogy minden reklámhirdetményt, műsort oláh nyelven is közzé kellett tenni.”*²¹

Azonban a helyi lakosság reményei hamar szertefoszlottak, miután a román megszállók kihirdették első rendeleteiket. Ezek sajtócenzúra bevezetését, az utcai forgalom és a gyülekezési jog korlátozását, a fegyverek beszolgáltatását (a magyar rendvédelmi alakulatok legfeljebb kardot viselhettek, lőfegyverük csak a román hatóságoknak lehetett), a különböző nyomtatványok, plakátok kétnyelvűvé tételét, régi egyenruhák viselésének tilalmát, a románellenes kijelentést tevők büntetését, illetve a román hadsereg beszállásolásának kötelezővé tételét tartalmazzák, de gyorsan megtörtént a magyar postabélyegek *„Zóna de ocupatie romana 1919”* (Román megszállási övezet 1919) felirattal történt felülcímkézése is. Ezek a rendelkezések mind-mind azt sugallták a helyi lakosság számára, hogy a román hadsereg hosszabb időre szándékozik berendezkedni a Tiszántúlon. Ez akkor vált teljesen nyilvánvalóvá, amikor 1919 augusztusában a részben Moşoiu tábornok, a korábbi debreceni megszálló erők parancsnoka

20 Baltazár Dezső (1920): A próbáltatások idejéből. Debrecen, 9-10, 147.

21 Zoltai Lajos (1921): Oláhok Debreczenben - 1919. április 23. - 1920. március 11. siralmas története, Debreceni Képes Kalendárium, 56.

részvételével a román hadsereg bevonult a magyar fővárosba. Ugyanerre utaltak azok a személyi és szervezeti intézkedések is, amelyekkel a román parancsnokok átalakították a helyi közigazgatást. Debrecenben például Márk Endre korábbi polgármestert a kommunisták túszként Budapestre szállították, ezért Dumitrescu ideiglenesen Magoss György főügyészt bízta meg város vezetésével, és Hajdú vármegye élére is új főispánt nevezett ki Rásó István személyében. A nagyobb városokban a román katonai vezetés ún. Összekötő-hivatalokat hozott létre, amelyek feladata névleg az volt, hogy a megszálló parancsnokság és a magyar polgári hatóságok között közvetítsen, de valójában az előbbi utasításainak végrehajtására szolgált. 1919 októberében pedig Michaescu tábornok Szabolcs, Hajdú, Szolnok, Békés, Csongrád és Csanád vármegyékre, azaz lényegében az egész Tiszántúlra kiterjedő hatáskörű Közigazgatási Főtanácsot állított fel, ami mutatja, hogy a román vezetés a régió végleges beolvasztására törekedett.²²

Erőszak és üldöztetés a román megszállás ideje alatt

A helyi lakosság számára az igazi megpróbáltatások akkor kezdődtek el, amikor a megszálló román katonai parancsnokságok elrendelték a rekvirálások teljes, mindenre kiterjedő végrehajtását, és az ellenállás esetén az erőszak alkalmazását. Az ekkor kialakult állapotokat jól szemlélteti Harry Hill Bandholtz tábornok, a Budapestre rendelt amerikai katonai misszió parancsnokának 1919. október 13-i naplófeljegyzése: *„Dr. Munro, a Brit Élelmezési Bizottságtól és Brunier svájci százados, a Nemzetközi Vöröskeresztől éppen most tért vissza az alábbi városokban tett látogatásáról: Hatvan, Gyöngyös, Miskolc, Sátoraljaújhely, Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok, Nagyvárad, Békés, Gyula, Arad, Temesvár, Szeged, amelyek mind permanensen Magyarországhoz tartozó városok, de a jelenleg román megszállás alatt lévő területeken található. Egy nyilatkozatot terjesztettek elő, amelyből az alábbi kivonat készült: »Valamennyi, románok által megszállt városban akkora elnyomást tapasztaltunk, hogy az elviselhetetlenné teszi az életet.*

²² Részletesebben lásd Bődök Gergely (2016): Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919-20-ban. Kommentár, 1. szám, 73-81.

Mindennapos a gyilkosság, verik a gyerekeket és a nőket, bírósági eljárás nélkül bebörtönzik, ok nélkül letartóztatják őket, s rekvirálás címen személyes tárgyakat tulajdonítanak el. Egy nyugat-európai számára, aki nem látta és hallotta a bizonyítékokat, továbbra is nehéz elképzelni ezeket a körülményeket. Az embereket arra kényszerítik, hogy felesküdjenek a román királyra; ha ezt megtagadják, üldöztetésnek vetik alá őket.”²³

Az ekkor kibontakozó jelenségeket Baltazár püspök találóan a „fekete terror” jelzővel illette, aminek jellegzetességei megegyeztek a kommunista diktatúra ideje alatt tapasztaltakkal. Az egyik a fizikai erőszak, amely enyhébb esetben „csak” nyilvános botozásban vagy a sértettek megszégyenítésében „nyilvánult meg”. Gyakran megtörtént az, hogy a települések piacterein a román katonák meztelenre vetkőztettek embereket, főként kofákat és árusokat, akik tiltakozni mertek a rekvirálások ellen. De a források szerint Debrecenben olyan eset is előfordult, hogy egy 60 év körüli nőt egymás után többen megbecstelenítettek, és miután a meggyalázott nő panaszt tett az egyik román tisztnek emiatt, az cinikusan minden egyes becstelenítő katona után 2 koronát „utalványozott” neki... A megszállás alatt megnyilvánuló erőszak nem ritkán nyílt gyilkosságokba is torkollt. Ezek leggyakrabban akkor történtek, amikor a helyi lakosság elkeseredésében agresszív megnyilvánulásokkal próbált ellenállni a megszállóknak. De ezt megelőzően a román hatóságok is alkalmazták a túszedés módszerét.²⁴

A megszállás alatt történt terror harmadik jellegzetessége a románokkal való kollaboráció volt. Az új városi és vármegyei vezetők, köztisztviselők egy része kényszerűségből működött együtt az új hatalommal, de akadtak olyanok is, akik önként vállaltak – kifejezetten dicstelen – szerepet. Ez a nem túl gyakori jelenség egyrészt abban nyilvánult meg, hogy néhányan saját

²³ Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Budapest, 107.

²⁴ Zoltai Lajos (1921): Oláhok Debreczenben - 1919. április 23. - 1920. március 11. siralmas története, Debreceni Képes Kalendárium, 56-58.

előrejutásukra, pozíciószerzésükre vagy gyarapodásukra próbálták kihasználni a helyzetet. Ennek érdekében igyekeztek másokat feljelentésekkel befeketíteni a román hatóságok előtt. Szemléletesen írja le ezeket jelenségeket Baltazár püspök, aki szerint „*a románok bevonulása után minden józanul gondolkodó debreczeni polgárnak az volt a törekvése, hogy mindazokat, akik Debreczenben a destructív irányzat vezéreimberei, akik a forradalmat előkészítették, szították, fűtötték, akik szónoklással, agitálással, írással a kommunizmusig, bolsevizmusig süllyesztették Debreczent, elérje a méltó, igazságos büntetés. Ezt a jogosult és szükséges áramlatot használták fel a fekete, retrográd törekvések emberei és azok, akik egyéni súlytalanságuknak ilyen hullám felvetődéssel szoktak lendületet biztosítani. Elérkezettnek látta sok, különben számba se jövő ember, hogy most már a románok segítségével, az új áramlatban, kikönyökölhet magának valami pozíciót. Mivel azonban többen voltak ilyen emberek, mint amennyi azoknak a száma volt, akik bűnösségük miatt állásuk vesztesére ítélték, természetes, hogy a megfelelő számú hely megüresítését kellett programba venniök. Megindult tehát az ártatlan emberek denúciálása, meghurcolása, gyalázása, rágalmazása. Ez a program aztán megtalálta a maga sajtóorgánumát, csakhamar orgánumait. A fekete reakció örömmel kötötte a maga szekerét ehhez az új sütésű lokomotívhoz és készséggel szolgáltatta a segédkezet mindazoknak a lehetetlenné tételéhez, akik mint a józan haladás és okos szabadság zászlóvivői útjában állanak retrográd céljainak. A kálvinista Róma lényegéből kivetkőztetése és ezzel ellentétes tartalommal megtöltése: mint egy specializált cél csakhamar kibontakozott. Nyílt és titkos társaságok keletkeztek, amelyekbe sok jóhiszemű megtévesztett derék ember is belesodródott. Az áramlat mindig szédít s a gyengébb ellenálló képességű embereket magába szédíti. [...] Az oláhok bejövetele után (tehát) rögtön megkezdődtek a denúciálásos letartóztatások. Az ellen semmi kifogás nem lett volna emelhető, ha magyar illetékes rendőri vagy ügyészi közegek kezdtek volna eljárást a kommunisták, forradalmárok ellen, de az, hogy magyar emberek magyar emberek ellen titokban kilincseltek a román hatóságoknál,*

az egyenesen undorító volt. Még az oláhok is így minősítették, pedig a finnyáság nem alaptermészetük.”²⁵

Olyan is előfordult, hogy az antiszemitizmust igyekeztek egyesek felkorbácsolni a románoknál: például a debreceni egyetem német nyelv- és irodalomprofesszora, az erdélyi szász származású Huss Richárd az egyik megbeszélése alkalmával „nagy románnyelvű beszéddel tüzelte” a román tábornokot a zsidók ellen.²⁶ Mások helyi szinten is olyan terveket szövöttek, hogy Magyarország Ferdinánd román király uralkodása alatt a korábbi Osztrák-Magyar Monarchia mintájára lépjen perszónálunióba Romániával. Ezeket az elképzeléseket azonban nem feltétlenül csak az egyéni érdekek motiválták, hanem az a remény is, hogy ebben az esetben Magyarország kevesebb területet veszíthet a békeszerződés aláírásával.

Érdemes itt megemlíteni azt, hogy a román megszállás debreceni vonatkozásaiban sajátos helyet foglal a város egyeteme, ugyanis az 1912-ben alapított, de működését csak 1914-ben elkezdő felsőoktatási intézményben több olyan professzor is oktatott, akik erdélyi származásúak voltak, így Darkó Jenő klasszika-filológus, Rugonfalvi Kiss István, a magyar történelem, vagy Tankó Béla, a filozófia tanára. Amikor a háború befejeztével egyre fenyegetőbb realitássá vált szülőföldjük elcsatolása, aktív társadalmi tevékenységbe fogtak ennek elkerülése érdekében. Ennek elsődleges fóruma az 1902-ben alapított debreceni Székely Társaság volt, amelynek elnökéül ebben az időszakban Darkó Jenőt választották. 1919 februárjában mindhárman (és más

25 Baltazár Dezső (1920): A próbáltatások idejéből. Debrecen, 9-10, 147.

26 A két háború között a náciizmus hívének számító Huss már 1918 őszén hangot adott az antiszemita nézeteinek az egyetemen. Békés István akkori egyetemi hallgató visszaemlékezése szerint a jobboldali radikális ifjúsági szervezet, a Piros-Fehér-Zöld Blokk 1918. december 7-i debreceni megalakulásakor Huss „Irtsuk ki a zsidókat!” felszólítással antiszemita pogromra szólította fel a diákokat: „Az egyetem aulájában egy nagygyűlést hívtak össze, amelyen Huss Richárd teljes katonai díszben - bár akkor nem voltak rangjelzések - az összes kitüntetésével, óriási hurrázás és éljenzés közepette jelent meg. Egy irtózatos beszédet tartott. Én eléggé veszélyeztetettnek éreztem testi épségemet, mégis megpróbáltam felszólalni, de a nagy üvöltözéstől nem tudtam szóhoz jutni. Barátaim körülvettek és testi védelmük alatt kivezettek a teremből. A gyűlés pedig - csekély ellenszavazattal - teljes bizalmáról biztosította Huss Richárdot.” In: Tóth Pál Péter (1987): Messiások. Budapest, 29-30., Kerepeszki Róbert (2012): A Turul Szövetség 1919-1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban. Máriabesnyő, 33-35.

egyetemi alkalmazottak is) tagjai lettek a debreceni Székely Nemzeti Tanácsnak, melynek feladata az volt, „*a Budapesten működő hasonló szervnek összekötő kapcsa legyen az Erdélyért folytatott küzdelem irányításában és vezetésében*”. Ennek szellemében a debreceni Székely Társaság és a Székely Nemzeti Tanács legfontosabb tevékenysége az Erdélyből menekült magyarok segélyezése, illetve a Kelet-Magyarországon harcoló, viszonylag csekély létszámú Székely Dandár támogatása volt, amely Kratochvil Károly parancsnoksága alatt állt. Darkó Jenő és Rugonfalvi Kiss István is gyakran tett látogatást a hadosztálynál, és igyekeztek toborozni is a részére. A Székely Dandár 1919 tavaszára két tűz közé került, mivel a bevonuló románokkal és a kommunista vörös hadsereggel is szemben állt, ezért a hadosztály 1919. április 29-én megadta magát. Rugonfalvi Kiss István a románok Debrecenbe történt bevonulása után lényegében parlamenterként tevékenykedett: igyekezett elérni a megszállóknál a Székely Dandár fogságba esett tagjainak hazaengedését, majd 1919 májusában memorandumot fogalmazott és nyújtott át Debrecen román parancsnokának, Moşoiu tábornoknak, melyben Magyarország és Románia uniója mellett érvelt. Darkó Jenőnek Debrecen román megszállását követően menekülnie kellett, mivel ellene elfogató parancsot adtak ki, és csak később, 1920-ban tért vissza a városba – és a katedrára.²⁷

A megszállás következményei

A megszálló román hadsereg végül 1920 márciusában hagyta el a várost. Az addig eltelt tizenegy hónap alapvetően két következménnyel járt. Az egyik az a jogos félelem volt, hogy a mérhetetlen rekvirálások következtében kialakult nélkülözés miatt az alsóbb társadalmi rétegek ismét a szélsőségek, főképp a kommunizmus felé fordulnak. Erre a veszélyre egyébként már Bandholtz tábornok is felhívta a figyelmet. „*A Misszió egybehangzó véleménye az, hogy amennyiben a románok nem kezdik el azonnal a Magyarországról való kivonulást*” – írta már

²⁷ Lásd részletesebben KEREPESZKI Róbert (2010): Darkó Jenő és Erdély. In: Darkó Jenő: Népeségi mozgalmak Erdélyben és környékén a középkorban. Szerk. ROMHÁNYI Beatrix és KEREPESZKI Róbert. Máriabesnyő-Gödöllő, 115–129.

1919 októberében, „és legalább részben nem szolgáltatják vissza mindenekelőtt a gördülőeszközöket, gépeket, és más eltulajdonított tárgyakat, akkor nagyon rövid időn belül felettébb súlyos szenvedés alakul majd ki az élelmiszer- és üzemanyaghiány miatt és fel fog éledni a bolsevizmus.”²⁸ Éppen a rend fenntartása és az új rendszer mihamarabbi helyi kiépítése miatt nem véletlen, hogy Horthy Miklós vezetésével szinte azonnal a románok kivonulása után megérkezett a magyar hadsereg a városba.²⁹

A másik következmény az volt, hogy az okozott károk miatt a régió gazdasága egy időre tulajdonképpen megbénult.³⁰ Rácz Lajos, Debrecen városi statisztikai hivatal szervezője által összeállított és 1922-ben a Debreczeni Képes Kalendárium hasábjain közölt adatok sokkoló képet mutattak. Összesítésében előrebocsátotta, hogy a közölt számok „korántsem mutatják a károsodások teljes képét”, mert „egyrészt nagyon sokan nem is jelentették be kárukat, vagy nem tudták teljesen bejelenteni, mert nem tudhatták pontosan megállapítani”, „másrészt a bejelentett károk értékelése az akkori árak mellett történt”. Ennek ellenére a helyi statisztikai hivatal összesen 3 140 kárbejelentést regisztrált, amelyek a vasutakkal, a MÁV-járműjavító üzemmel együtt több, mint három és fél milliárd korona kárt tettek ki. Debrecen város épületeit több, mint kilenc millió korona rongálódás érte. A terményekben (búza, rozs, liszt, kenyér, kukorica, burgonya, tej, tejtermékek, zöldségek, gyümölcsök, tojás, stb.), a takarmány- (így a száraz és zöldtakarmányban, szalmában, korpában) és italkészletekben (például borokban) az okozott veszteségek akkori forgalmi értékkel számolva elérték a közel 43 millió koronát. A román megszállók Debrecen és a környékbeli falvak állatállományában is „rettentő fosztogatást vittek véghez”. Rácz szerint „nemcsak, hogy számszerűleg sokat vittek el, de ami még fokozza is a kárt, az elvett állatokat szakszerű kiválogatás útján,

28 Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Budapest, 108.

29 Horthy Miklós kormányzó a Nagykunság városaiban. Új Nemzedék, 1920. április 15. 3., Pál Csaba (2000): Horthy Miklós kormányzó első látogatása Debrecenben. In: Angi János, Barta János (szerk.): Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára. Debrecen, 423-433.

30 Lásd még Bödök Gergely (2016): Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919-20-ban. Kommentár, 1. szám, 84-86.

az állatállomány legjavából vitték el, így nemcsak lecsökkentették a létszámot, de a tenyészet színvonalát is lerontották, amit csak évek keserves munkájával lehet újra felemelnünk”. Ez több, mint nyolcezer tenyészállatot (lovat, sertést, szarvasmarhát, stb.) jelentett, melyek összértékét mintegy 90 millió koronára becsülték. Magukkal vittek közel négyszáz járművet (szekerek, kocsik, autók, kerékpárok, stb.) és további száz mezőgazdasági gépet (ekét, boronát, rostát, vetőgépet), illetve ipari gépet, szerszámokat, nyersanyagokat 5 millió korona értékben. A közhivatalok és közintézmények felszereléseiben (iskolai tanszerek, bútorok, műszerek, stb.), valamint a magánháztartások egyszerű hétköznapi tárgyaiban (fehérmemű, ágynemű, felsőruha, lábbeli, ékszerek, bútorok) összesen közel 130 millió korona kár, illetve hiány maradt. Statisztikai áttekintése végén Rácz keserűen állapította meg, hogy „ez a pusztítás Debreczen mezőgazdaságát, iparát, kereskedelmét valósággal megrendítette; e tatárjárászerű fosztogatás határait még sokáig fogjuk szenvedni.”³¹

Ezeket látva nem meglepő, hogy Szomjas Gusztáv, aki román kivonulást követően 1920-ban Hajdú vármegye kormánybiztosa volt, még 1925 januárjában is egy nemzetgyűlési felszólalásában a következőképpen jellemezte az állapotokat: „Az oláh megszállás nem annyira a rend helyreállítására irányult, mint inkább azért jöttek be az oláhok, hogy bennünket katonailag és gazdaságilag teljesen tönkretegyenek. Ennek az oláh megszállásnak lett következménye, hogy különösen a nagyobb birtokok, ezek közül is különösen pedig a tiszántúli birtokosok maradtak teljesen kifosztva és kipusztítva és még ma is ennek a rettenetes rablásnak a nyomait viseli magán majdnem minden egyes birtok.”³²

A „kettős rémuralom”, a kommunista diktatúra és a román megszállás mély nyomokat hagyott a helyi társadalomban. A fentiek fényében érthető, hogy Horthy bevonulása és később a trianoni békeszerződés aláírása sem hozott békességet vagy megbékülést helyi, illetve országos szinten sem. Baltazár Dezső találóan a következőképpen fogalmazta meg ezt a jelenséget, ami

31 Rácz Lajos (1922): Mít szenvedett Debreczen város az oláhok fosztogatásaitól? Debreczeni Képes Kalendárium, 65-69.

32 Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. (1924) Huszonnyolcadik kötet. Budapest, 316. A Nemzetgyűlés 365. ülése, 1925. január 27.

átvezetett a két világháború közötti világhoz: „Lehetett tőle joggal tartani, hogy a vörös akcióval szemben jelentkező reakció szintén a bosszúálló erőszak fegyverét fogja érvényesíteni s mind a szenvedélyt, mind a számítást segítségül fogja hívni. Biztosra lehetett azt is venni, hogy a bosszúálló ellenhatás a vallástól, egyháztól próbálja kölcsönözni a törvényesítés látszatát s azt a felülbélyegzést, amely mellett békét és szeretetet hirdető emberek is nyugodtan folytathatják a gyűlölködést és erőszakoskodást. [...] Társaságok, szövetségek, egyesületek, demonstrációs támogatások keletkeztek a keresztyénség magasra tartott jelszavával; de irányzatukban olyan módokkal, amelyek a szelíd Jézus, a magát feláldozó Jézus lelkétől távol állanak.”³³ Ezek a körülmények tovább nehezítették a világháború, a forradalmak és a román megszállás miatt már addig is sok megpróbáltatás elviselő Debrecen „regenerálódását”.

33 Baltazár Dezső (1920): A próbáltatások idejéből. Debrecen, 9-10, 201-203.

LÉGRÁDY ANDOR

FEGYVERES ERŐSZAK SOLTVADKERTEN ÉS KECELEN 1919-BEN

A Magyar Tanácsköztársaság 133 napjáról országosan nagyon sok információ áll rendelkezésünkre. A nagyvárosok eseményei, a területvédő harcok történései egyéb más események a nagyközönség számára ismertek. Természetesen itt is van még mit feldolgozni és tisztázni.

Ami viszont kevésbé ismert a nagy nyilvánosság előtt az a helyi, lokális események, amik szintén sok érdekességgel szolgálhatnak. Ilyen többek között a két szomszéd kisváros is, melyek a tárgyalt időszakban egyszerű kis faluk voltak.

Soltvadkert

Milyen források állnak a rendelkezésünkre?

Az eddigi egyetlen monográfia Soltvadkertről 1976-ban jelent meg, melynek címe Soltvadkert 1376-1976. Nagy-Pál István, nyugalmazott néptanító írta „önkéntes” alapon az akkori tanácselnök Nagy Károly kérésére. Ebben a könyvben a kor szellemének megfelelően igen kevés információ van a tárgyalt időszakról.

Majd az 1990-es évektől változás történt ezen a téren is. Két vállalkozó kedvű ember, Ifj. Káposzta Lajos történész és Starkné Koltai Margit közösen dolgozták fel az evangélikus irattár anyagát településünkön. Két könyvben is.

Jó magam elmentem a katolikus plébániára, ahol átnéztük a gondnokkal az irattár anyagát, de sajnos nem sok eredményre jutottunk.

A jelenlegi Polgármesteri Hivatal 1900-óta tölti be szerepét, előbb, mint Községháza, majd Tanácsháza. Itt is hiába néztem át az irattár anyagát, semmi hasznos információ nem került előtérbe. A II. világháború, majd az 1956-os események Vadkerten is

megtették hatásukat. A községházát mindkét alkalommal feldúlták, iratanyagát szétszórták.

Amit viszont sikerült kikutatni, azt most igyekszem hűen a hallgatóság elé tárni.

Nagy-Pál István monográfiájában az 1919-es eseményekről Csáki Mihály jegyzetei alapján tesz említést. Ugyanis az 1918-as 1919-es esztendőben a közgyűlési jegyzőkönyvet nem vezették. Nevezett illető kommunista beállítottságú volt. A visszaemlékezésben szereplő dátumok nem minden esetben pontosak.

1919. március 21-én nálunk is igen hamar elterjedt a hír, hogy Kun Béla vezetésével megalakult a Tanácsköztársaság hazánkban. Március 21-én megalakították parasztok és munkások közösen a 60 tagú munkástanácsot, 30-án az öttagú direktóriumot. Valamint a Vörösőrséget, a Földosztó Bizottságot, a Lakásügyi és egyéb bizottságokat is létre hozták.

Itt szűrném közbe, hogy a Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6. kötetében a községre vonatkozóan szerepel egy jelentés:

Eszerint 1919. május 9-én, Soltvadkerten ezen a napon délután 4 óra 10 perckor a faluba érkező Vörösőr század leverte az ellenforradalmi mozgolódást. Rendet helyre állította, nyomozást folytat. Kik ellen? Mi is történt? Erre vonatkozólag több adat nincs.

1919. június 20-án a Duna-melléki ellenforradalom eseményei falunkat is eléri. A direktórium tagjait próbálják megtalálni. Közülük Kriszt Konrádot (47 éves) sikerül elkapniuk, és kivégzik (tüdőlövés). Másnap Kiskunhalasról egy zászlóaljnyi vöröskatona érkezett, akik heves tűzpárbaj közepette kiűzték a fehéreket Vadkertről. Kilencen meg is haltak.

Július 30-án román ezred érkezett Vadkertre. A volt kommunistákat és szimpatizánsokat összefogdosták, majd Kecskemétre szállították.

Október 17-én a „*Héjjas-különítmény*” hét tagja érkezett a községbe. Összeszedték a direktórium maradék négy tagját, valamint még öt másikat. Összeverték őket, majd Kalocsára szállították a foglyokat.

1920. április 12-én készült el a vádirat a kommunisták ellen. Április 24-én a kalocsai törvényszék öttagú tanácsa Vadkertre érkezett, a foglyokkal együtt. Május 1-én hirdették ki az ítéleteket. György Ferenc 3 év, Csáki Mihály 2 év, Schautek András 2 év, Frey István 1,5 év, Frey Henrik 6 év, Ferber Ferenc 4 év, Nyúl András 1 év, Komlós Imre 1 év, Hajdú Péter 5 év börtönt kapott. Ezen felül tíz év hivatalvesztést is rájuk róttak.

Ezzel szemben áll a 2002-ben megjelent Legnagyobb városunk című könyv ide vágó fejezete a rendszerváltás utáni kutatások alapján. Az új rendszer egyik legnagyobb ellensége a Soltvadkerten is nagy számban jelen levő öntudatos, önálló paraszti réteg volt. Viszont az új berendezkedésnek nálunk is voltak hívei, akik a szegényebb rétegből kerültek ki.

1919. április 22-én Király Miklós 51 éves illetőt a helyi munkás direktórium kérésére temette el Kruttschnitt Antal evangélikus lelkész. Hogy ki volt, senki nem tudja. Április 30-án Kriszt Konrád és Csáki Mihály a helyi munkástanács vezetői a következőket írták az evangélikus lelkésznek: *„Miután a vallás az államtól elkülönített, s az országban levő összes hitközségi és felekezeti népiskolák az állam tulajdonába mentek át, és minthogy tudomásunk szerint címzett lelkész a tanácsköztársaság vallásügyi biztosa által felhatalmazva nincsen arra, hogy a vallást az iskolákban oktassa; ennél fogva utasítja alulírott soltvadkerti munkástanács directórium, hogy az iskolákban a vallás oktatását szüntesse be.”* Amúgy jóakaratólag figyelmeztették, hogy mindenféle ellenagitációtól óvakodjon *„annál is inkább, mert ha az rábizonyosodnék, a forradalmi törvényszék fog felette ítélni.”*

1919. június 22-23 között rendcsinálás céljából Kiskunhalasról 120 főnyi vörösorség érkezett, akik mindenféle felhatalmazás, kérdés, kihallgatás nélkül mindenkit lelőttek, akik velük szemben jött az utcán. Még magánlakásokba is behatoltak és lövöldöztek mindenre, mindenkire. Ekkor szereztek komoly sérüléseket Ifj. Martin János, Reichard István, Erdős Henrik, Kunc Péter. Ők később felgyógyultak.

Akik viszont meghaltak

Juhász György 67 éves evangélikus földműves (tüdő- és comblövés) (visszaemlékezések szerint **Gyurics Mihály**

vöröskatoná lőtte le, akit ezért életfogytiglani fegyházra ítélték 1919 után.)

Kesztl Gáspár 40 éves evangélikus földműves (haslövés)

Lehoczky Ádám 22 éves evangélikus földműves (haslövés)

Schneider Henrik 34 éves evangélikus napszámos

Szentgyörgyi János 30 éves evangélikus földműves

Frittmann György 52 éves református községi pénztáros (1919 előtt a község bírója is volt. Ezért a kommunisták szemében még a régi rendszer hívének is számított.)

Schuller Henrik 78 éves evangélikus földműves

Mátyási János 52 éves evangélikus földműves

Haász Ferenc 19 éves evangélikus földműves (haslövés)

Minden esetben az ok „ellenforradalmár”

1919. augusztus 14-én rendkívüli közgyűlésen a képviselőtestület kimondta, hogy gyászistentisztelet tartanak a protestáns temetőben az áldozatokért. A javaslatot Novák Béla katolikus esperes, plébános terjesztette elő. A testület ezt a javaslatot egyhangúlag elfogadta. 1919. augusztus 31-én megtörtént a gyászistentisztelet. Mindhárom keresztény felekezet lelki vezetője beszédet mondott a „vértanúkért”. A gyászbeszédekből kitűnik, hogy egy-ketten azért fegyvert fogtak a kommunisták ellen az áldozatok közül. Ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk az eseményekről, további kutatásokra van szükség.

Kecel

Kecellel kapcsolatban több információ áll rendelkezésünkre. Március 25-től a régi közigazgatási szervek működési körét egy ún. „tíz bizottság” vette át. Április 10-ig fejenként 25 korona fizetést kaptak naponta. Ezt az összeget a május 5-én összeült munkástanács állapította meg számukra. Az április 10-én tartott rendkívüli munkástanácsi ülésen többek között megalakították az öttagú községi direktóriumot, valamint a háromtagú birtokrendező tanácsot. A választás sem zajlott le zavartalanul. A választásra kirendelt karhatalmi vörös század legénysége ittás állapotban lelőtte egy keceli lakos lovát.

Az ellenforradalom lezajlásáról a Budapestvidéki II. vöröskerület keceli vörösőrszakaszának június 27-i jelentése

számol be. Ezt a jelentést a Kiskőrösön állomásozó vörösőrszázad parancsnokának továbbították. Ezek szerint:

21-én reggel 8-kor Kecel határában Kalocsa felől több keceli lakos jött kocsikkal be a faluba, hogy a község határában, az ún. 10holdakon az ott dolgozó munkásokat a Kalocsa felől érkező mintegy 2000 ellenforradalmár arra kényszeríti, hogy azonnal menjenek haza.

Az értesülés után Pichler János elvtárs szkp. 15 vörösőrrel teherautón gépfegyverrel a kalocsai úton felderítő útra ment. Kb. 8 km-re a falutól az ún. Vádé csárdánál kb. 1000 fős ellenforradalmi alakulatba ütköztek, akikkel tűzharcba bocsátkoztak. Másfél órás összecsapás után fél egykor délután bevonultak a községi iskolában lévő készülséghez. Egy kis pihenő után a kecskeméti karhatalmi osztag tagjaiból újabb járőrt akart kiküldeni Pichler elvtárs, de erről lebeszéltek. Ehelyett azt javasolták neki, hogy vonuljanak vissza Kiskunhalas felé. A gyávákat Pichler agyonlövetéssel fenyegette. Két járőrt kiküldött felderítőbe Kalocsa felé. A felderítők távozása után kb. 21 perccel az ellenforradalmárok már a községben voltak. A piactéren csaptak össze a vörösökkel az udvarokból kiugrálva. Összesen úgy 800 fős ellenforradalmár volt katonafegyverekkel felszerelve. A vörösöket váratlanul érte a támadás, így csekély ellenállás után elkezdtek menekülni egy részük a határba mások Soltvadkert felé. A falut az ellenforradalmárok megszállták, a lakosság hozzájuk pártolt. A csendőrlaktanyában levő vörösőrök felszerelését lefoglalták (fegyverek, ruha, élelmiszer). Az okozott kár a rongálással együtt durván 50.000 korona volt. 15 vöröskatonát fogtak el, akiket a községi fogdába zártak. Őket 25-én este fél 7-kor engedték szabadon, mikor a falut visszafoglalták a vörösök. Az elengedett vörösőrök újból szolgálatba léptek. A 21-én elmenekült Pichler János szakaszparancsnok és Tóth B. István ismeretlen helyen tartózkodott. A jegyzőkönyv készítésekor a rendet a vörösőrök mellett 30 vöröstengerész tartotta fent. Az ellenforradalmárok közül egyet kivégeztek 27-en letartóztatásban voltak.

Június 27-én 12 vörösőrrel készítettek jegyzőkönyvet az ellenforradalom lezajlásáról. Néhány adatban vannak eltérések, de néhány részlet pontosabban kirajzolódik. Sajnos nincs arra idő,

hogy mindent részletesen taglaljak. De egy-kettőt kiemelnék. Kecskemétről Kecelre karhatalmi szolgálatra érkezett 30 fő. Kolozsi Károly vörösraj-parancsnok vezetésével. Kérésüket, hogy vonuljanak vissza Kiskunhalas irányába elutasította a szakaszparancsnok. Később a többség Soltvadkert felé menekült, de kecel határában már fel akarta venni a harcot a szakaszparancsnok, de akkor már alig volt fegyverük. Kolozsit az ellenforradalmárok elfogták majd rövid idő után haza zavarták, hogy többet ne legyen vöröskatona. Rövid ideig otthon tartózkodott, majd jelentkezett Kiskunhalason szolgálatra.

Az ellenforradalom katonai sikerei mutatják, hogy a faluban és távolabbi környékén előre megszervezett és kitervelt akcióról volt szó. A gyorsaságra és a létszámfölényre építettek. Lovas kocsik, lovas futárok, egyszerre több helyen indított támadás. Az ellenforradalom helyi vezetői Pozsgai Miklós földbirtokos és Jónás József voltak. Ők rendelték el a letartóztatásokat és biztosították a fegyvert és lőszert. Pozsgait elfogása után a vörösök Kiskunhalasra kísérték volna, de egy alkalmas időben hat társával megszökött.

Az ellenforradalom leverésében főleg tápiószelei és jászapáti vöröskatonák vettek részt. A június 23-án indított ellentámadást a falu ellen a 4. határvédő zászlóalj 2. százada kezdte Zrínyi György csendőr főtörzsőrmester vezetésével. Ekkor még visszavonultak a faluból velük szemben felvonuló 4000 fővel szemben (az egyik jászapáti vöröskatona szerint) Kiskunhalas felé. Ők 40-en voltak. Másnap csatlakoztak a 1., 3. és 4. századhoz, valamint a Halasról érkező 52. vörös zászlóaljhoz és a Csongrádról érkező egy üteg tüzérséghez és megkezdték a támadást Kecel ellen. 24-én a tűzharc folyamatos volt, majd 25-én ellenállás nélkül egészen Öregcsertőig nyomultak előre. Majd visszatértek Kiskunhalasra, végül Kiskunmajsára. A foglyokat a szintén a faluba érkező vörös tengerész dandár egy osztaga vette át Mikula György századparancsnok vezetésével. Három napig voltak itt. Majd a foglyokat átadták a faluba érkező „terroristáknak”.

A felelősségrevonásban elsősorban a Kalocsáról érkezett politikai nyomozók vettek részt. Az iskolában fogva tartott 12

kecelit és 5 öregsertőit kocsin Kalocsára szállították, ahonnan 11 kecelit és 4 öregsertőit azonnal elengedtek. Az ellenforradalomban részt vett községekre hadisarcot vetettek ki. Kecel a kalocsai kiküldötteknek július 20-án átadtak 300.000 koronát, 50 db szarvasmarhát, 50 db sertést, 34 db birkát, 500 db tojást, 100 db libát. A kiskőrösi vészbíróság 100.000 korona hadisarcot vetett ki a keceliekre. Ez ellen már tiltakozott a keceli munkástanács.

1919. augusztus 29-én ült össze ismételten a képviselőtestület a tanácsköztársaság bukása után. Itt megemlékeztek az ellenforradalmi eseményekről. A június 23-i ellenforradalomban 24-en haltak meg és többen megsebesültek.

A RENDŐRSÉGI FEGYVERRAZZIÁK

Bevezetési

Kutatásom fő fókusza a rendőrség igazgatásrendészeti szolgálati ágának 1998-2002 időszak közötti tevékenységére terjed ki. A kutatás elsődleges célja az volt, hogy előadásomban bemutassam a rendőrség azon szakmai tevékenységét, amely a 90-es évekre jellemzően elsősorban a lőfegyverekkel és robbanóanyagokkal elkövetett jogsértésekből eredő jogalkotói és strukturális változásokat eredményezte. Ezek a meghatározó változások, amelyek mind a rendőrségen, mind az igazgatásrendészeti szolgálati ágon belül megfigyelhető a vizsgált időszakban, megalapozta azokat a szakmai és jogalkalmazási stabilitást és szigort, amelyek alkalmazásával nagymértékben sikerült visszaszorítani Magyarországon az illegális fegyverkereskedelmet és a lőfegyverekkel elkövetett bűncselekmények számát.

Történeti visszatekintés az évtizedről (1989-1999)

1 A kutatás elsődleges eszköze a Scopus online publikációs adatbázis kereső volt. Az irodalomkutatás és online sajtóanyag kutatás során a következő kereső kifejezéseket használtam: arms control, firearms delivery, arms law, administration order, police. A keresést az alábbi magyar szavakkal egészítettem ki: fegyver razziák, lőfegyver jogszabályok, lőfegyverrel elkövetett terror- és bűncselekmények, munkásőrség. Az absztraktok tartalma alapján a listából töröltem a nem témába vágó cikkeket. A fennmaradó tanulmányokból kiválasztottam azokat, amelyek kifejezetten a magyarországi lőfegyver rendőrhatalósági ellenőrzésével, valamint a fegyverekhez köthető hatósági razziákkal kapcsolatos társadalomtudományi kutatásokat tartalmazták. Kizártam azokat a tanulmányokat és sajtó anyagokat, amelyek érintik ugyan a lőfegyverek hatósági ellenőrzésének területét, viszont nem annak rendészeti és statisztikai, valamint jogalkotási és gyakorlati szempontok alapján teszik mindezt. A felvázolt keresési tevékenység során hat tanulmány és közel száz sajtó anyag került azonosításra, amelyek kutatását, szöveganyagát és irodalomjegyzékét is áttanulmányoztam jelen tanulmány kutatási témájának teljes és eredményes feldolgozása érdekében. A vizsgált problémák értékelése során a tanulmányok teljes szöveg anyaga áttanulmányozásra került és részletesen vizsgáltam a benne közölt adatokat. Az értékelt és felhasznált forrásmunka anyagok összességében alkalmasak a másodlagos elemzésre a lőfegyverek rendőrhatalósági ellenőrzésével kapcsolatos folyamatok és tevékenységek bemutatására a magyarországi rendszerváltás időszakától kezdődően a fegyverigazgatás viszonyrendszerében.

A tanulmány címében megfogalmazott fegyverrazzia fogalmát a közérthetőség érdekében tisztázni szükséges. A razzia szó rajtaütésszerű rendőri ellenőrzést jelent. A razzia szavunkat a Magyar Nyelv Értelmező Szótára így magyarázza. *Rajtaütésszerű rendőri ellenőrzés, portyázás meghatározott helyen vagy területen az ott található gyanús személyek és bűnözők kézre kerítése végett.* A razzia szó eredete a német *razzia* szóból származik, ennek forrása a francia razzia (rablóportya, fegyveres rajtaütés, fosztogatás) az ilyen értelmű algériai arab *rhazijat* szóból származtatható.² Mindezek vonatkozásában a *fegyverrazzia* meghatározás szintén rajtaütésszerű rendőri ellenőrzést jelent. Az eltérés a razzia céljában keresendő, amely ebben az esetben az engedély nélkül tartott és birtokolt lőfegyverek, lőszeres és robbanóanyagok felkutatását, elkobzását és a bűncselekményt elkövető személyek beazonosítását jelenti.

A magyarországi rendszerváltást követő időszakban a polgári, a katonai, a rendészeti, valamint a munkáséri lőfegyverek és hadianyagok kezelésének kérdése is előtérbe került, mind a jogalkotás, mind a gyakorlati kérdéskörök vonatkozásában. A lőfegyverek száma jelentős mértékben képezte a biztonság megteremtését a rendszerváltást megelőző időszakban, így természetszerű volt, hogy meghatározta, biztosította és egyben szabályozta a kommunista államhatalom belbiztonsági kockázatokról alkotott elképzeléseinek hatékony kezelését. Ennek egyik ékes példája az 1957-ben felállított Munkásőrség volt.³ A Munkásőrség fegyverzeti anyagait a rendszerváltás idején - a feloszlattal egyidejűleg - a Magyar Honvédség vette át. A Munkásőrség fegyverarzenálja olyan mára legendává nemesült lőfegyverekből állt, mint a *TT pisztoly*, a *Dobtáras 7,62x25 mm-es PPS géppisztoly*, a *DP golyószóró*, valamint a *Gorjunov*

² Országih László (szerk) (1966): A Magyar Nyelv Értelmező Szótára IV. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 377.

³ A munkásőrség az 1956-os forradalom után, a szocialista hatalmi rendszer támogatására Magyarországon létrehozott, közvetlen pártirányítás alatt álló félkatonai szervezet volt. A forradalom rendfenntartóként ott voltak minden párt- és állami ünnepségen. A munkásőrök civil foglalkozással rendelkező, a kommunista hatalom iránt elkötelezett párttagok voltak, akik munkájuk mellett vállalták a munkáséri feladataikat. A rendszerváltás folyamata során (a Németh-kormány kezdeményezésére) törvénnyel feloszlatták. 1989. évi XXX. törvény a munkásőrség megszüntetéséről.

nehézgéppuska. Magyarországon 1989 októberéig mintegy hatvanezren voltak tagjai a Munkásőrségnek. A munkásőrök közül többen gondolták úgy a rendszerváltás idején, hogy személyes biztonságérzetük erősítése és további biztosítása érdekében otthoni tárolás céljából magukhoz veszik a részükre kiadott lőfegyvereket. Ezen elgondolásukat könnyedén átültethették a gyakorlatba, mivel a hatósági ellenőrzés meglehetősen „laza” volt az adott időszakban. A felszámoláskori adatokból kiderül, hogy az 1957-ben megalakított munkásőrség 1989-ben nagyon komoly fegyverarzenállal rendelkezett. 180 helyen 60 ezer géppisztolyt, 53 ezer pisztolyt, 4700 golyószórót és 600 géppuskát vettek leltárba, de további vizsgálat tárgyát nem képezte, hogy eredetileg milyen mennyiségű lőfegyver és lőszer került kiadásra a korábbi évtizedekben. A fegyvereket nem a rendőrség részére, hanem katonai laktanyákban kellett leadni, majd ezt követően a leadott hadianyagot Tápiószecsőre szállították át további felhasználás céljából. A munkásőrök fegyvereinek a leadását azonban nem sikerült maradéktalanul végrehajtani, annak ellenére, hogy Horváth Balázs belügyminiszter egy fegyverbeszolgáltatási rendelettel kívánta elejét venni a munkásőrségi fegyveranyag eltűnésének.⁴ Számos esetben bizonyítottá vált, hogy az 1989. októberi begyűjtést követően számos lőfegyver és lőszer magánlakásokban került elhelyezésre. Ezt az „eredeti tőkefelhalmozást” szerette volna megakadályozni Horváth Balázs belügyminiszterségének idején, a tíz évvel ezelőtti fegyverbeszolgáltatási rendelettel. Szakértőkkel egyetértésben ő is úgy véli, hogy a munkásőrség fegyvereinek 1989. októberi begyűjtése nagyon sok kívánnivalót hagyott maga után, hiszen a munkásőrfegyvereket a Magyar Honvédségnek és nem a Belügyminisztériumnak kellett leadni.

4 1989. október 20-án az országgyűlés Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter előterjesztésére elfogadta a Munkásőrség jogotól nélküli megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot (1989. évi XXX. törvény). A törvény, illetve a törvény kapcsán készült 107/1989. (X. 29.) MT. számú rendelet értelmében 1989. december 31-ig végre kellett hajtani a Munkásőrség hivatásos és polgári állománya helyzetének rendezését, haditechnikai eszközeinek átadását a HM részére, egyéb vagyona hasznosítását, továbbá a Munkásőrségre háruló területvédelmi feladatokat a Magyar Néphadseregére bízták. In: Ólmosi Zoltán (2015): Iratmegsemmisítés a Munkásőrség felszámolása idején. Archivnet. 15. évfolyam. 5. szám.

A magánkézben maradt engedély nélkül birtokolt munkásőrfegyverek begyűjtésére a rendőrség több esetben szervezett *fegyverrazziát*, amelyek elsősorban lakossági bejelentések alapján kerültek végrehajtásra. Több esetben a lőfegyverrel és lőszerrel történő visszaélés bűncselekményéhez nem köthető más egyéb bűncselekmények, vagy balesetek (ingatlan tűz, közlekedési baleset) során kerültek elő a munkásőrség fegyverei és lőszerei több év távlatából.⁵ Az engedély nélkül magánkézben lévő lőfegyverek jelentős problémát jelentettek a hatóságok számára a 90-es évek elején. A legfőbb problémát – a lőfegyverek és lőszeresek jogszerűtlen birtoklása mellett – a lőfegyverekkel és robbanóanyagokkal elkövetett bűncselekmények kiemelkedően magas száma jelentette, valamint, hogy ezek a fegyverek nemcsak a magyarországi, hanem külföldi bűnözői csoportok tulajdonát is képezték. A magyar lakosság biztonságérzetét a 90-es években számos lőfegyverrel, vagy robbanóanyaggal elkövetett súlyos, több ember életét követelő bűncselekmény befolyásolta negatív irányba. 1991 áprilisában, a XII. kerületben magyar és ukrán bűnözők tűzharcba kerültek egymással. Ugyanabban az évben decemberben egy orosz zsidó kivándorlókat szállító busz ellen követtek el robbantásos merényletet.⁶ 1994. szeptember 3-án Budapesten a Szentendrei úton autós üldözésre és lövöldözésre került sor két egymással rivalizáló orosz-ukrán bűnöző csoport tagjai között. A tűzharc során egy ember meghalt, egy ember pedig életveszélyesen megsérült. A tűzharc a fővárosi prostitúciós piac felosztása miatt alakult ki.

A magyarországi alvilági leszámolások már az évtized közepén elkezdődtek. Ebben az évben ölték meg *Prisztás Józsefet* a fővárosi alvilág egyik vezetőjét.⁷ A közvélemény e bérgyilkosság

5 Hegyashalmi Richárd (2014): Hová lettek a leghűbb kádáristák fegyverei. Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2014/08/06/vizisi_fakutya_titoktartas/ (Letöltés ideje: 2019.05.24.)

6 A Ferihegyi gyorsforgalmi úti merénylet a magyar rendszerváltás idejének egyik első robbantásos merénylete volt. Az 1991. december 23-án a ferihegyi repülőtérre vezető út mellett végrehajtott robbantás a Szovjetunióból kivándorló zsidók ellen irányult. A szélsőbaloldali terroristák által elkövetett merénylet halálos áldozatot nem követelt.

7 1996. november 1-én Óbudán, a Ladik utcában a gyilkos lelőtte az autójába beszálló Prisztás József vállalkozót, majd kerékpárral távozott a helyszínről.

dátumához köti a kilencvenes évek alvilági leszámolásainak kezdetét. A 90-es évek második felében is folytatódtak a lőfegyverekkel és a robbanóanyagokkal elkövetett bűncselekmények és leszámolások nagy számban történő elkövetése hazánkban. A rendőrség kiemelt feladatának tekintette ezeknek az erőszakos bűncselekményeknek a visszaszorítását. Mindezen hatósági erőfeszítések ellenére 1998-ban több olyan gyilkosság is történt, amelyek a közfigyelem előterébe kerültek. 1998 februárjában a nyílt utcán géppisztolyból lőtt sorozattal megölték *Fenyő Jánost* a VICO Rt. tulajdonosát.⁸ Ezt követően még ezen év júliusában az *Aranykéz utcában* robbantásos merénylet áldozata lett Boros Tamás vállalkozó és további három személy, köztük kettő járókelő.⁹ Az évtized végén 1999-ben kétszer is elfogta a rendőrség *Ambrus „Viszki” Attilát* aki lőfegyverrel rabolt ki a pénzintézeteket.¹⁰

8 A Fenyő-gyilkosság egy merénylet volt Fenyő János médiavállalkozó ellen Budapest II. kerületében, a Margit körút és a Margit utca sarkán 1998. február 11-én. A gépfegyveres támadásban Fenyő a helyszínen életét veszítette, az eset pedig az 1990-es évek végén Magyarországon zajló „maffiaháború” egyik legismertebb gyilkossága lett.

9 Az Aranykéz utcai robbantás egy pokolgépes merénylet volt 1998. július 2-án Budapest V. kerületében, az Aranykéz utcában. Az eset az 1990-es évek végén Magyarországon javában zajló „maffiaháború” egyik legnagyobb erejű bombatámadása volt, valamint az első olyan, amelyben ártatlan kívülállók is életüket veszítették. Az ekkoriban lezajlott számos robbantásos alvilági támadás közül az egyik legismertebb.

10 Ambrus Attila a „Viszki rabló” néven hírhedtté vált egykori jégkorongozó. Bankrablásairól ismert, 1993 és 1999 között a legtöbbször elmaszkírozott arccal és „álsruhában”, 30 alkalommal rabolt ki bankokat, takarékszövetkezeteket, utazási irodákat, postákat.

A Magyar Nemzeti Arcvonal tagjainál lefoglalt fegyverek¹¹

Állami intézkedések az engedély nélkül tartott lőfegyverek visszaszorítása érdekében

Jogszabálmódosítások: Annak érdekében kezdeményezte a rendőrség a jogalkotó irányába, hogy ne kerülhessenek belkereskedelmi forgalomba könnyen átalakítható és tűzfegyvernek minősülő flóbert- és légfegyverek.¹² A jogalkotó a magyarországi fegyvertörvény szigorítása mellett foglalt állást, amely egyúttal az európai uniós normákhoz történő igazodást is magában foglalta.

Gyártókkal történő kapcsolattartás: A rendőrség kezdeményezte Európában kiemelten jelentős gazdasági potenciállal rendelkező fegyvergyártókkal történő kapcsolati rendszer kialakítását. A legfőbb prioritás a külföldről Magyarországra bekerült lőfegyvereknek és lőszernek a gyártóhoz történő visszaszállítását jelentette. A kialakításra került kapcsolatok a feketegazdaság szempontjából is kiemelt

¹¹ Forrás: <https://www.origo.hu/itthon/20180312-vadat-emelnek-a-magyar-nemzeti-arcvonal-ugyeben.html> (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

¹² Borboly István (1999): A feketegazdaság elleni törvénykezés a Parlamenti Napló tükrében. Szociológiai Szemle 1999. évi, 3. szám, 110-111.

jelentőséggel bírtak, mivel a gyártók hiteles adatokat szolgáltatottak a hazánkba importált lőfegyverek és lőszerrel vonatkozásában.¹³

Paintball fegyverek kérdésköre: A rendőrség intézkedett a korábban behozott festékgolyót kilövő (paintball) lőfegyvereknek minősülő, korábban játékfegyverként behozott légfegyverek bevizsgálásáról és kategóriába sorolásáról.

A feketegazdaság visszaszorítása: A feketegazdaságnak, vagy rejtett gazdaságnak nagyon sokrétű a társadalom egészére gyakorolt negatív hatása. Az egyik legnagyobb kockázatot jelenti az egyenlőtlen közteherviselés feltételeinek kialakítása, az elmaradt adó- és járulékfizetés kiesése, ami nyilvánvalóan az egész társadalom számára hátrányt jelent, de elsősorban a bérből és fizetésből élők terheit növeli. A feketegazdaság növekvő vagyoni differenciálódást teremt. A rendőrség a végrehajtott fegyverrazziák során számos olyan lőfegyvert és lőszert foglalt le, amelyek bizonyíthatóan rejtett gazdasági tevékenységet folytató személyek és csoportok által kerültek be Magyarországra területére.¹⁴

A rendszerváltást követően 1992-től megkezdődött a rendőrség profiltisztítása, az okmánykorszerűsítés végrehajtása, amelynek első állomása a személyi igazolvány-ügyintézés okmányirodáknak történő átadása volt 2000. január 1-jével. Ez érintette az igazgatásrendészeti szolgálati ág egészét, mert a legnagyobb ügyforgalmat e két területen bonyolította le a rendőrség. A rendőrség igazgatásrendészeti szolgálati ága ezt követően két nagy szakterületet foglalt magába, a szabálysértési és a rendészeti hatósági tevékenységet. A 2000-es évek elején a fegyverboltok egyre nagyobb elterjedése vált jellemzővé. Ezzel együtt egy könnyen támadható célponttá is váltak a lőfegyvereket bűncselekmény útján megszerezni kívánó bűnözőknek és bűnözői csoportoknak. A rendőrség a fegyverboltok elleni támadások megelőzése érdekében végrehajtotta valamennyi fegyverkereskedelmi engedéllyel rendelkezők jogi személy hatósági ellenőrzését, amely során elsősorban a lőfegyverekkel és

¹³ Vastagh Pál (1996): A feketegazdaság és a jogi szabályozás lehetőségei. Tudományos Közlemények 1996. évi 3. szám, 73-80.

¹⁴ Belyó Pál: A rejtett gazdaság jellemzői és ezek mérhetősége a nemzetközi gyakorlatban. Statisztikai Szemle. 86. évf, 2. szám, 117-118.

lőszerekkel kapcsolatos biztonsági előírások gyakorlati betartását vizsgálták.

A rendőrség területi szerveinek razziai: A 90-es évek végén Baranya megyében a koszóvíi helyzet miatt egyre több albán nemzetiségű embercsempész tűnik fel Pécsen és Szigetváron. A megyei rendőrfőkapitányság idegenrendészeti razzia keretén belül fegyverrazziákat is szervez az országba illegális csatornákon beérkező lőfegyverek begyűjtése érdekében.¹⁵

Kriminálisztikai Szakértői Intézet: A Nemzeti Szakértő és Kutató Központ részeként működő intézeten belül modernizálják a lőfegyverek használatából eredő nyomok azonosítására, elemzésére és a vizsgálatokra vonatkozó technikai eljárásokat és módszereket. Hatékonyabb kapcsolattartást alakítanak ki a rendőrkapitányságok bűnügyi szerveivel a lőfegyverek által használt nyomok azonosítása, konzerválása és szállítása érdekében.¹⁶

15 Méhes Károly: Súlyosbodó bűnügyek - mind nagyobb pénzek. Új Dunántúli Napló. 9. évf, 59. szám, 5.

16 Meg kell említeni, hogy az állami intézkedések, a rendőrség által végrehajtott fegyverrazziák, valamint az átfogó szabályozások következtében nem csak az engedély nélkül tartott lőfegyverek és lőszerek száma csökkent jelentős mértékben, hanem ezzel egyidejűleg csökkent a vagyonvédelmi, valamint az önvédelmi célból tartott lőfegyver engedélyek száma is.

Razzia a Hős utcában¹⁷

Összefoglalás

A rendőrség által végrehajtott fegyverrazziák célja elsősorban az engedély nélkül birtokolt lőfegyverek beazonosítása, láthatóvá tétele és lefoglalása. Jelen időszakban is egy aktuális biztonsági problémáról beszélhetünk, mivel az Európai Unió tagállamaiban az elmúlt években az engedély nélkül tartott lőfegyverekkel elkövetett bűncselekmények száma vonatkozásában egy merőben új biztonsági kihívással találták magukat szemben az európai rendészeti szervek. Kis mértékben, de folyamatosan nő Magyarországon is az engedéllyel tartott lőfegyverek száma, azonban ennek a tendenciának bizonyítottan nincs köze a terrorfenyegetettség növekedéséhez, sem hazánkban sem az Európai Unió tagállamiban. A rendőrségi statisztikák szerint az erőszakos bűncselekményeket nem engedéllyel tartott lőfegyverekkel követik el. Példaként a fegyveres tragédiák évének is lehet nevezni 2016-ot, bár az Országos Rendőr-Főkapitányság adatai azt mutatják, nem emelkedett hazánkban a fegyverrel elkövetett bűncselekmények száma. Mégis folyamatosan érkeznek

¹⁷ Forrás: <https://estiujsg.hu/gazdasag/folyamatos-razzia-lesz-a-regenyes-hos-utca-kornyeken> (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

a hírek illegálisan tartott fegyverekről az ezekkel elkövetett gyilkosságokról és balesetekről. A rendőrség továbbra is szervez és hajt végre engedély nélkül tartott lőfegyverekhez és lőszerhez köthető razziákat.¹⁸

A tanulmány általános megállapítása és következtetése, hogy a tiltott lőfegyverkereskedelem és birtoklás önmagában komoly problémát hordoz, és egy olyan biztonsági kockázatot jelent, amely jelentősen hozzájárul az erőszakos vagy kényszeres bűncselekmények elkövetésével okozott társadalmi bizonytalansághoz, valamint más bűncselekmények (*mint például a kábítószer-csempészet, az emberkereskedelem, valamint a terrortámadások*) elkövetéséhez.¹⁹ Ezek a biztonsági kockázatok jelentős mértékben veszélyeztetik az uniós tagállamok és az állampolgárok biztonságát. Az Európai Unióban a tiltott lőfegyverkereskedelem jellegét és mértékét nehéz felmérni a probléma rejtett természetéből adódóan. Jelentős problémákat azonosíthatunk a határokon átnyúló, tiltott lőfegyverek illegális kereskedelmének kezelésével kapcsolatban is.²⁰ Az Európai Unió tagállamai és bűnüldöző szervei a határokon átnyúló együttműködés keretében számos esetben közösen lépnek fel a tiltott lőfegyver-kereskedelem ellen, amelyeknek az egyik leghatékonyabb rendészeti módszertana a fegyverrazziák végrehajtása. A bűnfelderítési hatékonyságok azt mutatják, hogy az eltérések hatást gyakorolnak a határokon átnyúló rendőrségi és igazságügyi együttműködések eredményességére.

A tiltott lőfegyverkereskedelemnek a leküzdésére egy egységes és hatékony uniós szintű jogszabály elfogadására mutatkozik igény a tagállamok részéről. Ezzel együtt elengedhetetlen, hogy

18 2016 novemberében az ország több pontján Bonyben, Budakalászon, Budapesten, Jászberényben, Mosonmagyaróváron, Rádon, Sajókeresztúron és Vácon 12 embert állítottak elő, mert a náluk tartott házkutatásokon valószínűleg fegyverarzenált találtak. Mindannyian kapcsolatban állnak a Magyar Nemzeti Arcvonal nevű szervezettel, amelynek vezetője lőfegyverrel halálosan megsebesítette a bonyi házához érkező rendőrök egyikét, amikor az társával éppen az illegálisan tartott fegyverei után akart vizsgáldni.

19 Spapens, A.C.M.: Trafficking in Illicit Firearms for Criminal Purposes within the European Union, *European Journal of Crime*. In: *Criminal Law and Criminal Justice*. 2007. évi, 15. szám, 359-375.

20 Philip J. Cook, Wendy Cukier, Keith Krause: The illicit firearms trade in North America. In: *Criminology and Criminal Justice*. 2009. évi, 9. szám, 265-267.

mind az Európai Unió, mind a tagállamok, mind az illetékes hatóságok hazai és uniós szinten együttműködést és párbeszédet kezdeményezzenek szakpolitikai kérdésekben pénzügyi és gazdasági elemzőkkel, valamint a lőfegyvergyártókkal és kereskedőkkel, tovább a vadásztársaságokkal, a sportlövő egyesületekkel és a szakmai kamarákkal az illegális lőfegyverkereskedelem csökkentése, valamint az illegális online fegyverkereskedelem visszaszorítása érdekében.

A KUN KÖZTÁRSASÁG NYOMÁBAN: ÜLDÖZÉS, LETARTÓZTATÁS, ANTISZEMITIZMUS, GYILKOSSÁG (KISKUNHALAS 1918-1920)

„...a vörös uralom nehéz órákat élt át... a direktórium s más vörös szervek rémülve gondoltak az elkövetkező eseményekre, állandóan fűtve tartották a vasúti mozdonyokat... a lakosság szorongásukat örömpesve nézte, s várta a fejleményeket ... az itt lévő nagyszámú ismeretlen érzésű vörös katonaság miatt nem léphetett a tettek mezejére.”¹ Ezt írta a korabeli rendőrkapitányság feljegyzésében írták 1919 nyarán. A félelem, a bizonytalanság és a káosz lett úrrá Kiskunhalason és környékén is 1918-tól.

Röviden felvázolom a városban és egykori vonzáskörzetében az első világháborút követő években, milyen vérengzések történtek, különféle ideológiák mentén. Spanyolnátha, hadifoglyok, a szökött katonák okozta bűncselekmények, tiszavirág életű KunKöztársaság mellett a régiót leginkább befolyásoló két terror esemény, a Kalocsa vidéki ellenforradalom és annak leverése², valamint a Prónay Pál vezette

1 Romsics Ignác (1981): A Duna melléki ellenforradalom. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából III. Kecskemét, Bács-Kiskun M. Levéltár, 282.

2 Elégedetlenségek voltak már 1919. áprilistól az ország egész területén a Forradalmi Kormányzótanács és a direktóriumok intézkedései ellen. Szamuely Tibor Győrött, 1919. április 20-án hirdette meg hivatalosan a vörös terrort az ellenszegülések letörésére. Szervezkedések, tüszszedés, garázdálkodások, nem álltak tőlük távol. 1919. május utolsó napjaiban Vas, Moson, Sopron vármegyékben voltak lázadások, 1919. június első napjaiban dunántúli vasutassztrájk kezdődött. Majd a főként az alföldi parasztságot sújtó, maximum 72 kg fejadag, illetve az aratási időben bevezetett általános sorozás kiobbantotta a Duna-Tisza közén a felkelést. 1919. június 18-án Dunapatajról és Soltról indult a tanácsrendszerrel és a vörösségek lefegyverzésével vált felkeléssé. Kiterjedése északról és dél-kelet felé Kiskunlacháza, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Soltvadkert, Kecel Hajós vonalon, illetve dél-nyugattól északig Szekszárd, Paks, Dunaföldvár, és Dunapentele vonalon húzódott. Kalocsa környékén vált igazán erőssé. A magyar Vörös Hadsereg és a Szamuely Tibor és Cserny József vezette Lenin fiúk együttes összefogásával sikerült csak leverni. Az ellenforradalmi felkelés hatására június 24-én Budapesten és Újpesten is lázadások törtek ki Salamon Konrád (2001): Nemzeti önpusztítás 1918-1920 - Forradalom, proletárdiktatúra, ellenforradalom. Budapest, Korona Kiadó, 158-169.

különítményesek³ és az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) itteni ténykedései voltak.

Kiskunhalason nagy örömmel vették az első világháború kitörésének hírért. Utcákat neveztek el a német és az osztrák császárról. Majd jöttek a megszorítások és a gyászlevelek. 1917-ben spanyolnátha pusztított. Egyre több volt a városban a hadirokkant, özvegy és az árva. Ebben az évben a hivatali visszaélés miatt leváltották dr. Schilling Ede polgármestert. 1918 elejétől katonaszökevények, hadifoglyok fosztogattak a határban⁴ Ilyen előzmények után következett 1918 második fele.

A térség legnagyobb városába, Kiskunhalasra a kommunista és szociáldemokrata eszmék már jóval az első világháború kitörése előtt eljutottak. A Duna-Tisza köze népét elsősorban és először is a szociáldemokrata jelszavak és eszmék fogták meg.

1918. októbertől az őszirózsás forradalom kezdetétől a munkásmozgalmak erőre kaptak és helyenként átvették a politikai kezdeményezést is. Ettől valamint a leszerelő katonák és a csőcselék garázdálkodásától tartva erős, 400 fős nemzetőrség szerveződött Krisztfalussy Hrabár Ferenc csendőr alezredes vezetésével.⁵ A november elejére megalakult helyi Nemzeti Tanács helyét hamarosan az elsősorban a polgárság és parasztság érdekeit képviselő Halasi Nemzeti Néptanács (elnöke: Kolozsváry Kiss István polgármester), de sokkal inkább a szociáldemokraták által létre hozott Halasi Munkástanács (elnöke: Bor Antal asztalossegéd, tagjai: Némedi Sz. Imre, Kovács Sándor, Fazekas

3 Prónay Pál huszárszázados Szegeden 1919 júniusában leszerelt tisztkekből és altisztkekből különítményt szervezett, amely együttműködött a Nemzeti Hadsereggel. A Tanácsköztársaság bukását követően különítményesei – a Lenin-fiúk és a vörös katonák által elkövetett gyilkosságok okán – számos atrocitást hajtottak végre.

4 1918-tól a katonaszökevények, átvonuló hadifoglyok fosztogatnak, ölnek a 112 ezer kataszter holdnyi határban. 1918. januárban a harkai csárda, kisszállási és pirtói határ kirablása. 1918. tavaszán lövöldözés a református temetőben, valamint a szanki, pirtói, tázlári határban. 1918. szeptember végén 500 szökött orosz hadifogoly fosztogatott Balotán. Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 176-177.

5 Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 – Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 56.

Gábor földművesek, Szakáts Istvánné, Böröczi Józsefné munkások, dr. Paprika Antal ügyvéd)⁶ vette át.

Ezt még inkább erősítette, hogy egy igen utópisztikus elképzelés vette át a polgári, birtokos oldal egy részénél a hangsúlyt. Két kunszentmiklósi személy, Förster Lajos főszolgabíró és Bakó Miklós birtokos felhívására 1918. december 18-án közel 20 kiskunsági földbirtokos gyűlt össze és megalakították a Kun Nemzeti Tanácsot. Kiáltványukban kijelentették: „*Mi, szabad kiskunok a népek önrendelkező jogának alapján elhatároztuk, hogy jövőnk sorsát magunk akarjuk intézni és ezen célból kimondjuk a kiskun területek függetlenségét.*”⁷ Vagyis egy önálló államiságon nyugvó „Kun Államot” álmodtak meg a jó atyafiak.⁸ Újságot is indítottak, *Helikon* néven. Saját bevallásuk szerint a redempció és a kiskun önállóság elvén kívánták volna szabad államukat létrehozni. Államfőnek, a megkérdezése nélkül gróf Ráday Gedeon (1872-1937) egykori vármegyei főispánt választották. Kevesen csatlakoztak nyíltan a felhíváshoz, de Kiskunhalasról Kolozsváry-Kiss István az ügy mellé állt, több helyivel együtt. Többek között a helyőrség volt parancsnoka Hefty Richárd is, aki a minisztériumi kapcsolatain keresztül próbálta segíteni „Kun Köztársaságot”. 1919. február elején az összeesküvés „lebukott”. Néhány főkolompot letartóztattak, a többiek szabadon védekezhetek. Ennek keretében például az állították, hogy ők csupán a Kiskunságra eső redempciós váltságot akarták visszaperelni a Habsburgoktól, és valójában együtt akartak működni a magyar kormánnyal.⁹

6 1918. november 3-án alakult meg a Kiskunhalas Város Munkás-Katona és Földművestanács, az Óvoda u. 2. száma alatt, a „Földmunkások Házában”. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kiskunhalasi részlege (továbbiakban: MNL-BKML-Kiskunhalas), XVI/7. Kiskunhalas Város Munkás-Katona és Földművestanácsának jegyzőkönyve, 1918. november 3.

7 Népszava, XLVXL. évf. 34. sz. 1919. február 8. 5.

8 Magyarországon ekkoriban egymás után szaporodtak a tiszavirág életű, önfeldarabolást elősegítő „mini államok”. Néhány példa: Szepesi Német Köztársaság - 1918. december 9-17., Bánsági Köztársaság - 1918. november 1-25., Hucul Köztársaság - 1918. november 8. - 1919. június 11., Hiénc Köztársaság (Sopron) - 1918. november 22-24., Kalotaszegi Köztársaság - 1918 december - 1919 január, Szlovák Tanácsköztársaság - 1919. június 16. - 1919. július 7., Ruszka Krajna - 1918. december 10. - 1919. április 29., Carnarói Olasz Kormányosság - 1919. szeptember 12. - 1920. november 12.

9 Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 178.

A munkásmozgalom frissessége, valamint az egyre népszerűtlenebb polgári erők hatalomvesztése, utóbbi testület megerősödését hozta.¹⁰ 1919. március 21-én a városi filmszínházban közölték a proletárdiktatúra tényét a halasi közönséggel. Március 22-én a Hibó Sándor cipész, a Szerényi Adolf, a Hatházi Imre, és a Fazekas Gábor földmunkás vezette direktórium került a város élére.¹¹ Tevékenységük leginkább a Tanácsköztársaság felső vezetésének, a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteitől függött és működött.¹²

Megkezdődött az államosítás, a hittanoktatás betiltása, néhány utcát is átneveztek. 1919. április 5-én helyi Vörös Őrség szerveződött. Minden intézménybe, szakterületre munkásokat, „agrárproletárokat”, megbízható elvtársakat helyeztek. Zajlott a kisajátítás, és házkutatásokat tartottak valamint „rekviráltak” a módosabb polgároknál. Több egyesületet betiltottak. A 100 hold feletti mezőgazdasági ingatlanokat elvették. Kényszeradót vetettek ki a módosabb parasztokra.¹³ A Sóstó-fürdőt a munkásság és saját „elvtársi” igényeik céljára vették igénybe.¹⁴ Idegen népbiztosi küldöttek helybeli hölgyekkel lovas kocsikon járták a határt, és ami megtetszett nekik lefoglalták, elvitték. A közellátása romlása és a magyar Vörös Hadsereg élelmiszerhiánya miatt más budapesti kommunisták is lejöttek, és erőszakos módon szereztek be, amire szükségük volt.

1919. május 11-én, a népgyűlésen végül ezeket a feltorlódott indulatok felszínre kerültek, és nyílt kommunistaellenes

10 Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavaszi 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 53-55.

11 Vö: Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavaszi 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 63., illetve Nagy Szedes István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevélgyűjtemény 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsí család kiadásában, 180.

12 Vö.: MNL-BKML-Kiskunhalas, XVI/8 Tanácsköztársaság iratai, Kiskunhalasi Direktórium jegyzőkönyve, 1919. április-július.

13 Vígh Károly (1979): Vörös Pest vármegye. Budapest, Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, TIT Pest megyei Szervezete, Pest megyei Levéltár, 132.

14 Nagy Szedes István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevélgyűjtemény 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsí család kiadásában, 179-182.

tüntetéssé vált.¹⁵ A direktóriumon belül ezért belső feszültségek kerültek elő. Az addig kisebbségben lévő kommunisták kihasználva a zavart egyre inkább előtérbe kerültek. 1919. május 26. direktórium ülésen heves szócsata bontakozott ki a fővárosi küldöttek és a helyi intézőbizottsági tagság között, előbbieket magatartása és eljárásai miatt.¹⁶ Bár a népbiztosokkal szemben panaszt nyújtottak be a felsőbb hatóságoknak a propaganda még erőszakosabb lett a nem kommunistákkal szemben. Május folyamán a kiskunhalasi forradalmi törvényszék például ítéletet hozott forradalom elleni vétség, Vörös Hadsereg gyalázása, vész hírek terjesztése, hatósági intézkedésekkel szembeni ellenállás, löfegyver be nem szolgáltatások tárgyában, ahol a bűntettől függően 1-3 évi fegyház, 1-2 hónapi börtönt, 10-30 napi elzárását, pénzbüntetést is adtak.¹⁷ Több kommunistaelenes személy a környékbeli tanyavilágban bujkált a hatóságok elől.¹⁸ A sajtó, *Halasi Vörös Újság*, majd *Halasi Munkás* néven egyre durvábban támadt a vallási, polgári, nemzeti hagyományok és szokások ellen.¹⁹ A Tanácsköztársaság elleni felkelésekből a város csupán annyit érzett, hogy június végén, Kiskunhalason állomásozott vagy itt gyülekezett több vörös alakulat, amely a Kalocsa vidéki ellenforradalom leverésére indult. Nagy valószínűség szerint, ha nincsenek itt határvédelmi és bácskai alakulatok, akkor a város nagyszámú parasztsága csatlakozik a kibontakozott ellenforradalomhoz. Ebben a helyzetben viszont csak némán túrhatta, hogy 1919. június 23-án éppen innen indultak el a vörös katonák „megtisztítani” a Kiskőrös-Kecel-Soltvadkert háromszöget, majd Hajóst és környékét az ott

15 Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 71.

16 MNL-BKML-Kiskunhalas, XVI/8 Tanácsköztársaság iratai, Kiskunhalasi Direktórium jegyzőkönyve, 1919. május 26. 74-91.

17 Halasi Vörös Újság, 1919. május 7., 2., május 21. 3.

18 Végső István - Simko Balázs (2009): Zsidósors Kiskunhalason - kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 65-67.

19 Pl.: A Miatyánkot és a Tízparancsolatot átköltötték, vagy az ellenforradalmárnak nyilvánítottak, mindenkit, aki nem volt kommunista. Halasi Munkás, 1919. április 12. 1., 3., június 28. 1-2.p.

fellázadt emberekkel szemben.²⁰ Ezt támasztja alá egy rendőrségi jelentés is, mely szerint Kiskunhalason a helyzet nagyon kétszínű, mivel a lakosság a proletárdiktatúra ellen van és nagy a szociáldemokraták és a lakosság ellenállása a kommunistákkal szemben.²¹

1919. augusztus 1-jén ugyan az országos munkáshatalom összeomlott, de a helyi direktórium és hatóságai tovább működtek, jelezve ezzel is az első magyarországi proletárdiktatúra szervezetlenségét.²² A kommunista állam megbukott, amit a helyiek örömjongással²³ vettek tudomásul, de a kiskunhalasi direktórium csak a Prónay-féle különítményesek 1919. augusztus 6. érkezésére adta át a hatalmat.²⁴ Ezen a napon fogták és hurcolták el, brutális verések közepette Brinkus Lajos 44 éves rendőrt, a vasútállomást ellenőrző vörösőr század alegysége parancsnokát, Kovács Sándor 47 éves földművest, szociáldemokrata politikust, a direktórium elnökség tagját, Szűts József 45 éves tanítót²⁵, szociáldemokrata politikust, a munkástanács tagját, Huber Oszkár 28 éves rendőrt, a detektívcsoport vezetőjét, Kocsis Lajos 34 éves bácskai 15. ezredben szolgált vörösőrt, közellátási bizalmit és Dénes Marcell 26 éves vörösőrt, aki a vasúti ellenőrzésekben vett részt. Utóbbit ismeretlen, míg a többiek a város határában lévő téglagyárnál

20 Romsics Ignác (1981): A Duna melléki ellenforradalom. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából III. Kecskemét, Bács-Kiskun M. Levéltár, 281-282., 291., 314-315.

21 Virág János rendőrségi nyomozó jelentése, 1919. május. Vigh Károly (1979): Vörös Pest vármegye. Budapest, Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, TIT Pest megyei Szervezete, Pest megyei Levéltár.161.

22 Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavaszi 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 74.

23 Bori Benő rendőrtanácsos jelentése alapján. Láng Mátyás Dr. - Vorák József (1965): A munkásmozgalom története. In: Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. kötet. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 200.

24 Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavaszi 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 74.

25 A fehérterror idején mintegy 25 tanítót végeztek ki, mert nyíltan a tanácsköztársaság mellé állt. Szűts József egyike volt az első tanítóknak, akiket megöltek. Vigh Károly (1965): Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Pest megyében. In: Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László: Pest megye múltjából. Budapest, Pest Megyei Tanácsa, 344.

végezték ki aznap délután egy óraker. ²⁶ Ugyanekkor, velük viszik a súlyosan bántalmazott Míg G. Károly 31 éves cipészt, szociáldemokrata majd kommunista politikust, a közellátási hivatal tagját, aki a Kalocsa vidéki ellenforradalom leverése utáni keceli forradalmi törvényszék tagja volt. Őt többekkel együtt 1919. augusztus 7-én felakasztották Kecelen, majd a temetőárokba dobták. ²⁷ Később jöttek vissza különítményesek, és végzik ki Rekettye-pusztán, 1919. augusztus 9-én Dr. Paprika Antal 38 éves ügyvédet, szociáldemokrata politikust, egykori direktórium tagot, majd a közellátási hivatal vezetőjét. ²⁸

1919. augusztus 8-án érkeztek meg a román megszálló csapatok, és egészen november 18-án maradtak itt. Ezalatt a kommunista és szociáldemokrata szervezetek néhány vezetőjét és tagját összefogták és 25-25 botütéssel a férfiakat, a nőket és idősebbeket 500-5000 korona pénzbüntetéssel sújtották. ²⁹ 72 kommunistagyanús személyt átszállították a kecskeméti

26 Vö.: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban: BKMÖL), XXXIII / 1 a) Kiskunhalasi Állami Anyakönyvek, 1919. év illetve Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 74., illetve Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevél-tárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 184. illetve Bársony Ferenc (1980): „Küzdünk híven a forradalomért...” A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteménye. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 36., 43., 76., 85., 89., 131.

27 Vö.: Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 74. illetve Bársony Ferenc (1980): „Küzdünk híven a forradalomért...” A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteménye. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 102-103.

28 Vö.: Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevél-tárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 184. illetve Bársony Ferenc (1980): „Küzdünk híven a forradalomért...” A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteménye. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 112.

29 Vö.: Láng Mátyás Dr. - Vorák József (1965): A munkásmozgalom története. In: Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. kötet. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 201., illetve Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 75.

internálótáborba, további vizsgálatok lefolytatására.³⁰ Kérésükre keresztény szociális plakátok terjesztésével vádolt Ván Benjámin református segédlelkész és Kardos Béla római katolikus papot Bori Benő rendőrkapitány letartóztatta.³¹ A román tisztek dorbézolásai, rekvirálásai ezalatt a rövid idő alatt is komoly veszteségeket okoztak, mintegy félmillió korona kár esett csak a városi tulajdonban, és 3-4 millió koronára becsülték a külterületek káreseteket.³² Megszállásuk utolsó napjaiban ostromállapotot hirdettek ki.³³

1919 őszétől a helyi fogdába 18, de 1920. január elejétől Kalocsán 12 kommunista volt, várva az ottani törvényszék felelősségre vonását.³⁴ Számptalan embert hallgatta ki 1919/1920 fordulóján. Ennek egyik áldozata az 1919 télen, öngyilkosságba menekülő Faddi Pál a direktórium nevében mezőgazdasági munkákat ellenőrző bizalmi, aki vallatások hatására dobta el magától az életet.³⁵ 1920 januárjában 16 kommunistát tartóztattak, akiknek egy részét internálták, másik felét szintén

30 A román megszálló parancsnokok esetenként kommunistákat is magukkal vittek további kihallgatások és „igazságszolgáltatások” érdekében. Így Kiskunhalas mellett a nagykátai, a szentendrei, az egri, a szolnoki, a kecskeméti, a székesfehérvári, a ceglédi és a váci fogházakból hurcoltak el embereket. A Duna-Tisza közén összeszedett személyeket általában a csepeli, a tápiósülyi, a ceglédi, a kecskeméti, a kiskunfélegyházi, az újszászi, az abonyi internálótáborokba hurcolták. Vö: Nemes Dezső (szerk.), Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Szikra, Budapest, 1953., 46., illetve Vigh Károly (1965): Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Pest megyében. In: Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László: Pest megye múltjából. Budapest, Pest Megye Tanácsa, 341., 344. illetve Vigh Károly (1979): Vörös Pest vármegye. Budapest, Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, TIT Pest megyei Szervezete, Pest megyei Levéltár, 191. illetve Láng Máttyás Dr. – Vorák József (1965): A munkásmozgalom története. In: Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. kötet. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 201-202.

31 Halasi Újság, 1919. december 31. 2.

32 Halasi Újság, 1919. november 23. 2.

33 Halasi Újság, 1919. november 19. 3.

34 A 12 fő: Bor Antal, Hibó Sándor, Paprika Károly, Fazekas Gábor, Zöldi Kázmér, Szentpétery Béla, Makai Gyula, Lengyel Dénes, Horváth Sándor, Kardos István és két nem helyi személy voltak. 1919. decemberben még 18 fő „kommunistát” tartottak fogva Kiskunhalason. Halasi Újság, 1919. december 14. 2., 1920. január 4. 3.

35 Vö.: Halasi Újság, 1919. december 7. 2., illetve Szabó Miklós (1969): Az 1919-es proletárdiktatúra és előzményei Kiskunhalason. In: Proletártavas 1919 - Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi múltjáról. Kecskemét, Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága, 75. illetve Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsí család kiadásában, 184.

törvényszéki eljárás alá vonták.³⁶ Többek délszláv, délvidéki és horvát területekre menekültek és bujkáltak.³⁷ Az első ítéletet a kiskunhalasiak közül, Szentpétery Béla borbély kapta a kalocsai törvényszéken 1920. márciusban, 8 évi börtönbüntetést.³⁸ Bor Antalt 7 évi börtönre, Hibó Sándort 5 évi fegyházra, Paprika Károlyt 5 évi fegyházra, Kardos Istvánt 4 évi fegyházra, Makai Gyula 3,5 évre, Fazekas Gábort 2,5 évre, Darányi Józsefet és Szakács Istvánt 2-2 évre ítélték.³⁹ Bernáth Lajos ellen polgári és egyházi eljárás is indult, mivel a gimnázium kapcsán több vallás és intézményellenes intézkedést hozott, mint a direktorium művelődési bizottságának tagja.⁴⁰ A lakosságot sanyargató fővárosi népbiztosi küldöttek is bíróság elé álltak, és több év büntetéseket kaptak.⁴¹

A fehérterror véres eseményei a városban csak 1920 tavaszán fejeződtek be. 1920. május közepén az ÉME kecskeméti tagjai gyűlést szerveztek, és Kiskunhalason zsidóellenes plakátokat függesztettek ki. Két zsidó származású személy: Práger József és Schwarcz Sándor ezeket nem tűrték el, és tiltakozásul letépték az utcai falragaszokat. Ezért a szélsőjobboldali szervezet tagjai elfogták őket és a városi hatóságoknak adták át, akik barakkokba zárták őket. Azonban a helyi katonai városparancsnok elengedte őket. Práger valószínűleg elbújt, míg Schwarczot az ÉME aktivistái

36 Halasi Újság, 1920. január 14. 4.

37 Láng Mátyás Dr. – Vorák József (1965): A munkásmozgalom története. In: Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. kötet. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 202-203.

38 Halasi Újság, 1920. március 7. 2.

39 Vö.: Láng-Vorák (1965) 203. illetve Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevél-tárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 185.

40 Gszelmann Ádám (2004): A Szilády Áron Református Gimnázium története - A kiskunhalasi református egyház oktatási intézményei 1664-2004 - A kiskunhalasi református oktatás 340. évfordulója és a kiskunhalasi református gimnázium újraindításának 10. évfordulója alkalmából. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Református Kollégium, Thorma János Múzeum, 119.

41 Ezek között volt: Horváth Sándor (15 évet), Sreier Dezső (13 évet), Lengyel Dénes (9 évet), Hubert József (3 évet) börtönbüntetést kaptak. Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevél-tárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 185.

- Szabó Károly helyi szikvízgyártó segítségével - a késő esti órákban felkutatták és megölték.⁴²

Összegzésképpen el lehet mondani, hogy ezen a vidéken is az őszirózsás forradalomtól a Tanácsköztársaságon, vörös terroron át, a román megszállásokon keresztül a fehérterrorig igen vészterhes évek vezettek a békésebb időszakig. Az első világháború terhei után az elszabaduló indulatok, politikai ideológiáktól sújtott ország legkisebb zuga sem maradt érintetlenül környékünkön. Kiskunhalas 112.000 kataszter holdas határán belül és azzal szomszédosan igen vegyes képet mutató környezetben volt. Az itt állomásozó viszonylag nagyszámú magyar haderő általában megvédte a lázadásoktól, illetve a megszállók garázdálkodásaitól, viszont az éppen valamilyen módon hatalomra kerülő politikai rendszerektől már nem. 1918-1920 halált és gyászt hozott erre a vidékre is.

42 Vö.: BKMÖL, XXXIII / 1 a) Kiskunhalasi Állami Anyakönyvek, 1920. év, illetve Végső István - Simko Balázs (2009): Zsidósors Kiskunhalason - kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 28-29.

PRANTNER ZOLTÁN

A TÚLREAGÁLT FELLÉPÉS - TRAGÉDIA ENDRÓDÖN, 1935

A két világháború között Magyarországon lebonyolított hat választás jellegét tekintve messze állt a mai értelemben vett demokratikus voksolástól. Példának okán 1939-ig a választóknak nyíltan kellett kinyilvánítania, hogy melyik párt képviselőjére adják le szavazatukat. A politikai mozgásteret tovább szűkítette, hogy a központi hatalom kényesen megszabta, hogy ki is indulhat választási jelöltként, a helyi közigazgatás pedig mindent megtett az ellenzéki jelöltek háttérbe szorítására. Az eszközök változatosak voltak utóbbiak tekintetében, ami kiterjedhetett a választási gyűlések megtartásának megtagadására, vagy megtartásuk esetén azok feloszlására is. A politikai nyomásgyakorlás különösen igaznak bizonyult az 1935. évi kampányidőszakra, amelynek egyik tragikus, túlreagált megnyilvánulása a kiszegza pártgyűlés alkalmával Endrődön eldőrdült csendőrségi sortűz volt.

A karhatalmi csendőrség

A csendőrség az 1920-as években kétségkívül vitathatatlan érdemeket mutatott fel a közbiztonsági helyzet konszolidálásában és a gazdaság zavartalan működésének biztosításában az ország vidéki területein. Tagjai munkásságuk során a felmerült bűnesetek megoldásában 90% feletti eredményt értek el. Hozzá kell ehhez a statisztikához fűzni egyúttal, hogy a felderített bűncselekmények között nemcsak köztörvényes, hanem politikai bűntettek is voltak.¹ A karhatalmi szerv ebben a tekintetben a rendszer szilárd támasza volt, ami habozás nélkül avatkozott be a munkásmozgalmi aktivisták ellen, vagy sztrájkok

¹ Kaiser Ferenc (2010/I): Csendőrség a Horthy-korban. In: Rubicon 20. évf. 202. sz., 17.

erőszakos letörésére. A politikai szélsőségek megfékezésében – legalábbis eleinte – ugyanazt a mércét alkalmazták a jobb és baloldalra, és ennek megfelelően nem riadtak vissza attól sem, hogy az 1920-as évek közepén összeverjék a fajvédők híveit a hatvani időközi választáson.

A bűnüldöző tevékenysége mellett az 1930-as évek elejétől a csendőrség államvédelmi funkciója nagyobb hangsúlyt kapott a világgazdasági válság hatására megélenkült munkásmozgalmakkal és a totalitárius eszmét valló irányzatokkal szemben. Áruhás nyomozóik közül több beépült a szakszervezetekbe, majd pedig az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjába. A rendszer és a kormánypárt szilárd támaszaként emellett figyelemmel tartották a politikailag gyanús személyeket, valamint felügyeltek a nyugalomra a különféle társadalmi rendezvényeken, ahol a legkisebb rendbontásra azonnal és gyakran szélsőségesen beavatkoztak. Előbbire a precedens az 1935-ös választási kampányban Bajcsy-Zsilinszki Endre és Féja Géza őrizetbe vétele volt Vásárosnaményben, míg utóbbinak az egyik legeklatánsabb példája a kisgazdapárti választási gyűlésre leadott endrődi sortűz volt.²

A helyszín: Endrőd

1935-ben a gyomai járás részét képező tanyás óriásfalu, Endrődön mintegy 15.000 fő élt. A települést a dualizmusban kibontakozó ipari fejlődés alig érintette, így a közelében fontos közlekedési útvonal, jelentősebb üzem nem létesült. A lakosság mintegy 63%-a emiatt őstermeléssel foglalkozott, amiben benne foglaltatott kis-, közép- és a gazdagparasztok, illetve a szegényparasztok, a nincstelen napszámosok és a cselédek.³ A

² Kaiser Ferenc (2010/I): Csendőrség a Horthy-korban. In: Rubicon 20. évf. 202. sz., 18.

³ 1935-ben Endrődön 49 gazdaság rendelkezett 50–200 holdnál nagyobb földterülettel (összesen 2816 hold), 697 gazdaság 10–15 hold közötti földterülettel (összesen 14932 hold), 884 fő 10 holdon aluli területtel (összesen 4602 hold). A napszámosok és a cselédek száma 1930-ban 4064 volt, amit az akkor lakosság 29,1%-nak felelt meg. Becsei József (1975): Endrőd gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Orbán Sándor – Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 85.

képet tovább árnyalja, hogy a földbirtokok egyenlőtlen eloszlásának köszönhetően a lakosság mintegy 50–55%-a örökös létbizonytalanságban élt, sorsuk a mindennapi gazdasági helyzet alakulásától függött. Helyzetüket tovább rontotta, hogy erre a periódusra lezárult a nagy vasút- és középítkezések korszaka, ami addig kubikosként keresetkiegészítésre adott lehetőséget a nélkülöző családok számára.⁴ A népesség összetételét jól érzékeltette emellett, hogy az évtized elején 31%-a volt 14 éven aluli és 45%-a számított keresőnek.⁵

A település vezetése és meghatározó közéleti személyiségei – Csernus Mihály apátplébános, a főjegyző, a patikus, az orvosok és a tanítók – mindannyian kormánypártiak voltak, akik a fennálló társadalmi rend fennmaradásában voltak érdekelve, ebből fakadóan lenézően és ellenségesen viszonyultak az ellenzéki pártokhoz, azok közül is főleg a Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Párthoz. Utóbbi ígéretei különösen a falu nélkülöző, többnyire kubikus földművesei között találtak megértő fülekre, akik a párttól reméltek stabil munkalehetőséget és lehetőséget a kiegyensúlyozott mindennapjaik megteremtésére.⁶

A körülmények: az 1935-ös országgyűlési választások kampányidőszaka

A nagy gazdasági világválság hatásainak kezelése leküzdhetetlen feladatnak tűnt a Károlyi-kormány számára. Hiába próbálta lefaragni a költségvetési kiadásokat szigorú takarékosági intézkedésekkel, a beruházások visszafogásával, a külföldre irányuló kifizetések befagyasztásával, vagy a szociális juttatások megvonásával, valamint a fizetések és a nyugdíjak

4 Becsei József (1975): Endrőd gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Orbán Sándor - Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 84.

5 Becsei József (1975): Endrőd gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Orbán Sándor - Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 80–81.

6 A gazdasági világválság következményeit jól jellemezte, hogy 1934–1935-ben 1072 főt vettek lajstromba az inségösszeírás alkalmával. Becsei József (1975): Endrőd gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Orbán Sándor - Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 88.

csökkentésével. Ez a tény további feszültségeket generált a politikai életben, és végül azt eredményezte, hogy Horthy Miklós kormányzó megbízására 1932. október 1-én Gömbös Gyula alakíthatott kormányt.

Gömbös kezét azonban hatalomra kerülésekor Horthy Miklós megkötötte. A kormánypártban és a parlamentben továbbra is Bethlen hívei voltak többségben, akikkel a kormányzó által korábban megszabott feltételek értelmében együtt kellett működnie, új választás pedig nem írathatott ki. 1935-re azonban az elért gazdasági és külpolitikai eredmények megadták az esélyt Gömbös számára, hogy megpróbálja parlamenti többségre szert tenni. Kormányának átalakítását követően – korábbi ígétét megszegve – rávette a kormányzót a konzervatív többségű parlament felosztatására, hogy ezáltal kiszoríthassa a törvényhozásból a Bethlen István vezette mérsékelteket.⁷ Célja elérésére szövetséget kötött a kispapokkal is, azonban a megállapodást egyoldalúan felmondta a választási kampányban, és ellenfélnek nyilvánította a Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Pártot. A közigazgatás a kiadott direktívának megfelelően ezt követően ugyanúgy kezelte a pártot, mint a baloldali ellenzéki csoportosulásokat, és mindent megtett az akadályoztatásukra a választási kampány és a szavazások alkalmával.⁸

Az 1935. március 31. napjára meghirdetett országgyűlési képviseléválasztás kampányában kilátástalan indulónak elkönyvelt Tóth István endrődi ügyvéd – mint a radikális párt jelöltje –, valamint a nála jóval esélyesebbnek tartott Andaházi Kasnya Béla – az ellenzéki Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Párt jelöltjeként – szállt szembe a dr. Rubinek Istvánnal – a kormánypárt jelöltjével – abban a választókerületben, amihez többek között Endrőd is tartozott. Andaházi nyilvános szereplését a hatóságok kezdettől fogva, szinte minden eszközzel próbálták megakadályozni. A február elején beindult választási kampányban a sajtó kizárólag a kormánypárt jelöltjét propagálta,

⁷ Romsics Ignác (2017): Magyarország miniszterelnökei, 1919-1944. In: Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Budapest, Helikon Kiadó. 234.

⁸ Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel (2008): Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.274.

miközben más jelöltről említést sem tettek. Emellett, amikor Andaházi a kampány során választási gyűlést kívánt tartani a körzetéhez tartozó valamennyi településen, akkor azt a kormánypárti főszolgabíró csak úgy engedélyezte, hogy Andaházinak március 20-án délután 2 órakor Hunyán, 3 órakor Kondoroson, 3 óra 30 perckor pedig Endrődön kellett volna beszédet tartania, aminek a megvalósítása önmagában kivitelezhetetlen volt a korabeli közlekedési viszonyok között. Továbbá Endrődön nem került sor a gyűlés hivatalos meghirdetésére sem, amiről csak az Andaházi által kinyomtatott röpcédulákról szerezhettek tudomást a helyi lakosok. A járási hivatal végül az endrődi községháza udvarára hirdette meg a gyűlést 15:30-ra, hogy Andaházi bizonyosan lekésse a kitűzött időpontot. Továbbá az előljárók március 20. napjára 2500 személyt írtak össze ínségmunkára, hogy ezáltal biztosítsák a listán feltüntetett személyek távollétét a gyűlés ideje alatt. Legvégül intézkedés történt a csendőrség kivezényléséről is a gyűlés tervezett helyszínére a potenciális elégedetlenség nyilvános megmutatkozásának megakadályozására.⁹

Az incidens: csendőrsortűz

1935. március 20. napján - nem utolsó sorában a hatósági akadályoztatásnak, és az ebből fakadó „ami nem szabad, az csak érdekes lehet” elv alapján - déltől hatalmas tömeg gyűlt össze a piactéren. Kora délután az ínségmunkára kivezényelt emberek közel harmada is hátrahagyta a munkát és elindult Andaházi beszédének meghallgatására, noha tudatában voltak annak, hogy ezáltal elveszítik aznapi teljes bérüket. Ugyanekkor öt, Szarvasról átvezényelt csendőr sorakozott fel a községháza előtt Baricz Károly csendőralhadnagy parancsnoksága alatt.¹⁰

15:30-kor Andaházi a fentebb ismertetett körülményeknek köszönhetően azonban nem jelent meg a helyszínen, akit ráadásul 8-10 percre még fel is tartóztattak a csendőrök Kondoros

⁹ Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 10-11.

¹⁰ Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 10-11.

elhagyását követően. Bakos József tiszteletbeli főszolgabíró, mint választási biztos emiatt – az elfogultság vádjának elkerülése érdekében – 22 perccel a kitűzött időpont után a jelölt távolmaradására hivatkozva a gyűlés elmaradásáról döntött és elrendelte Baricz alhadnagynak a megjelent mintegy 3000 fős tömeg felosztatását.¹¹ A csendőri felszólításnak eleget téve a jelenlévők közül többen békésen megkezdték a helyszín elhagyását, amíg négy óra körül meg nem érkezett Andaházi, aki meg akarta tartani kortes beszédét. Bakos főszolgabíró azonban akkor már távozni akart a helyszínről Gyomára, ahol egy órával később egy másik gyűlésen kellett választási biztosként megjelennie. Andaházi késésére hivatkozva emiatt nem adta meg a kért engedélyt és ismételten felszólította a csendőrséget a terület teljes kiürítésére, akik az utasításnak eleget téve kiszorították az embereket a községháza udvaráról a piacra.¹² A községháza előtt tömörülő hallgatóság jelentős része ugyanakkor jelezte szándékát arra vonatkozóan, hogy kíváncsiak Andaházi mondanivalójára, emiatt a képviselőjelölt újabb engedélyt kívánt a Belügyminisztériumból szerezni magának. Finta Albert főjegyző ellenben nem tette lehetővé számára, hogy az irodájából a képviselőjelölt telefonon felvehesse a kapcsolatot Budapesttel, emiatt Andaházinak a postahivatalba kellett sietnie, hogy ott nyilvános telefonon kapcsolatba tudjon lépni az illetékes minisztériumi hivatalokkal, Szalai felügyelővel. Amire azonban sikerült megszereznie az engedélyező választ, az endrődi előljárók elhagyták a községházát, így nem tartózkodott ott már senki olyan hivatalos személy, aki át tudta volna venni a

11 A szerdai tragédia hiteles története. In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.

12 A későbbi hivatalos változat szerint a hatósági fellépés ezen szakaszában a csendőrök szakszerűen jártak el annak ellenére, hogy állítólag a tömegből többen inzultáltak őket, Rácz Sándor törzsőrmestert pedig egy ököl nagyságú követ mellbe vágták. A hivatalos álláspontot cáfolta ugyanakkor, hogy a későbbi vizsgálat során egyetlen helybéli sem számolt be hasonló dolgokról. Továbbá, Rácz törzsőrmester testi inzultálása az eljárás eredményeként született megállapítások tükrében nemcsak szükségessé, hanem kimondottan kötelezővé tette volna löfölgégyver alkalmazását. Arra azonban akkor még nem került sor, ami egyértelmű ellentmondásként merült fel a fegyverhasználat indoklása kapcsán. A gyomai választókerület gyásza. In: Gyomai Ujság, X. évf. 14. sz. Gyoma, 1935. március 22.; A szerdai tragédia hiteles története. In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.

Belügyminisztériumból érkezett üzenetet, és engedélyt adott volna a gyűlés megtartására.¹³ Később hivatalosan tagadták, hogy Andaházi beszélt volna Kozma Miklós belügyminiszterrel, akitől engedélyt kapott volna a gyűlés megtartására, ami meg is felelt a valóságnak, mivel Andaházi a minisztérium egyik hivatalnokával lépett kapcsolatba. Ez az apró csúsztatás egyszerre volt alkalmas arra, hogy hazugság vádjával rontsa a képviselőjelölt hitelét, illegálisnak bélyegezze meg a gyűlést, valamint elhárítsa a minisztériumról a felelősséget a történetekért.¹⁴

A községháza udvarának kiürítését követően az épület előtt maradt ugyanakkor Baricz alhadnagy vezetésével a csatárláncba állított öt csendőr, Andaházi, valamint a tömeg, aminek a száma folyamatosan gyarapodott, és rövidesen mintegy 3 000 főre duzzadt. A helyi lapok az események kapcsán igyekeztek a képet árnyalni azzal, hogy a kollektív felelősség helyett a jelenlévőket markánsan és deklaratívan megkülönböztették egymástól abban a vonatkozásban, hogy elhatárolták a békés, csendes, komoly, kíváncsi megjelenteket az Andaházi körül tömörülő pár száz fős, fiatal, bajkeverő suhanctól, akik állítólag még választójoggal sem rendelkeztek. A retorikai megkülönböztetés és jelzők használata egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy tudat alatt erősítse a közvéleményben a csendőri fellépés jogosságát – akik addig a hivatalos beszámoló szerint állítólag türelemmel viselték az őket folyamatosan ért sértéseket és bántalmazásokat – és egyúttal egy forrófejű fiatalokból álló csoportra, valamint közvetett módon magára Andaházira háríthassa a történetekért a felelősséget.¹⁵

Baricz alhadnagy a tömeg növekedése miatt a falu főjegyzőjének közreműködésével erősítést kért a gyomai őrsről, ami azonnal kettő kerékpáros csendőrt irányított a helyszínre, ahol azok megérkezésüket követően beálltak a csatárláncba. A tömeg nyugodtan viselkedett akkor is, amikor Gyomáról megérkezett a korábban kért lovas csendőrjárőr is, amelynek

13 A gyomai választókerület gyásza. In: Gyomai Ujság, X. évf. 14. sz. Gyoma, 1935. március 22.; Hornokné Németh Eszter (1995): Az endródi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 10–13.

14 Dr. vitéz Kozma Miklós m. kir. Belügyminiszter a szerdai gyűlés áldozataiért. A belügyminiszter nyilatkozata! In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.

15 A szerdai tragédia hiteles története. In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.

Andaházi felszólításának eleget téve az emberek utat nyitottak. A tömeg ellenben nem tudott a csendőrök haladásának megfelelően kettéválni, emiatt az egyik járőr szárba vette a lovát, aminek köszönhetően az oldalazni kezdett, amelynek eredményeként a körülötte állók egy részét az árokba, másik részüket pedig a járdára szorította. Elhaladásukat követően a fellökött emberek elfoglalták eredeti helyüket és békésen várták a fejleményeket. Ugyanekkor jelentkezésüket követően lovascsendőrök közölték a szakaszparancsnokkal, hogy több erősítés nem fog érkezni, emiatt Baricz utasítást adott a tömeg erőszakos oszlatására. Baricz elrendelte ennek megfelelően, hogy a lovas járőr kerüljön félkörben a Szent János kápolnához, a piactéren összpontosuló tömeg mögé, majd kardfegyver alkalmazásával kezdjék meg annak oszlatását. Ahogy azonban a lovascsendőrök elfoglalták a kijelölt pozíciójukat, majd kardjukat kirántva a tömegbe lovagoltak, a csatárlánc bal oldalán álló egyik csendőr elsütötte fegyverét, mire ropogásszerűen a többi csendőr is tüzet nyitott. Az első sortűz után a tömeg hirtelen elcsendesedett és hitetlenkedve nézett a csendőrökre azt remélve, hogy csak vaktölténnyel tüzeltek. A dermedtség helyét azonban szinte azonnal félelem vette át az egyik eltalált asszony jajveszékelése, valamint az egyik fára mászott férfiáldozat lezuhant holtteste láttán. A tömeg pánikszerűen próbált elmenekülni a helyszínről, ennek ellenére a csendőrsorral újra töltött, majd még kettő sortüzet adott le, célzás nélkül, vaktában, mialatt a két lovascsendőr ellentétes irányból kardlapozta az eléjük került balszerencséseket, akiket a mellékutcákig üldöztek.¹⁶

Az MTI-hez befutott első jelentések előbb hat, majd hét sebesültről számoltak be, a gyulai kórház azonban már tíz súlyos sebesültet regisztrált, akik közül négy volt nő.¹⁷ A háromszor leadott sortűz végül összesen nyolc életet követelt, akik közül három nő volt, egyikük héthónapos állapotos. Mellettük mintegy

16 Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 13-14.

17 Pölöskei Ferenc (1975): Endrőd 1935. In: Orbán Sándor - Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 19.

40-45 főre becsülték a sebesültek számát, akiknek a többsége kard általi traumát szenvedett el. Közülük sokan tartottak a további hatósági retorziótól, emiatt titkolták sérülésüket a csendőrnymozók előtt, amit otthonukban próbáltak a maguk módján gyógyítani.¹⁸

A későbbi egyik verzió szerint a lovas csendőrök körbefogta a tömeg, megfogták kantárszárukat, majd az egyik lovat meg is ütötték. A csendőrök ekkor önvédelmi célból kirántották kardjukat, majd kiszabadulásukat követően az északi oldalon megfordulva kezdték meg a tömeg oszlatását az őket ért állítólagos inzultus hatására és a további erőszakos cselekmények megelőzésére. Egy másik beszámoló szerint a lovas csendőrök a személyüket ért inzultus hatására elővették, ugyanakkor nem használták oldalfegyverüket, amit a szemtanúk később meg is erősítettek. A történet ezen változata megegyezett abban is a későbbi vallomásokkal, hogy a lovas járőr probléma nélkül el tudta érni kijelölt pozícióját, ahonnan kivont karddal kezdte meg a tömeg oszlatását. A kettő, sajtóban megjelent cikk megegyezett továbbá abban, hogy leírásuk szerint ugyanekkor a délkeleti részen a tömeg megindult a csendőrök felé és megfogták Faragó Mátyás törzsőrmester fegyverét, aki szorongatott helyzetében véletlenül elsütötte azt, amelyet azután 8 vagy 10-12 lövés követett. A hivatalos álláspont, ami egyértelműen az agitátorok agresszivitására és a csendőrök vétlenségére helyezte a hangsúlyt, valóságtartalmát ugyanakkor jelentősen gyengítette, hogy a csendőrök és az általuk leadott lövések száma alapján egyértelmű volt, hogy nem egy sortűz dördült el, hanem legalább kettő, ami önmagában szándékosságot és tudatosságot feltételezett a csendőrök részéről. Mindezekben túl nem adott választ arra a felmerülő kérdésre sem, hogy mely okok tették szükségessé a fegyverek újratöltését és ismételt használatát, amikor maguk a

18 Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 15.; Pölöskei Ferenc (1975): Endrőd 1935. In: Orbán Sándor - Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 19.

cikkek is arról számoltak be, hogy a tömeg az első lövések leadását követően pánikszerű menekülésbe kezdett.¹⁹

Kérdéses, hogy a tömegelosztatás elrendelése előtt Baricz alhadnagy hány alkalommal szólította fel a jelenlévőket távozásra. A vallomások nem számolnak be arról, hogy a tragédia utolsó felvonása előtt Baricz bárminemű békés kísérletet tett volna arra, hogy a helyszín elhagyására bírja a tömeget. A később publikált hivatalos forgatókönyv szerint ugyanakkor állítólag Baricz Andaházit két alkalommal, a tömeget pedig egyszer szólította fel távozásra. Utóbbi valóságtartalmát ugyanakkor a szemtanúk beszámolóí mellett megkérdőjelezte az is, amint Andaházi állítólagos viselkedését írták le a hatósági felszólítás nyílt semmibevétele során: a képviselőjelöltet egy pökhendi, cinikus uracskának mutatták be, aki gunyorosan, nyugodtan szivarozva szégyenítette meg a csendőröket, a következményekkel mit sem törődve. A képviselőjelöltről kialakított negatív kép ugyanakkor nagyvonalúan megfeleledkezett arról, hogy Andházinak pontosan tudatában kellett lennie annak, hogy egy ilyen viselkedés nemcsak önmagára, hanem pártjának egészére nézve súlyos következményekkel járhatnak, emiatt bizonyosan nem engedhette volna meg magának, még ha jelleme esetleg azt is diktálta volna számára. Ezt igazolta egy másik cikk, amelyik Kozma Miklós belügyminiszter szavaira hivatkozva egyértelműen kimondta, hogy Andaházinak tisztségéből fakadóan tudatában kellett lennie annak, hogy a neki tulajdonított viselkedéssel a csendőrség fegyverhasználatát kockáztatja.²⁰

19A gyomai választókerület gyásza. In: Gyomai Ujság, X. évf. 14. sz. Gyoma, 1935. március 22.; A szerdai tragédia hiteles története. In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.

20 A szerdai tragédia hiteles története. In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 3.; Dr. vitéz Kozma Miklós m. kir. Belügyminiszter a szerdai gyűlés áldozataiért. A belügyminiszter nyilatkozata! (1935) 3.

Az endrődi csendőrsortűz emlékére²¹

Következmények

Az incidens országos visszhangot váltott ki és az ellenzéki pártok a történeteket a választási szabadság durva korlátozásának ítélte meg. A kormánypárt tudatában volt annak, hogy a vádaknak van alapja, emiatt is próbált mielőbb megegyezni a károsultakkal. A megítélt jóvátétel azonban messze nem állt arányban az elszenvedett veszteséggel: végül 16 felnőttnek és 14 gyermeknek fejenként 1500–3000 pengő, összesen 41300 pengő, kártérítést ítélt meg a törvényszék, amiért cserébe a kárvalottaknak le kellett

²¹ Forrás: <http://www.bekesmegye.com/gyomaendrod-varos/hirek/az-endrodi-csendorsortuz-emlekere> (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

mondaniuk minden, a csendőrség és az állam érintett hivatalnokaival szemben megfogalmazott követeléseikről.²²

Ugyanekkor a kormánypropaganda a különféle sajtóorgánumban az eset kapcsán az érzelmekre hatva elsősorban bajkeverő sihederekre és/vagy felbérelt kortesekre, valamint személyesen Andaházira hárította a felelősséget a történetekért, aki állítólag mindössze összetört szivarjait fájlalta. A „szerecsenmosdatás” természetesen ezzel nem zárult le, hanem felidézték a településen lezajlott eseményeket a Tanácsköztársaság és az ellenforradalom ideje alatt, valamint utaltak az ott élő baloldali gondolkodású lakosokra is. Mindezek mellett utaltak a korábbi választások során történt incidensekre, külön megemlítve a lelkész bántalmazását, amivel a sortűz eldőrdülését nem egy spontán, előre nem látott eseménynek mutatták be, hanem egy olyan hosszú, előzményekkel teli folyamat eredményeként, aminek szinte szükségszerűen be kellett következnie. Legvégül megpróbálták az incidensből politikai előnyt is kovácsolni maguknak, amikor deklarativan az ellenzéki jelszavak tömegzavart kiváltó, anarchiát eredményező hatását hangsúlyozták – általa pedig kimondatlanul további hasonló katasztrófák bekövetkeztét valószínűsítették – a kormány által beígért stabilitás és prosperálás helyett.²³

Az esetet követően egy század katonát vezényeltek Békéscsabáról a helyszínre, amit elleptek a nyomozók és a detektívek. Maga Kozma Miklós belügyminiszter is az incidens másnapján személyesen látogatott el a helyszínre Fáy István főispán, illetve vitéz Márky Barna alispán társaságában, ahol meglátogatta a községháza közelében élt áldozatok hozzátartozóit, akiknek fejenként 100 pengő gyorssegélyt utalt

22 Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 15.; Pölöskei Ferenc (1975): Endrőd 1935. In: Orbán Sándor – Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 23.

23 Magyar vér folyt Endrődön! Gyászba van a falu népe! In: Hármaskörös, Endrőd, 1935. március 22. 1.

ki.²⁴ Az ügyészség, csendőrügyészség és a közigazgatósági hatóságok által lefolytatott vizsgálat eredményeként ugyanakkor a felelősségre vonás elmaradt mind a fősolgabíró, mind pedig az intézkedő csendőrök esetében, akiknek az eljárását már a per első tárgyalásán jogszerűnek mondták ki. Bakos József fősolgabírót is mindössze egy hónapra függesztették fel az állásából és két évre eltiltották az előléptetéstől.²⁵ A per további érdekessége volt, hogy szemtanúk egybehangzó visszaemlékezése szerint a sorfal szélén állt csendőr nem adott le lövést a tömegre, fegyverének csöve felfelé állt. Az említett csendőr az első tárgyaláson még egyenruhában jelent meg, a másodikon ellenben már civil öltözetben, ami arra engedett következtetni, hogy időközben leszerelték és eltávolították a testületből.²⁶

Továbbá, hamar magállapítást nyert, hogy a tömeg nem dobált köveket a csendőrök felé, ráadásul Baricz alhadnagy sem adott parancsot a sortűz leadására. Komoly dilemmát okozott az is, hogy az eljáró csendőrök egyértelműen megszegték a Csendőrségi Szolgálati Szabályzat vonatkozó utasításait, amikor vaktában nyitottak tüzet, amelynek során kísérletet sem tettek a nők kímélésére.²⁷ A jogtalan fegyverhasználat elismerése ugyanakkor egyet jelentett volna a csendőrség, és általa magának az állam, tekintélyének megkérdőjelezésével, emiatt a vizsgálat lezárultával a jelentések a csendőröknél kiemelték, hogy a fegyverhasználatra vonatkozó rendkívül szigorú szabályok miatt nem voltak döntéshelyzetben, mivel az előírások szerint kötelesek voltak támadási helyzetben lőfegyverüket használni. A helyzetet tovább árnyalta, amikor egyúttal kimondták azt is, hogy támadásnak kell értékelni azt a körülményt is, amikor illetéktelen személy

24 Pölöskei Ferenc (1975): Endrőd 1935. In: Orbán Sándor – Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 19-20.

25 A büntetés szigorát jól mutatta, hogy Bakos a megszabott kettő év lejártá előtt előléptették előbb vármegyei főjegyzővé, majd pedig orosházi fősolgabíróvá. Az endrődi sortűz. In: XX. század, 1945. november. <http://www.huszadikszazad.hu/1945-november/bulvar/az-endrodi-sortuz> (Letöltés ideje: 2019.07.23.)

26 Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 15.

27 Pölöskei Ferenc (1975): Endrőd 1935. In: Orbán Sándor – Szakács Kálmán (szerk.): Endrődi csendőrsortűz 1935. Tudományos emlékülés az endrődi csendőrsortűz 40. évfordulója alkalmából. Budapest, 22.

kísérletet tesz puskájuk megfogására. A szemtanúk később rögzített, egybehangzó visszaemlékezései alapján ugyanakkor megállapítható, hogy a törvényben rögzített feltételek valójában nem álltak fenn, azaz nem mutatott semmi jel arra, hogy az első sortűz eldőrdülte előtt a csendőröket bárminemű támadás érte volna.

A következmények Andaházi Kasnya Bélát is érintették, akit az eset után kitiltottak a megye területéről, ellehetetlenítve ezáltal további részvételét a választási küzdelemben. Emellett a gyomai szolgabíróság izgatás vádjával feljelentést is tett ellene. Első fokon a gyulai törvényszék október 1-én 500 pengő pénzbüntetés megfizetését vagy 25 nap elzárást szabott ki rá, amit a másodfokon eljáró szegedi törvényszék 4 hónap szabadságvesztésre súlyosbított december 23-án. Andaházinak azonban nem kellett börtönbe vonulnia, mivel a karácsonyi amnesztia miatt kegyelemben részesült. Az érem másik oldala volt ugyanakkor, hogy habár az amnesztianak köszönhetően mentesült a büntetés végrehajtása alól, azonban jogilag ráhárították a felelősséget az incidens bekövetkezéséért.²⁸

Az előrehozott választások ekkora már Gömbös miniszterelnök elvárása szerint alakultak és kormánypártja, a Nemzeti Egység Pártja a mandátumok 70%-ának, azaz 245 mandátumból 170 megszerzésével elnyerte a remélt abszolút többséget a választási csalások, illetve a kampány során a rendfenntartó szervek által alkalmazott erőszakhullámnak köszönhetően. A konzervatívok mellett győzelmével személyes vereséget mért az egykori tanítómesteréből legfőbb politikai riválisává vált Bethlen Istvánra is, aki a történeteket követően tiltakozásként 12 társával együtt kilépett a kormánypártból. Gömbös sikere azonban rövid életűnek bizonyult. Az addig egymással is vitatkozó politikai ellenfeleit gyakorlatilag rákényszerítette az összefogásra és Horthy kormányzó is mindössze pár hét leforgása alatt megbánta, hogy engedett a miniszterelnök javaslatának. A végbement jobbratulódás, a miniszterelnök embereinek előtérbe kerülése a

²⁸ Hornokné Németh Eszter (1995): Az endródi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 15.

hadseregben, illetve a Gömbössel kapcsolatos személyi kifogásai miatt 1936. elejére a miniszterelnök gyakorlatilag elveszítette a bizalmát. Minden bizonnyal ez is lehetett az oka annak, hogy 1936. április 21-én a Magyar Királyi Kúria megsemmisítette az alsóbb fokon eljáró törvényszékek ítéletét, és jogerősen ártatlannak mondta ki az ellene felhozott vádpontban Andaházit, aki az 1935-ös választások alkalmával Békés megye hat választókerületéből a gyomaiban győzelmet tudott aratni.²⁹

29 Hornokné Németh Eszter (1995): Az endrődi csendőrsortűz. In: Honismeret, 23. évf. 3. sz. 15.

ELLENFORRADALMAK ÉS HATALMI HARCOK A VENDVIDÉKEN – A LEGRÖVIDEBB FORRADALOM ÉS A LEGRÖVIDEBB KÖZTÁRSASÁG ÉLETÚTJA.

„Át kell vinnünk e nap és az azon lezajlott mozgalom tanulságait a jövő nemzedékre, hogy neki a haza szolgálatában maradandó példával szolgáljanak, – de egyuttal fenyegető intésül a felforgató elemeknek, hogy itt állunk és törhetetlen éberséggel őrködünk hazánk sorsa felett.”

Az 1918. november 13-án hozott belgrádi fegyverszüneti egyezmény alapján a Szlovén Vidék nem került sem szerb, sem antant csapatok megszállása alá, itt húzódott a demarkációs vonal, mely egészen Pécstől nyugatra a Dráva vonalát követve volt megtalálható. Az egyezmény a magyar kormány fennhatósága és csapataik megszállása alatt hagyta a többségében horvátok által lakott Muraközt és a főként szlovén ajkú Szlovén Vidéket.

1918-ban a viszontagságok közepette létező Magyarországon Károlyi Mihály vezetésével megalakult a később országszerte elterjeszkedő „Nemzeti Tanács”. *„És a kábult emberek szót fogadtak, mert csak a nemzeti szint látták.”*² Linder Béla ekkori hadügyminiszter – „Nem akarok katonákat látni!” – mondatát követően, az addig még harcoló, s hazájukat védő emberek hazatérését követően mások vették fel a fegyvert hazánk ellen. A szerb kormány által szervezett és támogatott „zöld kadérok”, kik katonaszökevényből szervezett martalócok voltak, igyekeztek fejtelenséget és zűrzavart kelteni a magyarság által lakott muraközi területeken, hogy az ott élők kiszolgáltatott sorsukban a szerb katonákért kiáltsanak a rendteremtésért.³ A szerbekből és illérekből álló martalócok olyan sáskamód rabló had voltak, mint akik hajdan Jellasics seregét is kísérték a vidék feldúlására.

1 A rendező bizottság. Zalaegerszeg 1920. április 8. Forrás: Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 96.

2 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 6.

3 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 6-11.

Stidóvár, Csáktornya, Muraszerdahely, Alsólendva, és még megannyi település áldozatul esett fosztogatásuknak. Drávavásárhelyi befészkelte állásaikból a 20-as tisztiiskolások 400 fős csapata tudta csak kiűzni a gépfegyveres betolakodókat, akik közül miután néhányan Varasra menekültek, ahol azt híresztelték, hogy a magyarok felégetik a vend falvakat és Horvátország ellen indítják csapataikat. A varasdi horvát katonai parancsnok 800 fős haderőt küldött a magyarok ellen, egészen Csáktornyáig jutottak, ameddig megállás nélkül masírozhattak, így tudták, hogy szó sincs magyarok által tervezett támadásról.⁴ A kádérok a tevékenységükkel hatalmas károkat okoztak, gyújtogattak, romboltak és fosztogattak, Selnicán pedig vért is ontottak, ekkor kezdett el felébredni Alsólendva lakossága. dr. Józsa Fábirán járásorvos elnöklése alatt ekkor alakul meg lendván az első Nemzeti Tanács, melynek többek között tagja volt Reiter Ernő esernyőgyári könyvelő és dr. Kecskeméthy Albert ügyvéd is. A tanács első intézkedéseként megalakult az önkéntes alapon szerveződő nemzetőrség, mely miután felszámolta a zöld kádérok aknamunkáját lassan megindult a felbomlás felé. A Károlyi kormány tevékenységének eredményeképpen országszerte rossz közállapotok uralkodtak, így több alkalommal is szerb katonai megszállás alá került a védtelenül álló Muravidék.⁵ Az országban 1918-1919-ben végbement fegyveres harcok és politikai döntések sora után az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés következtében hazánk elvesztette megannyi jelentős régióját, beleértve a Murától északkeletre elterülő Vas és Zala megyék délnyugati részei, azaz a korábbi alsólendvai és muraszombati járások javarészét. A nagyhatalmak döntése nyomán hozzávetőlegesen több mint 20 ezer magyar nemzetiségű került kisebbségi helyzetbe. Azt követően, hogy 1919. március 19-én Károlyi Mihály birtokába jutott az antant-jegyzék, majd további döntéshozatalra nem volt hajlandó, amely az ország területeinek átengedését eredményezte volna, így került sor lemondására. Az

4 Horváth Sándor (1942): Alsó-lendva múltja és jelene. Horváth Sándor, Alsólendva, 65-66.

5 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 6-11.

ország élére március 21-én a szociáldemokrata-kommunista paktum révén a tanácsköztársaság került, amelynek államhatalmat gyakorló szervei – a direktóriumok – hamar felálltak az ország nyugati területein is. ⁶ Vas megyében Gyulai Emil került a tanács élére, Muraszombaton pedig Tkálecz Vilmos irányította a nemzetiségi osztályt, mint a "Vendvidékért felelős népbiztos helyettes". A Szombathelyi Vörös Ezred muraszombati egységének parancsnokságát helyi, városi tekintetben Forgách Béla, vidéki parancsnokként Bognár Béla látta el. A Zalaegerszegen székelő megyei direktórium elnöke Reiter Ernő könyvelő lett, akit és társait később megírott művében Nagy Károly számos bűncselekmény elkövetőjeként tart számon.⁷ A helyi lakosság eleinte közömbösen állt az új hatalomhoz, időközben pedig a határ túloldaláról a jugoszlávok folyamatosan figyelemmel kísérték az itt zajló eseményeket, de a Zalaegerszegi Határvédelmi Parancsnokság is jól működő kémszolgálatot tartott fent a Muraközbe vezényelt jugoszláv katonák között. Egy 1919. március 26-i jelentés alapján a következő csapatlétszámról szolgáltatott adatokat a direktóriumnak: *"a jugoszláv erő harcászati létszáma a Muraközben 107 tiszt, 1937 puská, 29 géppuska, puskánként 150 töltény, géppisztolyonként 3000 töltény, 19 ágyú és ágyúnként 200 lövés. Élelmezési létszám 166 tiszt, 2968 legény, 641 ló; 111 szekér, 6 autó, egy fényszóró"*.⁸

Az adatszolgáltatásokból kiderült, a Muraközben létrejött az ún. magyar gárda és utalások szerepeltek a jugoszláv hadsereg alul informáltságáról is, a magyar állapotok tekintetében. Az adatok pontosságát teljességgel megbízhatónak minősítették. A kémek már ekkor is szolgáltatott információkat a hadseregen belül és a népek között is uralkodó, feszülő ellentétokról a szerbek és horvátok között. Magyarország, a Határvédelmi Parancsnoksággal azonban jól felkészült az esetleges jugoszláv támadás ellen, egy rögtönzött telefon-lehallgató készüléket is felállítottak, és stratégiaileg a dombok is jó védvonalnak

⁶ Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 13.

⁷ U.o.

⁸ Göncz László: Muravidék, 1919.
<http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

Forrás:

számítottak. A lehallgató készülékek segítségével később több fontos beszélgetést is elfogtak. Az itt állomásozó nagylétszámú katona kihatással volt a vidék életére és a későbbi politikai döntéseire is.⁹

Alsólendva¹⁰

A kommunisták hatalomátvételük alapjául azt hirdették, hogy egyedül ők, a megszervezett munkásság képesek helytállni és visszaverni az idegen csapatok támadásait hazánk területéről. Kun Béla¹¹ beszéde során kijelentette, hogy ők a megszállott területeinkért nem hajlandók tenni semmit, azért nem áldoznak vért és aki ellenszegül vagy más véleményét kinyilvánítja annak büntetése halál. Lendva polgárai között kezdett eluralkodni az általános elégedetlenség, azonban ez legfőképp a katonatisztek körében volt kimutatható, akik tapasztalataik alapján úgy látták a kommün nem képes biztosítani az ország jövőjét és tönkreteszi azt, így kezdődtek meg hát a helyi szervezkedések.¹²

Alsólendva javarészt kommunistaelles lakossága, akkor jött rá a helyzet súlyára, amikor a politikai események nyomására sorra kerültek megalkotásra a tanácskormány olyan rendeletei, amelyek hatására a magántulajdont megszüntették és a nagybirtokokat, valamint az üzemeket elkobozták azok tulajdonosaitól, a haza fogalmát kicsinyítették és a vallást magánügynek titulálták. Ilyen döntések sorát követően növekedett folyamatosan az ellenszenv a lakosság oldaláról a tanácsköztársasággal szemben. Nagy Károly, aki kifejezetten nagy jelentőséget tulajdonított a katonák körében uralkodó állapotoknak, a morálról és kommünellenes érzésekről, a következőképpen fogalmazott: *"Az Alsólendván elhelyezett csapatok zöme a környező falvak fiaiból rekrutálódott össze,*

9 U.o.

10 Horváth Sándor (1942): Alsó-lendva múltja és jelene. Horváth Sándor, Alsólendva, 71.

11 A Trockij ügynökeként emlegetett Kun Béla, eredeti nevén Berele Kohn. Forrás: Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 13.

12 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 17.

akikben megvolt még a hazai föld szeretete, akiknek nem volt közömbös, a jugoszlávok parancsolnak-e vagy a magyarok. Egy része eltávolodott a bizalmi rendszertől, míg a másik része kitartott mellette. A tisztek, akik kezdettől fogva látták a katona-tanács fegyelmet, harckészséget aláaknázó hatását és következményét, mindent elkövettek, hogy a régi szellem visszaszálljon, a harckészség megerősíttessék...” A tisztek között általánosnak volt mondható a kommunistaellenesség, az ellenforradalom kibontakozásában pedig meghatározó szerepük volt, a támogatásuk nélkül nem jöhetett volna létre. Legtöbbször saját otthonaikban gyűltek össze és tanácskoztak a jövőt illetően.¹³

Hazánkban a kommunista uralom idején országszerte jellemzőek voltak a különféle megmozdulások, ez alatt értve a kifosztásokat és zavargásokat is. Például a Zala megyei Mihályfán Forintos Géza földbirtokát a kommunisták teljesen kifosztották, értékeit elhurcolták, állatait felemésztették, tulajdonát tönkretették. Sümegen a helyi járási főszolgabíró hivatalába törtek be, ahol a nagy pusztítás és a fosztogatások mellett a főszolgabírót is elverték, de nem kegyelmeztek az egyházi személyeknek sem, Pehm József (Mindszenty) a zalaegerszegi gimnázium hitoktatóját 1919. március 19-én Szombathelyre internálták a Püspökével együtt. Az áldatlan állapotok kitörése után alig egy hónappal 1919. április 21-én, a zalai származású Fangler Béla jogász, árvaszéki ülnök, Sebestyén Jenő és dr. Kecskeméthy Albert ügyvéd, valamint Persay Andor (1889-1938) okleveles gyógyszerész és földbirtokos, sok más helybéli értelmiségivel együtt a zalai direktóriumot megbuktatni szándékozó ellenforradalmat szerveztek.

Húsvét hétfő reggelén 3 órakor Fangler Béla és Sebestyén Jenő¹⁴ kocsira szálltak és elindultak Alsólendva felé, a zord havas és szeles időjárás miatt Nován és Lentiben is megálltak, majd a tennivalók megtárgyalása után, az közös ügyükön fellelkesülve tovább indultak lendva felé.

13 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

14 Miután a szocialisták döntő fölénybe kerültek Sebestyén megkezdte munkáját az ellenforradalmi bizottságban, melynek tagja lett Fangler Béla ny. árvaszéki ülnök is. Forrás: Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom. Zalaegerszeg, 19.

Ezen a napon hajnalban érkeztek meg Alsólendvára, ahol Sebestyén Holli Bélával együtt az itt történt puhatolózásukat követően eljutott Dr. Kecskeméthy Albert ügyvédhez, akivel a lakásán találkoztak. Fanglerék felvetették az ellenforradalom gondolatát az uralkodó rendszer ellen és elmondták, hogy a tervezett mozgalom a részét képeznék, a Dormándy Géza ezredes által Budapesten tervezett törekvéseiknek. Továbbá környékükön, Zalaegerszegen is javában zajlanak megmozdulásaik, az események kiindulópontjának azonban Alsólendvát képzelték el, amely támaszkodhatott volna a környező településekre.¹⁵

Kecskeméthy szerepét tekintve kulcsfontosságú volt, nála gyűltek össze a helyi értelmiségiek, tisztok, és mindenki, akit áthatott az ellenforradalom szellemisége, ő tartotta kézben és egyben az ottani törekvéseket. Szervezkedésik megalapozását nagyban segítették a katonák között terjedő szóbeszéddek, amelyek szerint a román határhoz vezénylik őket, távol sokuk lakóhelyétől. Az ellenszenv Kun Béla kormányával szemben egyre inkább növekvő tendenciát mutatott, így szervezkedésik során megannyi, az élet különböző területén őket segítő, az ügyük mellé álló bizalmi embert találtak.¹⁶ A szervezkedésből mindenki kivette a részét, Györffy Lajos ágyúmeister, Király József és Vida Istán földműveléssel foglalkozó lakosok a helyiek megnyerésében segédkeztek propaganda munkájukkal, míg mások az összeköttetéseket alakították ki a környező településekkel, de Belatincon ügyük mellé állt Tkalecz Vilmos tanító is, aki a későbbi Vendvidéki köztársaság elnöke lett. Kezdetben úgy tűnt a forradalom munkálatai jó úton haladnak, hiszen mind a polgárság, mind pedig a katonaság erejét magukénak hitték. *„Feltámadás ünnepét ülte a vallás, feltámadásban hittek az emberek, fehér feltámadásban hittek az ellenforradalmárok. Hitték, hogy a vörös koporsóba szögezett magyarság is feltámad, eljön az óra mikor az ór jelenti a sirató zarándoklóknak: Nincs a*

15 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 18.

16 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

*koporsóban Magyarország! Surrexit! Föltámadt!*¹⁷ 1919. április 5-től kezdve nap, mint nap a forradalmat előkészítő eseményeket tartottak, mely szervezkedés tagjainak bázisa már a Károlyi-uralom idején is összetartott és összeült a jövő lehetőségeit tervezve. Első, s legfontosabb feladatuknak tartották a környező falvak megnyerését és maguk mellé állítását, a feltűnés elkerülése végett gyalog járták éjjelenként a településeket. Eredményül Alsó- és Felsőbagod, Szentgyörgy, Andráshida, Szepetek, Zalaistvánd, Hetés, Söjtört, Csanád, Bocföldre, Csácsbozsok és Búcsúszentlászló is csatlakozott közös ügyükhöz. Ebben nagy szerepe volt Fangler Bélának, Fangler Jánosnak, továbbá Siposs Deszsőnek is, akik a falvakat járva hálószerűen szőtték kapcsolataikat és növelték bizalmi embereik számát. Nagy ellenállás mutatkozott a falusi emberek körében, akikből az ellenforradalom sikere esetén akár két zászlóaljnyi egységet is sikerülhetett volna felállítaniuk, hiszen majd minden háznál volt fegyver és lőszer bőségesen. Zalaegerszegen is bőven volt fegyver, a felső kereskedelmi iskolában 400 puskát őriztek, a laktanyában 300 fegyvert, a fogolytáborban pedig 40 altiszt őrzött több száz különféle fegyvert, köztük volt 8 vagon lőszer és 4 vagon kézigránát is, amelyek az ellenforradalmárok fennhatósága alatt álltak. Az itt állomásozó katonák készen álltak az ellenforradalomhoz való csatlakozásra, akikhez később két páncélvonat legénysége is csatlakozott. Az Alsólendván lévő csapatok létszáma időközben folyamatosan nőtt, 60 huszár, egy tüzérosztag 6 ágyúval és közel ezer lövedékkel, élükön Bergmann Gyula százados állt, egy gépfegyveres osztag Zob Péter főhadnaggal és három század gyalogos vitéz Németh Bélával, vitéz Légrády Rezsővel és Stefka Lászlóval. Az összlétszámuk ekkorra 600-700 főre volt tehető. Az ellenforradalomban részt vevő katonák egyik nagyobb félelme volt az ellentámadás, mind jugoszláv oldalról, mind pedig hazánk felől, így került bevonásra Nova és Lenti községe, hogy oldaltámadásban ne részesülhessenek. Az itt történő események élén többek között Berzsai Endre, Martincsevics Ferenc, Csizmadia György,

17 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 19.

Kunschik Antal, Fülöp Aladár és Höhn Béla álltak, a helyzet azonban Zalaegerszegegen napról napra egyre sürgetőbb lett. Folyamatosak voltak a megbeszélések a legszokatlanabb helyeken is, mezőkön, országutakon, erdőkben és tervet terv követett, míg végül az alsólendvait látták a legcélravezetőbbnek.¹⁸

Az alsólendvai Korona-szálló, az összegyűlt katonaság és a forradalom kirobbanásának bázisa volt, Fangler Béla és több megyebéli konzervatív tekintélyes úr találkozott itt, akikkel a Zalaegerszeg városa feletti hatalomátvételt tervezték. Másnap érkezett Feketeházy százados üzenete, Budapesten az ellenforradalom kitörése húsvét hétfőn lesz, majd gyorsan gyülekeztek a környékbeli résztvevők Fangler Béla lakásán, ahol átbeszélték a részleteket, kiosztásra kerültek a szerepek és megvitatták a kérdéses pontokat.¹⁹ Fanglerre és Sebestyén Jenőre a szállóba érkezésükre, már 2-300 katona várt, továbbá a két zalaegerszegi vezér és a tisztikar, akik rögtön összehívták bizalmi embereiket, hogy tájékoztassák őket a készülő ellenforradalomról. Az ott lévő forradalmi szellemiség és a hatásos beszédek hamar az ügy mellé állították bizalmasaikat, a szállóban tartózkodott továbbá Schöffl Rezső őrnagy is, aki a teljes katonaság parancsnoka volt. A szervezkedések közepette Schranz Elek lendvai moztulajdonos és technikus a korábban telepített titkos lehallgató készülékén keresztül arról értesült, hogy Muraszombatról úton van feljűk két politikai megbízott is Glockner Ede és Bánhegyi György, akik azért érkeztek Alsólendvára, hogy a helyi katonaságról tájékozódjanak, annak szellemét tanulmányozzák. A megbízottakra, a Schöffl Reszóvel folytatott megbeszélésének közepette Sebestyén, Fangler és még néhányan revolverekkel rontanak be a szobába és megadásra szólítják fel őket. Az őrnagyot meglepte a hirtelen cselekedet, mivel ő nem volt beavatva az ellenforradalom előkészületeibe. A

18 Békássy Jenő (1930): Zala Vármegye feltámadása Trianon után Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_1930_ZalavmFeltamadasaTrianonUtan/?pg=57&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)

19 Békássy Jenő (1930): Zala Vármegye feltámadása Trianon után Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_1930_ZalavmFeltamadasaTrianonUtan/?pg=57&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)

bonyodalmak elkerülése érdekében a két bizalmast lefogták, mielőtt még azok bármit megtudhattak volna a küszöbön álló ellenforradalmi törekvésekről.²⁰ Ezzel a mozzanattal kezdődött meg az Alsólendvai ellenforradalom, amely sajnálatos módon a tervezettől néhány órával korábban indult, mint az tervezve volt, a végleges terv még ekkor nem állott készen. Ettől függetlenül minden további késlekedés az ellenforradalom idő előtti lebukását eredményezhette volna. A két bizalmi személy letartóztatása után, április 21-én alig egy óra leforgása alatt este 6 óra körül elfogták a kommunisták hú embereit, a direktórium tagjait, köztük Reiter Ernőt, Halász Lajost és Mikola Ferencet is. Törekvéseik során megállították a postát, a vasutat, elfoglalták a közintézményeket oly módon, hogy ezentúl azok fölött csak ők rendelkezzenek. Helyreállították tekintették a törvényes rendet a településen, melyet plakátokon tudattak a város lakosságával, megnyugtatta őket, hogy kezelik a rendet és a közbiztonságot. A város nemzetiszínű lobogókban úszott és emberek tömege volt az utcákon, akik között boldog, jó közhangulat uralkodott. A katonaság ekkor már tevékenyen készült a bevagonírozásra, a helyi hatalom élén pedig dr. Vizkelety Árpád főszolgabíró állt, aki aláírta az ellenforradalmárok által szerkesztett és Balkányi Ernő nyomdájában kinyomtatott hirdetményt. Az ellenforradalom terve szerint, az előre az állomáson előkészített és készenlétben álló két vonattal a katonaság nagy része és a csatlakozó fölfegyverzett polgárság húsvét hétfőn este megindul Zalaegerszeg ellen. Másnap hajnalban pedig a kezükre került falvak után bekerítik a várost és ágyúszóra minden oldalról a város, a kommunisták ellen vonulnak.

Időközben Kecskeméthy vezetése alatt a helyszínre érkezett a lendvahosszufalui és az ujfalui polgárőrség is, vállukon fegyverrel, rendben és fegyelemben vonult fel ekkor a városban a 200 polgárember, akik készen álltak a város ellen vonulni. A Korona szálló erkélyéről pedig mindeközben a vezérkar végig lelkesítő beszédet tartott a városban lévő csapatoknak, ami tovább emelte a lelkesedést. „...*lángoló szavakkal ecsetelik előttük*

20 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 38.

*feladatukat, hogy megváltozott a helyzet, a magyar újra magyar lehet a hazájában, tőlük függ, hogy lesz-e ismét Nagymagyarország.*²¹ Hírnököket küldtek a környező településekre, Letenyére és Muraszombatra, hogy kezdjék meg a harcot a vörösök ellen, csatlakozzanak a már Alsólendva által sikeresen megkezdett harcokhoz, azonban a Letenyére menő lovaszt a vörösök elfogták, így tudomást szereztek a lendvai forradalom kirobbanásáról és sikeréről. Mindez idő alatt, a kételyek azonban gyülekeztek a forradalom híveiben. A jövőre előre tervezve, hogy a katonaságot védjék egy esetleges jugoszláv támadástól, követeket küldtek hozzájuk és tudatták velük, hogy a kommunizmust a magyarok maguk kívánják felszámolni, ebbe ne avatkozzanak bele, amennyiben támogatni szeretnék mozgalmukat, küldjenek utánpótlást és muníciót. Muraszerdahelyen Perkó Károly jugoszláv őrnagy barátsággal fogadta a küldötteket és biztosította őket arról, hogy nem fognak támadást indítani a fehér érzelműek mozgalma ellen.

Nagy volt az öröm a forradalom kezdeti sikerén, Lenarics Viktor vendéglős örömeiben ingyen mérte a bort a katonáknak, s mindenkinek. A fogva lévő direktórium tag, Halász Lajos apja Halász Béla vendéglős volt, aki a bormérés közben nem kért mást az ittas katonáktól, minthogy engedjék a fiát szabadon, sem ő, sem pedig Reiter nem ártott senkinek. A befolyásoltság alatt lévő katonák kiengedték a direktórium vezetőket, őrizetük azonban bezártságuk alatt sem volt túl szigorú, hozzátartozóikkal szabadon kapcsolatba léphettek. Kecskeméthy és Fangler szerint így kerülhetett sor Varga György törzsőrmester árulására is, aki a huszárok vezetője volt, és akit 280.000 korona kékpénzért nyert meg magának Reiter, hogy fordítson az ellenforradalom akkori állásán.²² Azt azonban, hogy valójában kié volt ez a nagy mennyiségű korona nem lehetett tudni. Nagy valószínűséggel a kommunisták és a kommunizmusban szerepelt gyanús egyének adták össze a hatalmas pénzmennyiséget. Fangler és Sebestyén

21 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 39.

22 Nagy Károly (1917): Az Alsólendvai ellenforradalom, Zrínyi-nyomda Rt., Zalaegerszeg, 41.

értelmetlenül álltak a kialakult helyzet előtt, a kommunistáktól fegyvereket elhordó polgárság felől egyszer csak befutott a hír, hogy Reitert eleresztették a katonák és ő lázítja őket az ellenforradalom ellen. Sebestyénnek végül sikerül elfognia Reitert és személyesen viszi vissza a börtönbe, ahonnan alig félóra múlva ismételen kiengedték a katonák Reitert és Halászt is. Az ellenforradalom másnapján 1919. április 22-én reggel Zalaegerszeg ellen indultak volna a kétszázadnyi gyalogossal, fél század géppuskással és három ágyújukkal, azzal a céllal, hogy ott is megszüntessék a kommunista direktóriumot, mindegy azonban már nem kerülhetett sor.²³ Sebestyén Jenő április 21-én 5 órakor felhívta a zalaegerszegi dandárparancsnokságot, hogy közölje az ottaniakkal a közös ügyük megindulásának sikerességét, azonban a telefonnál nem az általa remélt személy volt szolgálatban, az ottlévő pedig hallani sem akart az ott történetekről. A zalaegerszegi ellenforradalmárok így mindhiába várták a jelet a tevékenységük megkezdésére, az elmaradt, mivel nem értesültek a lendvai eseményekről.²⁴

Innentől számítva indult meg azon események sorozata, melynek során a huszárparancsnok Fehér Ede huszárkáplár segítségével elkezd a fehérek ügye ellen szítani, megszállják a postahivatalt, és telefonhoz is jutnak, sorra aknázzák alá az ellenforradalmat a rémhírterjesztésekkel. Este 8 órára a fejetlenség már teljes volt, az egész városban zavarodottság uralkodott. Sebestyén és Fangler még mindent megpróbáltak, lelkesítették a tömeget, beszédeket mondtak, buzdították a katonákat a kommunisták ellen, de már nem tudták visszafordítani a folyamatot.²⁵ Az felforgató tevékenység eredményeképpen mindenféle szóbeszéd kezdtek keringeni és kisebb csoportok képződtek, amelyek meg voltak győződve róla, hogy a zalaegerszegiek félre akarják őket vezetni, csapdába csalni, hogy két tűz közé szoruljanak, alulról a jugoszlávokkal, felülről pedig a vörös terroristákkal. A telefon ekkor már ismét a

23 Békássy Jenő (1930): Zala Vármegye feltámadása Trianon után Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_1930_ZalavmFeltamadasaTrianonUtan/?pg=57&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)

24 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 46.

25 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 43.

kommunisták kezébe került, akik gyorsan telefonáltak is Budapestre, hogy mi zajlik ott, az ellenforradalom sikerrel járt-e? Budapestről érkezett a hír, hogy Dormándy félig agyonverve, a többi vezér pedig elfogva, ellenforradalom pedig nincs.

A célból, hogy a jugoszláv támadás ellen biztosítva legyenek a katonák, újra embereket küldtek a jugoszlávokhoz, a küldöttek között azok voltak, akik a lehangosabban kételkedtek az ellenforradalom sikerében. A városban mindeközben a riadó folyamatosan szólt, a katonák szaladtak fel, s alá, hatalmas fejetlenség uralkodott, nem tudták mi tévők legyenek, melyek oldalra álljanak. Az egyik oldalon vezéreik szava lelkesítette őket, míg a másikon az kékpénz vonzotta őket.²⁶ A kudarc okai között lehetett a katonák között egyre jobban elterjedő tény, miszerint a nagyvárosok nem álltak be az ellenforradalmi megmozdulások sorába vagy azokat még megindulásukkor eltaposták.²⁷

Az ellenforradalom tervei azonban nem valósulhattak meg, mivel este 9 órára már világossá vált a korántsem könnyű helyzetük, hamarosan ugyanis leleplezték őket. Reiter ekkor feltűnt a Koronában és hívei rögtön mellé álltak, így átvette a hatalmat, újra ő uralkodott. Ennek hatására többen letették a fegyvert és letartóztatási parancsot rendeltek el az ellenforradalomban résztvevőkkel szemben. Nusál Bélát a forradalom egyik szervezőjét a vörösök szuronyok között tartják fogva a Koronában, mindeközben Kecskeméthynek sikerült Nusál közelébe férköznie, aki elmondta neki, hogy meneküljön hiszen őt is keresik, egyetlen szerencséjére az örök nem ismerték fel, így még időben el tudott menekülni a szállóból. Schöffl őrnagyot Halász Lajos társaival üldözi egészen addig, míg sortúzzal megállásra nem tudja kényszeríteni. A forradalmároknak nem maradt más esélyük, mint a menekülés.²⁸ A vörösök fegyveresen levették az ellenforradalmat, a kudarcba fulladt kísérlet után

26 Békássy Jenő (1930): Zala Vármegye feltámadása Trianon után Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_1930_ZalavmFeltamadasaTrianonUtan/?pg=57&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)

27Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

28 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 43.

1919. április 22-én Fangler Bélát, Sebestyént és a tisztikart délután 3 órakor elfogták, Reiter Ernő az alsólendvai direktórium elnöke letartóztatta, majd Zalaegerszegre szállíttatta.²⁹ Időközben Nován és Lentiben is elfogták az ellenforradalomért felelős forradalmárokat Nagy Károlygazdatisztet és Fangler Jánost, kik együtt menekültek és a lendvaiakkal együtt őket is Zalaegerszegre szállították. Forradalmi társa Persay Andor megmenekült, aki a leleplezésesükkor Grazba szökött és egészen a Tanácsköztársaság bukásáig nem térhetett haza Magyarországra. A további szervezkedők közül Kecskeméthy és Némethi Vilmos dr., — aki parlamber volt — a vidék jó ismerői közé tartoztak, ennek köszönhetően sikeresen el tudták hagyni Alsólendvát és a Murán át Muraközbe szöktek.³⁰ Dedenicnél sikeresen átkeltek az osztrák határon, ahol Jurisics jugoszláv kapitány felismerte a menekülésben lévő Kecskeméthyt, így általa juthatott el Csáktornyára is, majd pedig Szegedre. Mire éjfél lett elcsendesültek a fegyverek, a forradalomban érintetteket javarészt letartóztatták, köztük dr. Vizkelety Árpádot is. *„Néma, aggasztó csend borult a város házaira. Kínos bizonytalanságban várták az emberek a jövőt, mi fog következni. Sok házat az álom elkerült. Csend lett mindenütt és a hideg kihalt utcákon visszhangzott a vörös őrzékek lépteinek kopaja...”*³¹

A bukást követően az ellenforradalom 26 vezetőjével kegyetlenül leszámoltak, majd a fővárosi Markó utcai fegyházba szállíttatták őket, ahol állandó kínzások alatt álltak. Leleplezésüktől számítva napra pontosan egy hónapra rá a forradalmi törvényszék 1919. május 22-én golyó általi halálra ítélte Fanglert és további kivégzéseket is elrendelt.³² Húsz órán volt a siralomházban, ahová az ítélet után vitték, több alkalommal is kivezették kivégzésére, majd mindig visszavitték azzal, hogy rá később kerül sor. Így a több óra szenvedés után közölték vele,

29 Nemzetgyűlési almanach 1920–1922. Forrás:

https://web.archive.org/web/20150924055512/http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al1920_22/44.htm (Letöltés ideje: 2019. 02. 25.)

30Békássy Jenő (1930): Zala Vármegye feltámadása Trianon után Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_ZALA_GZ_Sk_1930_ZalavmFeltamadasaTrianonUtan/?pg=57&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)

31 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 44-45.

32 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 92-93.

hogy kegyelemből életfogytig tartó fegyházbüntetésre változtatták ítéletét.³³ Mint utólag kiderült élete Romanelli ezredes³⁴ támogatásának volt köszönhető, akinek közbenjárásának hatására változtatták meg ítéletét.³⁵ Fanglert, Sebestyén Jenővel a kőbányai gyűjtőfogházba szállították, ahol egészen a kommün bukásáig raboskodott. „1919. augusztus 3. És a férfiak, akik a magyarság sulyos keresztjét vállukra vették, szabadon bocsáttattak.”³⁶

Konzekvencia

Az ellenforradalom gyors eltaposásának fő oka lehetett többek között a katonai vezetők és az állományban megtalálható parancsnokok laza köteléke a végrehajtó állománnyal, amelynek következtében az ellenforradalom szervezői a későn szereztek tudomást a területen uralkodó állapotokról. Az így létrejött demoralizáltság visszafordíthatatlan állapotokba sodorta az ellenforradalmi törekvéseiket. A sereg legénységére kihatással volt helyi kötődésük is, amely egyik oldalról, mint lelkesítő tényező volt jelen köreikben a hazaszeretet, másrésről pedig ellenük fordítva lelkiismeretes mivoltukat, a direktórium tagjai áll vagy valós híreket terjesztve tudták bomlasztani és elbizonytalanítani őket, hogy az ellenforradalom eleve bukott ügy. Sokan elhitték a híreszteléseket és szembe fordultak az ellenforradalommal vagy tovább terjesztették hamis állításaikat, feladva kezdeti lelkesedésüket. Hiába a sok elméleti tervezés és szervezés, véleményem szerint az ellenforradalomnak az alapjai hiányoztak, amelyek következtében ígéretekkel és álhírekkel szét tudták zilálni a korábban összetartó sereget. Pszichológiai szempontból pedig a korábban sorozatosan elbukott harcok

33 Nemzetgyűlési almanach 1920–1922. Forrás:

https://web.archive.org/web/20150924055512/http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al920_22/44.htm (Letöltés ideje: 2019. 02. 25.)

34 Guido Romanelli, olasz alezredes, aki nyíltan szembeszállt a Tanácsköztársasággal, hazánkban a két világháború közötti humanitárius tevékenységéről lett ismert.

35 Zalamegyei Ujság. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZalamegyeiUjsag_1935_1/?query=fangler%20b%C3%A9la%20romanelli&pg=330&layout=s (Letöltés ideje: 2019. 02. 25.)

36 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 95.

nyomán a haderőjükbe vetett hitük szenvedhetett csorbát, kétségessé téve magukban egyáltalán műveleteik jövőbeni sikereit. Jelentőségét tekintve azonban kiemelkedő és tiszteletreméltó emberi értékre vall a résztvevőket tekintve az alsólendvai ellenforradalom, melynek eredményétől eltekintve is felnyitotta az emberek szemét egy más élet lehetőségére és ellenforradalmak sorát indította el az országban.

Muraszombat

Magyarország végein az 1910-es években megannyi történelmi esemény zajlott, melyek ez időben inkább sújtották, mintsem áldották hazánkat, legfőképp jelen esetben az ott élőket. 1918-ban megtörtént Horvátországnak a magyar államtól történő kiválása, amit a Szerbek kiválása követett és a két ország egyesülése követett. Zala megye vezetősége megegyezett a horvátokkal, hogy a közbiztonság javítása érdekében csapataikkal álljanak fel a Dráva mindkét partján, hogy az ott garázdálkodó zöld kadérokot megfékezzék és végleg kiűzzék. A horvátok azonban saját érdekeiket szem előtt tartva, 1918. december 24-én békés szándékkal bevonultak a zalai vidékre. Muraköz területén akkor egyetlen magyar katonai alakulat sem állomásozott, így az oda érkező - jugoszláv - csapatok minden gond és ellenállás nélkül járhattak fel s alá, ekkor került sor a perlaki járás, Muraszombat, Belatinc és Alsólendva megszállására is. A közbiztonság azonban így sem javult, több helyen maradtak továbbra is szerb martalócok, akik ellen a horvát katonaság nem intézkedett. A magyarságnak, a vendeknek ismét a saját kezükbe kellett venniük sorsukat, így hát szombathelyi katonatisztek parancsnoklása alatt fegyvert ragadtak és kiűzték a szerbek Muraszombatból és annak környékéről.³⁷ A Friss Újság 1919. január 16-i számában a muraközi férfiakat már fegyvergyakorlatra hívják be a szerbek. Zágráb jelentése alapján Muraszigeten a hadügyminiszter hirdetménye alapján elrendelték a 19 - 25 éves férfiak haladéktalan bevonulását is 6-8 hetes gyakorlatozásra.³⁸

37 Horváth Sándor (1942): Alsó-lendva múltja és jelene. Horváth Sándor, Alsólendva, 67-68.

38 Friss Újság, 1919. január 16. Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FrissUjsag_1919_01/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

A Vendvidék 1919-ben a napjainkban Szlovéniához tartozó Muravidék területén jött létre, Szlovéniát, mint új államot azonban saját területén sem ismerte el mindenki. Egyike azon államoknak amelyeket az első világháborút követően hoztak létre az Osztrák - Magyar Monarchia területén, többségük azonban nem maradt fent sokáig. Ennek oka lehetett, hogy nemzetközileg nem ismerték el államiságukat vagy Magyarország, esetleg más állam szállta meg területüket. A köztársaságot egyedüli országgént Ausztria ismerte el, az államfő, alapító Tkálecz Vilmos döntése egyszerre váltott ki ellenszenvet és meglepettséget is az ott élőkben. Az első világháború után a vidék önállósodásra kényszerült, amely nem jelentett szuverén államiságot, azonban képes volt az államhatalmi szervek nélkül is saját területein hatékonyan működni. A helyi hatóságok önállósodásával együtt nőtt az autonómiára való hajlam is az ott az élőkben, mivel központi államtól jövő segítségre nem számíhattak. A helybéliek szükségleteit önállóan, illegális csempészettel egészítette és elégítette ki.³⁹

Ahogy nem csak az ország, de e vidék lakóinak is jutottak események bőven a történelem sűrűjéből, ebből kifolyólag az emberek itt is megpróbálták a saját kezükbe venni a sorsukat.

„Nem akarják elhinni, hogy még nem ütött az ő órájuk és nem is fog ütni soha” Hiába néznek körül a világ összes imperialista népeinél segítségért könyörgő tekintettel, rajtuk e földön többé nincs segítség.”⁴⁰

Muraszombaton és környékén egy hónappal az alsólendvai eseményeket követően szintén érdekes megmozdulások történtek. Muraköz látva a Bácska, Bánát sorsát, úgy döntött nem kér többé a magyar állam területéhez történő tartozásból. Az értelmiség és mindenki más már jóval többet akartak kulturális autonómiától. Az események hatására az ekkor mindössze 25

39 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

40 Sümegen, 1919. május 8., Erdős Márkus a Forradalmi Kormányzótanács teljhatalmú politikai megbízottja (direktórium).

éves Tkálecz Vilmos⁴¹ a Károlyi-kormány idején Muraszombaton irányította a nemzetiségi osztályt, mint a Vendvidékért felelős népbiztos-helyettes. Vas megyében a tanács élén a frissen kinevezett Gyulai Emil állt, a direktórium tagja volt azonban a helyi születésű Obál Béla is, mint a megye nemzetiségi biztosa.⁴² Pozíciója betöltésének ideje a direktórium egyik tagja följelentette a felsőbb tanácsszerveknél, miszerint nem tartja be a rendeleteket, ekkor ő maga is jobbnak látta visszahúzódni. Mindemellett állítólag tevékenyen részt vett az Ausztriába történő csempésztevékenységben is, mely akkoriban könnyű pénzkeresetnek számított, attól függetlenül, hogy valaha Cserencsócon kántortanító volt. Tkáleccel kapcsolatban azonban egészen mást állítottak a jelentések, amely szerint despotikus hajlamai miatt ráeszmélt arra, hogy valójában azért vált részesévé a nagyhatalmi gépezetnek, hogy mindannak hasznát később saját maga malmára hajtsa. Például a felsőbb utasításra javasolt határ menti árúcsere-forgalomból ő csempészetet alakított ki, állítólag a hozzá hű katonákkal és teherautóikkal vagonszámra csempészte át az árut a jugoszlávok által megszállás alatt tartott Stájervidék déli részéről. Czifrák és Sandy beszámolójukban kifejezetten dicsérték a helyben működő Forradalmi Törvényszék munkáját, amely a polgárihoz képest is messzemenően nagy becsületességgel dolgozott.⁴³

Csempészüzelmei miatt feljelentés érkezett Tkálecz ellen Budapestre az ugyancsak csempészni szándékozó más kereskedőktől, ennek eredményeképpen fővárosi detektívek jelentek meg a városban és kihallgatásra idézték őt. A csendőrségi laktanyában folyó kihallgatás során egyszer csak egy szakasz vöröskatona jelent meg, akiknek nyomást gyakorolva sikerült elérniük, hogy a vallatást végző Forgács fogalmazó elengedje kihallgatottját azonnali hatállyal.⁴⁴ Tkálecz azonban tisztában volt

41 Tkálecz Vilmos szlovén származású tanító. Leszerelt főhadnagy, aki 1918-ban részese volt a muraközi szegényparaszti felkelés és horvát nemzeti mozgalmak letörésében, valamint a vidékére behatoló jugoszlávok elleni harcban is.

42 Nagy Károly (1920): Az alsólendvai ellenforradalom, Zalaegerszeg, 13.

43 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

44 A Muravidék az I. világháború után. Forrás: http://www.e-kompetencia.si/egradiva/Zgodovina_novo2/22/index8.html (Letöltés ideje: 2019.08.06.)

azzal, hogy jelen esetben megmenekült az igazságszolgáltatás elől, de tisztában volt azzal, ezt így már nem sokáig húzhatja jelenlegi háttértevékenységével maga mögött. Így fő célja a jelenlegi csempésztevékenységének abbahagyása és az abból szerzett vagyonának biztosítása volt. A terve kivitelezése során tárgyalni kezdett gróf Szapáry Lászlóval és kapcsolataival, akiknél sikerült elhitetnie, hogy teljesen szembement a kommunistákkal, a gróf külföldi befolyásának köszönhetően Tkálec hamar kapcsolatba került az osztrák keresztényszocialista párt vezetőségével, valamint más stájerországi intézményekkel, tőlük azonban támogatás nem érkezett. A sikertelen elméletek és kimenetelek után fordult meg a fejében az önálló vend köztársaság eszméje, amihez szüksége volt néhány már meglévő legközelebbi hívének támogatására és katonák mellé állására. Utóbbi könnyű feladatnak bizonyult, hiszen a katonák valódi forradalmárok voltak és örömmel ragadtak meg minden olyan lehetőséget, amely az átkos proletárdiktatúra megbuktatását célozta.

Illegális tevékenységébe a körülötte lévők is belerángatta, bizalmukat érezve, arra a döntésre jutott, hogy valamelyest szlovén nemzeti alapon megalakítja az úgynevezett Mura Köztársaságot, egyéb ismert nevén a Vendvidéki Köztársaságot. Korántsem visszafogott cselekedete alátámasztásaként a népek önrendelkezési jogára hivatkozott.⁴⁵

A köztársaság megalakítása nem volt igazán komoly dolognak nevezhető, mivel arról sem a nép, sem pedig a vezetők közül senki nem tudott. Tkálec Vilmos május 28-án a késő esti órákban találkozott az Elefánt Szálló egyik szobájában öt vagy hat bizalmasával,⁴⁶ Obál kivételével az ottlévők egy jegyzőkönyvet fogadtak el. Az általuk elfogadott dokumentum alapján történt

45 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

46 A Muraszombat járási tanács tagjai közül a csempészetben érintettek, akik féltek a felelősségre vonástól és annak jogi következményeitől. Forrás: Hadtörténelmi Közlemények 1964. 214. p.

meg a Vendvidéki Köztársaság kikiáltása.⁴⁷ Az újonnan alakult köztársaság híre még másnapra sem igazán lett köztudomású tény az ott élők között, ekkor még korántsem gondoltak Tkáleczt hazardírozásának következményire. Ezzel egyidejűleg⁴⁸ egy sürgönyt is feladott Budapestre Kun Bélának, amelyben kijelentette, hogy a Vendvidék köztársasággá alakul, mivel az ott élő nép nem szíveleli a kommunista elveket, így Ausztriától kéri és várja a támogatást ügyéhez.⁴⁹ *„Füleky József a direktórium titkára pl. Tkáleczt tevékenysége miatt kivált a direktóriumából, május 30-án Alsólendvára menekült és jelentést tett Tkáleczt ellenforradalmi tevékenységéről. A köztársaság kikiáltása után a lázadók leállították a vonatokat, a vasúti síneket felrobbantották, és támadásba mentek át a Tanácsköztársasághoz hű csapatok ellen.”*⁵⁰

Május 31-én, ugyanaznap amikor Kun Béla megkapta a Mura Köztársaság intézőbizottságának levelét. A Megyesi direktórium este 6 órakor Szombathelyről a belügyi népbiztossághoz az alábbi jelentés érkezett: *„Muraszombatban a vend murai köztársaságot május 30-án proklamálták. A murai demarkációs vonalat védő katonaságnak több mint fele csatlakozott hozzájuk. Elnyomásukra az éj folyamán Zalaegerszegről egy zászlóalj utnak indult...A vasúti síneket a hidak körül aláaknázták majdnem Körmendig. Állítólag az osztrákok segítségükre mennek. Hadügy népbiztosságnak táviratilag és telefonice jelentve.”*⁵¹

Üzenete olyan ledöbbentséget hozott Budapesten, amelynek eredményeképpen Tógony Napóleon elvtárs még tárgyalni is akart Tkáleczt-el és május 30-én telefonösszeköttetést létesítettek a két

47 Hat rövid életű állam Magyarországon, amelyet elsodortak a trianoni béke viharai. Forrás: <https://mult-kor.hu/hat-rvid-eletu-allam-magyarorszagon-amelyet-elsodortak-a-trianoni-beke-viharai-20171207?pidx=3&openImage=14898> (Letöltés ideje: 2019.08.06)

48 Május 31-én délben 1 óra 20 perckor a szovjet-házban kapta meg Kun Béla a sürgős levelét..

49 Hat rövid életű állam Magyarországon, amelyet elsodortak a trianoni béke viharai. Forrás:

<https://mult-kor.hu/hat-rvid-eletu-allam-magyarorszagon-amelyet-elsodortak-a-trianoni-beke-viharai-20171207?pidx=3&openImage=14898> (Letöltés ideje: 2019.08.06)

50 A murától északra eső területek visszafoglalását végző katonai csapatok – a 83. gyalogezred – vezetője volt 1919. januárjában.

51 Az Est, X. évfolyam 72. szám. Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzEst_1919_10/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

település között. Bejelentésével a menekülésének útját is tisztázta az osztrákok felé, feleségét és vagyonát pedig Grazba mentette ki, a továbbiakban az ellenforradalom ügyének tekintetében pedig már csak a katonára támaszkodott, azt rájuk bízta. Legjobb esélye Ausztriába történő szökése lett volna, ez a lehetőség azonban azzal le is zárult, hogy itt nem látták szívesen a kommunistákat, jobb lehetőség híján, így lett hát belőle ellenforradalmár.⁵² Az egyházak, a szlovén-vidéki papok és közigazgatási tisztségviselők különösen élesen szembementek az új rendszerrel, mivel az el akarták tulajdonítani földjeiket és állami tulajdonba venni azt, így egyes források szerint rájuk támaszkodva építhette ki a hatalomra vágyó Tkalecz a forradalom első lépését.

Majd miután tervéhez megszerezte néhány környékbeli település támogatását, bejelentette, hogy a Mura Köztársaság területileg függetlenedik Magyarországtól a Mura menti vonalon.⁵³

„A Tanácsköztársaság ellen fegyvert fogó szlovén szegényparasztoknak földet ígért, — nyilván a háta mögött álló magyar nagybirtokosok tudtával és beleegyezésével. A jobbmodú szlovének megnyerését az „önálló szlovén köztársaság” ígérete szolgálta. A magyar nacionalista ellenforradalmárok megnyerése érdekében Tkalecz azt hangoztatta, hogy az akcióval a Szlovén Vidék Jugoszláviához való csatolását akarja megakadályozni.” Cifrák-féle beszámolók szerint miután fény derült a törekvésekre a Muraszombatban állomásozó katonákat a védőszakasz parancsnoka Győri Kálmán alezredes el is hagyta, majd helyette a parancsnokságot Pernecky Jenő ezredes⁵⁴ vehette át, a katonák többsége szinte kivétel nélkül Tkáleczt forradalmi beszédeinek köszönhetően az ellenforradalom ügye mellett állnak. Ettől függetlenül azonban katonai akcióik teljesen szakszerűtlenek és rosszak voltak, azok nagyobb összefogást követeltek volna, amennyiben ezt sikerült volna a szervezettség

52 Dr. Kővágó László: Az 1919. évi szlovén-vidéki ellenforradalomról. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00018/00220/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1964_02_203-230.pdf (Letöltés ideje: 2019. 08. 06.)

53 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

54 A murától északra eső területek visszafoglalását végző katonai csapatok - a 83. gyalogezred - vezetője volt 1919. januárjában.

és a sikerek mentén tartani, Muraszombat a későbbiek a proletárdiktatúra megdöntésének első állomásaként szerepelhetett volna. Tervük kivitelezésében az osztrák kereszténydemokraták segítségére és a muravidéki szlovénségre akartak támaszkodni, azok ugyanis a kommunista eszmék nagy ellenségeinek számítottak.⁵⁵ A köztársaság megalapításakor rögtön ki is nevezte minisztereit, magát pedig kormányfőnek, a vörös csapatok több mint fele már átállt hozzájuk, azonban bízott a határon gyülekező magyar ellenforradalmárok támogatásában is.⁵⁶

További támogatásra lett volna szüksége újonnan uralt területe megtartásához, azonban a Mura túloldalán állomásozó jugoszláv tisztelet elutasította kérését. Egyes források szerint Ausztriától némi támogatásra lelt puskák formájában, ez azonban kevésnek bizonyult hatalmas megtartásához. Az utóbbiakban említett nép segítsége és a város földrajzi adottsága miatt a vidéknek hátbatámadástól nem kellett volna tartania. Ez időben információk szerint a tanácsköztársaság vezető tisztségviselői közül meglehetősen kevesen tartózkodtak a vidéken, így az ő gyors elfogásuk és a nép kellő felkészítése után könnyen elfoglalhatták és megtarthatták volna a területüket. Ellenállás terén nem csupán fegyveres harcban gondolkodtak, hanem a nép eszméinek erősítésében is az ügyük mellett, továbbá az ellenük vezényelt katonaság tekintetében is magyar összetételű legénységre számítottak, akiket könnyen a kommunista értékek ellen és saját eszméjük mellé állíthattak volna. Egyes források szerint a katonaságot mindössze csak azért sikerült ellenük vezényelni, mert azzal a paranccsal küldték őket Muraszombat ellen, hogy az ott élő vendek, azaz a muravidéki szlovének lázadtak fel hazájuk ellen, akik el akarják orozni tőlük az országrészt. A tervekkel ellentétben azonban a valóságban Pernecky Jenő százados 300 emberével, alig néhány géppuskásával és a szervezkedés hiányosságainak következtében,

55 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

56 Az Est, X. évfolyam 72. szám. Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzEst_1919_10/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

aligha számíthatott sikerre a velük szemben döntően túlerőben lévő és jobban felkészített vörös csapatokkal szemben.

Az érkező magyar katonai alakulatok már június első napjaiban megjelentek és rendet teremtettek, ennek következtében a bukott köztársaság vezetői Ausztriába menekültek át. Szlovén források állításai szerint, a budapesti központú hatalom ún. terroristákat küldött a térségbe Tkálecz uralmának szétzilálására. Az előbb említett egységeket állítólag azzal a feltevéssel toborozták, hogy "szlovén ellenforradalmárok" leverése lesz a feladatuk. Tkálecz bukását követően a lakosság a korábbiaknál is rosszabb helyzetben volt a bolsevikok sanyargatása nyomán, akiknek egyik fő tevékenységük a szlovén nemzetiségű papság üldözésében mutatkozott meg.⁵⁷

„Az ellenforradalom élén Kalecz Vilmos volt tartalékos hadnagy állott, aki a fajtájabeli embereket jellemző bátorsággal nyomban cserbenhagyta az általa felusztott gyülelés hadar, mihelyt a helyzet kezdett kényelmetlenné válni.”⁵⁸

57 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás:
<http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

58 Zalaegerszegi Hírlap (1919. június 8.): Meghiúsított ellenforradalom, Zalaegerszeg.

Az említett területnek a jugoszláv államhoz történő csatolása után sok esetben felmerült a magyar hatóságok részéről a megszállt területről érkező, esetlegesen szökő személyek tevékenységének vizsgálata. Ellenőrzésükkel mindenképp elejét kívánták venni az esetleges kommunista és baloldali egyének országba jövetelének, ennek okán számos beszámolót és helyzetjelentést készítettek. Ilyen beszámoló volt a Dr. Czifrák János és Sandy Béla féle beszámoló is, akiknek értékeléséből kitűnik, hogy március 21-én a Budapesten végbement

rendszerváltás Muraszombaton nem váltott ki különösebb reakciókat az ott élőkől. Az első hírek még pozitívan csapódtak le a lakosság között, mivel azt hitték, hogy ezek távlati célja a Magyarország területét megcsonkítani kívánó törekvések és a kedvezőtlen békefeltételek elleni politikai cselekvés részei. A proletárdiktatúra valódi súlyára mindössze csak a konkrét intézkedések után döbrent rá a lakosság. Az említett szerzők véleménye szerint a vidéken a proletár uralomnak két nagy korszaka volt. Az első a Tanácsköztársaság kikiáltásától június 3-ig terjedt, amely enyhének volt mondható, a második pedig ezt követően egészen a diktatúra bukásáig eltartott, ez már érezhetően kellemetlenebb volt mind a város, mind pedig a járás számára. Az első időszakban Tkálecz Vilmos állt a direktórium élén, oldalán pedig Füleki József tevékenykedett titkárként. A direktórium további tagjait Czifrákék tisztos iparosoknak minősítették. A beszámolók készítőinek véleménye szerint, a direktórium mellett létező kispolgároknak és legfőképp Cvetko Lajos ügyvédi írnoknak volt köszönhető az a kedvező helyzet, amelynek keretén belül a korszak első felében Muraszombatan a tanácskormány egyetlen rendelete sem került végrehajtásra. Ennek értelmében nem vetették zár alá az uradalmakat és üzemeiket, sem az egyházi javakat, továbbá nem kellett 2000 koronán felüli pénzt, valamint ékszereket vagy egyéb értéktárgyakat beszolgáltatniuk. Az általuk elfoglalt néhány lakásra is csak a nagylétszámú hadsereg elszállásolása következtében volt szükség, amely elsősorban határvédelmi okokból tartózkodott Muraszombatan és annak környékén, mindezen események ellenére a katonák ugyan csekély mértékben, de követtek el fegyvelmeztlenségeket. Elért néhány napos sikereik is mindössze annak voltak köszönhetőek, hogy az ellenük vonuló sereg nem fokozott óvatossággal vonult ellenük és nem egyből minden erejét bevetve rohanta le az ellenforradalmárokat.

Június 3-én reggel vonultak be a vörös csapatok Muraszombat városába, élükön Révész Nándor és Udvaros István "főelvtársakkal", ezzel kezdetét vette a vidék proletáruralmának

második szakasza, amely előtt a lakosság félve állt.⁵⁹ A két zászlóalj vörös katona élén Zihali István és Caller parancsnokok álltak.⁶⁰ Utóbbi már június 2-én Pártosfalvánál legyőzte az új köztársaság hadseregét, a maradékot pedig a Zilahi vezette II/11-es vörös határőrzászlóalj győzte le.⁶¹ A meginduló seregek alig hat nap alatt törölték el az újonnan alakult kis államot.⁶² „*A diadalmasan előnyomuló vörösök útja valóságos diadalmenet volt... olyan volt ez a hadsereg, mint ha legendákból kelt volna életre. Ahová lépett ott szétfoszlott a sötétség. Rövid négy nap és az ellenforradalom büzhödt lehellete nem fertőzte meg többé a Muravidék levegőjét.*”⁶³

Mindez azonban nem hozott magával messzemenő megtorlást és kegyetlenkedéseket, megállapították ugyanis, hogy a nép nem okolható az ellenforradalmárok tetteiért.⁶⁴ A bevonuló csapatok ellen mindössze az egyik Mura menti településen nyitott tüzet néhány géppuskás, a parancsnokság bosszúból a lakosság megfélemlítésére ágyúval tüzet nyitott néhány közvetlen a Mura menten elhelyezkedő településre, azonban ügyeltek arra, hogy a lakosságot és a fontosabb épületeket ne veszélyeztessék, csak az elrettentésre törekedtek. Révész Nándor a muraszombati direktórium új elnöke első teendői között általános amnesztiát hirdetett a forradalomban bármilyen formában résztvevőknek. Még a katonákat sem bántalmazták, egyetlen igényt támasztott azonban velük szemben, hogy tisztjeiket, különösen Tkálecz Vilmost fogják el.⁶⁵ A volt államfőt augusztus közepén a délszlávok fogták el, megverték, majd elzárták Alsólendva megszállása során. Június 7-én Révész a következőket jelentette

59Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

60 A magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke a Tanácsköztársaság fennállásának idején Stromfeld Aurél volt.

61 Az Est, X. évfolyam 72. szám. Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzEst_1919_10/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

62 Hat rövid életű állam Magyarországon, amelyet elsodortak a trianoni béke viharai. Forrás: <https://mult-kor.hu/hat-rvid-eletu-allam-magyarorszagon-amelyet-elsodortak-a-trianoni-beke-viharai-20171207?pIdx=3&openImage=14898> (Letöltés ideje: 2019.08.06)

63 Zalamegyei Hírlap (1919. június 8.): Meghiusított ellenforradalom, Zalaegerszeg.

64 A Muravidék az I. világháború után. Forrás: http://www.e-kompetencia.si/egradiva/Zgodovina_novo2/22/index8.html (Letöltés ideje: 2019.08.06.)

65 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

Pogány népbiztosnak: „Vend nemzetiség nem lévén, vend kérdés nincs, a vend köztársaság humbug; tisztán Obál tapintatlansága hozta felszínre a nép és az értelmiség megkérdése nélkül. A rend és nyugalom helyreállt. Az egész mozgalom Tkalecz volt népbiztos egyéni haszonszerző akciója volt.”⁶⁶

Révész Nándorról és a városban végrehajtott intézkedéseiről, még Czifrák és Sandy beszámolójában is azt olvashatjuk, hogy kifejezetten emberséges magatartást tanúsított, tetteül mindössze a Muraszombati Takarékpénztártól kölcsönkért és vissza nem adott 100.000 koronát említik, összességében azonban nagyban hozzájárult a lakosságnyugalmának és biztonságérzetének helyreállításához a Tkáleczek mozgalmanak elsöprése után. Budapestre történő visszautazását követően az ügyek intézését az ellenforradalomhoz nem csatlakozott Pollák Károly korábbi direktórium titkár, Füleki József és Vörös Veinsting Jenő vették át, a direktórium élére azonban tejhatalmi megbízatással egy Benkő István nevű vasmunkást neveztek ki, szerepe viszont csak egyfajta bábként funkcionált a valódi irányítást az előbb említett 3 fő látta el. Akik a burzsoázia megfélemlítésére irányulóan megtiltották az éjszakai utcákon való tartózkodást és elrendelték a fegyverek ismételt beszolgáltatását. A sajtók állapotok azonban mindössze tíz napig tartottak, amikor Révész Nándor visszaérkezésével eltörölte az indokolatlan intézkedéseket. Ezt követően időszakban számos esetben tettek feljelentést és személye ellen uszítottak, azonban a tanácsköztársaság részéről visszaélésekről és említésre méltó eseményről nem számoltak be, előbbiektől függetlenül Révész emberségesen végezte vezetői feladatait, amelyet Czifrákék pozitív jelzőkkel illettek.⁶⁷

Az előbbiek alapján és a korabeli iratokból kijelenthetjük, hogy a létrejött és rövid ideig működő Mura Köztársaság nem állítható párhuzamba az ott élő szlovének önállósodási szándékaival. Továbbá Tkálecz Vilmos elképzelései sem vonhatók össze sem a

66 Az Est, X. évfolyam 72. szám. Forrás: http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzEst_1919_10/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

67 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

szlovénokkal kapcsolatos autonómiai törekvésekkel, sem pedig az osztrákok iránti érdeklődésével, ugyanis valószínűleg rájuk csak az élet adta helyzetben lett volna szükség saját céljaira, a Mura Köztársaság megszilárdításához. Tkálecz ellenforradalma nemzeti alapon nyugvó szervezkedésnek sem mondható, hiszen mindössze egy élet adta helyzet volt, hogy Ő pont abban a térségben mozgott és a szlovének támogatására sem volt semmilyen kidolgozott javaslata vagy tevékenysége, mindössze a segítségükre akart támaszkodni önös érdekei révén. A Muraszombaton zajlott ellenforradalmi események nem állíthatók be a Dunántúlon végbement, és április második felében kezdődő ellenállási hullámok sorába, aminek viszont az Alsólendván történt ellenforradalom a szerves részét képezte.⁶⁸

A Zalamegyei Hírlap 1919. június 8-án megjelent számában a dolgozók hatalomgyakorlása ellen indított támadásként írnak az ellenforradalomról. *„Az ellenforradalom dicstelen története az elmúlt hét folyamán ismét egy jelentős veszteséggel, egy csufos kudarccal gazdagodott.”*⁶⁹

Tkálec Vilmosnak, az ellenforradalmat követő utóéletével kapcsolatban fontos ismerv, hogy 1920 őszétől menekült tanítóként az előszállási uradalom nagykarácsonyi gazdaságában, a mai Fejér megye területén dolgozott. Itt azonban viselkedése és költekezése gyanút ébresztett, az uradalmi intéző pedig az újonnan érkező tanító személyével kapcsolatban információkéréssel fordult a Vas megyei és az egykori muraszombati járás szerveihez, mivel tettei nyomán vádemelés nem történt ellene. Feltételezték azonban, hogy az új menekült tanító nem illik bele új környezetébe, azonban eddigre már olyan helyi szervekkel került bizalmi kapcsolatba, amelyben megbízható és válogatott emberek foglaltak helyet, mindez pedig az intézőt felettébb aggasztotta.⁷⁰

A Tanácsköztársaság kifejezetten gyors reagálása és Stromfeld Aurél helyes következtetése nagyban szerepet játszott a Mura Köztársaság idejében történt leverésében. Számukra ugyanis az

68 U.o.

69 Zalamegyei Hírlap (1919. június 8.): Meghiusított ellenforradalom, Zalaegerszeg.

70 Göncz László: Muravidék, 1919. Forrás:

<http://www.vasiszemle.hu/2001/02/goncz.htm> (Letöltés ideje: 2019.03.03)

újonnan létrejött köztársaság egy potenciális veszélyforrásként volt jelen, mely elindítója lehetett volna az egész ország területén végbemenő forradalmi mozgalmaknak. Kisebb mozgalmak ezután be is következtek szerte az országban, azonban az köztársaság által képviselt eszme időben történt megállításával nem tudott oly mértékben elterjedni az ideológia, és a köztársaság sem tudott kellőképpen megerősödni az eredményes ellenállás kiterjesztéséhez és a vörös csapatok moráljának csökkentéséhez. Az ellenforradalmak kialakulásához azonban szükség volt számtalan az eseményeket megelőző helytelen és az embereknek nem tetsző intézkedésre is, melyek révén végül fegyveres harcokra került sor. A kérdés azonban mindmáig adott, hogy vajon létrejöhettek-e ilyen - kezdetben nagy - sikereket elért ellenforradalmak valamiféle külső segítség vagy ráhatás nélkül?

„Az Ausztria nyakán élősködő ellenforradalmár uszítóknak pedig ismét van min gondolkozniok. Elgondolkozhatnak azon, hogy lesz-e még ember ezen a földön, aki alattomos uszításaiknak felül és rá engedi venni magát arra, hogy a dolgozók uralmával szemben az ingyenélők és kizsákmányolók hatalmát próbálja védelmezni, ”⁷¹

71 Zalamegyei Hírlap (1919. június 8.): Meghiúsított ellenforradalom, Zalaegerszeg.

A NEMZETI HADSEREG ÉS A TISZTI KÜLÖNÍTMÉNYEK

Ha van néhány fogalom, illetve szervezet, amelyek alapvetően meghatározzák az 1919. és 1921/22 közötti néhány év magyarországi történelmét, akkor azok között a Nemzeti Hadsereg és az un. tiszti különítmények biztosan ott vannak. Tevékenységük összefonódott a Tanácsköztársaságot követő fehér terrorral, vagy éppen Horthy Miklós 1919. november 16-ai bevonulásával Budapestre. Érdeemes azonban megvizsgálni, hogy miként is változott akkorát a világ, hogy alig egy évvel, vagyis 1918. november 16-a, a Magyar Népköztársaság kikiáltása után a politikai és katonai vezetés egy radikálisan jobboldali, egyben erősen baloldallelens és antiszemizmussal mélyen átítatott csoport, vagy inkább csoportok kezébe került.

Előzmények

Ahhoz, hogy megértsük a Nemzeti Hadsereg, illetve a tiszti különítmények létrejöttének okát, időben vissza kell mennünk 1918 őszéig. Arra az időpontra, amikor is Tisza István 1918. október 17-én a Tisztelt Házban elmondja híressé és sokat idézetté vált beszédjét:

„Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot űzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály tisztelt képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. Elvesztettük nem abban az értelemben, hogy ne tudnánk még tovább is szívós és hősies védekezést kifejteni; hogy ne tudnók az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni, de igenis elvesztettük abban az értelemben, hogy az erőviszonyok beállott eltolódásánál fogva a háború megnyerésére többé reményünk nem lehet, és hogy ennek folytán keresnünk kell a békét oly feltételek mellett, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak.”¹

¹ Képviselőházi Napló, 1918. október 17-ei ülés, 292.

Mindezt olyan pillanatban mondta ki a regnáló miniszterelnök, amikor még nem állomásoztak antant csapatok a Magyar Királyság területén, sőt a K. und K. csapatok az Osztrák-Magyar Monarchia területén kívül harcoltak akár az olasz, akár a balkáni frontot nézzük. Sőt, a breszt-litovszki béke megkötése után (1918. március 3.) a keleti front lényegében megszűnt létezni. A cári Oroszország területe véres polgárháborúba süllyedt, amelyet tetézték a helyi hadurak és a különböző nemzetiségi mozgalmak harcai is. Ezen látványos és adott esetben jól kommunikálható események, és ha úgy tetszik eredmények mellett azonban a lakosság „életérzése” teljesen más volt. Az egyre rosszabb gazdasági helyzet, amelynek jól érzékelhető jele volt az elszabaduló infláció, az elszegényedés a társadalom nagy részét érintette.² A frontokon harcoló K. u. K. alakulatok hatalmas véráldozatokat szenvedtek el szinte minden egyes fronton, s a háború végére magyar és magyarországi K. und K. katonák százezerei voltak hadifogságban, de nemkülönben számos antant, illetve orosz katona volt valamelyik osztrák-magyar hadifogolytáborban. Szintén tényként rögzíthetjük, hogy 1918 őszére tízezrekben volt mérhető a dezertált katonák száma, akik közül sokan nagyvárosokban, így a fővárosban bujkáltak. 1917-18-ra a magyar társadalom tehát mind anyagi, mind pedig pszichés oldalról teljesen kimerült. Ha ehhez hozzávesszük, hogy sem Magyarország, sem pedig az Osztrák-Magyar Monarchia nem oldotta meg azokat a társadalmi problémákat, amelyek régóta fennálltak, s amelyek szinte szétfeszítették a kereteket már a háború előtt is, akkor könnyen belátható, hogy a Birodalom fenntartása lényegében megoldhatatlan feladattá vált 1918 őszére.

A fentebb idézett Tisza felszólalásban – amelyben többször is dicserőleg szól gr. Károlyi Mihályról – ugyan szó esik a választójog minden korábbinál szélesebbre történő kiterjesztéséről, illetve a magyarországi birtokviszonyok rendezésének szükségességéről,

² Botos János: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924, Múltunk, 2015/3, 70-138.

de ezekről 1918 októberében pusztán beszélni immár édes kevés volt...³

A helyzetet azonban csak tovább súlyosbította – és vélelmeshetőleg a magyar politikai elit nagy része ezzel egyszerűen nem volt tisztában –, hogy az antant vezető köreiből 1918 tavaszán, de legkésőbb kora nyarán megszületett a döntés: nincs szükség a továbbiakban az Osztrák-Magyar Monarchiára. A kettős monarchia területet fel kell osztani az ott élő népek között, az önrendelkezési jogukra alapozva. Így 1918 október végének zavarosnak tűnő politikai eseménysorának azonban az eredménye egyértelmű volt: az Osztrák-Magyar Monarchia egyrészt megszűnt létezni, másrészt az olasz fronton való fegyverszüneti kérelemmel és annak aláírásával (Padova, 1918. november 3.) katonai értelemben az Osztrák-Magyar Monarchia nem csak befejezte a háborút, hanem de facto el is ismerte katonai verségét is.⁴ Az amúgy is bonyolult és képlékeny helyzetet Magyarországon tovább bonyolította IV. Károly eckartsauai levele (1918. november 13.), amelyben saját és Magyarország jövőjéről az alábbiakat írta:

„Ennél fogva minden részvételről az államügyek vitelében visszavonulok és már eleve elismerem azt a döntést, melylyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.”⁵

A kibővített Nemzeti Tanács 1918. novemberében

A Magyar Nemzeti Tanács létrejött (1918. október 23/24) mellett, a háború végének híre, s hogy Ausztria is de facto kilépett az Osztrák-Magyar Monarchiából, végképp eldöntötte a Monarchia sorsát. Vagyis, Magyarország, pontosabban a Magyar Királyság visszanyerte függetlenségét, ami óriási eufóriát okozott az egész országban épp úgy, mint Budapesten. Ugyanakkor intő jelnek kellett volna lenni, hogy miközben 1918. október 31-én gr. Károlyi

3 Varga Lajos (2004): Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon 1916-1918, Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.

4 Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig, 1918-1920, Budapest, Kossuth Kiadó, 15-40.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Polgári Kori Kormányhatósági Levéltárak – Államfői Hivatali Levéltár – Kormányzói Kabinetiroda – A Kormányzó félhivatalos iratai (K 589) – I-A – 1.

Mihályt nevezték ki miniszterelnöknek, aki ekkor már a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is volt, egy különítmény a saját villájában lőtte agyon gr. Tisza Istvánt, aki a társadalom döntő többségének szemében minden rossznak a megtestesítője volt. Hasonlóan vészjósló volt az is, hogy a frontról, gyakran rendezetlenül hazainduló katonák útközben a nagyobb városokban fosztogatásba, rablásokba kezdtek, jellemzően az adott település zsidó polgárainak üzleteit célba véve. A Károlyi-, majd Berinkey kormányok nem tudtak megbirkózni az eléjük tornyosuló kihívásokkal. Belpolitikai téren nem tudták gátat szabni az egyre erőszakosabban a hatalomra, vagy legalábbis a legális hatalom képviselői ellen törő kommunista mozgalommal, amelynek befolyása a katonatanácsokon keresztül erőteljesen érvényesült nem csak a fegyveres alakulatoknál, hanem a rendőrségnél is. Talán az 1919.február 22-ei felvonulás és lövöldözés utáni letartóztatása, majd a Gyűjtőfogházban való fogva tartása volt a leghatározottabb és legeredményesebb fellépése a kormánynak a kommunisták ellen, de talán már késői kormányzati tett volt ez. Hasonlóan nem tudott a kormányzat mit kezdeni az 1918 év végén már nyíltan szervezkedő jobboldali katonatisztekkel verbuválódó ellenforradalmi körökkel sem. Mindezeket adott esetben tetézték az olyan rossz személyi döntések, mint például Linder Béla kinevezése honvédelmi miniszterré... A kormány nem tudott mit kezdeni érdemben az 1918-1919-es téli - s jegyezzük meg: teljesen értelmetlen - munkabeszüntetésekkel sem.

A magyar kormányok számára a legnagyobb kudarcral és csalódással azonban nem a belpolitikai események menedzselése járt. A mindenkori magyar kabinetek semmilyen eredményt sem tudtak felmutatni külpolitikai területen. A negatív eseménysorba nem csak az elszakadni vágyó, vagy egyre inkább akaró nemzetiségek mozgalmakat, és azok Nemzeti Tanácsait kell beleérteni. Károlyiék az első pofont Belgrádban, a fegyverszüneti tárgyalások kezdetkor kapták. Az antant részéről tárgyaló Franchet d'Esperey tábornok első kérdése, meglátva és végigmérve a magyar tárgyaló delegáció több tagját ugyanis ez volt Károlyihoz: „*Vous etes Juif?*” [Maguk zsidók?]⁶ S inentől

6 Károlyi Mihály (1977): Hit illúziók nélkül, Budapest, Magvető Könyvkiadó.

kezdve a cseh, a román és a szerb alakulatok lényegében addig szállták, szállhatták meg Magyarországot, ameddig arra a saját jogosnak vélt igényeik alapján indokot láttak. A bevonuló csapatok csekély ellenállással találkoztak, sőt, nem egy helyen a rend helyreállítóit látta bennük a helyi lakosság is.

Vagyis 1919 márciusában, amikor is a francia Fernand Vix alezredes átnyújtja - a magyar történelemben róla elnevezett jegyzéket - egy olyan belpolitikai helyzetet kreál, amely a „minden oldali” elégedetlenkedőket hozza helyzetbe. Míg a Berinkey kormány által uralt részen a kommunisták vették át az uralmat, s kiáltották ki a Tanácsköztársaságot, addig más politikai erők és csoportok is úgy érzették, hogy elérkezett a cselekvés, de legalábbis a szervezkedés ideje.

Az egyik ilyen csoport 1919. április 12-én alakult, de Bécsben székelő Antibolsevista Comité (ABC) volt, amelyet gr. Bethlen István nevéhez szokás kötni. A csoport azonban maga is sokszínű volt, s egy sikeres pénzszerzési „műveletet” követő sikertelen katonai akció után - az ún. „brucki puccs” után - aktivitása mérséklődött, kieleződtek a belső ellentétek, ráadásul az osztrák kormány is egyre inkább gyanús és ellenséges csoportnak tekintette a jórészt magyar arisztokratákból álló ABC-t.⁷ Az ABC jelentősége csakhamar elillant, 1919 májusában már nem tényező, nem számolnak vele az antant stratégiái...

Szintén osztrák területen szerveződtek és szervezkedtek a IV. Károlyhoz hű erők is. A főleg Lehár Antal ezredes vezetésével gyülekező egykori K. und K-s tisztek maguk mögött tudhattak bizonyos arisztokrata és egyházi köröket is, akik szintén a Habsburg restaurációban látták Magyarország jövőjét. Lehár kapcsolatban volt a bécsi ABC-vel is. Lehárék esetében fontos kiemelni, hogy képzett, katonai intakt alakulatokról beszélünk, amely létszáma nagyon hamar elérte a 2000 főt. Ugyanakkor Lehárék szervezkedése két szempontból érdekes. Egyik, hogy Ausztriában ekkor már a Habsburg restaurációnak nem volt semmilyen bázisa, sőt a fiatal Osztrák Köztársaság hallani sem

⁷ Romsics Ignác (1991): Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 83-89.

akartak a Habsburg családról. Másik, hogy - számos okból kifolyólag - Ausztria ellenfélnek, Sopron esetén egyenesen riválisának tartotta Magyarországot. Vagyis egyszerűen nem volt osztrák érdek a magyar politikai viszonyok stabilizálódása.⁸

A negyedik Tanácsköztársasággal szemben álló központ, amelynek jelentősége majd 1919 nyarára nőtt meg igazán gr. Károlyi Gyula nevéhez köthető. A „másik” Károlyi gróf előbb Aradon próbálkozott kormányalakítással (1919. május 5.), nem sok gyakorlatilag is értelmezhető sikerrel - a várost megszálló román csapatok ugyanis végül egyszerűen internálták ezt a kormányt...⁹ Károlyiékat végül a francia erők „mentették meg”, s így kerültek el a francia megszállás alatt lévő Szegedre. Itt létrejött „szegedi ellenkormányok” jelentették végül 1919 nyarán a valódi politikai ellensúlyt a Forradalmi Kormányzótanáccsal szemben. Természetesen ezen szegedi kormányoknak a valódi hatalma és ereje a nullával volt egyenlő. Francia kegyből élhettek és lehettek Szegeden. Az első szegedi kormány 1919. május 31-én alakult meg, s egy hétig sem működött. A kabinetben Károlyi mellett tizenkettő minisztert találunk, köztük a Honvédelmi miniszteri posztot is betöltő Horthy Miklóst. Ugyancsak ő töltötte be a szegedi II. Károlyi kormányban (1919. június 6. - július 12.) is a honvédelmi miniszteri posztot.

A Nemzeti Hadsereg

Az egész korszak szempontjából döntő fontosságú esemény volt, hogy 1919 nyarán létrejött a Nemzeti Hadsereg (NH), amelyet hagyományosan is Horthy Miklós személyéhez szokás kötni. Ahhoz a Horthyhoz, aki Bécsben Ferenc József szárnysegédje volt, majd IV. Károly - egyébként sokak meglepetésére - kinevezte a K. u. K. flotta parancsnokának 1918-ban.¹⁰

8 Murber Ibolya: Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918-1920 - Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően, Századok, 2018/6, 1293-1320.

9 v. ö.! MNL CSML K 32. Károlyi Gyula miniszterelnök levele a szerb királyi kormánybiztosnak, Szeged, 1919. május 30

10 Horthy 1918-ban még IV. Károly feltétlen hívének tűnt, de ezt a két un. Királypuccs alatti viselkedése aztán nem igazolt. Horthy 1918 őszén visszavonult kenderesi birtokára, majd ahogy fogalmazott nem hallgathatta tovább a fű növést, s csatlakozott a szegedi Kas szállóban gyülekező tisztekhez, akik nem csak befogadák, de csakhamar vezetőjüként tisztelték.

Ha csak a fellelhető forrásokat nézzük, akkor az NH létrejöttével kapcsolatban csupán június közepéből van minisztériumban keletkezett forrásunk.

„Magyar Hadügyminiszter. 40/1919.

Magyar Nemzeti Hadsereg megszervezése.

Szeged, 1919. június hó 15-én.

A vörös terror leküzdésére, valamint a törvényes rend és biztonság helyreállítása céljából magyar nemzeti hadsereg felállítását rendelem el.

I. Irányelvek a szervezésre.

1. A magyar nemzeti hadsereg a magyar nemzetet szolgálja és mint ilyen a nemzeti kormánynak honvédelmi és rendfenntartó eszköze.

2. A magyar nemzeti hadsereg pártérdekeket nem szolgálhat.

3. A magyar nemzeti hadseregben tényleges szolgálatot teljesítő egyének a politikai pártéletben részt nem vehetnek.

A magyar nemzeti hadsereg az általános hadkötelezettség alapján nyer kiegészítést

5. A magyar nemzeti hadseregben teljesített szolgálat különös anyagi viszonyok biztosítása nélkül erkölcsi és hazafias kötelesség.

6. A magyar nemzeti hadseregben a tisztek és altisztek viselik rangjelzésüket és kitüntetéseiket.

7. Magyar nemzeti hadseregben a fegyelem és a szolgálati rend a honvédség szabályai szerint biztosítandók. Az 1918. október hó 31. óta szétzüllesztett katonai szervezet a legnagyobb szigorral mielőbb helyreállítandó, de az ellene vétők haditörvényszék elé állítandók.

8. A magyar nemzeti hadsereg jelvényei a táborigényben nemzetiszínű kokárda a sapkán, és egy négyszögletű nemzetiszínű szalag a bal zubbonyzseb belső szélének közepén, a zubbonyzseb középső vonaláig, köpenyen a balgombsor 2. és 3. gombjának vonalától a test középvonala fölé 5 cm. hosszúságban.

9. A magyar nemzeti hadsereg alakulásai önálló zászlóaljakra, huszárszázadokra és ütegekbe foglaltatnak össze és az alakulólhely utáni elnevezést viselik: pl. "Magyar Nemzeti Hadsereg" 1. zászlóalj, 1. ütege, 1. huszárszázada, stb.

10. A magyar nemzeti hadsereg egyelőre alakul: a megbízható hivatásos tisztekből és altisztekből, amennyiben ezek nem lépték át az 50. életévet és 1918. október 31-én katonai szolgálatot teljesítettek, valamint a csapattestek állományában legalább 12 havi arcvonalszolgálatot teljesítettek, vagy pedig vezérkari szolgálatot vezettek, továbbá azok, akik megsebesültek, de nem rokkantak, nem katonaállományú tiszteknél és tisztviselőknél csak a fent megjelölt korhatár mérvadó. Az egyes fegyvernemeknél való beosztást illetően az 1919. március 22-éig közzétett előléptetések utáni rangviszonyok veendőek tekintetbe. Ez alóli esetleges kivételek külön fognak elrendeltetni.

Ezen hivatásos tisztek és altisztek által alkotott köröket elsősorban önként jelentkező tisztek által és a legénységből kell kiegészíteni, akik az ellátáson kívül más különös anyagi előnyben nem részesülnek. Csak akkor, ha az önként jelentkezők száma nem lesz elégséges a tervbe vett kötelékek felállításához, következik idősebb évfolyamok behívása.

11. A szervezést a szegedi katonai kerületi parancsnokság a jelen és esetenként még innen kiadandó utasítások szerint végzi.”¹¹

11 Hetés Tibor - Morva Tamásné (1968) (Szerk.):Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919-1938, Budapest, Zrínyi Kiadó, 57-59.

A Nemzeti Hadsereg bevonulása Budapestre

Pusztán az idézett forrás dátuma és tartalma is számos kérdést vethet fel. Az egyik, hogy miért tartott két hétig a Nemzeti Hadsereg létrehozása. Túl azon, hogy nyilvánvalóan idő kell egy ilyen dokumentum megszövegezéséhez, van két további lényeges tényező is az NH genezisében. Az egyik, hogy a Károlyi kormány is tisztában volt vele, hogy neki magának is szüksége van egy saját hadseregre. Volt ugyan kísérlet arra, hogy a Lehár -féle csapatot direktben a szegedi kormány alá rendeljék, de ez számos okból nem sikerült, illetve maga Lehár sem lelkesedett ezen elgondolásért.

Ugyanakkor látni kell, hogy Károlyiék, a Károlyi kormány egyszerre volt francia védelem alatt és a franciák által fenntartott karanténban. Ráadásul a nemzetközi közvélemény továbbra sem tekintette őket legitim magyar kormánynak, nemkülönben a Forradalmi Kormányzótanácsot sem - utóbbival értelem szerűen csak 1919. július 31-ig számoltak. Vagyis első lépésben a Szegedet megszálló és a környéket uraló francia katonai vezetőkkel kellett

megállapodásra jutni.¹² Ezt a Tanácsköztársaság bukása utáni helyzet még inkább indokoltta, fontossá tette.

Nehezebb diónak ígérkezett azonban az, hogy ez után az ország nagy részét megszálló román, illetve majd később a szerb csapatokkal is meg kellett egyeznie a Károlyi kormánynak, illetve Horthynak. Azonban nem utolsósorban Kozma Miklósnak köszönhetően, illetve magának Horthy személyének köszönhetően ez meglepően gyorsan és egyszerűen ment.

A Szegeden összegyűlt rendes és tartalékos tisztek létszámáról roppant ellentmondásos és egyben meglehetősen sporadikus források állnak csak a rendelkezésünkre, illetve a különböző visszaemlékezésekben is meglehetősen nagyvonalúan kezelik a létszámra vonatkozó megjegyzéseket. A különböző források alapján egy nagyságrendileg 1300 fő körüli létszám a legelterjedtebb, amely tekintettel a korabeli viszonyokra, egyben reálisnak is mondható. Vélelmezhető ugyanakkor az is, hogy ez a létszám folyamatosan nőtt, s egy adott pillanatban valóban 1300 fő volt, illetve lehetett. Valószínűleg éppen ezért is, a Szegedet és környékét megszálló francia erők – egymást is meglepően sűrűn váltó – parancsnokai, August Boblet, majd Alfred Béatrix¹³ végül júliustól Ámedes Rondenay ezredesek ekkora létszám feltöltését engedélyezték a Károlyi-kormánynak.¹⁴ 1919 májusától (!) Rondenay ahhoz is hozzájárult, hogy amennyiben sikerül feltölteni az 1300 fős keretet, akkor hetente további 500 emberrel növelhető a Nemzeti Hadsereg létszáma.¹⁵

Az önállósodott Nemzeti hadsereg

1919 nyarán azonban több jelentős változás is bekövetkezett. Ezek közül az egyik az volt, hogy július 12-én megalakult a 3. szegedi ellenkormány, amelyet azonban nem gr. Károlyi Gyula,

12 Gratz Gusztáv (1935): *Forradalmak korában – Magyarország története 1918-1920*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 187-222.

13 Sporadikus nyomok szerint Béatrix még a kommunistákkal is együttműködött volna, hogy végre helyreálljon a közrend, illetve hogy Magyarországnak legyen végre egy potens kormánya. v. ö.: Gratz i.m., 205.

14 Pölösei Ferenc (1977): *Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922)*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 22.

15 Perneki Mihály (1983): *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 48.

hanem Pattantyús-Ábrahám Dezső vezetett. Horthy, ha ezt nem is mondta ki soha, de nem tekintette egyenrangú félnek Pattantyús-Ábrahámot. Horthy feltehetőleg úgy értékelte, s nem is teljesen alaptalanul, hogy valódi erő az az ő vezetése alatt áll. Horthyt pedig egyre inkább elfogadták vezetőnek - nem csak a Szegeden gyülekező tisztek - hanem a franciák és Georghe Mardarescu tábornok is, a magyarországi román csapatok parancsnoka. Horthy egyre inkább szakítani akart a kormánnyal, amelyiknek viszont nem tetszett az ellentengernagy egyre növekvő népszerűsége. Időközben, július 31-én megbukott a Tanácsköztársaság, ami abban a pillanatban csak tovább növelte az anarchiát, illetve az ország fővárosában hatalmi vákuumot eredményezett. Horthy augusztus elején döntésre szánta el magát. Szakított a kormánnyal, illetve önállósította magát és létrehozta a Fővezérséget, amelynek élén nyilván saját maga állt.¹⁶

A Nemzeti Hadsereg egységei 1919. augusztus 9-étől kezdődően így több lépcsőben elhagyták Szegedet, és a Dél-Dunántúlra tette át székhelyét. A Nemzeti Hadsereg igyekezett a legnagyobb titokban elhagyni a Tisza parti várost. Mindezen lépések ugyan nem nyerték el a francia antantcsapatok tetszését, de azok érdemben nem tudtak s talán nem is akartak beavatkozni Horthy felemelkedésébe, vagy ha úgy tetszik a zavaros magyar ügyek egyfajta rendezésébe.

Ugyanakkor Horthy Miklós mellé állt a szerencse, illetve néhány szerencsés egybeesés is. Egyik ilyen szerencsés mozzanat volt, hogy Kozma Miklós tudott közvetíteni a szerb csapatok és a Nemzeti Hadsereg között. Így például a Dunán való átkelés nem okozott különösebb problémát az amúgy meglehetősen „vegyesen” felszerelt magyar egységeknek. Mindehhez kellett még a román csapatok, különösen a Horthyval szimpatizáló Gheorge

16 Horthy Miklós (1953): Emlékirataim, Buenos Aires, 119.

Mardaescu tábornok¹⁷ támogató semlegessége is, hogy az ellentengernagy megszállhassa a még „szabad” Dél-Dunántúlt.¹⁸

A Nemzeti Hadsereg így 1919. augusztus 9-én elindult a még meg nem szállt Dél-Dunántúlra, hogy ott egyesüljön a Dél- és Nyugat-Dunántúlon gyülekező, elsősorban Lehár Antal ezredes vezetése alatt lévő csapatokkal. Ekkor a Lehár-féle hadsereg mintegy 5 zászlóaljat, 5 üteget, 4 páncélvonatot, összesen kb. 2000 főt számláltak. Ez később még gyarapodott további 4 zászlóaljjal, 2 üteggel és 1 lovasszázaddal. A hadosztály erejű köteléken kívül még 4 csendőr zászlóalj és 14 csendőr karhatalmi századot állítottak fel.¹⁹

A fővezérség 1919. augusztus 13-án hozta létre főhadiszállását Siófokon. A lelkes katonatisztek szinte azonnal hozzáfogott a csapatok szervezéséhez és létszámának növeléséhez. Alig egy héttel később, augusztus 19-én Siófokon²⁰, Kaposvárott és Szombathelyen is felállították a katonai körleteket, majd néhány nappal később a szegedit és a miskolcit is. A körletek parancsnokait teljhatalommal ruházták fel, nem csak a szűken vett katonai vonatkozású, hanem kémelhárítási és a polgári adminisztrációs ügyek vonatkozásában is.²¹

A szerveződést elősegítendő a minisztertanács augusztus 20-án felhatalmazta a fővezérséget, hogy hat hónapig terjedő időtartamra behívással egészítse ki a létszámot. Így szeptember végéig a Dunántúlon már két hadosztálynyi erő, vagyis mintegy 30 ezer ember állt a Nemzeti Hadsereg kötelékében, vagy ha úgy tetszik: Horthy rendelkezésre. Nem kis gondot jelentett az anyagi, fegyverzeti hiányok kiegészítése, ami késleltette a nemzeti

17 A román tábornok 1866. augusztus 4-én született Iasiban, de a II. világháborút már nem érte meg: 1938. szeptember 5-én elhunyt a németországi Neuheimbadban.

18 Kozma Miklós összekötő szerepéről részletesen ír Az összeomlás 1918-1919 [Budapest, 1933.] című önéletrajzi ihletésű könyvében. Bár Kozma a kezdetektől fogva fontos posztot töltött be a Fővezérségen, de az ott végzett munkájáról szerényen hallgat memoárjában.

19 Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás Forrás.
<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/57.html> (Letöltés ideje: 2019.09.29.)

20 Ide Horthy repülőgéppel érkezett, előzőleg vélelmezhetően Mardaescu tábornokkal folytatott tárgyalásokat. Érdemes megjegyezni, hogy számos, később kulcspozícióba került katonatiszt kezdte háború utáni tiszti karrierjét itt. A teljesség igénye nélkül: Hardy Kálmán, Lengyel Béla, László Dezső.

21 Kozma Miklós (1933): Az összeomlás 1918-1919, Budapest, 402-404.

hadsereg akcióképességét. A megszálló román hadsereg tiltakozását jelentette be, azonban Gordon tábornoknak, az antantmisszió brit tagjának közreműködésével ezen a problémán is sikerült úrrá lenni.

Elsőként a Prónay Pál nevével fémjelzett tiszti különítmény első százada érte el Szekszárdot, Gömbös János parancsnoksága alatt 1919. augusztus 10-én.²² Horthy egy 1919. augusztus 28-ai keltezésű levele alapján kijelenthetjük, hogy az ellentengernagy pontosan tudta, hogy miként képzeli el a rendteremtést, s hogy 1919 augusztusában a kommunistákat tekintette Magyarország legnagyobb és legveszélyesebb ellenségének. Horthy nem rejtette véka alá elvárásait sem:

„Elvárom, hogy minden katonai parancsnokság és közigazgatási hatóság a leggyorsabban és legerélyesebben járjon el, mindenek előtt a kommunizmus bűnöseivel szemben, másrészt a népitéleteket megakadályozza. Amennyiben akár a hatóság, akár egyes vezető állásban lévők gyámoltalan puhasággal működnének tovább, azokat állásukból azonnal fel fogom menteni...”²³

²² Megjegyezzük, hogy a királyi román csapatok nem engedték Prónayt az Alföldön Budapest felé vonulni, hanem a Dunán való átkelésre kényszerítették. Ezt azonban csak a szerb csapatok utászegységeinek támogatásával tudták megtenni.

²³ Dobos Gyula (1987): Ellenforradalom és konszolidáció, Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 243.

Horthy Miklós a bevonuló Nemzeti Hadsereg élén

Maga Prónay „*büntető expedíciónak*” minősítette a tisztí különítményekre váró feladatot. Bár a kommunista fogalmának egyértelmű definiálása nem történt meg sem egy rendeletben, sem pedig más formában. Vagyis kommunista, a haza első számú ellensége alapvetően az volt, akire azt mondták, hogy az. Miként tudták Horthy emberei eldönteni, illetve felderíteni, hogy a számukra jórészt ismeretlen Dél-Dunántúlon vagy kicsit később Budapesten kik is voltak „a kommunisták”?

Kevés levéltári forrás maradt meg a Fővezérség dél-dunántúli működéséről, illetve Horthy jövőre vonatkozó elképzeléseit is csak sejteni lehetett. Mindenesetre tény, hogy a helyi polgári és katonai vezetők elfogadták Horthyt vezetőnek. Ha jól meggondoljuk, nem is lehetett, és nem is volt más választásuk. Erre példa Horthy 1919. szeptember 8-ai kaposvári látogatása.²⁴ A Siófokról vonattal érkező ellentengernagyot fogadta egyrészt Bernátskay Kornél, a katonai kerület parancsnoka és Kovács Antal, Somogy-Baranya vármegyék katonai parancsnoka, valamint Tallián Andor helyettes

²⁴ Erről a látogatásról is csak a helyi sajtóból, az Új Somogy című napilap 1919. szeptember 10-ei számából értesülhetünk.

alispán, aki a polgári szerveket képviselte. Az alig néhány órás látogatás, amely nem volt mentes a teátrális megnyilvánulásoktól, sok mindenben hasonlított a híres, 1919. november 16-ai budapesti bevonulásra. Fogadásakor Horthy rövid magyar nyelvű beszédében a Nemzeti Hadsereg feladatait és a bolsevizmus bűneit ecsetelte. Megítélése szerint a Nemzeti Hadsereg legfontosabb feladata a bolsevizmus kiirtása. Mindez nem üres szólam volt: a tiszti különítmények ekkor már Somogy és Tolna megyékben is már javában tevékenykedtek. Majd ezek után az un. honvéd térre²⁵ ment, ahol a kaposvári helyőrség és a rendőrség várta négyoszög alakban felsorakozva. Itt rövid táborigényes mise és eskütétel következett. A felsorakozott katonák négy dologra esküdtek fel:

- a haza törvényeire;
- a bolsevizmus elleni küzdelemre;
- a fővezérre;²⁶
- a haza védelmére.

Az eskü szövege több szempontból is érdekes és számos kérdést vet fel. Vajon pontosan melyik hazára gondoltak az eskü megfogalmazói? Az Osztrák-Magyar Monarchiára vagy Magyarországra? Hiszen Ausztriával pontosan ezekben a napokban írták alá a világháborút lezáró békét Saint Germainben, miközben Magyarországgal még a tárgyalások sem kezdődtek el. Némi cinizmussal azt a kérdést is feltehetnénk, hogy Horthy miért magára eskette fel a katonákat, hiszen több – bár kétségtelenül vitatott legitimitású – kormány közül is választhatott volna magának egyet. Vélelmezhetjük, hogy Horthy egyszerűen nem bízott a nem katonai szervezetekben, így egy olyan kormányban sem, amely néhány szakasz román katona segítségével szerezte meg a hatalmat. Horthy feltehetőleg komolyan hitte, hogy ha személy szerint rá teszik le az esküt, akkor a végsőig hűségesek lesznek

²⁵ A tér neve sosem volt hivatalosan „Honvéd tér”; ezt a nevet a köznyelv adta neki, mivel a honvédség rendszeresen használta különböző alkalmakkor.

²⁶ Ezen passzus alapján is az igazsághoz közelebbinek tartjuk azt, hogy Kaposváron nem a Fővezérség hozott létre valamilyen központot, hanem a helyi alakulatok csatlakoztak Horthyhoz.

hozzá a csapatok. 1921-ben talán a már kormányzó Horthy is elfelejtette, hogy ő kinek tette le az esküt 1916-ban.

A Fővezérség szervezeti felépítése bár többször is változott, de az 1919. decemberi felépítés ismert, s valamelyest tartósnak is nevezhető.²⁷ Az időpont alapján feltételezhetjük, hogy ez a szervezeti séma már egy letisztult és a valós felépítést bemutató képet ad a Nemzeti Hadsereg vezetéséről. A Fővezérség felépítése nagyban hasonlított egy hadsereg felépítésére. A mintegy 10 csoportból álló szervezetből szempontunkból a fővezérség VI. csoportja, a Politikai/Katonapolitikai Csoport bír különös jelentőséggel. A Janky Béla vezérkari szolgálatot teljesítő alezredes parancsnoksága alatt álló csoport három osztályból állt, úgy mint „*Belügyi*” (vezetője: Kozma Miklós százados), „*Külügyi*” (Macher Richárd százados) és „*Sajtó*” (Walla Ferenc vezérkari százados).²⁸ A három osztály közül kétségtelenül a Kozma százados vezette Belügyi Osztály volt a legfontosabb, aki feladatát a kezdetektől, tehát már 1919 nyarától ellátta jóllehet, a tiszti különítményt vezető Prónay Pál később emlékirataiban, eléggé degradáló módon „*valami hírszerző irodáról*” beszélt. Véleménye szerint az ott szolgálatot teljesítők mindenféle veszély és rizikó nélkül működhettek, szemben az életüket kockáztató különítményesekkel, vagy akár a később színre lépett un. Rongyos Gárdistákkal.²⁹

E véleményének némiképpen ellentmondani látszanak Kozmáék nem ritkán túlzónak tűnő elképzelései. Kozma ugyanis kiterjesztette hírszerző tevékenységét az elmenekült baloldaliakra, a Bécsbe menekült kommunistákra, szociáldemokratákra, nem is szólva Károlyi Mihály híveiről. Bizonyítható, hogy Kozmáék állandó kapcsolatban álltak a bécsi magyar követtel is. Még arra is szövődtek tervek, hogy Kun Bélát és elmenekült társait miként lehetne Ausztriából elrabolni és Magyarországra visszahozni. Az információkat Kozma szerezte

27 Közli: Beránné Nemes Éva – Hollós E. (szerk.) (1977): Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944), Budapest, 32-34.

28 Közli: Beránné Nemes Éva – Hollós E. (szerk.) (1977): Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944), Budapest, 34.

29 Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin (1963): A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 100.

be – a már akkor is, igaz vitatható megbízhatósággal működő – hírszerző hálózata révén, amíg magát a műveletet Prónayéknak kellett – volna – végrehajtaniuk.³⁰

A Belügyi csoport hatáskörébe tartozott a tanácsadás valamennyi polgári és törvényhozási ügyben, a különböző panaszok és beadványok elintézése. Az osztály számos feladata közül is kiemelkedett a propaganda irányítása és az ún. „vörösvédelmi” szervezet kiépítése. Utóbbi feladata a lakosság és a közigazgatás megfigyelése volt. A Fővezérség még 1919. augusztus 21-ei rendelete szerint „...a vörösök elleni defenzív szolgálat és a nemzeti propaganda érdekében szüksége van arra, hogy egységes képet kapjon az ország egész területének általános hangulatáról”.³¹

Így Kozma parancsot adott valamennyi katonai parancsnokságnak, hogy egy alkalmas tiszt vezetésével állítsanak föl defenzív osztályt. Ezen osztályokat alárendelték a Fővezérség Katonapolitikai Csoport Belügyi Osztályának. Kozma és osztálya – hasonlóan a Fővezérség szinte valamennyi tagjához – roppant komolyan és eléggé tágan értelmezte feladatát. Vélelmezhető, hogy Kozma rendszeres kapcsolatban állt, és így információkhoz jutott a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének nemzeti érzelmű elemeivel, jellemzően egykori K. und K.-s bajtársaival.³²

1919-ben a fiatal Wayand Tibor, a későbbi híres-hírhedt detektív, Fonyódon szemtanúja volt a gr. Salm Herman főhadnagy parancsnokolta tiszti különítmény egy eljárásának. Salmot Prónay küldte Fonyódra egy szakasznyi katonával, hogy büntesse meg a helyi kommunistákat. Arról, hogy kik voltak kommunisták, Prónayékat a helyi postamesternő és egy ott nyaraló fogtechnikus tájékoztatta. A megvádolt három, egyébként zsidó származású lakost lefogták azzal az indokkal, hogy a Mackensen féle hadsereg fegyverzetét felvásárolták (!), és azt el akarták adni a Vörös

30 MNL OL, K-429 és Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin (1963): A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 134-135.

31 Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy hadsereg történetéhez 1919-1938 (1968), Budapest, Zrínyi Kiadó, 188-189.

32 Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin (1963): A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 134-135.

Hadseregnek, valamint, hogy direkt anyagilag is támogatták a kommunista rezsimet. Maga a vád is eléggé abszurd volt, hasonlóan az egész un.eljáráshoz. A lefogottakat, különösebb tárgyalás nélkül másnap, egy un. népgyűlésen hozott döntés után kivégezték. „Itt találkoztam első ízben a proletárdiktatúra reakciójával” – vallotta a II. világháború után Wayand.³³

Horthy 1919. október 7-ei szekszárdi beszédében így látta a különítmények és/vagy a Nemzeti Hadsereg működését:

„...amit a nemzeti hadsereg művel az nem terror, az büntető expedíció, de nem ártatlan emberekkel szemben, hanem azokkal, akik elárulták a magyar nemzetet, sárba taposták, vérig kínozták a magyar népet.”³⁴

A már a fővárost is megszálló Nemzeti Hadsereg vezetése mindenképpen rendezni akarta jogi értelemben is, hogy katonai nyomozóinak milyen kérdésekben mekkora hatásköre van. Erre az 1920. február 20-án keletkezett 1665/1920. számú bizalmas feljegyzés adott útmutatást. Tulajdonképpen még egyszer leírták, hogy a jelen, nehéz helyzetben csak a hadsereg képes a közrend fenntartására, mint a „rend egyetlen támasza”. Ugyanakkor a katonai vezetés nem óhajtott az időközben létrejött és

33 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 4. 1. A-795, 4.

34 Idézi: Dobos Gyula (1987): Ellenforradalom és konszolidáció, Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 247.

megerősödött polgári nyomozó szervekkel összeütközésbe kerülni. A feljegyzés értelmében az 1919. augusztus 1. előtt elkövetett „*bolsevista, vagy ezzel analóg cselekmények*” nyomozásában a polgári szervek az illetékesek. Ugyanakkor az 1919. augusztus 1. után elkövetett „*bolsevistaszerű*” bűncselekmények, bárki is követte el, mint a katonaságot érintő ügyek (katonai büntető törvénykönyv. 327. §) a nyomozás befejezéséig a katonai nyomozók kezében maradhatnak.³⁵

Az igazságügyi tárca hosszas jogi fejtegetéssel reagált, hogy miért nem tartja jó és elfogadható ötletnek a katonás felvetését. Hosszan fejtegetik, hogy a Nemzeti Hadsereg tervezete milyen általános jogi, illetve büntetőjogi elveket sért meg, valamint, hogy mennyire nem praktikus és nehezen kivitelezhető elgondolás. Összességében arra kéri a Fővezérséget, hogy tartsa be az amúgy hatályos rendeleteket: vagyis ne nyomozzanak olyan polgári személyek ellen, akik nem esnek a joghatóságuk alá. A két tárca vitája, lássuk be, egyenlőtlen felek küzdelme volt még ekkor.

Konzolidálódó viszonyok közepette

Horthy Miklós kormányzóvá választása után, 1920. április 1-én megszűnt a Fővezérség, és hivatalosan felszámolták a tisztí különítményeket is. Immár cél volt a közrend és közbiztonság helyreállítása, de az állam, a kormány, illetve ezen belül is a Belügyminisztérium hatáskörében. Azonban az a fundamentális kérdés, hogy a hadsereg mennyire vegyen részt a rend fenntartásában és a „*vörövédelem*” napirenden maradt. Egy 1920. május 3-ai, a Honvédelmi Minisztérium által jegyzett előterjesztésben bádoki Soós Károly tábornok, miniszter egy egységes antibolsevista szervezet felállítását javasolta. A tervezet hosszas fejtegetés után arra a megállapításra jut, hogy:

„... jelen helyzetben, midőn a bel- és külviszonyok még távolról sem tisztázottak, külbonyodalmak még mindig aktuálisak, sőt még a béke aláírása után is egy darabig aktuálisak maradnak, midőn a bolsevizmus egyéb ellenségeinkkel karöltve dolgozik a nemzeti és

35 Közli: Beránné Nemes Éva - Hollós E. (szerk.) (1977): Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944), Budapest, 36-38.

állami létünk megdöntésén, az összpontosított vörösvédelem vezetése katonai kezekbe legyen letéve...viszont természetesnek tartom, hogy mihelyt a viszonyok konsolidálódtak, a különbonyodalmaknak a bolsevizmussal való egybekapcsolása megszűnt, ezen szerv a katonaságtól a Belügyminisztérium kereteibe menjen át és én leszek az első, ki azt annakidején javasolni fogja.”³⁶

Eközben ugyan ő 1920. június 16-án a parlamentben bejelentette a karhatalmi alakulatokról és a különítményekről hozott döntést. Előbbiek a csendőrség kereteibe nyertek beosztást, a különítmények pedig pro forma megszűntek. De másnap a HM 102929 z. rendelete létrehozta a Tájékoztató Szolgálatot, illetve Tájékoztató Osztályt, amelynek feladatköre kísértetiesen hasonló volt, mint amelyeket a HM, illetve Soós tábornok korábban javasolt.³⁷ Így azt kell mondanunk, hogy a még mindig erős katonai vonal mintha mégis keresztül tudta volna vinni álláspontját. Látni kell azt is, hogy tisztí különítményes aztán a T szolgálatnál kapott, talált magának új beosztást.

A magyar kormány még a trianoni békeszerződés aláírását követő közvetlen időszakban sem mondott le, hogy annak területi határozatait valahogy megváltoztassa. A lengyel hadsereggel és antantkörökkel kapcsolatba lépve ajánlották fel szolgálataikat. Abban reménykedtek, hogy néhány magyar alakulat majd bekapcsolódhat az szovjetoroszországi intervencióba, s így tovább küzdhetnek a kommunisták ellen. Az „Ébredés”, az „Árpád”, a „Pirkadás” stb. hadműveleti tervek arra az esetre készültek, ha az utódállamok valamelyikében kommunista forradalom, felkelés törne ki, ami alkalmat adna, adhatna a beavatkozásra. Az antanttal együttes akciók új tárgyalási pozíciókat teremthetnének. Ezen megfontolások vezették a magyar politikát és katonai vezetést, amikor a békeszerződés katonai határozatainak végrehajtását halogatva, igyekezett együtt tartani a már meglévő erőket. A Nemzeti Hadsereg 1920 őszén még mindig 52 gyalogzászlóaljból, 20 lovasszázadból és mintegy

36 Közli: Beránné Nemes Éva – Hollós E. (szerk.) (1977): Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920-1944), Budapest, 43.

37 Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészet genezise, 1919-1921, Múltunk, 2009/2, 85.

26 ütegből állt.³⁸ Azonban a szomszédos államok egyikében sem tört ki kommunista felkelés, nemhogy Magyarországon. A szovjetoroszországi műveletekhez pedig nem kívánt sem az antant, sem pedig a „fehérek” magyar erőket igénybe venni.

Azonban a katonáknak ez a fajta sikere tisztavirág életű volt. Egyrészt aztán csakhamar ténylegesen is el kellett kezdeni leszerelni a magyar katonai erőket a trianoni békében előírt szintre. A Nemzeti Hadsereg elnevezés pedig csak 1922. január 1-éig élt, amikortól is Magyar Királyi Honvédség lett az ország katonai védelmét ellátó hadsereg hivatalos elnevezése.

Másrészt az ország belviszonyai konszolidálódni kezdtek. S bár 1919-1920-as időszakot még az „ébredők” és a radikális diákmozgalmak fénykorának mondhatjuk, a társadalmi igény ezzel együtt is a konszolidáció volt.³⁹ A királypuccsok ugyan okoztak némi izgalmat mind a kül-, mind pedig a belpolitikában, de azokat a kormány(ok) jól kezelték. Magyarországon nem volt reális veszély egy baloldali-kommunista fordulatra sem. A kormányzó erők pedig a szociáldemokratákkal kiegyeztek (Bethlen-Peyer paktum, 1921. december 22.).

A katonák túlhatalmának felszámolásához az ország helyzetének stabilizálódása, Bethlen István okos külpolitikája mellett még egy tényező hozzájárult. Nevezetesen, hogy a Belügyminisztérium – amelyet vélelmezhetően ebbéli szándékában az Igazságügy-minisztérium is támogatott – továbbra is úgy vélte, hogy a belső rendet nekik, illetve a rendőrségnek és a csendőrségnek kell biztosítani. A két un. Klub Kávéházi akció⁴⁰, amelyek egyikben egy rendőrtiszt is életét veszítette pedig jó okot és ürügyet adott arra, hogy a kényelmetlenné vált tiszti különítményeket – amelyeknek tagjai közül számosan a Tosztálynál voltak ekkor – végleg felszámolják. Csakhamar kiderült ugyanis, hogy a rendőrgyilkost a

38 Kollega Tarsoly István (főszerk.) (1996-2000): Magyarország története I-V kötet, Szekszárd, Babits Kiadó. Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/57.html> (Letöltés ideje: 2019.09.30.)

39 v. ö.! Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora 1919-1923, Budapest, Akadémiai Kiadó.

40 Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora 1919-1923, Budapest, Akadémiai Kiadó, 80-84.

különítményes / T osztályos emberek között kell keresni, akiket társaik erősen fedeztek. Egyértelművé vált, hogy amíg a rendőrség célja a tettesek megtalálása volt, addig a T osztály a bajtársak védelmét tartotta szem előtt.⁴¹

Végül a minisztertanács a honvédelmi miniszter javaslatára 1921. február 8-án elfogadott egy határozatot, amelynek értelmében minden központi hatóságnál meg kell szervezni a kémvédelmet, a vörösvédelmet és a nemzet-védelmet. Az ezzel kapcsolatos munkának a háttere és az érintett szervek elképzelései csak sejthetőek, illetve nagy vonalakban ismerhetőek.⁴²

Vélelmezni lehet azonban, hogy Bethlen és hívei – már csak mentalitásukból adódóan is – azt az elképzelést támogatták, hogy minden, közrenddel és közbiztonsággal kapcsolatos feladat a Belügyminisztérium hatáskörébe kerüljön (vissza), egységes irányítás mellett. Pontos források hiányában nem lehet tudni, hogy mi volt a kormányzó álláspontja a vitában. Feltételezhetjük azonban, hogy Horthy ekkor már inkább Bethlenre hallgatott, s nem a forrófejű katonákra. Mindenesetre tény, hogy 1921. június 26-án a T osztály a Magyar Királyi Belügyminisztérium hatáskörébe került át. A külön T szolgálat ezek után még egy évig sem működött Klebelsberg Kunó belügyminiszter 1922. június 1-jével megszüntette azt (1715/1922. sz. res.).⁴³

A Nemzeti Hadsereg és a tiszti különítmények 1919 és 1922 közti története számos tanulsággal szolgál az utókornak. Talán az egyik legfontosabb az, hogy a gyűlölet szakszerűtlenséggel párosul, akkor az tragédiákhoz, jogsértésekhez és nehezen gyógyuló sebekhez vezet.

41 Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora 1919-1923, Budapest, Akadémiai Kiadó, 71-73.

42 Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészet genezise, 1919-1921, Múltunk, 2009/2, 91.

43 Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészet genezise, 1919-1921, Múltunk, 2009/2, 92.

PRANTNER ZOLTÁN

NEMZETI SZÁMONKÉRÉS TOLNA MEGYÉBEN, „IGAZSÁG-SZOLGÁLTATÁS” PRÓNAY MÓDRA

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus elején bekövetkezett összeomlását követően, az addig Szeged állomásozott Prónay-különítmény a franciáktól kapott engedély birtokában, átléphette a demarkációs vonalat és megindulhatott a románok által meg nem szállt Dél-Dunántúlon át, Tolna megye érintésével, Siófok irányába. A különítmény szakaszai az útkukba került településeken elfogták, majd statáriális eljárás keretében elítélték és – az esetek többségében – nagy nyilvánosság előtt meglincselték a megbukott kommunista rendszer egykori tisztségviselőit, illetve katonáit. Mellettük az elszabadult indulatoknak köszönhetően áldozattá váltak a letűnt rendszer vélt vagy valós szimpatizánsai, valamint pusztán vallási meggyőződésük miatt, számos zsidó személy is.

A különítményesek által foganatosított nemzeti számonkérés 1919. augusztus és szeptember hónapban Tolna megye 13 települését is érintette, amelyet az alábbi tanulmányban kívánunk részleteiben bemutatni.

A tiszti századok létrejötte és Prónay szegedi tevékenysége

A tiszti századok felállítására 1919. június 14-én adott engedélyt a Hadügyminisztérium Horthy Miklós és Károlyi Gyula jóváhagyásával, amelyek azután sorra megalakultak olyan, később hírhedtté vált személyek parancsnoksága alatt, mint Prónay Pál, Héjjas Iván, Ostenburg-Moravek Gyula, Kovarcz Emil, Taby Árpád, Madary Antal vagy Baky László. A századok 100–150 fős állományát az egykori Osztrák-Magyar Monarchia főleg hivatásos és tartalékos tisztjei alkották – alhadnagytól főhadnagyi rangig

bezárólag -, akiket később sorállományú, rendfokozat nélküli legénységi zubbonyba öltöztetettek be.

Prónay már szegedi tartózkodása alatt alkalmazni kezdte azt a gyakorlatot, ami később országszerte hírhedtté tette a nevét. A városba vezető utakat őrséggel őriztette és rendszeres razziákat tartott a település munkásai között, illetve annak utcáin. Az elfogott gyanús személyeket a katonai parancsnokság pincéjében kialakított vallatóközpontba hurcolták, ahol brutális módon megkínozták a rabokat, majd holttestüket a Tiszába hajították. Prónay túlbuzgóságában még a francia megszálló erőkkal is konfliktusba került, amiért kivégeztette az egyik fedett összekötőjüket, miután az illető álcájának megfelelően kommunistának vallotta magát.¹ Prónaynak az incidensből végül nem származott különösebb baja, mivel Horthynak sikerült elsimítania személyes testőrének „túlkapását”.

A tiszti századok felvonulása

A Tanácsköztársaság augusztus 1-én bekövetkezett bukását követően a román erők, az antant előírásokat figyelmen kívül hagyva, lendületesen nyomultak előre nyugat felé és augusztus 4-én bevonultak Budapestre, ahol lemondatták a Peidl-kormányt. A kialakult kényes helyzetben a francia parancsnokság engedélyt adott a demarkációs vonal átlépésére. Szegedről elsőként Prónay Pál tiszti különítménye indult meg még augusztus 3-áról 4-ére virradó éjszaka elővédként azzal az eltökélt szándékkal, hogy a románokat megelőzve, menetből veszik be Budapestet. A különítmény négy százada körül azonban csak egynek sikerült elérnie a fővárost, amit rövid időn belül el kellett hagynia a román erők bevonulása miatt.² Helyzetüket tovább nehezítette, hogy nem rendelkeztek olyan megfelelő felszereléssel, ami esélyt adott volna a román reguláris erőkkel szembeni bárminemű sikeres ellenállásra. Kénytelenek voltak emiatt felvonulásuk során mindennemű érintkezést kerülni az Alföld egyre nagyobb régióit megszálló román erőkkel, majd pedig úti céljukat Siófokra

1 Konok Péter (2011): Két terror Magyarországon, 1919-1920. In: Rubicon, 2011/2. 42-55.

2 Cseh Géza (2011): Scheftsik főhadnagy bosszúvágya. In: Rubicon, 2011/2. 34.

változtatni, miután Dunaföldvárnál a románok feltartóztatták őket. A Nemzeti Hadsereg többi egysége ennek megfelelően már a Dunántúl déli irányába vonulva hagyta el Szegedet augusztus 8-án Bernátskay Károly parancsnoksága alatt, amelynek megszállására hosszas tárgyalások után, augusztus 13-án, Horthynak sikerült megszereznie a románok és a franciák jóváhagyását.

A Dunántúl birtokba vétele során a Nemzeti Hadsereg túlnyomó része az előírásoknak megfelelően, szabályszerűen járt el. A fegyveres erő részét képező tiszti különítmények ugyanakkor rövidesen rettegett hírnévre tettek szert, ahogy a rendteremtés jelszavát hangoztatva kíméletlenül lecsaptak és leszámoltak mindazokkal, akik a gyanújuk szerint kommunista vagy szociáldemokrata érzelműek voltak és esetleg még részt is vettek a megbukott Tanácsköztársaság működtetésében. Ezek a csapatok meglehetősen sajátosan értelmezték hivatásukat és ebből kifolyólag feljogosítva érezték magukat arra, hogy önhatalmúlag igazságot szolgáltatassanak a fennhatóságuk alá került településeken a bűnösnek tartott vagy annak hangoztatott személyek esetében.

A különítményesek működését megkönnyítette, hogy bár a Tanácsköztársaság bukása után annak vezető funkcionáriusai külföldre menekültek, a dél-dunántúli régióban számos munkás- és katonatanács a Peidl Gyula vezette szakszervezeti kormány belügyminiszterének augusztus 3-án kiadott utasításának eleget téve tovább folytatta működését, ami által tagjai könnyen beazonosítható célponttá váltak a különítményesek számára. Helyzetüket tovább könnyítette, hogy habár a tiszavirág életű Peidl-kormány bukása után, augusztus első napjaiban, fokozatosan megindult a régió nagyobb városaiban a kommün előtti rendszer restaurálása, valamint a kommüntagok és az egyéb baloldali beállítottságú személyek elfogása, - akiket deklarátívan jogi úton, bíróság előtt kívántak felelősségre vonni - addig mindezek a változások a gyéribben lakott településeket és falvak

az egyértelmű politikai jobbratolódás ellenére sem érintették.³ Utóbbinak köszönhetően a letartóztatást addig elkerült baloldali személyekkel gyorsabban és brutálisabban tudtak statáriális eljárás keretében leszámolni, sokszor a helyi lakosság aktív támogatásával és közreműködésével.

A Prónay-különítmény tevékenysége Tolna megyében

Később született emlékiratának tanúsága szerint Prónay augusztus 8-án azzal az eltökélt szándékkal vonult be a Dunántúlra, hogy Soós Károly vezérkari főnöktől szóban kapott felhatalmazásának megfelelően helyreállítja a rendet és leszámol minden, a Tanácsköztársaság időszakában kompromittálódott személlyel. Útközben az eredetileg 160 fős különítményének létszáma folyamatosan gyarapodott az újonnan csatlakozókkal és tekintélyes hadfelszerelésre tett szert. A leszámolás gyakorlatilag már Szeged elhagyását követően kezdetét vette a szomszédos Szatymazon végrehajtott kivégzésekkel, azonban a román csapatok közelsége miatt tevékenységüket fel kellett függeszteniük, és tovább kellett haladniuk. A Dunán történt átkelést követően azonban a románok jelentette fenyegetettséget kevésbé érezték, ezáltal Tolna megyében hozzákezdtek a korábban kiadott instrukciók módszeres és alapos végrehajtásának.

A Prónay-különítmény szakaszai, amelyek augusztus 8-ig a Dunán átkelve különböző helyeken léptek Tolna megye területére, az Ostenburg-zászlóaljhoz hasonlóan szinten minden, az útjába került településen ugyanazt az eljárást alkalmazták. Legelőször összehívták a település előljáróságát, akiknek bejelentették a katonai diktatúra bevezetését, majd elszámoltatták őket a kömmün időszakának helyben lezajlott eseményeiről, valamint

3 Szekszárdon 1919. augusztus 4-én tartóztatták le a megyei direktórium több tagját a megyei törvényházán, akiket azután a törvényszéki fogházba vittek a Tanácsköztársaság számos helyi illetőségű egyéb vezetőjével egyetemben. Másnap megalakult Tolna vármegye átmeneti kormányzás intéző bizottsága, ami még aznap rendeletet adott ki a proletárdiktatúra megyei vezetőinek és tisztségviselőinek leváltásáról. Augusztus 7-én megkezdte működését a restaurált, őszirózsás forradalom előtti közigazgatás, amelynek joghatóságát rövid idő alatt kiterjesztették a megye járásai és községeire.

K. Balog János (1990): Évszázadokon át - Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 131.

résztevőiről. Ezt követően az addig el nem menekült gyanúsítottakat elfogták, majd a hangulat felszítására alkalmas, hazafias beszédekben ecsetelték a Tanácsköztársaság káros jellegét és hatásait az összetartott lakosság előtt, akik között gyakran ott voltak Prónay civil ruhában előreküldött emberei is hangadónak. Ezt követően népitélet meghozatalára bírták rá a helyieket vagy katonai és polgári személyek bevonásával spontán vésztörvényszékeket állítottak fel, ahol a legalapvetőbb jogi lehetőségek és feltételek hiánya mellett, nyilvános ítéletet hirdettek a Tanácsköztársaság alatt hivatalt vállalt személyek és a megbukott rendszer szimpatizánsai felett. Az elítélteket rövid időn belül kivégzőosztag elé állítottak vagy felakasztottak, illetve kisebb bűnösség megállapítása esetén „csak” nyilvánosan megbotoztak vagy megverték.⁴

A különítményesek előszeretettel vadásztak azokra a személyekre, akik részt vettek a Duna-melléki ellenforradalom leverését követő leszámolásokban. A végrehajtók és a terrorcsapatok tagjai mellett ugyanakkor a politikai vezetés alacsonyabb pozícióiban helyet foglalt személyek sem kerülhették el a felelősségre vonásukat, amennyiben feletteseiknek időben sikerült elmenekülni vagy elbújnia a különítményesek elől.

A források tanúsága szerint a Tanácsköztársaság funkcionáriusai ellen folytatott hajtóvadászat során nem okozott számukra gondot az sem, hogy egy vidéki birtokos felkérésére megregulázzák annak elégedetlenkedő cselédjeit vagy akár a helyi értelmiség tagjait, tanítókat, újságírókat, esetleg még akár papokat is, egy rövid kitérő keretében.⁵ Antiszemita meggyőződésük miatt különösen kegyetlenül jártak el a helyi lakosok által alaptalanul megrágalmazott zsidók ellen is, akik amúgy bizonyíthatóan semmilyen kapcsolatban nem álltak

4 Bődök Gergely (2011): Vörös és fehér - Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921 In: Kommentár, 2011/3. 26.; Kádár Gábor - Vági Zoltán: Törvényen kívül: fehérterror és lakossági pogromhullám 1919-1921. Forrás: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=146:toerven-yen-kivuel-feherterror-es-lakossagi-pogromhullam-1919-1921-&catid=15:tanulmanyok (Letöltés ideje: 2019.07.26.)

5 Prónay Pál (1963): A határban a Halál kaszál., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 113.; 115-116.

korábban a kommunistákkal.⁶ A fővezér hallgatólagos támogatásának a birtokában azután olyan odaadással alkalmazták szadista módszereiket, hogy az idővel már a Nemzeti Hadsereg egészére nézve kényelmetlenné vált.

A fehérterror áldozatai

Tolna megyébe augusztus 6-án érkezett meg Fadd-Domborinál a Prónay-különítmény első, 17 fős alakulata Gömbös János főhadnagy⁷ vezetésével, ahol rövid időn belül végeztek Csehák Péter faddi származású szabólegénnyel, a Szocialista Párt helyi szervezetének tagjával. Csehák Péternek az 1919. júniusi ellenforradalom leverése után, a helyi forradalmi törvényszékben betöltött vádbiztosi tiszte miatt kellett meghalnia a település határában.⁸ Az egység a gyilkosság után folytatta útját eredeti célja, Szekszárd felé, ahova augusztus 8-án, pénteken vonultak be. Fent Ferenc apátplébános és dr. Gaál Dezső ügyész egybehangzó visszaemlékezései szerint, röviddel megérkezésüket követően felkeresték a Tolna megyei intézőbizottság, törvényszék fogházában elhelyezett 22 tagját, akiket még augusztus 4-én vettek őrizetbe. A foglyok megkínzását követően tisztii gyűlést tartottak, amelyen kijelölték áldozataikat és elhatározták, hogy 10-én nyilvános kivégzéseket hajtanak végre. A megbeszélteknek

6 Az izraelita közösség elleni fellépés legfőbb indoka az volt, hogy a népbiztosokon belül kiugró arányban – 60%-ban – képviseltették magukat a zsidó származású személyek. A „szegedi gondolat” által kialakított negatív képet ugyanakkor árnyalta, hogy a vidéki direktóriumokban már jóval csekélyebb számban láttak el tisztségeket. Továbbá az egyes személyek egyéni megfontolásuk és nem vallási identitásuk alapján cselekedtek, követték el tetteiket, valamint ateista kommunistaként zsidó hitüket nem gyakorolták. Az antiszemita megnyilvánulások további közkedvelt indoka volt még, hogy a háború alatt, a hátszágban, a hadsereg beszállítójaként jelentős anyagi haszonra szert tett zsidó származású kereskedők arrogánsan viselkedést engedtek meg maguknak.

Gyurgyák János (2001): A zsidókérdés Magyarországon. Budapest. Osiris Kiadó, 102–109.

7 Gömbös János főhadnagy, Gömbös Gyula öccse, a Tolna megyei Murgán született, valamint 1919-ben Szekszárdon nősült meg. A Tanácsköztársaság ideje alatt a megyeszékhelyen teljesített szolgálatot, ahonnan az ellenforradalom leverését követően menekült el. Mindezeknek köszönhetően személyesen ismerte a kommun több városi és megyei vezetőjét, akikkel személyesen kívánt leszámolni.

Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Paksön és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 48.

8 Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Paksön és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 50–51.

megfelelően a vasárnapi misét követően kommunistaellenes szónoklatot tartottak a Béla téren a belvárosi nagytemplomból távozó embereknek, amelyet követően felolvasásra kerültek a halálraítéltek nevei is. A beszéd annyira felajzotta a tömeget, hogy többen hangosan a halálukat követelték, egyesek pedig még kötelet is hoztak az ítélet végrehajtásához. Ezt követően a fogházhoz vonultak, ahonnan egyenként elővezették a vásártérre a megyei direktórium tagjait, akiket a megelőző nap is megkülönböztetés nélkül félholtra vertek.⁹ Fent apátplébános minden jó szándékú erőfeszítése és a helyi igazságügyi hatóságok tiltakozása ellenére ezután elkülönítették közülük a halálra ítélt nyolc főt, akiket azt követően az egyik tiszt saját kezűleg akasztott fel fehér ruhaszárító kötéllel a vásártéren, a gemenci utat övező eperfákra, a megjelent pár ezer fős tömeg szeme láttára.¹⁰ Az életben hagyott foglyokat, akik szemtanúi voltak társaik halálának, az ítéletek végrehajtását követően visszavezették a fogházba. A vérengzés azonban itt még nem ért véget. Éjjel 10 órakor több tiszt meglepetésszerűen rajtaütött otthonában Sági Dezső egykori vörösőrön, a koradélután kivégzett Ocskó László vején, akit a nyílt utcán kettő lövéssel meggyilkoltak, majd kifosztottak.¹¹

Ezalatt a Prónay-különítmény 3. szakasza Denk Gusztáv parancsnoksága alatt Gerjen mellett lépett Tolna megye területére, ahol előbb Szuprics Vendel helyi földbirtokos rezidenciáján vendégeskedtek, majd egy gerjeni lakos kalauzolásával augusztus 8-án megérkeztek a dunaföldvári járás székhelyére, Paksra.¹² A település több szempontból is felkeltette

9 Az augusztus 9-én végrehajtott kínzásba a foglyok egyike belehalt, amikor felvágott húsába sót szórtak. Ugyanezen a napon további öt személyt tartóztattak le és bántalmaztak súlyosan a különítményesek az 1919. április 15-én lezajlott tüszszedésben, illetve a június 23-ai ellenforradalom leverésében játszott szerepük miatt.

10 1919. augusztus 10. napján a következő személyeket végezték ki: Aranyos György, Soós Sándor, Tánzos Vendel, Bertók Róbert, Kovács Sándor, Deák Mihály, Ocskó László és Mautner Gyula.

11 K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 165-167.

12 Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 51.

a különítményesek érdeklődését. A gabonarekvirálások és a kormányzótanács sorozási rendelete miatt ugyanis 1919. június 19-ét követően Tolna megye több településén felkelés tört ki a Tanácsköztársaság ellen, amely három nappal később áterjedt Paksra is. Utóbbi megtorlásaként Aranyos György kormányzótanácsi teljhatalmú politikai biztos és Tanczos Vendel, a Tolna megyei direktórium elnöke, halálra ítélte és 1919. június 26-án a község főterén a Berta-különítménnyel nyilvánosan agyonlövette Bakonyi András és Csala Bálint csendőr őrmestereket, a helyi ellenforradalmi polgárőrség megszervezőit. Emellett 2 millió korona hadisarcot vetettek ki a településre, aminek összegyűjtésére mindössze 24 órát adtak a helyiek számára.¹³

További érdekes momentuma volt a ludovikás lázadásnak, hogy a Dunán Baja irányába menekülő ellenforradalmi hajórajból Paksnál a Munka elnevezésű monitor gyors manőverezéssel kivált a kötelékből, és a kikötő felé vette az irányt. Az irányváltást észelve a Pozsony és a Komárom ágyúszádok megfordultak és megadásra szólították fel a Munka legénységét. Utóbbiak azonban tárgyalás helyett meglepetésszerűen tüzet nyitottak, amelyre a találatot kapott Komárom és a Pozsony ösztűzzel reagált, amelynek eredményeként a Munka percek alatt elmerült a hullámok között, majd a hajóraj teljes gőzzel folytatta útját déli irányba.¹⁴

Adottak voltak tehát a kézzel fogható, megélt előzmények, amelyre hivatkozhattak a különítményesek a nemzeti számonkérés foganatosítása során a tanácsrendszer több egykori meghatározó tisztségviselőjével szemben, akik ráadásul a bevonulás idején még ott tartózkodtak. A helyi, Thuránszky-Vittman Ágoston őrnagy vezette rendfenntartó egységekkel közreműködve a különítményesek még aznap este őrizetbe vették több más személy mellett Takács Györgyöt, Wiedemann Antalt, Gauzer Gyulát, Mihalik Gézáné Bertalan Margitot és Haag Józsefet, akiket kíméletlenül és megkülönböztetés nélkül bántalmaztak

¹³ Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 38.

¹⁴ Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 36–38.

elzárásuk alatt. Másnap délelőtt Takács György telekkönyvi tisztviselőt, Blau Ödön budapesti illetőségű politikai megbízottat, valamint az ellenforradalmi megmozdulás idején kivégzett kettő csendőr feljelentésével is megvádolt Gauzer Gyula vörösőrpáncsnokot¹⁵ és Lefkovics Simon kereskedőt kivitték a közeli imsósi erdőbe. Ott Thuránszky őrnagy kimondta rájuk a halálos ítéletet, amit azután Jakula Béla főhadnagy vezetésével azonnal végre is hajtottak.¹⁶

Denk alakulata, az imsósi leszámolást követően, augusztus 10-én Dunaföldvár felé folytatta útját Prónay utasítására, ahol hamarosan csatlakoztak a páncsnok egységéhez. Ekkora már Giczey százados emberei felkutatták és elfogták a kommunistagyanús embereket, majd délután itt is kezdetét vette a jól megkoreografált leszámolás. A tisztiek előbb kivonultak a temetőbe, ahol megkoszorúzták a Szamueli-különítményesei által 1919. június 21-23. között kivégzett hat dunaföldvári polgár sírját, majd Giczey százados – a tömeg kedélyének felkorbácsolására – szenvedélyes beszédet tartott a megjelent polgárok számára. A hatás nem is maradt el, a felbőszült tömeg a megemlékezés és az elhangzottak hatására egyhangúan követelte az elfogott kommunisták kivégzését. Prónay visszaemlékezése szerint ezt követően kettő helyi lakos – az ellenforradalmárok kivégzésében közreműködött Halasi József és azonos nevű fia – vált áldozattá, akiket a helyi patika előtti lámpavasra akasztottak fel ugyanúgy, ahogyan azt másfél hónappal korábban az egyik ellenforradalmár esetében tették.¹⁷ A nyilvános lincselés tovább szította a hangulatot, amelynek következtében délután 4 órakor a

15 A kettő paksi csendőr feljelentése vádként nemcsak Gauzer Gyula, hanem a Faddon kivégzett Csehák Péter, valamint az ugyancsak paksi származású Orosz Sándor esetében is felbukkant, akit több évnyi jugoszláviai emigrációt követően 1937-ben fogtak el a tolna megyei Alsónyéken. Orosz előzetes fogva tartása idején öngyilkosságot követett el a szekszárdi fogházban.

Hírek. In: Tolna Megyei Ujság, XIX. évf. 74. sz., Szekszárd, 1937. szeptember 25. 3.

16 Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 52.

17 Prónay Pál (1963): A határban a Halál kaszál., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 112-113.

30 éves zsidó Stein Sándor bőrkereskedőt¹⁸ is felakasztották, Sterk Endre rőföskereskedőt és Futó Kálmánt agyonlőtték, Somlyó Györgyöt pedig halálra kínozták.¹⁹

Érdekesség, hogy a dunaföldvári események évekkal később ismét nagy visszhangot kaptak, igaz akkor már pont a különítményesek túlkapásai kapcsán. Az incidens, ami újra a közvélemény elé tárta a történeteket, Léderer Gusztáv nevéhez fűződött, aki feleségével együtt 1925. januárjában előre megfontolt szándékkal, anyagi haszonszerzés céljából meggyilkolta Kodelka Ferenc hentesmestert. A sajtóban megjelent beszámolók szerint a Prónay-különítmény egykori főhadnagya tizenegy tisztára kíséretében, a Központi Szálló udvarán összedobolt mintegy 30-40 helyi lakos előtt vérbíróságot alakított, és követelte a kommunista személyek megnevezését. Amikor azonban a megjelentek nem akartak senkit sem önként feladni, akkor Léderer előbb a jelenlévőket fenyegette meg életveszélyesen, majd mikor az is hatástalannak bizonyult, akkor a szálloda tulajdonosát, Kovács Józsefet és annak sógorát, Steint önkényesen őrizetbe vették, és elzárták a statáriális ítélt meghozataláig. A helyi gazdák azonban kiszabadították titokban a köztiszteletnek örvendett Kovácsot, a balszerencsés embert azonban másfél óra hajsza után ismét elfogták a település határában. Visszavitték házának udvarára, ahol Léderer személyesen közreműködött a szerencsétlen kivégzésében. Kovács halála azonban a vártakkal ellentétes hatást váltott ki és a

18 A hadirokkant, nem sokkal korábban megműtött Steint az évekkal később kelt beszámoló szerint bujkáló sógora, Kovács József helyett, hirtelen felindulásból végezték ki a különítményesek. Kovácsot, aki nem mellelseg a Központi Szálló tulajdonosa volt, zsidó vallása miatt elfogták és megfenyegették, hogy amennyiben nem fizet ki egy tetemes összeget, akkor kivégzik annak ellenére, hogy a dunaföldvári ellenforradalom idején fegyverek átadásával támogatta a kommunisták elleni harcot. Kovácsot csak a járásbíró és a református lelkész közbenjárására engedték szabadon, aki azután elrejtőzött, és emiatt kellett Steinnek meghalnia.

ZSIDÓ VAGY? FIZESS, KÜLÖNBEN MEGHALSZ! FORRÁS:
[HTTPS://WWW.ORIGO.HU/HIRMONDO/TUDOMANY/WWW.RICE.EDU/20180204-LEDERER-EGY-KEGYETLEN-PSZICHOPATA-ANTISZEMITA-EMBER-AKI-NEM-ERZETT-KONYORULETET.HTML](https://www.origo.hu/hirmondo/tudomany/www.rice.edu/20180204-lederer-egy-kegyetlen-pszichopata-antiszemita-ember-aki-nem-erzett-konyoruletet.html) (LETÖLTÉS IDEJE: 2019.11.07.)

19 K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 183.; Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 53.

falubírája, valamint a plébános megfenyegette Léderert, hogy amennyiben a kommunisták által üldözött Stein vallása miatt kivégzik, akkor személyesen tesznek panaszt Horthy fővezérnél az incidens kapcsán. Erélyes fellépésük végül meghátrálásra kényszerítette Léderert, aki megkímélte Stein életét, és a településről Kecelre folytatta útját, ahol három másik ember életét oltotta ki.²⁰

Léderer dunaföldvári ámokfutásával kapcsolatosan ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a források több év távlatából ellentétesen nyilatkoztak arról, hogy a dunaföldvári elöljárók bátor fellépése végül valóban visszakozásra kényszerítette Léderert vagy az végül mégis végrehajtotta Steinen az öntörvényű ítéletet.²¹ Elgondolkodtató továbbá, hogy az 1925-ben kelt írások 1919. augusztus 18. napjára, azaz nyolc nappal későbbre datálták a dunaföldvári kivégzéseket. A felmerült ellentmondásokat tovább növelte Stein Sándor nevének felbukkanása, akiről a halotti anyakönyvi bejegyzések szerint egyértelműen megállapítható, hogy augusztus 10-én, kötél által halál következtében hunyt el.²² Felmerülhetett esetlegesen, hogy kettő különböző Stein elnevezésű személyt érintettek külön-külön az események, akik legfeljebb névrokonságban álltak egymással, és a mindössze nyolc nap különbséggel lezajlott esetek közel öt és fél év távlatából összemosódtak a megkérdezett túlélők

20 Lederer hóhérmunkája a Dunántúl és a Duna-Tisza között. Forrás: <http://www.huszadikszazad.hu/1925-januar/bulvar/lederer-hohermunkaja-a-dunantul-es-a-duna-tisza-kozott> (Letöltés ideje: 2019.07.23.); A Kudelka-gyilkosság nyomozását befejezték. Léderer csendőrfőhadnagy sajátkezűleg akasztott az ellenforradalomban. In.: Szeged, 1925. január 15. 3-4.; A rablógyilkos főhadnagy két községben öt embert fölakasztott. In.: Népszava, 1925. január 17.; Zsidó vagy? Fizess, különben meghalsz! Forrás: <https://www.origo.hu/hirmondo/tudomany/www.rice.edu/20180204-lederer-egy-kegyetlen-pszichopata-antiszemita-ember-aki-nem-erzett-konyoruletet.html> (Letöltés ideje: 2019.07.24.)

21 A fehérterror áldozatainak adatainak gyűjtője, Fényes László szociáldemokrata politikus a Népszavában már arról cikkezett, hogy Kovács kivégzését követően Stein Ignác kereskedőt is felakasztotta.

Pintér István - Szabó László (1964): A század nevezetes bűnügyei. Publio Kft, 99.

22 MNL TML XXXIII. 22 - halotti anyakönyv - 202/1919. - Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Külön intézkedéssel levéltárba utalt iratok, Dunaföldvár város irata. <http://www.archivnet.hu/a-pronay-kulonitmeny-tevekenysege-tolna-megye-dunaparti-telepulesein-1919-ben>

tudatában. Utóbbi elképzelést azonban cáfolta, egyúttal az antagonizmust tovább fokozta, hogy az Est napilap 1925. január 21-i száma idézte annak a Kovács Józsefnek²³ a szavait, akit állítólag Léderer személyesen végzett ki még 1919-ben.²⁴ Beszédes volt egyúttal, hogy a cikkek és az azokban foglalt beszámolók szinte mindegyike Léderer egyszemélyi felelősségét emelték ki a dunaföldvári vérengzésért, azon belül is kimondottan a zsidó vallású személyek sérelmére elkövetett atrocitások kapcsán, miközben hallgattak Prónay részvételéről, aki bizonyítottan jelen volt. Nem tettek említést a Halasi család két férfitagjának haláláról sem, noha látványos, nagy nyilvánosság előtt végrehatott kivégzésük bizonyosan nyomot hagyott a helyiek emlékeiben. Mindezek okán, álláspontom szerint a publicisták kimondatlan célja az lehetett, hogy a civil áldozatok számának növelésével, illetve megkínzatusuknak és kirablásuknak kihangsúlyozásával még lesújtóbb képet fessenek a sajtóban a súlyos, köztörvényes bűncselekmény elkövetésével meggyanúsított Lédererről a felháborodott közhangulat további szítására. Mindeközben számos tárgyi tévedés szerepeltetése mellett nagyvonalúan elsiklottak a vérengzés további résztvevőinek felelőssége felett, egyúttal pedig hallgatólagosan elismerték a kommunista érzelmű személyek kivégzésének jogosságát. Utóbbit igazolta, hogy Fényes kutatásaira hivatkozva Léderer számlájára írták továbbá - dátum megjelölése nélkül - Lefkovic Béla kereskedő agyonlövését és Somló György halálra verését Bölcskén. Utóbbi személyek közül Lefkovic Ferencről (és nem Béláról) megállapítható volt, hogy Dunaföldváron vesztette életét, Somló György elnevezésű személy pedig nem bukkant fel a tolna megyei áldozatok között.²⁵

Prónay egy hat-hét fős utóvédet Dunaföldváron hagyva augusztus 11-én Előszállás és Cece érintésével folytatta útját. Visszaemlékezése szerint útközben hajtóvadászatot tartott az embereivel a kukoricásban megbújt baloldali személyekre, akik

23 A cikk következetesen Kovács Jenőként szerepelteti, ami jól érzékelteti a cikk írójának alaposágát a téma feltárásában.

24 Zsidó vagy? Fizess, különben meghalsz! Forrás: <https://www.origo.hu/hirmondo/tudomany/www.rice.edu/20180204-lederer-egy-kegyetlen-pszichopata-antiszemita-ember-aki-nem-erzett-konyoruletet.html> (Letöltés ideje: 2019.07.24.)

25 Pintér István - Szabó László (1964): A század nevezetes bűnügyei. Publio Kft, 99.

közül többeket agyonlőtték az emberei a helyszínen.²⁶ Simontornyára való megérkezésének idejére emberei már előre összeállították a listát a bűnösnek ítélt személyekről.²⁷ A parancsnok megérkezését követően elrendelte a kiszemelt áldozatok elfogását, akiket azután visszaemlékezése szerint a legközelebbi akácfára köttetett fel.²⁸ A különítményesek brutalitását jól mutatta, hogy a halálra szánt tizenöt embert letartóztatásuk után nemcsak összeverték, hanem cellájukban összekötözve, kezükben azzal a kötéllel kellett várniuk kivégzésükre, amire azután felakasztották őket. Prónay simontornyai tartózkodása alatt került sor a Tolnáról beérkezett Vrecser Ede százados egysége által elfogott Zay Dezső Elemér dandárparancsnok kivégzésére is, akit a tamási ellenforradalom leverésében játszott szerepe miatt a Sió partján társaival egyetemben főbe lőtték.²⁹ Érdekes momentumra volt ugyanakkor az eseményeknek, hogy a község lakossága közösen adta össze azt a fél millió korona váltságdíjat, amivel az izraelita Löwy Jakab meg tudta váltani elfogott fia, László Andor életét.³⁰ A vérengzéseket követően Prónay még az éjszaka folyamán elhagyta a községet és Ozorára vonult, ahol ugyancsak vérfürdőt rendezett, mielőtt elhagyta volna Tolna megye területét Siófok irányába. Prónay távozása ugyanakkor nem jelentett megkönnyebbülést a simontornyaik számára, akiket rendszeresen zaklattak és bántalmaztak a visszatérő fehér tiszték, egy Berger nevű zsidó

26 Prónay Pál (1963): A határban a Halál kaszál., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 113.

27 A Dunaföldváron hátra maradt csoport hivatalosan a helyi adminisztráció működését és az utánpótlás zavartalanságát hivatott biztosítani. A gyakorlatban ugyanakkor ott-tartózkodásuk ideje alatt nyilvánosan megbotoztak többeket a helyiek közül, valamint augusztus 20-án agyonlőtték Lefkovics Ferencet és Morgenstein Izsót.

K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 184.; Prónay (1963) 113.

28 Prónay Pál (1963): A határban a Halál kaszál., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 114.

29 Prónay Pál (1963): A határban a Halál kaszál., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 114–115.

30 László Andor csak átmenetileg nyerte vissza a szabadságát: röviddel elengedését követően ismét elfogták, majd 1919. október 30-án Som községben kivégezték.

vallású személyt pedig Szekszárdra hurcoltak el, ahol – egyes hírek szerint – később felakasztottak.³¹

Prónay még simontornyai tartózkodásának ideje alatt utasítást adott az akkor még Szekszárdon tartózkodott 4. szakasznak a város elhagyására, és a főegységhez való csatlakozásra. Távozásukkal azonban nem értek véget a leszámolások. A főváros és az Észak-Dunántúl román megszállása miatt Tolna megye a Nemzeti Hadsereg Siófok felé tartott alakulatainak felvonulási területévé vált. Az időközben beérkezett fehér tisztek – Prónayhoz hasonlóan – égték a tettvágytól és átvonulásuk ideje alatt keresték a lehetőséget a baloldali személyekkel való leszámolásra. Megállapítható továbbá, hogy Prónay utasítása ellenére különítményének több tisztje visszamaradt a megye területén, ahol további kivégzéseket hajtottak végre. Bibó Dénes hadnagy és báró Liphay Antal főhadnagy korábban Kisteleknél elszakadtak Giczey százados alakulatótól – a románokkal vívott összecsapásban – és emiatt megkésve csatlakoztak Gömbös főhadnagy egységéhez Szekszárdon, ahonnan csak augusztus 13-án indultak el Siófok irányába.³² Első állomásuk Tolna volt, ahol az ott-tartózkodott alakulat tagjaival újabb hajtóvadászatot indítottak a helyi tanácsrendszer funkcionáriusainak elfogására. Az eredmény felemásra sikeredett, mivel a felelős vezetőknek, baljós sorsukat előre sejtve, akkorra már sikerült elrejtőznie a település környékén. A bosszúszomjas fehérek emiatt csak Horváth János községi tanácstagot, annak egyik korábban agitátorként tevékenykedett fiát, Horváth Józsefet, valamint Farkas Józsefet politikai megbízottat tudták elfogni, akiket egy rögtönítélő katonai bíróság bűnösnek mondott ki, majd délelőtt fél 12-kor végrehajtották rajtuk a halálos ítéletet a község főterén.³³

31 K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 178–181.

32 Az augusztus 10-én kivégzett foglyok hóhéra Bibó volt, aki személyesen tette a kötelez az áldozatok nyakára.

33 Felesége ötven évvel később lejegyzett visszaemlékezése szerint Farkas József legfőbb bűne az volt, hogy az ellenforradalom idején megakadályozta Dobrik Lajos – akire az özvegy tévesen Gézaként utalt – postamestert, annak leányát, illetve utóbbi vőlegényét abban, hogy azok elvágják a telefonos összeköttetést a település és a külvilág között, így a direktóriumi tagok később fegyveres segítséget tudtak kérni a helyi megmozdulás elfojtására.

A tolnai lakosok felakasztását követően a fehér tisztek Paks irányába folytatták útjukat, ahova a késő délutáni órákban érkeztek meg. Ott jutott tudomásukra a Denk szakasz napokkal korábbi tevékenysége, amit vélhetően nem tartottak kielégítőnek, mivel a kivégzéseket kihalt helyen, a helyi lakosok tekintetétől tisztos távolságban hajtották végre. A korábban letartóztatott, de addig megkímélt Wiedemann Antal és Mihalik Gézáné tanítónő felett emiatt hamar ítéletet mondtak, majd este 7 órakor nagy nyilvánosság előtt felakasztották őket a községháza udvarán. Mihalikné elítélésében a tanácsrendszerben felvállalt tevékenysége mellett komoly szempont volt bíráinak az is, hogy szállást adott a júniusi folyami ütközetben elsüllyedt Munka túlélő matrózainak. A kivégzéseket követően a fehér tisztek folytatták útjukat a Balaton irányába és augusztus 14-15-e környékén jelentkeztek szolgálatra Prónaynál, aki akkor már a fejér megyei Enyingen tartózkodott.³⁴

A folyamatosan beérkezett egységek ugyanakkor számos gyilkosságot hajtottak végre a megye különböző településein. Augusztus 14-én Szekszárdon Althein János és Kerbacher Gyula szenvedett golyó általi halált, két nappal később Madocsán Tuba Andrászt lőtték agyon, valamint Faddon Erdős Márk és Bloch Ferenc belehalt a kínzásokba.³⁵

Augusztus 16-án Madary Antal egysége Bogyiszló közelében elfogta az ott bujkált Hága Mihályt, Balogh Elek és Dobor Lajos csendőröket a munkahelyükről hurcolták el, valamint letartóztattak egy, a fennmaradt iratokban utalásszerűen feltüntetett, meg nem nevezett személyt. A volt vörösöröket előbb összeverték, majd meztelenül a fogdába zárták őket. A különítményesek éjjel kocsit foglaltak le maguknak, amelyre titokban feltették a négy félholt őrizettest, akiket öt-hat

Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 53-56.; Somi Benjaminné (1969): Tolna, 1919. In: Tolna Megyei Népújság, XIX. évf. 51. sz. 1969. március 2. 3.

³⁴ Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 57.

³⁵ K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 184.

kilométerrel távolabb a Duna partján agyonlöttek, holttestüket pedig a folyóba dobták.³⁶

Ugyanezen a napon érkezett meg Szekszárdra egy újabb, Prónay-különítményhez tartozott egység, Diendorfer Miksa alezredes parancsnoksága alatt, ahol a településről származott Haidekker Károly csendőr főhadnagy³⁷ közbenjárására és Bartal Aurél főispán-kormánybiztos jóváhagyásával másnap kilenc órára újabb kommunistaelenes gyűlést szerveztek. Augusztus 17-én, vasárnap, az egy héttel korábban végrehajtott tömeges kivégzéseket követően, hajnalban vonatra tették a még augusztus 4-én letartóztatott Cséby Józsefet, a vármegyei katonatanács vezetőjét és testvérét, Lászlót azzal az indokkal, hogy Székesfehérváron hadbíróság fog felettük ítéletet mondani. Nem sokkal a megyehatár elhagyását követően azonban a testvéreket leszállították a szerelvényről és Cece határában előbb megkínozták, majd pedig a vasúti töltés oldalában agyonlöttek őket. Holttestüket a falu temetőjének árkában, jeltelen sírban hantolták el.³⁸ Szinte ezzel egy időben Szekszárdon ismét beszédet tartottak a városháza előtt, majd elővezették a hét foglyot, akiket azután bárminemű tárgyalás vagy ítélelhirdetés nélkül egymás után agyonlöttek a vasúti töltés oldalában. Utolsóként a várandós Bertók Róbertnéval végeztek, aki társai halála mellett egy héttel korábban szemtanúja volt férje

36 K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 173-176.

37 Haidekker Károly a Tanácsköztársaság alatt is csendőr főhadnagyként szolgált Szekszárdon. Az 1919. június 19-én kirobbant madocsai felkelés elfojtásával megbízott tiszttá a rá kiosztott feladat teljesítését több alkalommal nyíltan megtagadta, és csak Aranyos György direktóriumai biztos személyes felügyelete alatt volt hajlandó elindulni a zavargás megfékezésére. Paks elhagyását követően azonban több emberével egyetemben dezertált, és Tolnánál csatlakozott az ellenforradalmi megmozduláshoz. A vereség után csónakkal leúszott a Dunán Bajáig, majd Szegedre ment, ahol csatlakozott a különítményesekhez.

Marosi Tibor József (2011): Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 19-20; 27-29.; 40.

38 Weisz Andor (1957): Cséby József. In: Tolna Megyei Népújság, II. évf. 182. sz. 1957. augusztus 4. 3.; Jantner János (1957): A Cséby testvérek jeltelen sírjánál. In: Tolna Megyei Népújság, II. évf. 195. sz. 1957. augusztus 20. 3.

kivégzésének is.³⁹ A különítményeseknek gondjuk volt arra is, hogy dokumentálják tetteiket és a két különböző időpontban végrehajtott kivégzésekről készített képeket később a város főterét övező épületek ablakaiban, jól láthatóan helyezték el, elrettentő példaként.

Mindezen túl a szekszárdi csendőr-szárnyparancsnokságnak megküldött távirat tanúsága szerint 27 személyt fogtak perbe Tamásiban, akik közül 11 főt⁴⁰ augusztus 18-án megkínzátásukat követően a Taubner-kocsmá udvarán egy szőnyegporolóra akasztottak fel, a többieket pedig nyilvánosan megbotozták.⁴¹ Maga a számonkérés azonban nem kizárólag a települést, hanem annak agglomerációját is érintette: ugyanezen jelentés tanúsága szerint kettő pélpusztai lakos⁴² felakasztott holttestét találták meg az adorjáni pusztai erdőben.⁴³ Hasonló körülmények áldozatává vált az augusztus 27-én Tengelicen felakasztott Halasi

39 1919. augusztus 17. napján az alábbi személyeket végezték ki Szekszárdon: Kovacsics György, a kivégzése napján elfogott Prantner János városi-, Bencze Ferenc megyei direktóriumi tag, Gróf Pál, a Tanácsok Országos Gyűlésének Tolna megyei küldötte, Kecskés Ferenc, a városi direktórium lakásügyi előadója, Wachtel Károly Gábor, a pénzügyi direktórium tagja, valamint és Bertók Róbertné.

Stemlerné Balog Ilona (1979): Egy kép – egy esemény. Szekszárd, 1919. augusztus 17. In: História, I. évf. 2. sz. 1979. 30.

40 A tizenegy fő névsora a következő volt: Kertész Ármin, József Antal, Eisler Miksa, Hirsch Ferenc, Reich Béla, Molecz Géza, Gyenis Antal, Udvary Vince, Goldschmidt Jenő, Molnár György, és Fischer Pál.

41 A kivégzett 11 fő közül mindössze heten tamásiak, a többiek pedig mindannyian dombóvári lakosok voltak. Utóbbiak bűne az volt, hogy a Tanácsköztársaság karhatalmi tagjaiként részt vettek az 1919. május 31-i felkelés leverésében Tamásiban, ezáltal meggyilkolásukat szimbolikusan elégtételnek szánták a helyiek számára. Az ítéletvégrehajtók eltökéltségét jól mutatta továbbá, hogy mindössze egy személy esetében változtatták meg kegyelemből botozásra az előzetesen kiszabott halálos ítéletet, igaz azt is csak Mozolányi plébános erélyes fellépésének hatására.

K. Balog János (1990): Évszázadokon át - Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 155.; K. Németh András (2009): Ellenforradalom és vörösteror - Tamási 1919. In: Kommentár, 2009/2. 83-84.

42 A visszaemlékezések szerint a két személy Kovács Mátyás alsó-leperdi- és Kollár Andor felső-leperdi pusztabizalmi volt, akiknek nem volt tudomása a fehérek megtorló hadjáratáról, ezért gyanútlanul követték az értük jött katonákat. Megcsonkított holttestüket csak három nappal halálukat követően fedezték fel.

K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 182-183.

43 Szabó B. (1992): Fehérterror Tamásiban. Szemet szemért, fogat, fogért. In: Tamási Újság, 1992. II. évf. április 6.

Andor, valamint ugyanez a motiváció vezethette azt a három különítményest is, akik augusztus 28-án lefogták Szabó József gemenci vadórt, majd alig fél órával később, az otthonától mintegy három kilométer távolságra két lövéssel meggyilkolták.⁴⁴

A különítményesek által végrehajtott kivégzések híre azonban rövidesen megelőzte a tiszti alakulatokat, akiknek emiatt egyre nagyobb kihívást jelentett egykori direktóriumi tagokat – vagy legalábbis vöröskatonákat – felkutatni. A felelősségre vonás emiatt a baloldali személyek helyett egyre növekvő mértékben érintette a helyi zsidó közösségek tagjait, akik önmagában vallási meggyőződésük alapján nem láttak okot a menekülésre. Így még augusztus 20-án, a hajnalban megszállt Ozorán, a különítményesek reggelre „Kiszórni a zsidókat” felirattal ellátott plakátokat helyeztek ki, majd egy csoport saját otthonában lőtte agyon Weisz Bernátot és annak vejét, Weisz Hermannt, Weisz Bernát fiát pedig súlyosan megsebesítették, amikor megpróbált apja védelmére kelni. A történetek hatására egy helyi gazda, Turós György felháborodottan emelt hivatalos panaszt a községházán, amiért a tisztek bármiféle ítélet vagy felhatalmazás birtokában, öntörvényűen végeztek a helyi közösség tagjaival. Prónay a gazda tiltakozását árulásnak ítélte meg, ezért elrendelte, hogy kössék lóhoz Turóst, akit Felsőnyék határáig húzatott, ahol azután agyonverték, holttestét pedig egy közeli kútba hajították.⁴⁵

Alig hat nappal később, augusztus 26-án az ozoraihoz hasonló antiszemita megnyilvánulásra került sor Cecén, amikor a Prónay különítmény tagjai három helyi zsidó lakost véresre vertek vallási meggyőződésük miatt, és csak egy volt képviselő közbenjárásának köszönhetően, hogy nem akasztották fel őket. Kevésbé volt ugyanakkor szerencsés az a kettő zsidó hadnagy és egy házaló, akiket később a főtéren lőttek agyon.⁴⁶ További, említésre méltó

44 K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 173, 1984.

45 Kádár Gábor – Vági Zoltán (b): Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában. Forrás: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antiszemita-atrocitasok-gyilkosságok-pogromok-a-feherterror-idszakaban-&catid=16:esetek (Letöltés ideje: 2019.07.26.)

46 Uo.

incidensek történtek Tamásiban, ahol kettő zsidó kamasznak azért kellett meghalnia, mert rosszálló megjegyzést tettek a különítményesekre. Tolnán pedig egy Gömöri elnevezésű illetőt akartak elfogni, otthonában azonban csak sógorát, a zsidó Erdős Márkuszt találták, akinek bajonettel összedöfködött holttestét a következő napon, a tolnai országúton találták meg. Ugyancsak ezen a településen Bloch Mór mészárost lefejezték. A kivégzések mellett a helyi lakosság több tagját fizikailag is megkínózták, valamint fenyegetésekkel és lelki terrorral kényszerítették otthonaik elhagyására. Így Simontornyán az egyik vallatás alkalmával szöveget vertek az áldozat fejébe, valamint augusztus 29-én éjjel több zsidó családot kifosztottak, majd úztek el a településről.⁴⁷

A helyi lakosság megpróbáltatásai szeptember hónap elején tovább folytatódtak, amikor a különítményesek visszatértek a megye területére a sorköteles férfiak besorozására. A helyi férfiak azonban tartottak attól, hogy behívásukkal újabb háborúba akarják küldeni őket, emiatt sokan megtagadták a megjelenést a sorozóbizottság előtt, bizonyos helyeken pedig fegyverhasználatra került sor a tiltakozók megfélemezésére. Utóbbira szeptember 6-án következett be precedens Gyönkön, ahol agyonlőtték Fischl Simon udvari lakost, amiért a sorozóbizottság előtt megpróbálta lebeszélni a megjelent fiatalokat a bevonulásról. Másnap hasonló okból csapott össze Bonyhádon a lakosság a megjelent katonákkal, akik az ingerült

47 Bődök Gergely (2018).: Fehérterror a Dél-Dunántúlon. Forrás:

<https://www.clioinstitute.hu/single-post/2018/05/06/Feh%C3%A9rterror-a-D%C3%A9l-Dun%C3%A1nt%C3%BAlon> (Letöltés ideje: 2019.08.05.); K. Balog János (1975): Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében) In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 184.; Kádár Gábor – Vági Zoltán: Törvényen kívül: fehérterror és lakossági pogromhullám 1919-1921. Forrás:

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=146:toerven-yen-kivuel-feherterror-es-lakossagi-pogromhullam-1919-1921-&catid=15:tanulmanyok (Letöltés ideje: 2019.07.26.); Kádár Gábor – Vági Zoltán : Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában. Forrás:

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antisze-mita-atrocitasok-gyilkossagok-pogromok-a-feherterror-idszakaban-&catid=16:esetek (Letöltés ideje: 2019.07.26.)

tömeget sortúzzal oszlatták fel, amelynek eredményeként többen megsérültek, illetve elhunytak.⁴⁸

Epilógus

A különítményesek által augusztus hónapban végrehajtott kivégzések száma szeptemberre radikálisan lecsökkent Tolna megyében. Az ad hoc felállított vésztörvényszékek működését felfüggesztették és a fogságba helyezett gyanúsítottaknak bírósági eljárás során kellett számot adniuk tetteikről a Tanácsköztársaság idején. 1919–1923. között több száz személyt helyeztek vizsgálati fogságba és előzetes letartóztatásba, akiket azután gyorsított bírósági eljárás keretein belül, sokszor tömeges perekben bűnösnek mondtak ki és ha halálra nem is, ugyanakkor több éves szabadságvesztésre – vagy egyes esetekben akár életfogytiglani börtönbüntetésre – ítélték.

Ugyanekkora már nemcsak kínossá, hanem egyenesen teherré váltak a kormányzóvá választott Horthy számára a különítményesek öntörvényű túlkapásai a fegyvertelen civil lakossággal szemben. 1920 végére – különösen Soltra közrendőr megölése miatt és a Somogyi-Bacsó gyilkosság által kiváltott széleskörű közfelháborodás láttán – a központi hatalom már attól sem rettent vissza, hogy akár erőszak árán olvassza be a magyar hadsereg és a csendőrség kötelékébe az addig autonóm módon működött tiszti alakulatokat. Hasonló sorsra jutott Prónay különítménye is, aminek vezetője fokozatosan eltávolodott, majd pedig szembe is fordult egykori szegedi vezetőjével. A második királypuccsot és az idejekorán elvetélt második nyugat-magyarországi felkelést követően politikailag mellőzöttek és háttérbe szorítva teltek botrányokkal, párbajokkal és becsületsértési perekkel teli évei. Nem kellett ugyanakkor sem neki, sem pedig a fehérterror többi résztvevőinek számot adnia tetteikről, tekintettel arra, hogy a tettesek kormányzói amnesztiával mentesültek a felelősségre vonás alól, a folyamatban lévő eljárásokat pedig megszüntették. A két világháború között mindezeknek köszönhetően a tiszti különítményesek által

48 K. Balog János (1990): Évszázadokon át - Tolna megye történetének olvasókönyve III. Szekszárd, 134.

elkövetett rémtettek tabutémának számítottak. Az uralkodó elit olyan szükséges rossznak fogta fel, amiről sokan tudtak, de kevesen beszéltek róla, az ellenzéki politikusok/gondolkodók pedig arra használták fel, hogy esetenkénti utalásszerű felemlegetésével megkérdőjelezzék a rendszer legitimitását.

SIPOS MÁTÉ LEVENTE

ZSIDÓ ELKÖVETŐK ÉS ZSIDÓ ÁLDOZATOK (1919-1921)

A 20. század vészjósló történelmének ferdítések nélküli megismerése elengedhetetlen mind az emlékezetpolitika szempontjából - amely egy állam nemzetközi megítélésére is nagy befolyást gyakorol -, mind pedig azért, hogy az utókor számára megfelelően prezentáljuk múltunk történéseit, eseményeit meghatározó személyeket és tetteiket.

A modern kori antiszemitizmus megerősödése Franciaországhoz köthető, az 1880-as évekhez, amikor Alfred Dreyfus nevű zsidó családból származó katonatiszthez, akit hazaárulás büntetésével gyanúsítottak és ítélték el. A feltevések szerint hadititkot adott át a párizsi német követség katonai attaséjának, akinél titkos katonai adatokat és egy hidraulikus ágyúval kapcsolatos feljegyzéseket találtak. Az iratokat Dreyfus árulásának tulajdonítva ítélték el a kapitányt, de ő nem ismerte be bűnösségét.

Magyarországon az 1880-as évekhez köthető a politikai antiszemitizmus megjelenése, elsősorban Istóczy Győző nevéhez, aki 1880-ban megszervezte a Nemzsidók Szövetségét, majd „Tizenkét röpirat” néven antiszemita kiadvány szerkesztésébe fogott. 1883. október 6-án a tisztaeszlári per hatására megalapította az Országos Antiszemita Pártot, amely az 1884-es választáson 17 képviselői helyet szerzett, de még a következő két választáson (1887, 1892) is tudott képviselőt küldeni a parlamentbe. Ez az antiszemitizmus lényegében egy, a társadalomba már beilleszkedett társadalmi csoportot célzott meg, ellentétben a középkori antijudaizmussal, amely egy még nem integrálódott közösség ellen irányult. A politikai antiszemitizmus áltudományos alapokra helyezte ideológiáját, nem vallási, hanem faji alapon különböztette meg az embereket, ezáltal megsérti az érintett személyek autonómiáját, hogy kíván-e az adott csoporthoz származni, vagy sem. Hazánkban a nagy

háború, a forradalmak és az új rendszer kaotikus állapotokat okozott, a közbiztonság romokban hevert. A hátrországot biztosítva a háborús időszakban szokásos jegyrendszert vezettek be, amely kevés élelmet juttatott az itthon maradtak számára. Ez a helyzet megfelelő táptalajt biztosított radikális politikai irányzatoknak, jelen esetünkben a szocialista irányzat térnyerésének. A kommunista politikai elit hamar maga mellé tudta állítani a háború miatt nyomorgókat és magyar zsidóság jelentős részét is. Ennek alapján nem volt meglepő és talán érthető is volt, hogy a zsidóság minden olyan politikai irányzattal szimpatizált, amely nem támogatta és nem képviselte az antiszemitizmust és szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot.¹

Az 1918. októberi őszirózsás forradalom a polgári demokratikus berendezkedésű állam létrehozására törekedett. Kikiáltották a Magyar Népköztársaságot és alkotmányozó nemzetgyűlést

állítottak fel, amikor még a kommunistákkal nem is számoltak, mint az ország irányítására alkalmas és potenciális jelöltekkel.

A forradalom évében Magyarországon az erőszakos bűncselekmények száma az utolsó békeévhez képest háromszorosára nőtt, amit három tényező váltott ki. (Ez többé-kevésbé jellemző volt a központi hatalmak országaiban.) Először a bűnüldöző szervek és a közigazgatás rossz állapota, mivel a háborús erőfeszítések végzetesen leterhelték és meg is gyengítették az államgépezetet. A csendőrök és a rendőrök száma a behívások miatt nagyon megcsappant, miközben újabb és újabb feladatokat kellett volna ellátaniuk. Emiatt a Lajtán túli tartományokban már 1914-től kezdve egyre jobban be kellett vonni a katonaságot a különböző rendfenntartó akciókba. Magyarországon - elsősorban politikai okok miatt - erre valamivel később került sor. A kormány 1917 végén kért először csapatokat a belbiztonság garantálásra, majd 1918 február 10-től állította fel

¹ Vági Zoltán: Antiszemita erőszakhullámok Magyarországon 1848-1948. Forrás: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=373&Itemid=218&tmpl=datawiz&Itemid=218 (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

a karhatalom egységes parancsnokságát a később hírhedtté vált Lukachich Géza altábornagy vezetése alatt. A katonaság alkalmazásával a helyzetet azonban csak ideig-óráig tudták stabilizálni. A háború utolsó hónapjaiban például csak a déli frontról hiányzó és jórészt a hátszországban "kóborló" katonaszökevények száma már 100 ezer fő körül mozgott.

Az egyre növekvő erőszakhullámmásodik második oka gazdasági-társadalmi jellegű volt: a szegénységgel együttjáró élelmiszerhiány. Harmadszor a frontszolgálat, az ütközetek kegyetlenné tették a katonákat, vérükbe ivódott az erőszak, az emberölés. „Semmi sem válhatott olyanná mint régen.” A politikai változásokkal párhuzamosan óriási mértékben megnőtt azoknak az erőszakos akcióknak a száma, amelyeknek nem, vagy csak minimális mértékben volt valamilyen ideológiai-politikai háttere.

Nem véletlenül kértek a közjegyzők, szolgabírók katonákat a csendőrség megerősítésére. De nemegyszer a visszaözoñlő katonák voltak a fosztogatók, akik a működő polgár- és nemzetőrségeket is felbomlasztották.

Mindeközben a közrend és a vagyonbiztonság megingott az országban, novemberben már elsősorban a nemzetiségi régiókban fordultak a zsidók ellen. De magyar falvakban is: Óbecsén, Kapuvárott, Nagykállón, Mezőkovácsházán, Tabon és sok más községben is a lumpen elemek a leszerelt katonákkal együtt megtámadták a zsidókat, feldúlták üzleteiket, lakásaikat.

A zsidók sok településről elmenekültek, de például Óbecsén Pongrác Sándor főhadnagyot, aki négy év után jött haza a frontról, testvéreivel együtt agyonverték. Kapuvárott a Sopronból a rend helyreállítására érkezett 50 katona is részt vett a fosztogatásban.

Halálos áldozatokat is követeltek zavargásoknak, melyek a cári Oroszország pogromjaira hasonlítottak. Volt ahol a megmaradt zsidókat a hatóság a település elhagyására kötelezte. A 6206 károsult vesztesége meghaladta az 1 milliárd koronát.

Az antiszemitizmus nem csupán a háború okozta elszegényedés, nyomorba dőlés miatt kapott új erőre. Ehhez járult a középosztály válsága is: a félhivatalos „tudományos” propaganda szerint a hátszországban a „nemzeti középosztály” lesüllyed, megszűnés fenyegeti, helyüket a felemelkedő „zsidó középosztály” foglalja el. Emellett az új sztereotípiák (a frontot

kerülő, lógós zsidóról, az uzsorás, feketéző zsidóról, a galíciai menekültről stb.) beépültek a korábbi, már megszokott sztereotípiákba (menekülés a fizikai munkától, mohó bírvágy, bevándorlási hullámok stb.).

A még korábban Vázsonyi Vilmos volt igazságügy-miniszter által kezdeményezett zsidó nagygyűlés - többek között - hűségnyilatkozatot fogadtak el a magyar nemzet és integritás mellett.

A fordulatot a trianoni béke tervezete elleni fellépés - a kommunisták által szervezett első fellépés -, valamint a Vix-jegyzék jelentette 1919 márciusában. A már említett háborús helyzet és a munkanélküliség megmozgatta a proletárságot. Budapesten már korábban, 1919. február 20-án munkanélkülitüntetést szerveztek, amelyen 32 kommunista vezetőt letartóztattak. A másik említendő és nagy befolyást gyakorló esemény az említett, március 20-án megérkezett „Vix-jegyzék” volt, amely szerint a békekötés után a magyar-román államhatár a Tisza vonalán helyezkedett volna el, ezzel Romániához csatolva a Tiszántúlt, többek között Debrecent, Szegedet, Makót, Békéscsabát, Vásárosnaményt. Ekkor kerültek képbe a szélsőséges kommunista és szociáldemokrata pártok, mint a megoldás zálogai. Erre a tervezetre Károlyi Mihály ideiglenes köztársasági elnök nem adhatott támogató választ, ezért az egy hónappal korábban letartóztatott kommunista vezetőket szabadon engedte.

Élve az adódó lehetőséggel Kun Béla kommunista, és Garbai Sándor szociáldemokrata vezetők március 21-én megállapodta a két párt egyesüléséről és a hatalom átvételéről. Következő nap Károlyi Mihály nevében proklamációt írtak és proletárforradalmat hirdettek, amit Károlyi és Berinkey Dénes miniszterelnök is hamisítványnak minősített. Habár a hatalom de jure a mérsékeltebb szociáldemokrata vezető Garbai Sándornál központosult, de facto a szélsőségesen gondolkodó és cselekvő kommunista Kun Béla gyakorolta a vezetői jogokat és ennek révén több a Szovjet-Oroszországból hazatért hithű kommunista - mint például a később is említendő Cserny József, Karikás Frigyes,

Münnich Ferenc - töltött be vezető pozíciókat.² A Tanácsköztársaság politikai irányítóinak döntő többsége - mintegy 60%-a - zsidó volt, de nem a vallás kötötte össze őket, hanem az osztályharcot szem előtt tartó ideológia, amit minden kommunista hirdetett. Kun Béla ezzel kapcsolatban így fogalmazott: *„Zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem!”*³

Kezdetben a társadalom jelentős részében nagy volt a lelkesedés az új rendszer iránt. A hosszú évek óta tartó háború miatt szenvedő hátország szegény rétegeit a szocialisták ígéreteikkel maguk mellé állították. Ezen rétegekből sokan a zsidóságra mintegy „Messiásként” tekintettek, akik majd segítenek kilábalni a háborúból. Azonban a gyors változás és a proletáriátus uralma eleve nem lehetett jól működő, prosperáló rendszer és így nem is volt sikeres. Hamarosan már több antiszemita megnyilvánulásról is lehetett hallani az utcákon és a parlamentben is.⁴

A központi hatalmak országaiban már a nagy háború idején is az egyik fő vitatott téma a felelősség kérdése volt. Bűnbakként a zsidókat jelölték meg, nem csak hazánkban, hanem Oroszországban, Németországban és Ausztriában is.⁵

A tanácsköztársasággal összefüggésben felmerültek olyan megfogalmazások, hogy a „zsidók diktatúrája” volt. Móricz Zsigmond, a korszak egyik legismertebb és legelismertebb írója sok esetben megragadta a lehetőséget, hogy papírra vesse rasszista gondolatait. Naplójában az antiszemita interpretációt hangoztatja: *„a zsidóság egyszerre a fölszínre kerül és elfoglalja az összes vezető pozíciót, kezében van minden irányítás. És minden másfajú ellen, aki ebbe az irányításba belefolyik, csak akkor felel*

2 Magyarország a XX. századba. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/7.html>
(Letöltés ideje: 2019. 06. 28.)

3 Gyurgyák János (2001): A zsidókérdés Magyarországon, Budapest, Osiris kiadó, 103.

4 Kádár Gábor-Vági Zoltán: Forradalmak kora: antiszemita pogromok és atrocitások 1918-19-ben. Forrás:
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=145:forradalmak-kora-antiszemita-pogromok-es-atrocitasok-1918-19-ben-&catid=15:tanulmányok
(Letöltés ideje: 2019. 06. 28.)

5 Szita Szabolcs (2001): A holokauszt áldozatainak emléknappja, Nyíregyháza, Color Pack Nyomdaipari Rt, 27.

meg feladatának, ha teljesen az ő szellemükben dolgozik: ha szellemében zsidóvá lesz...az új parlament: kész zsinagóga.”⁶

A mai napig tartja magát a közvélekedés, hogy az őszirózsás forradalmat 1919 márciusában követő kommunista diktatúra a zsidók diktatúrája volt. A bolsevik vezetők mintegy 60 százaléka valóban zsidó származású volt és Kun Béla külügyi népbiztos éppúgy zsidó családból érkezett, mint Böhm Vilmos hadügyi, Landler Jenő belügyi, Lukács György közoktatásügyi, Hamburger Jenő földművelésügyi, Rákosi Mátyás szociális termelési és Pogány József hadügyi népbiztosok. A vörösteror három vezetője közül kettő, Korvin Ottó és Szamuely Tibor volt zsidó származású. A legvéresebb kezű különítményesek soraiban is tevékenykedtek zsidók, így mint Kohn Kerekes Árpád, aki Kalocsán egymaga nyolc embert akasztott fel, vagy Stern Mózes, aki Szamuely hírhedt páncélvonatával járta az országot és több embert is meggyilkolt Szolnokon.

A népbiztosok 60-70 százaléka társadalmilag zsidó hátterű volt, vidéken ugyanakkor ez az arány messze nem volt ekkora, szóval ez a felülreprezentáltság csak a kormányként működő Forradalmi Kormányzótanács tagságára érvényes, a vidéki helyi vezetőkre nem.

A tanácsköztársaság kezdetén a zsidó politikusokra megmentőként tekintettek, akik segítenek kilábalni a nyomorból. Miután hamar kiderült, hogy a rendszer tarthatatlan így egyre erősödött az antiszemitizmus.⁷

6 A vörösteror vidéken. Forrás: konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=322:averoesteror-videken&catid=39:dka-hatter&Itemid=203#_ftnref24 (Letöltés ideje: 2019. 07. 13.)

7 B. Müller Tamás (2018): Vörösteror az Országházban 1919., Budapest, Nemzet Főterek Könyve, 83-92.

A Forradalmi Kormányzótanács

A Tanácsok Országos Gyűlésén, 1919 júniusában, miközben a politikusok a pulpituson beszéltek, a tömeg azt ordította, hogy a zsidókat ki kell dobni a teremből. Közben gyűlöletkeltő, tömegmanipuláló hazugságokat terjesztettek, mint hogy a népbiztosok feleségei és rokonai a Hungária szállóban hatféle húst esznek, amihez pezsgőt isznak.

A „zsidó diktatúra” a burzsoáziát célozta meg, amelyben nagy arányban voltak zsidó nagyiparosok, nagypolgárok, kereskedők is és szinte mindenki ellenforradalmárnak számított, aki ellenállt a kisajátításnak. A Népszava egyik korabeli számában megjelent tanácsköztársasági rendeletben így fogalmaztak: *„A legkérelmezhetlenebb szigorral, a proletárforradalom minden hatalmával fogok eljárni az ellenforradalmi zsidó bankárok és klerikális papok aknamunkájával szemben. Fölszólítom a proletárokat és elsősorban a dolgozó asszonyokat, hogy ne üljenek föl a vagyona után kesergő zsidó tőke és a hatalmát féltő egyház bűnös szövetségének és ne hagyják magukat eszközül fölhasználni más vallású proletártestvéreik ellen.”*⁸

Tehát a vörösteror egyik fő célpontja a zsidó burzsoázia és a termelő gazdagparaszti réteg – későbbi kifejezéssel kulák - volt. Az atrocitásokról a korabeli napilapok és a vörösterort megélt személyek nyilatkozataiból kapunk képet. Március 21-e után néhány nappal rögtönítélő, ún. statáriális bíróságot állítottak fel. Az érintettek vonatkozásában a legtöbb esetben az ítélet halál volt, azonban olyanra is találunk példát, ahol ítélet nélkül végeztek ki embereket. Többek között Gyöngyösön a márciusban megalakult kommunista forradalmi direktórium azonnal betiltotta a „zsidó újságokat”, kisajátította és elkobozta (hivatalosan szocializálta, azaz köztulajdonba vette) a zsidók üzleteit, bankjait. Az új urak nyilvánosan alázták meg a helyi gazdagokat: sokukat – köztük jó néhány zsidót – utcaseprésre kényszerítettek. Vidéken a papok és a grófok pogromra uszítottak, a napilapokban több antiszemita, uszító keresztény cikk is megjelent. A Népszava egyik nyári számában így szólt a kereszténység uszítása a zsidók ellen: *„a proletárdiktatúra sárba*

⁸ Népszava; 47. évf. 148. sz. (1919. június 24.) 1.

tiporja az Istent, el akarja rabolni a vallásunkat, emberek, ne tőrjétek, verjük le a vörösöket, döntsük meg a proletárdiktatúrát, főképpen pedig irtsuk ki a zsidókat, mert ők azok, akik rajtunk uralkodnak, akik a vallásunkat meg is akarják semmisíteni! Éljen a pogrom! Vesszen a zsidó”⁹

A kommunisták számos gazdag bankár, szállodatulajdonos, kereskedő, orvos, ügyvéd zsidót börtönbe vetettek, vagy megöltek, több hitközösséget kifosztottak. Ellenforradalmi tevékenységgel gyanúsítottak minden olyan embert, akik ragaszkodtak a vagyonukhoz, ingóságukhoz, de volt, akit azért öltek meg, mert csak szimplán „burzsuj” volt. Budapesten a neves Weiss Manfréd is a vörösteror áldozatául esett; államosították csepeli gyárbirodalmát, mindenét szocializálták, nem sokkal ezután öngyilkosságot kísérelt meg, amit szerencsére túlél.

Kun Béla büszkén viselte, hogy jobban leszámolt a „zsidó tőkével”, mint bármelyik antiszemita. A kommün alatt üldözték a cionista mozgalmat, be is tiltották. Fáber Oszkár, a vallások likvidálásáért felelős népbiztos külön vadászott a cionistákra, és később a mozgalom pénzét is elkobozták. A hitközösségeket szocializálták, elhangzott, hogy a szombathelyi ortodox hitközöségtől például mindent elvittek, ami csak mozdítható volt.

A zsidó vagyont nem csak az államosítások, de az egyéni vagy tömeges fosztogatások is károsították. Azonban a nagy kárt a szocializálások, az állami kisajátítások okozták. A szocializált pénzügyintézetek nagy része zsidó kézben volt, és egyes megyékben az elkobzott földbirtokok is kiemelkedő részben voltak zsidók tulajdonában, az előadásban Csongrád és Heves megyék szerepeltek. A zsidók a Tanácsköztársaság által szedett túsok között is felülreprezentáltak voltak, és az előadás utalt rá, hogy a kommunisták direkt szedhetek gazdag zsidó túsokat. A zsidók a vörösteror áldozatai között is magasabb számban voltak képviselve, mint az társadalmi arányuk előrevetítette volna.

A rendszer fenntartásához elengedhetetlen volt egy rendfenntartó sereg, amelyet a Lenin-fiúk testesítettek meg. A kb. 800.000 fős magyar zsidóságnak csekély aránya, mintegy 3-4 %-a vett részt a kommunista diktatúra kiépítésébe és a vörös

9 Népszava; 47. évf. 148. sz. (1919. június 24.) 1.

terrorban. Ebbe beletartoztak a politikusoktól kezdve a végrehajtó állományig mindenki. A Vörös Hadseregnek volt egy politikai nyomozó egysége, amely kitűnő besúgó hálózata révén nagyban hozzájárult a 133 napos vörösterror fenntartásához. Amellett, hogy a politikai vezetés jelentős része kikeresztelkedett, vallásváltoztató vagy hitű zsidó volt, az elsősorban burzsoáziát kismemiző vörösterror 3 vezetője közül 2 zsidó volt, név szerint Korvin Ottó és Szamuely Tibor, a harmadik Cserny József. Korvin Ottó vezette a Belügyi Népbizottság Politikai Nyomozó Osztályát, amely alá tartozott az önszerveződő „Lenin-fiúk”, melynek 20%-ban izraelita vallású tagjai is voltak. A korszakban ismert bőrkabátos, állig felfegyverzett „Lenin-fiúk” híresek voltak a burzsoázia, ezáltal az osztálykülönbség eltüntetésében, illetve mindennemű ellenforradalmi tevékenység leverésében. A Tanácsköztársaság bukása után megjelent, szemtanúk általi beszámoló, „A Lenin-fiúk véres munkái” részletesen számolnak be az elkövetett kínzásokról. A Lenin-fiúk korabeli beszámolók szerinti leírása: „*A döbbenet és a rettenet véres alakjai, marcona képű bőrkabátos fiatal haramiák... az elfogott intelligens embereket kínozzák, ütik, korbácsolják, orrukat, fülüket levágják, rohamkésekkel szurkálják, aztán falba vert szögre erősített kötélén lóbálják, amíg csak el nem ájul*”¹⁰

A Tanácsköztársaság utáni fehérterror elsősorban a megtorlásról szólt. Korvin Ottó kihallgatása során több gyilkosságról és kínzásról számolt be, amelyek elmondása szerint Szamuely Tibor parancsára történt. A kőszegi ellenforradalom során Szamuely Tibor 26 „Lenin-fiúval” és 500 vörösörrel érkezett leverni az ellenforradalmat. Ezt követően megtorlásokba kezdett: kb. 60 fő politikai fogságba került, míg az ellenforradalom úgymond vezetőjét és még egy személyt agyon lövetett. A kőszegi ellenforradalom leverését követően a környező falvakban élő parasztságot összeterelték és letartóztatták, hiszen ők is ellenforradalmárnak számítottak, közülük kettőt kivégeztetett. Emellett Újváron 13, Kapuváron 7 embert küldött bitófára.

¹⁰ Bödök Gergely (2016): A „proletárforradalom hűségese katonái” vagy „közönséges haramiák”? In.: Múltunk, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016/1, 122-137. o.

Hasonló ellenforradalmi tevékenységekről a korabeli napilapok is beszámoltak: „Amíg a proletárság egyik része fegyverrel a kezében harcol az imperialisták gálád támadása ellen, addig a volt tisztok egy része, zsidó kapitalisták, papok, burzsoák és vagyonukat vesztett földbirtokosok szövetsége gyáva orvtámadással, lepéncelt bérencekkel megtámadta Tanácsköztársaságunkat”¹¹

Az egyik vallomás szerint Korvin igyekezett minden ügyben halálos ítéletet provokálni, kifejezetten zsidók ügyében. Így fogalmazott: „szeretnék már egy zsidó burzsit is akasztani, mert előbb László nem lesz vele megelégedve”. Korvin Ottó a "Lenin-fiúk" által elkövetett túlkapásokkal kapcsolatos kérdésekre gondolkodok itt a kínzásokra és a túszul ejtésekre - általában kitérő választ adott. Szerinte a munkásságot és parasztságot a terrorcsapatok segítségével tudták csak sakkban tartani. Felelte ezt, amikor a tárgyaláson feltettek a kérdést, hogy akik gyilkosságokat és túlkapásokat követtek el miért nem szereltek le. Azt a gyanúsítást, hogy több tucat embert végeztek volna ki az Országház pincéjében kifejezetten tagadta. Azonban ezt több tanújegyzőkönyv is cáfolja. Itt idéznék az Landauer Béla zsidó országgyűlési képviselő szavaiból: „1919. június hó 24-én éjjel 2 órakor tartóztattak le és egyenesen a Parlament épületébe vittek.”¹²

A Tanácsköztársaság vörösterrorijának hozzávetőlegesen 600-700 áldozata volt, ezek közül 30-40 volt zsidó

Volt egy csekély létszámú katonai csoport, akik a háborús események során megfordultak Palesztinában, ahol a Monarchia vezetése segédcsapatokkal segítette török szövetségését. Ezek a katonák kapcsolatot alakítottak ki a cionista friss telepésekkel, amiről beszámoltak az itthon maradottaknak. Amikor november elején a pogromoknak híre ment Friedrich István hadügyi államtitkár önkénteseket kért a rend fenntartására és ekkor a hadviselt cionisták, elsősorban a Makkabi cionista diákegyesület tagjai aktivizálódtak, megalakították az Önkéntes Karhatalmi

11 Népszava; 47. évf. 151. sz. (1919. június 27.) 3.

12 B. Müller Tamás (2018): Vörösterro az Országházban 1919, Budapest, Nemzet Főterek Könyve, 83-92.

Századok Szervező Bizottságát, amely röplapokkal hívta fel a katonaviselt zsidókat a csatlakozásra.¹³

November 4-én a hadügyminisztériumba indult Strausz Adolf Keleti Akadémiai tanár, a magyarországi cionista szervezet elnöke egy cionista tisztekből és egy cionista intézőbizottsági tagból álló küldöttség élén és kifejtette Friedrich Istvánnak, hogy a harctérről hazatérő zsidó katonák és tisztek karhatalmi századokat akarnak szervezni a vidéki zavargások elfojtására. Friedrich azonnal megadta az engedélyt és munícióval látta el a tiszti csoportot.

Ezek a Cionista Gárda néven ismert önvédelmi alakulatok nem csupán Budapesten, hanem több más, az utódállamok hadseregei által fenyegetett városban is tevékenykedtek: Nyitrán, Nagysurányban, Szinérváralján, Érsekújváron, Máramarosszigeten, Zsolnán, Szatmárban, valamint Szilágysomlyón. Ez is igazolja, hogy a zsidók nem csupán az első világháborús erőfeszítésekben vállaltak szerepet, hanem a történelmi Magyarország felbomlásának elhárítására a magyar kormány által tett kísérletekben is. A zsidó önvédelmi alakulatok a zsidó közösségek támogatását is élvezték, csak Budapesten mintegy 135 000 koronát ajánlottak fel a felszerelésükre.

A polgári demokratikus kormány az önvédelmi alakulatok engedélyezésén kívül is nagymértékben támogatta a cionista szervezetek működését, amit önös érdek is motivált, mivel a béketárgyalásokra való felkészülés során a magyar kormányzat szerette volna kihasználni a mozgalom széles nemzetközi kapcsolatrendszerét. Ezzel végül nem sokra mentek, mert a párizsi békekonferencián a kormánynak végül semmiféle tárgyalásra nem nyílt lehetősége, de ezt 1918 végén még senki nem tudhatta.¹⁴

13 Révész Tamás: Nemzetőrök, polgárőrök, népőrök. A Károlyi-kormány karhatalmi szervei. Forrás:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nemzetorok_polgarorok_neporok_a_karolyi_kormany_karhatalmi_szervei/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

Róbert Péter: Fegyveres önvédelem, zsidó karhatalmi századok 1918-ban. Forrás: <https://www.szombat.org/tortenelem/fegyveres-onvedelem-zsido-karhatalmi-szazadok-1918-ban> (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

14 Pécsi Tibor(1919): Legyen nemzetiség! Cionista követelés 1918 végén. Forrás: <http://archivnet.hu/legyen-nemzetiseg-cionista-koveteles-1918-vegen> (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

Ezek a köznyelvben és egyes kormányzati iratokban cionista századoknak nevezett alakulatok - hivatalosan Önkéntes Karhatalmi Századok - megkapták a Lehel úti Albrecht laktanyát is. A november 4-én megalakult zsidó karhatalom önkéntesei a Dohány utcai zsinagóga előtti téren sorakoztak, onnan vonultak be az angyalföldi laktanyába, ahonnan még aznap este elindultak a feladatvégrehajtásra. Kezdetben 1319 katonából és a tisztikarból állt az alakulat. Élükön, mint karhatalmi parancsnok, Beregi Ármin százados, a cionista szervezet országos bizottságának tagja állt, mellette Brünn Jenő főhadnagy, Schwarz Miksa és Widder Dávid hadnagyok és Rappaport Izrael zászlós - valamennyien a Makkabea cionista diákegyesület tagjai - voltak az Albrecht-kaszárnyában elhelyezett önvédelmi századok vezetői. A zsidó karhatalmisták akciói nemzetiségi területen zajlottak, s később gyakran hivatkoztak arra, hogy a lakosok magyar csapatkent kezelték őket. Tény, hogy a századok, ahol lehetett, igyekeztek a fegyverhasználatot megelőzni és a lakossággal jó kapcsolatot kiépíteni; „felolvasó estélyt” rendeztek.

1919. február 19-én Friedrich István bejelentette a Nemzeti Gárda felállítását és arra kérte Beregi Ármint, hogy a Cionista Karhatalmi Századok olvadjanak be abba. Már előzőleg sok keresztény tisztet irányított a századokba, azok zsidó jellegének megváltoztatására. Beregi nem akceptálta a kérést, lemondott a parancsnoki tisztségről és 1919. március elsején feloszlatta a századokat. Még idejében, mert a néhány hét múlva a cionista szervezet betiltásában jeleskedő tanács hatalom Vörös Őrsége valószínűleg nem szívesen fogadta volna be a cionista alakulatot. Volt ugyan a magyar Vörös Hadsereg nemzetközi ezredében egy külön zsidó csapat, de ők a cári hadsereg fogságba esett zsidó nemzetiségű katonáiból rekrutálódtak, nem magyar zsidókból.

Jobboldalról viszont azzal vádolták a csapatokat, hogy előkészítették a proletárdiktatúrát. Erre válaszul a zsidó újságok gyakran emlékeztetnek a zsidó egyesületek és sajtó tanácsköztársasági betiltására, a jelentős zsidó személyiségek letartóztatására. Ezeket a vádakot Friedrich István is visszautasította a Tisza István meggyilkolása ügyében tartott bírósági tárgyaláson. Ennek ellenére később Milotay István jobboldali publicista és parlamenti képviselő megismételte a

rágalmakat. 1938-ban igen élesen kirohant Beregi Ármin ellen is, megpróbálta szerepét bemocskolni. Beregi akkor már Tel-Avivban élt, onnan írta önérzetes válaszlevelét a vádakra.

Néhány magyar lap (pl. a Jövő) is támadta a gárdát. Terrorizmussal, a lakosság megfélemlítésével vádolták őket. Ez nem volt igaz, a századok erélyes fellépése mindenütt humanizmussal párosult. Sehol sem hajtottak végre kivégzéseket, holott statáriális felhatalmazásuk volt. Távozásuk utánra helyi vezetőséget hagytak a rend további biztosítására.

Három és fél hónap után a zsidó karhatalmi alakulatok feloszlottak. Nem bizonyult szerencsésnek, hogy felosztatásuk előtt már akkor is gyakran beavatkoztak az eseményekbe, ha nem zsidók voltak a zavargások áldozatai. (Földfoglalások, bányásszavargások, leszerelő katonák elégedetlensége). Feladatuk egy részét átvette a hadsereg.

Az önkéntes karhatalmi századok a magyar történelem és hadtörténet, valamint az újkori zsidó történelem egy dicső, de sajnos teljesen elfeledett epizódját alkotják. Magyarországon először és utoljára valósult meg fegyveres zsidó önvédelem, ugyanakkor forradalmi időkben ritkán látott módon egy politikailag semleges katonai erő tevékenykedett a békés polgárok életének és vagyonának védelmében. Résztvevői semmiféle elismerésben nem részesültek sem akkor, sem később. Az 1918-19 évi forradalmakkal foglalkozó hatalmas emlékező és tudományos irodalom nem tudott mit kezdeni velük, a zsidó történelem kutatói már nagyon kevés élő katonájukkal tudtak találkozni, a fennmaradt anyag kevés és nehezen hozzáférhető volt.

Az 1920 tavaszára kezdődő, Horthy Miklós nevéhez köthető új rendszer nem tekintette megbízhatónak az izraelita magyarokat, és kollektívan hibáztatta őket a fegyverszünetet követő bő esztendő minden politikai változásáért és nehézségéért. Ez a különítményesek zsidóellenes akcióiban, az atrocitásokban és a kormányzat zsidóellenes politikájában is megnyilvánult. Az 1920-as numerus clausus-törvény végrehajtási rendelkezése terjesztette ki a törvény hatályát a magyarországi zsidóságra azzal, hogy a korábbi vallási hovatartozást figyelembe vevő

gyakorlattel ellentétben már nemzetiségként tekintettek rájuk. Ezzel a magyarországi cionisták is választ kaptak a wilsoni elvekre hivatkozó, a kormányzattól a zsidóságot nemzetiségként korábban elismertetni akaró kérésükre.

JÁMBOR ORSOLYA ILONA

EMLÉKEZETPOLITIKA VAGY MANIPULÁCIÓ?

Bevezetés

Az első világháború százéves évfordulója és az azt követő forradalmak alkalmából 2014-ben a kormányzat által létrehozott és a tervek szerint 2020-ig működő Centenárium Emlékbizottság 2015-ben nyitotta meg annak az emlékkiállításnak az első etapját, ami az „*Európa testvérháborúi*” címet viseli. A következő évben a folytatás „*A háború urai*” elnevezést kapta, a 2018 végén megnyitott harmadik, befejező tárlat „*Új világ született*” néven vált ismertté. A kötet koncepciójához kötődve tanulmányomban elsősorban az utóbbiról fogok írni. Ennek a harmadik kiállításnak a legfontosabb üzenete, hogy az első világháború nem ért véget 1918-ban Európa számára, hanem még évekig elhúzódott. Az új világrend 1922-ben szilárdult meg, amikor a washingtoni konferencia eredményeként az Egyesült Államok megszerzi a világtengerek feletti uralmat. A kiállítás egyik felirata igazolja a dicsőség mulandóságát: „*1919-ben a birodalmakat kiterjesztették, egy generáció alatt eltűntek*”. És nem szabad elfelejteni – amire a kiállítás is figyelmeztet –, hogy 1918-1922 között több mint 20 millióan haltak meg a háború következményeként.

Forrás::

Ismeretterjesztés, emlékezetpolitika vagy politika?

Maga a kiállítás – akárcsak a két előző - pszichedelikus utazás rendkívül látványos, egyes esetekben egyenesen ámulatba ejtő. A kiállítás látványvilágát összességében a sűrűn és élethűn, olykor elnagyolt bábfigurák és a néhol diaporáma- néhol installációjellegű terek határozzák meg. Legjobban az „Új világ született” szakad el a hagyományos muzeológia eszköztárától és egy 3D-s kiterjesztett valóságba próbálja beemelni a látogatót. A kiállítás elsősorban élményfaktor, és a látványra koncentrált nagyfokú hozzáértéssel és szakmai tapasztalattal, amely így jócskán maga mögött hagyja az átlag magyar múzeumok látványvilágát, és ezáltal hozza magával a 21. század által elvárt színvonalat, a maga hiányosságaival együtt. Nagyrészt ugyanaz a történész- és kiállításépítő csapat hozta létre, akik a Terror Háza kiállítást is készítették és az ott alkalmazottakhoz hasonló elemekkel, a panelekkel építkezik ez a kiállítás is. Ez nem véletlen hiszen a kiállítás főkurátora is maga Dr Schmidt Mária, aki nem pusztán a kiállítást létrehozó XX. Század Intézet főigazgatója, hanem maga a Terror Háza Múzeum főigazgatója is.

A többszöri halasztás után 2015 július elején megnyílt *Új világ született - Európai testvérháború 1914-1918 c.* kiállítás „konceptiójának” vitájából már kiderült, hogy a tárlat már a kezdetektől fogva sem hatol a középiskolás történelemkönyveknél mélyebbre a történelembe. A tények helyett a kurátorok átengedik a terepet az érzelmekre ható belsőépítészeti elemeknek. A látogatóknak nem pusztán egy vagy két érzékszervére kívánnak hatni a kurátorok, hanem mindre egyszerre.

Az első teremben életnagyságú, fehér lovon ülő, piros nadrágos, kék mentés huszár fogadja a látogatót. Mögötte a boldog békeidők néhány plakátszerű emléke, szemben vele egy sötét, szintén lovas alak áll, a katonán és az állaton is gázálarccal, háttérben a krátersebes harcterről készült légi felvétel. Dicséretes, hogy a jó

és a rossz dichotómiája a béke és a háború ellentétekként jelenik meg, az viszont hiányérzettel tölt el, hogy a felelősség kérdése fel sem vetődik. A háborút elkerülhetetlen elemi csapásként látjuk.

Forrás:<https://nullahategy.hu/a-lovakat-lelovik-ugye-minden-erzekszervre-hato-kiallitas-idezi-meg-az-i-vilaghaborut-a-varkert-bazarban/#post/0>

A Várkert Bazár szűkös, kisebb-nagyobb helyiségekből álló terét jól kezelő F. Kovács Attila látványtervező a falra írt idézetekkel is illusztrál. Így tett a második teremben is, amikor a háború borzalmait leíró mondatot bűzös, fortyogó, bugyborékoló fekete mocsárként építette meg. A látogatónak ezután egy szintén élethűnek látszó, műanyag lövészárk mélyén kell átsétálnia, aminek a falából golyó ütötte, tépett, véres, vásott katonaholmik kandikálnak ki. Hogy az illúzió teljes legyen, harci zajokat is hallunk.

Forrás:http://www.elsovilaghaboru.com/centenariumiemlekbizottsag/hu/sajt_o/541-100-eve-uj-vilag-szuletett-a-loveszarkokban

Forrás:<https://www.google.hu/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Fwww.officexpo.hu%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fstyles%2Fmunka%2Fpublic%2F20150707061.jpg%3Fitok%3DGijK5wcm&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.officexpo.hu%2Fhu%2Fvarkert-bazar-i-ujvilag-szuletett-kiallitas->

Emellett a háborút szinte végig az egyén szempontjából látjuk: milyen volt a lövészárokból a tetvektől szenvedni, az otthon maradt feleségeknek tábori képeslapra várni, és milyen volt gránáttól leszakított fél karral hadikórházban feküdni. Mindezzel leginkább egy érzelmi manipulációt láthatunk. A látogatóhoz minél közelebb hozzuk az egyén szenvedését, annál súlyosabban ítéljük meg a helyzetet. Az első világháború számos áldozatot követelt, ugyanakkor nem csak hazánkat érték kiemelkedően nagy veszteségek. A spanyolnátha áldozatainkat emléket állító teremben feltűntetett statisztikai adatok szerint Magyarországon szedte a legkevesebb áldozatát a ragályos kór.

Sajnálatos módon hiányoznak a feliratok, az ismertető, ha a látogatót érdekelné, hogy pontosan mit is lát, ugyanis ez a tárgyak csupán töredékénél jeleik meg. Mivel a kiállítás nem nélkülözi a technikai installációkat - tévén vetített filmek, óriás tableten információk olvasása és különböző játékok -, ezért hiányérzetet kelt az emberben, hogy ha már tárgyfeliratok nincsenek, miért nem készült legalább egy-egy QR kód a tárgyak mellé, hogy azokat okostelefonnal leolvassuk plusz információhoz juthasson az érdeklődő közönség.

A látogatót folyamatosan kettős érzetben tartják a színpadias díszletekkel és installálással. Nagyméretű idézetek a falon, műtárgyak és díszítő installációk színpadias beállítással. Technikai probléma, hogy túl nagyok a feliratok, kényelmetlen az olvasásuk, így a monumentalitást kissé a fogyaszthatóság fölé rendelték. Egyszerre érződik háborzongatóan érdekesnek, ugyanakkor néha már-már túlzásba esik és szenzációhajhász lesz, bár ez érthető valahol egy turistaattrakció esetében. A kiállításnak azonban kötelezettsége lenne a látogatóban keltett kételyek és bizonytalanságok feloldása és megfelelő információkkal való ellátása. A termekben elhelyezett érintőképernyős terminálok nem a megértésben segítenek, általában statisztikákat zúdítanak a látogatókra, amely további kérdéseket kelt az érdeklődőben. A kiállítást emellett egy brosúra sem segíti, és a kiállítás tervezői teljesen az egyénre bízzák a kiállítás megismerésének rendjét, amely egy konkrét esemény sorozat bemutatása esetében több, mint furcsa, hiszen további anomáliákat kelthet a laikusok számára. Művészeti szempontból ugyanakkor értékelhetővé

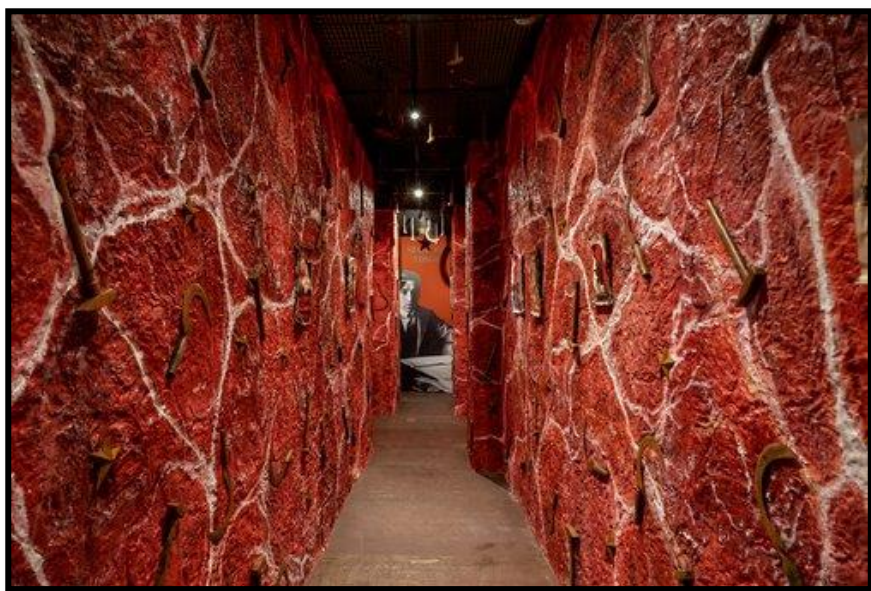
válhat a tematikus koncepció, amennyiben a kiállítás rendezői megfelelő információt közölnek ezzel egyidejűleg.

A kiállítás rendező Schmidt Mária az Origónak adott interjújában is bevallja, hogy a kiállítás koncepciója volt, hogy rövid tárgyilagos szövegekkel, egyértelmű és megmásíthatatlan üzenetet közvetítsenek az I. világháborús eseményekről. Alapvetően ez aggályosnak nevezhető, hiszen alapvetően egy történettudományi kiállítás lényeg a tények és az események feltárása, amely alapján a hallgatóság maga formálhatja meg a saját véleményét. A történettudományban a függetlenség és pártatlanság nem kritérium, de szakmailag, a nagy plénum előtt szinte elvárás. Az úgymond „szélsőséges” nézetek vallása alapvetően nem probléma, egészen addig, ameddig hajlandóság van az adott félben, ütköztetni azt az ellenkező nézetekkel. A kiállítás legnagyobb hibája ebből kifolyólag az elhallgatott történelmi részletek és az ellenkező álláspontok ütköztetésének hiánya. A kiállítás mellől ugyanakkor hiányzik a szakmai értekezéseknek helyt adó kerekasztal beszélgetések és viták rendezése is. Egy ilyen monumentális, rengeteg anyagi erőforrást felemésztő kiállítás koncepciója mellett nyugodt szívvel elfért volna egy szakmai programsorozat is, amely további érdeklődőket vonzott volna be és lehetősége nyitott volna egy párbeszédre az ellenkező álláspontokat képviselő felek között.

A kiállításon haladva egyre erősebb a késztetés annak megválaszolására, hogy mi a viszonya a mindenkori emlékezetpolitikának a történelemtudományhoz és ezen belül elsősorban a jelenkor történetíráshoz. A kijáratnál már igazat lehet adni Földes Györgynek, hogy az emlékezetpolitikát határozottan a mindenkori hatalmon lévő politikai irányzat történelempolitikájaként definiálta. Tézise szerint a viszony természetes állapota a konfliktus, mégpedig azért, mert a két tevékenység célja eltérő. Az emlékezetpolitika valójában nem a történelemtudományról, hanem a jelenről szól, célja az adott társadalom tudatának formálása. Ezzel szemben a történettudomány a múltra fókuszál, azt akarja feltárni. Harmónia csak abban az esetben alakulhatna ki a két tevékenység között — folytatta Földes —, ha

az emlékezetpolitika önmérsékletet tanúsítana, illetve eszközöket biztosítana a kutatások számára, s nem pedig eredményeket rendelne a történészekről. Az önmérsékleten azt jelenti, hogy az emlékezetpolitika ne menjen szembe a szakmában elfogadott tételekkel, és ne törekedjen arra sem, hogy a nemzeti hagyományból kitagadja a különböző eszmei irányzatokat.

A Tanácsköztársaságból a Várkert Bazárban majdnem csak a forradalmi terror jelenik meg. Emberi húst imitáló vörös falak között haladunk egy sehová nem vezető, rácsokban végződő folyosón, miközben az egyik oldalon Szamuely Tibor, a másikon a Csekát vezető hóhér, Dzerzsinszkij néz ránk.

Forrás: <https://www.facebook.com/varkertbazar/posts/1449731125163070/>

A bolsevik húsdarálónál még látványosabb a másik idetartozó terem, ahol rengeteg vörös lufi és a bolsevik művészeti ideál egyikét darabján kívül egymásba áttűnő, ideológiailag is gyakran egymástól távol álló személyek óriásportréi próbálják érzékeltetni a kommunizmus és nácizmus közösnek tartott lényegét. Érdekes, hogy a német munkásmozgalom 1919-ben meggyilkolt vezetőjét is idevették, pedig Rosa Luxemburg élesen bírálta a szovjet

bolszvikokat, és mivel tobzódunk az erőszakban, jegyezzük meg, hogy őt jobboldali ellenforradalmárok kínozták meg és végezték ki.

Forrás:

<https://index.hu/24ora/?cimke=%C3%BAj+vil%C3%A1g+sz%C3%BCletett>

A várkert bazári kiállítás vörös posztóján nincsenek árnyalatok, és mint látni fogjuk, itt jobboldali erőszakról nem esik szó, hiába tudjuk, hogy Magyarországon nagyságrendileg hasonló számú vagy több áldozata volt fehérterrornak, mint az 1919-es vörösnek. Pók Attila ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz: „...A mai republikánus felfogásban a magyar demokratikus hagyományok egyik legértékesebb eleme a Tanácsköztársaságtól élesen elhatárolt „októberizmus”, a Tanácsköztársaság vörösteror és csak színében tér el a fehérterrortól.”¹

Az I. világháborúról szóló kiállítástól pontosan azt kapjuk, amit az előzetes beharangozásból is vártunk, a szó szoros értelmében színes-szagos szellemvasutazást, ahol a háború borzalmai rémisztegetnek bennünket.

A kiállításnak harmadik része foglalkozik a háború utáni új világ születésével 1922-ig, követve a világ és Magyarország

¹ Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 114.

történelmi változásait. A kiállítás látványos installációkon, - például a háború utáni évek határváltozásait érzékeltető emeletnyi földgömb - interaktív kiállítási elemeken, érintőképernyős eszközökön böngészhető rengeteg információn és kisfilmeken keresztül mutatja be a háború végét és azt követő éveket, a Párizs környéki békék következményeit, az európai, tengeren túli és magyarországi eseményeket.

Külön terem foglalkozik az első világháború után létrehozott Népszövetséggel, amely az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) elődjeként az országok közötti konfliktusok békés megoldására törekedett volna, ám az Egyesült Államok csak kívülről támogatta a szervezetet, az európai győztes hatalmaknak pedig nem volt elég erejük a működtetésére.

A kiállítás három módon jeleníti meg az aktuális mondanivalót. Minden terem központi eleme egy látványos, egyszerű vizuális motívum, ami lehet egy hagyományos huszáregyenruhában feszítő lovas, egy gázálarchban, lován ülő katona, vagy például okán Tisza István és Károlyi Mihály párbaja jelmezes bábukkal eljátszva. A második információs réteget a termék falára festett és kasírozott feliratok, rövid idézetek és magyarázatok jelentik, míg a harmadik szint a mindenütt „magukat kínáló” érintőképernyők, amelyeken a témák iránt alaposabban érdeklődők olvashatnak háttéranyagokat.²

A kiállítás foglalkozik a háború hivatalos befejezése utáni évek óriási társadalmi változásaival, ami ugyancsak azt sugallja, hogy a háború nem 1918-ban, hanem négy évvel később ért véget.

A harmadik egység első termében a tömeghadseregeket alkotó névtelen tömegek 1918-as hazaérkezésével találjuk szembe magunkat, a korábban be- és elvonult optimista férfiak helyét a hazatérők purgatóriumi valósága foglalja el.

2 Szily (2018)

A vizuális orgia egyik leglátványosabb eleme az aulában több emelet magasságban ég és föld között lebegő és emelkedő-süllyedő kórházi ágyak az üres sírok fölött – az installáció a háborúnál több áldozatot követelő említett spanyolnátha mementója. A vírus végzett Eötvös Loránddal, IV. Károly magyar királlyal, Ady Endrével és Gustav Klimttel is.

A másik feledhetetlen hatást a hosszú, beázott menekültvagonra is emlékeztető templomhajó gyakorolja, ahol a néma harangok alatt az addigi polgári élet romos maradványai, nippel, biedermeier festmények, összetört teáskészletek szilánkjai között kell a látogatónak végigmennie, miközben vízben hervadó letépett őszirózsákon lépdél át. Persze elképzelhető, hogy a kurátorok ily módon is emlékeztetéssé akarják tenni a pusztítást, pusztulást. A túlburjánzó, barokkos kép azt a banális igazságot próbálja alkalmasint giccsesen sűríteni, hogy itt egy világ sülyedt el. És be kell vallani, hogy a baudlaeri bomlás esztétikája még úgy is élvezhető, hogy a kurátorok jó poénnak érezték, hogy az 1918-as forradalom szimbólumára rá lehet taposni. Senkinek sem lehet kétsége a falra írt Szamuely idézet valóságtartalmát illetően. „A vértől nem kell félni, ki fogjuk irtani, ha kell az egész burzsoázitá.”

Forrás: <https://varkertbazar.hu/esemenyek/uj-vilag-szulett-kiallitas-tarlatvezetes>

A vagonlakókat, életüket jól sikerült fényképek mutatják be, amihez itt hiteles tájékoztató is kapcsolódik. Eszerint a menekültek 3750 vagonban éltek, ebből 1500 kocsi állt Budapesten, közülük 810 a Nyugati pályaudvaron.

Forrás:https://mandiner.blog.hu/2015/08/30/_ahol_mi_elmenenk_mutatjak_a_romok_i_vilaghaborus_tarlat_a_varkert_bazarban

A Versailles teremben a világháborút lezáró igazságtalan békeszerződéssel szembesülünk, majd egy olyan helyiség következik, amelyben rajzfilmes stílusú gonoszként, agresszív hadihajó képében jelenik meg az Egyesült Államok.

Forrás: <https://www.jegy.hu/program/uj-vilag-szuletett-a-new-world-was-born-allando-kiallitas-permanent-exhibition-99321>

A népszövetségi teremben a háborút megnyerő briteket és franciák dominálnak, némileg személyre szabottan, hogy a befogadó mennyire pozitívan vagy negatívan ítéli meg a Népszövetséget és mai utódát, az ENSZ-t. Véleményének alakítását olyan idézetek segítik, mint Churchill kijelentése, hogy a Népszövetség „egy Európára akarata ellenére rákényszerített amerikai ötlet volt” és nem helyettesítheti a brit flottát. Vagy Wilson megállapítása, mely szerint a Népszövetség nem más, mint négy nagyhatalom diktatúrája.

A kiállítás végéhez közeledve még nem szembesül a látogató a legmanipulatívabb eljárással – amit nyugodtan nevezhetünk történelemhanisításnak –, miszerint fehérterror nem létezett. A világháború utáni Magyarország bemutatásakor a termekben a Tanácsköztársaság valóban létező hibáit, bűneit nagyítják fel, értelmezik át a tényeket, és Szamuely Tibor úgy jelenik meg modern tömeggyilkosként, hogy meg sem említik a Lenin-fiúk után következő, nagyjából ugyanannyi áldozattal járó, rasszista fehérterroret. Sem a különítményekről, sem az ugyanebben az az időszakban elfogadott numerus clausus-törvényről nincs szó. Annak ellenére, hogy a kurátorok időnként sajátosan értelmezik az egyszerű, idézetekkel operáló „fontos és szükséges” kategóriáját, de mégiscsak szembetűnő az a furcsaság, hogy szinte

teljesen hiányzik az őszirózsás forradalom is. Ez meglepő egy 1918 utáni Magyarországgal foglalkozó kiállítástól. Ez még azok számára is furcsa lehet – szakmailag pedig meggyőződéstől függetlenül nonszensz –, akik Károlyi „árulására” akarnak fogni minden rosszat, hiszen így nincs kit vádolni, nem látható a „bűnös”. Persze az, hogy Károlyi bűnbaknak sem kell, nyilván valamilyen koncepció része, mivel a százéves évforduló is úgy múlt el, hogy nem nagyon mondtak róla semmit.

És amikor a látogató azt hiszi, hogy nem érheti több meglepetés, következik az utolsó terem, ami nem más, mint a kiállítás egészét vizuálisan alapvetően új keretbe helyező ironikus reflexió a nemzeti giccsről. Lehet, hogy „elfogyott” a koncepció a végére? Ez a terem egy nemzeti irodalmi panteon, ahol körben Móra Ferencről Krúdyn és József Attilán át jobboldali kultuszfigurákig (Tormay Cécile, Csoóri, Csurka) szerepelnek nagyjaink egy-egy Trianonhoz kapcsolódó idézettel, középen pedig egy túlméretezett szentkorona-imitáció mint afféle virtuális égi Magyarország lóg lefelé a trianoni vörös térképet mintázó szőnyeg fölött.

A kiállításból mindvégig kiérződik a gyermeki dac. Magyarország kisebbségi komplexusát le nem győzve még most sem tudott túl lendülni azon a tényen, hogy a trianoni békekötéssel egyidejűleg jelentős területeket csatoltak el országunktól, de egyidejűleg jelentős magyar nemzetiségű lakosságot nem veszítettünk. Schmidt Mária egy a vele készült riportban is egyértelműen elmondja, hogy nemzeti önrendelkezése súlyosan sérült a magyaroknak akkor, amikor területeket csatoltak el az országtól és nem adták meg a települések lakóinak a választás lehetőségét. Arról azonban, hogy a több évszázados nemzeti önrendelkezéssel mi történt az elmúlt évszázadokban a Magyar Királyságban még csak említést sem tesz sem ő, sem a kiállítás. A kiállítás rendezők fejébe meg sem fordul, hogy a Trianoni béke nem pusztán egy retorzió volt, hanem egy racionális döntés is, amiért a magyarokkal együtt-és mellett élő nemzetiségek is lobbiztak, amellet, hogy számos károsultja is lett a békediktátumnak. Ugyanakkor nyitott

kérdésként fel lehet tenni, hogy hogyan lehetett volna megmenteni a romániai csatlakozástól például a zárt diaszpórában élő csángó magyarokat, akiknek az szűkebb körben nevezett „anyaországnak” kötődése nem volt? A békeparancs nem volt teljesen igazságos, de irracionális sem.

Ha ez mégsem paródia, akkor nem jelenthet mást, mint hogy Trianon az egyetlen, ami a fájdalomával valójában egyesít minket, és erre minden körülmények között, a pusztá megidézés által is képes, függetlenül a megjelenítés minőségétől. Persze az is lehet, hogy pozitív állításokat egyszerűen nehezebb megfogalmazni, és ilyenkor maradnak a kínosabb közhelyek.

Mit mond a történész?

A Horthy-korszak történeti – a jobboldali konzervatív nézőpontnak megfelelően – az 1918-1919-es forradalmakat élesen elhatárolták a rendszertől, ennek megfelelően a lehető legnegatívabban ítélték meg a tanácsköztársaság időszakát, illetve az őszirózsás forradalmat is. *„Említést érdemel hogy a Tanácsköztársaságot más okokból ugyan, de egyaránt elvetette az 1919 tavaszán emigráló szociáldemokrata Garami Ernő és polgári radikális Jászi Oszkár is a '20-as években közölt emlékirataiban.”*³ Ugyanakkor a proletárdiktatúra utáni időszakot követő kormányzatok mindegyike törekedett a forradalmak történetek feltárására. 1919 decemberében már megalakult a Tanácsköztársaság Adatainak Gyűjtésére Szervezett Országos Bizottsága, amely fő feladata az adatgyűjtés volt, és majd 1921-ben ezen anyagok feldolgozásából született meg az első visszaemlékező tanulmánykötet *A bolsevizmus Magyarországon* címmel. A mű alaptétele *„a magyar bolsevizmus egy háború okozta pusztulás végső eredménye”* vezetői pedig az *„oroszló pénzzel fizetett ügynökök”* közül kerültek ki.⁴ Mályusz Elemér – akinek neve az 1918-19-s emigráció történetének megírásához is köthető – 1931-ben úgy értékelte a történeteket *„Az 1919. március 21-én*

3 Gali Máté (2019): A Tanácsköztársaság a magyar történeti emlékezetben. Rubicon, 4. sz. 48-55.

4 Gali Máté (2019): A Tanácsköztársaság a magyar történeti emlékezetben. Rubicon, 4. sz. 48-55.

bekövetkezett bolsevista államcsíny nyomán „kezdetét vette a legdurvább abszolutizmus, a legkíméletlenebb rémuralom”. A kommün vezetői ugyanis „ázsiai vörös diktatúrát vezették be. Az elnyomó államhatalom nem rendelkezett széles körű támogatottsággal, mivel csupán „egy maroknyi ember uralkodott és nyomta el a polgárságot, meg a parasztságon kívül magát a munkásosztályt is.” Miután pedig a szervezett munkásság is ráeszmélt, hogy „nevükben, félrevezetésükkel galád játékot űztek vezéreik” a tanácskormány bukása törvényszerűen ment végbe.⁵ Mályusz nézeteivel, azaz a proletárdiktatúra csekély elfogadottságával értett egyet Grazt Gustav is 1935-ben A forradalmak kora című művében, 1935-ben.

Romsincs Ignác 2004-ben írt tanulmánykötetében összegezte az 1918-as és 1919-es forradalmak történeti megítélését. Megállítása szerint: „a Tanácsköztársaságot a két világháború közötti történetírás, s egyben politikai tudat, a magyar történelem mélypontjának tartotta.”⁶ Romsincs nem talált különbséget sem a neokonzervatív sem, a liberális nézetekben ebben az időszakban és ez az álláspont állítása szerint egészen 1949-ig nem is változott. Egyes álláspontok szerint, már a 2. világháború követően, a kommunista hatalomátvétellel azaz 1948-tól beállt a változás a magyar történetírásban. Ezt bizonyítja az is, hogy a 1945-ben „Moszkvából hazaérkezett történész, Andics Erzsébet megjelentette rendkívül leegyszerűsítő, vulgármarxista szemlélettel átitatott brosját a *Fasizmus és reakció Magyarországon* címmel.”⁷ Az 1919. április 7-én lezajlott tanácsválasztásokat úgy írta le, hogy azok a legdemokratikusabban zajlottak le, a 1919-es felvidéki hadjáratot történelmi harcként, mint egy terület visszafoglaló hadjáratként írta le.

A „A magyar forradalmi munkásmozgalom története című műből Romsincs kiemeli, hogy a ezen időszak „a magyar nép felszabadulás előtti történetének ledicsebb időszaka”⁸ Továbbá úgy

5 Gali Máté (2019): A Tanácsköztársaság a magyar történeti emlékezetben. Rubicon, 4. sz. 48-55.

6 Romsincs Ignác (2004): Múltról a mának. Budapest, Osiris Kiadó, 319.

7 Gali Máté (2019): A Tanácsköztársaság a magyar történeti emlékezetben. Rubicon, 4. sz. 48-55.

8 Romsincs Ignác (2004): Múltról a mának. Budapest, Osiris Kiadó, 320.

fogalmaz, hogy „a kannonizált üdvtörténet tipikus toposzai voltak még a Tanácsköztársaságot megelőző tömegmozgalmak – sztrájkok, gyár-és földfoglalások – túlhangsúlyozása annak érdekében, hogy a „föüllevők” kormányzási lehetőségével kapcsolatos lenini tétel igazolódhassék, s persze a bukás kizárólagosan külső körülményekre való visszavezetése.”⁹

Romsics szerint a két forradalom szembeállítása jelentősen mérséklődött a Kádár-korszak második, liberálisabb felében. Állítása szerint azonban ez nem úgy történt, hogy a Tanácsköztársaság kapott kisebb figyelmet, és kikerült a figyelem középpontjából, hanem mellé emelkedett a polgári demokratikus forradalom is. „A Hanák-Lackó-Ránki-féle – historiográfiai szempontból kulcsjelentőségű – szövegben ezzel kapcsolatban ezt olvashatjuk: „...1918 és 1919 szembenálló, de egymást feltételező ellenpólusok, s 1919 történelmi szerepét és jelentőségét nem 1918 negligálásával, egyoldalú, vagy jórészt negatív beállításával emelhetjük ki. Ellenkezőleg, a két forradalom bizonyos fokú egységét kell bemutatnunk, az, hogy 1919 elképzelhetetlen lett volna 1918 nélkül, mivel a proletárforradalom szükségszerű folytatása, betetőzése volt mindannak, ami 1918-ban rejtett. A polgári forradalom nemcsak számos gátat távolított el a proletárforradalom útjából, de a tömegekben is csupán ezek eredményei és kudarcai érlelték meg a proletárforradalom gondolatát: a proletárforradalmat tehát 1918 magasabb szinten való folytatásaként kell kezelnünk, a századfordulótól a magyar társadalomban kibontakozó új erők harcának szervesfolytatásaként és logikus betetőzéseként.”¹⁰ Hajdu Tibor 1968-69-ben megjelent monográfiái hasonló szemben íródtak politikailag igazolható okokból kifolyólag, ugyanakkor a történész szakma súlyosan dezorientáltak és igazoltnak tartja mindkét mű tartalmát.¹¹

9 Romsics Ignác (2004): Múltról a mának. Budapest, Osiris Kiadó, 320.

10 A magyar forradalmi munkásmozgalom története. (1970) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 219 és 264. idézi: Romsics Ignác (2004): Múltról a mának. Budapest, Osiris Kiadó, 321.

11 Hajdu Tibor (1968): Az 1918-as Magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Romsics szintén ezen tanulmánykötetében mélyreható vizsgálatot tett a rendszerváltás utáni szakirodalomban, abban a tekintetben, hogy milyen eszmei változások történtek a Tanácsköztársaság megítélésében az egyes korszakokban. Romsics a következők szerint értékeli. *„Összegezve az 1990 utáni szintézisek értékpreferenciáit megállapíthatjuk, hogy az utóbbi években nemcsak a Tanácsköztársaság került le a piederstárlól, s kapott olyan megítélést, amely az új magyar demokrácia lehetséges hivatkozási pontjai közül magától értetődően kirekeszti, hanem az 1918-as polgári demokratikus forradalom 1980-as évekre kialakult nimbusza is megtépázódott. Bár hazaárulónak – eltérően a két világháború közötti korszaktól – senki sem tartja Károlyit és társait, „trianoni bűnbakká” könnyen válhatnak ismét. Pedig a török analógia, amire Károlyi vádlói előszeretettel hivatkozni szoktak, nyilvánvalóan félrevezető.”¹²*

A 21. század elején Szekfű Gyula a kéziratban fennmaradt *Rövid magyar történet 1606-1939* című művében Graztal ért egyet és úgy fogalmaz, hogy *„hazánkat elenyészően csekély kommunista kisebbség irányította abszolútikus eszközökkel.”¹³* Emellett *Magyar történet* általa írt kötetében a magyar történelem örökös mélypontjaként deklarálta az 1918-19-es eseményeket.

Pók Attila a Tanácsköztársaság megítéléséről a következőképpen fogalmaz *A haladás hitele* című művében: *„a politika és közbeszéd azonban gyakran sokat torzít, és Trianonhoz kapcsolva igen gyakran a baloldaliság valamennyi árnyalatának kompromitálására hasznosítja a Tanácsköztársaság emlékét.”¹⁴* Pók ugyanebben a művében a magyar történelem „feldolgozását” *ötideáltipikus* csoportba sorolja és egyben ismerteti az egyes csoportok megítélését a Tanácsköztársaságnak. Az elsőt nevezi a szerző a kurucosan romantikus-osztályharcos-dogmatikus nacionalista, kincsházi optimistának, amely felfogás alappillérei szerinte: 1437, 1514, 1703, 1848, 1918-19 és 1945. A felfogás szerint a történelem dinamikáját a politikai küzdelmek és ezen

¹² Romsics Ignác (2004): *Múltról a mának*. Budapest, Osiris Kiadó, 323.

¹³ Gali Máté (2019): *A Tanácsköztársaság a magyar történelmi emlékezetben*. Rubicon, 4. sz. 48-55.

¹⁴ Pók Attila (2010): *A haladás hitele*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 108.

belül is az osztályharcok adják. Eszerint a felfogás szerint: *„Károlyi Mihály forradalma előkészítette a Tanácsköztársaságot, amely nemzeti történelmünk első gigantikus, dicsőséges próbálkozása az osztálynyomás igazságtalanságának megszüntetésére és a nemzeti függetlenség, szuverenitás biztosítására. Az imperialista túlerő, a forradalmi türelmetlenség szülte szubjektív hibák és az azokat kihasználó elleforradalmi cselekvés vezetett a bukáshoz, de 1945, újabban, most már sikeresen kihasználta a lehetőséget az 1919-es célok megvalósítására.”*¹⁵

A második felfogás, melyet Pók enyhén labancos szociológizáló-realista, nemzeti illúzióoszlató, melankolikus-tragikusnak nevez, úgy vélekedik, a Tanácsköztársasággal kapcsolatban, hogy az első felfogással szemben *„Károlyi és 1919 csak az ellenforradalommal és Horthyval együtt jelenthetik a magyar történelem fő vonalát.”*¹⁶ E vonal egyetlen fő kérdése, hogy Károlyit miért követte Kun Bélát, Kun Bélát pedig Horthy?

A harmadik irányvonalat nevezi Pók liberális-demokratikus, októberista optimista köztársaságinak, mely felfogás *„meghúzza a liberális demokratikus eszmei és ideológiai hagyományok ívét: 1989 értelmezése szerint 1848, 1918, 1946 és 1956 eszmei és politikai örökségére építhetünk, ez adta a harmadik magyar köztársaság biztos talapzatát: 1949 áprilisa kapcsolódik 1918 novemberéhez, 1946 februárjához, 1956 októberéhez és 1989 júniusához és októberéhez.”*¹⁷

A negyedik nézetrendszer Pók szerint keresztény-nemzeti-hazafiasnak nevezhető legjobban eszerint a ma használatos bankjegyeiken szereplő személyek fémjelzik történelmünket, *„kritikus, válságos helyzetben az egységesnek minősíthető nemzeti érdekeket hosszabb vagy rövidebb időre képviselni, védeni képes személyiségek. E felfogás kijegecesedett formájában értékeli Horthy Miklós és Kádár János konszolidációs teljesítményét is, és szkeptikusan tekint a forradalmak bajkeverőire.”*¹⁸ Egyik megfogalmazása szerint *„Trianon nagyobb és tartósabb kárt*

15 Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 110-111.

16 Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 111.

17 Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 111-112.

18 A szemléletre l. Antall József 1993. augusztus 21-i interjúját. HÍR-LAP melléklete 1993. szeptember 1. 1-8. Idézi Romsics Ignác: Horthy-képeink. In Romsics Ignác (2008): Történelem, történetírás, hagyománya. Budapest, Osiris Kiadó, 246.

okozott, mint a negyven éven át tartó orosz és kommunista uralom...a magyar állam és a magyar nép történelmében 1918-1920 volt e tragikus század mélypontja...Még Kun Béla rendkívül népszerűtlen kommunista rezsimjét is a román hadseregnek kellett elűznie Budapestről."¹⁹

Pók szerint az ötödik szemlélet kevésbé mutatkozik meg a közgondolkodásban, sokkal inkább a történész szakmában jelenik meg a posztmodern szemlélet, „*amely mind társadalomtudományos, mind mikrotörténeti, mind történeti antropológiai formájában nem feltételez fő vonalat, hiszen illúziósnak minősíti a szakszerű tudományos objektivitást, megkérdőjelezi a nemzeti történeti narratíva szükségét és lehetőségét. Ebből a perspektívából nézve a Tanácsköztársaság nem referenciapont, az e szemlélet jegyében fogant társadalomtörténeti szintézis nem említi ezt az időszakot s ezért most itt elhagyható az elemzésből.*”²⁰

Epilógus

Összességében a kiállított anyag részletei hol közvetett, hol didaktikus módon mind azt sugallják, hogy Európa és benne Magyarország aranykorának az első világháború vetett véget. A századelő ilyen módon történő idealizálása egyáltalán nem magyar sajátosság: a posztszocialista átmenetről szóló irodalom egyik alapvetése, hogy az újonnan függetlenedett, problematikus közelmúlttal rendelkező államok számára a szocializmus előtti örökség a referenciapont, amelyhez visszatérve újraépíthetik nemzeti identitásukat. A Várkert Bazár a monarchia-kori Budapest egyik szimbolikus épületeként nem véletlenül kerül fel újra – és éppen most – a város mentális térképére; a termeiben elmesélt világháborús sorstragédia pedig kétséget nem hagyóan elmagyarázza, hol a helye mindennek a múltunkban.

Bryan Cartledge 2006-ban írt nemzetállami szintézisében úgy fogalmaz, hogy „*1919 eseményei meghatározóan formálta a magyar nemzet lelkületét, megalapozta a kommunizmus és a*

19 Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 112.

20 Pók Attila (2010): A haladás hitele. Budapest, Akadémiai Kiadó, 113.

Szovjetunió gyűlöletét, azt a felfogást, amely Sztálint Hitlernél is nagyobb veszélynek tartotta mind a világ, mind Magyarország számára és a hatalomátadásra hivatkozva kompromitálta 1918 októberista republikánus demokrata hagyományait is.”²¹

Összességében, pragmatikusan azt mondhatjuk, hogy amennyiben egy jó tanár elhozza a kiállításra az osztályát, majd a végén elmeséli, hogy a tárlat mikről nem mesél és miket hallgat el, a látható és az elhallgatott tényekből tényleg összeáll valami fontos tudás a mostani rendszer emlékezetpolitikájáról és az első világháborúról azoknak a diákoknak fejében, akik már a „reform-tankönyvekből” tanulnak. És akkor nemcsak a gyilkos kommunisták és mocskos Nyugat képe marad meg bennük.

²¹ Bryan Cartledge (2006): *The will to survive. A History of Hungary*. London, Timewell Press. In: Pók Attila (2010): *A haladás hitele*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MÁRIÁS CSENGE

KONSZOLIDÁCIÓ ÉS RAZZIA, (GAZDASÁGI RENDÉSZET 1945 UTÁN).

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 15-ei ülésén határozatot hozott a Közellátási Kormánybizottság felállításáról, melynek élére Vas Zoltánt nevezték ki, aki ebben a minőségében élelmiszereket, illetve más, az ellátáshoz szükséges cikkeket gyűjthetett. A kormánybizottság mellett létrejött a Közellátási Ellenőrzési Főcsoport, azaz közellátási rendészet, amely a gazdasági rendőrség előfutáraként működött.

A hatóságok folyamatosan ellenőrizték a társadalmat, és szankciókkal sújtották a tetten ért szabályszegőket. A rendőri felügyelet pártjavaslatra vetődött fel, a Magyar Kommunista Párt szerint az árdrágítók és a feketézők elleni küzdelem ellenszerének javasolták. *„Feladata volt a háborús bűnösök által okozott gazdasági károk feltárása és felszámolása, a közellátás, az állam pénzügyi és gazdasági érdekei ellen irányuló bűncselekmények, gazdasági szabotázsok, gazdasági javak nem célszerű felhasználásának felderítésére, a magyar állam külföldön lévő gazdasági érdekeltségeinek számbavétele és azok mozgósítása, ideértve a magyar állampolgároknak már a fasiszta rezsim törvényeinek megszegésével is külföldre ajánlott és ott elhelyezkedett pénz és értékcikk követeléseit.”*¹

Fogass József korabeli véleménye szerint *„politikai rendőrségünk mai szervezettségénél és felkészültségénél fogva nem teljesen alkalmas arra, hogy nagy horderejű gazdasági bűncselekményeket fel tudjon deríteni”*.² Úgy gondolta, hogy a

1 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2015): A politizált gazdasági rendőrség – A gazdaságrendészeti osztály, 1945-1948, 11.

2 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2015): A politizált gazdasági rendőrség – A gazdaságrendészeti osztály, 1945-1948, 14.

kialakításkor figyelembe kell venni a szakismeretet, a párhúséget és az elszánt harci készséget. Fontosnak tartotta, hogy az érdekelt minisztériumok alá vonják a gazdasági szövet, és ami felett a felügyeleti jogkört a minisztertanács, valamint a fegyelmi jogkört a belügyminiszter gyakorolhatná. Úgy gondolta, hogy a gazdasági rendőrség feladata lenne a kötött gazdálkodással és a devizagazdálkodással kapcsolatos rendeleteknek a betartatása. Mivel nem kapott választ, így a Szakszervezeti Tanács főtitkára Kossa István is megtámogatta az elképzelést, aki már több kommunista politikussal együtt sürgette a gazdasági rendőrség létrehozását. Egy Rákosi Mátyásnak címzett levélben kitértek a szervezet főbb feladataira, valamint arra, hogy nem csak a kisebb feketézőket szeretnék megállítani, hanem a bank és kereskedelmi életbe is beavatkoznának, illetve felszámolnák azokat a bűnös manipulációkat, amelyek hozzájárulnak a gazdasági helyzet nehézségeihez. A főtitkár javaslatot tett Fogass József-re, mint a megalakítandó független gazdasági szervezet vezetőjére. A beadványra Farkas Mihály válaszolt, hogy a gazdasági rendészet már szervezés alatt áll, a Belügyminisztérium irányítása alá fog tartozni, mivel *„nem engedhető meg az, hogy a különböző minisztériumoknak önálló rendőrségük legyen”*.³

Augusztus második felétől egészen a gazdasági rendőrség működésének megindulásáig az ún. Áruellenőrzési Főosztály tartott sorozatos razziákat a főváros piacain és csarnokaiban, amiről a napilapok rendszeresen beszámoltak. Az ellenőrzések kiterjedtek a vendéglőkre is, amelyek ellen főleg árurejtegetés, illetve rendeletekben tiltott ételek (pl. borjúhús stb.) felszolgálása miatt léptek fel. Egy esetben pedig a VI. kerületi rendőrséggel együttműködve sikerült leleplezniük egy cukor, szaharin és inzulin csempészéséből élő csoportot. Működésük és a nyomozásaiknál használt eljárásaik megegyeztek a későbbi gazdasági rendőrség módszereivel.⁴

3 idézi Molnár János (2003): A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. Forrás: <http://epa.niif.hu/01000/01019/00003/pdf/molnar200323.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.02.)

4 Molnár János (2003): A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. Forrás: <http://epa.niif.hu/01000/01019/00003/pdf/molnar200323.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.02.)

A sajtó először 1945 augusztusában tudósított a gazdasági rendőrség szervezéséről. A Szabad Szó, amely a Nemzeti Parasztpárt napilapja 1945. augusztus 30-i számában a közellátásügyi miniszter, Rónai Sándor sajtónyilatkozatát közölte. Rónai szerint a gazdasági rendőrségre szükség van a közellátás ügyeinek ellenőrzésére, és hozzátette, hogy már szervezés alatt áll a szervezet. Szintén augusztus 30-i számban a Magyar Kommunista Párt központi lapja a Szabad Nép közölte Rónai Sándor nyilatkozatát, hogy *„működésbe lép az árak ellenőrzésére a gazdasági rendőrség..”*. A kisgazdapárt lapja a Kis Újság külön *„Gazdasági rendőrség alakul”* című cikkében részletesen tájékoztatta az olvasókat. *„Új biztonsági szerv a közellátás érdekében. A kormány elhatározta, hogy gazdasági rendőrségi szervezetet állít fel. Ez a gazdasági rendőrség most áll szervezés alatt, de rövidesen megkezdí működését. Elsősorban a gazdasági rendőrség feladata lesz ügyelni arra, hogy a kiadott rendeleteket pontosan hajtják- e végre, ellenőrzi a terménybeszolgáltatásokat, a malmok működését, igyekszik megakadályozni a csempészést. Budapesten a gazdasági rendőrség a feketepiacot fogja figyelni, a tőzsde körüli feketézőket és valutázókat, ugyanakkor pedig vigyáz majd az élelmiszerfronton is, nehogy valamilyen fontos rendeletet a közönség kárára kijátszanak. A gazdasági rendőrség feladata lesz továbbá a budapesti pékek ellenőrzése.”*⁵

Péter Gábor, a Politikai Rendészeti Osztály vezetője már korábban rendelkezett egy IV: gazdaságpolitikai alosztállyal, melynek vezetésével dr. Villányi Andrást bízta meg, akinek a szervezésben Gyenes-Dienes András rendőr alezredessel kellett egyeztetnie. Az alosztályt az Andrássy 60.-ban helyezték el, és itt kezdte el munkáját a szervezet.

A különlegesen széles hatáskörű karhatalmi szervek közül a gazdasági rendőrség – hivatalos nevén a Budapesti Főkapitányság Gazdasági Rendészeti Osztálya – a többinél néhány hónappal később, 1945 szeptemberében jött létre. Működését a Wurm utca 3. szám alatti épület hat helyiségében kezdte meg. *„Ettől az új*

⁵ Kis Újság 1945. augusztus 30. 2.

rendőri alakulattól várták a főváros egyre inkább káoszba fulladó ellátási helyzetének rendezését, ezért a korabeli sajtó az első naptól kezdve folyamatosan tudósított akcióiról.”⁶

A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) is javaslatot tett a Gazdasági Rendőrség felállítására, illetve a gazdasági viszonyok rendőri felügyeletére. Fehér Lajos, a PRO helyettes vezetője 1945. augusztus 14-én indítványozta Erdei Ferenc belügyminiszternél az új szervezet létrehozását az egyre gyakrabban előforduló gazdasági természetű bűncselekmények nyomozása miatt. A javaslatban a felállítandó szervezet a Gazdaságpolitikai Alosztály nevet kapta, illetve utalt a megtorló, megelőző és felderítő feladatkörre. Fehér indítványa tartalmazta az alosztály feladatkörének megfogalmazását, a belső szervezetére vonatkozó elképzelést, felvázolta a szükséges külső informátori hálózatot, és mellékelte az ezekhez szükséges költségvetés tervezetét. Fehér szeptember 1-jén kapott választ a Belügyminisztériumból, amelyben a leirat szerint tudomásul vették és „ideiglenesen” hozzájárultak személyi, szervezeti és feladatkör tekintetében az alosztály működéséhez, valamint jelezték, hogy a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának küszöbön álló megszervezése alkalmával az alosztály tekintetében végleges intézkedések várhatóak.⁷

A PRO Gazdaságpolitikai Alosztálya az őt követő Gazdasági Rendészeti Osztály kiindulási alapjává vált. Hivatalosan szeptember 15-én alakult meg az új osztály, mint a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának IV. Gazdaságpolitikai Alosztálya. Ezt megelőzően már szeptember 8-án a budapesti rendőrség kommunista pártaktívájának gyűlésén Ratulovszky János főkapitány-helyettes kész tényként beszélt az új osztály létrejöttéről. A jegyzőkönyv mindezt az alábbiak szerint rögzítette: „(R. elvtárs) a gazdasági

6 Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje:2018.09.05.)

7 Molnár János (2003): A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. Forrás: <http://epa.niif.hu/01000/01019/00003/pdf/molnar200323.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.02.)

rendészeti osztály felállításáról referál. Csak kiválóan megbízható elvtársak delegálандók erre az osztályra, amely kb. 200-240 főből fog állni - kerületenként 2-3 megbízható nyomozó elvtársat delegálnak. Továbbá újabb felvételek lesznek. Az őrszemélyzet keretéből nem delegálunk, mert azokra szükség van a mai beosztásukban.”⁸

Villányi Andrást Péter Gábor elégedettsége miatt ajánlotta a gazdasági bűnözés ellen irányuló szervezet élére. Alkalmas volt a rábízott feladatra, így rövid időn belül sikerült megszerveznie a gazdasági rendészetet, amely valóban hatékony bűnüldöző szervvé vált a keze alatt. A gazdasági rendőrség vezetésével tehát Villányi Andrást bízták meg, helyettese pedig Balabán György főcsoportvezető lett. Az alosztályban két csoport volt, csoportvezetőkkel, helyettesekkel, könyvvizsgálókkal, szaknyomozókkal és gépírókkal.

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet és annak módosításai szerint meghatározott feladatai voltak az alosztálynak, mint a gazdasági vonatkozású háborús és népellenes bűncselekmények felderítése, gazdasági élet politikai ellenőrzése. Foglalkozniuk kellett a gazdaság újjáépítés biztonsága ellen irányuló akár bűnös szándékokkal, vagy a cselekmények végrehajtóinak akár közigazgatási úton való eltávolításával is. Állandó kapcsolatot kellett létrehozni a Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályán működő gazdasági ellenőrző csoporttal, hogy az aktuális problémákkal tisztában legyenek. Gazdasági bizalmi hálózat kialakítására a főkapitány is javaslatot tett, amellyel megfigyelők munkája révén a gazdasági élet központi helyein ott lenne a rendőrség szeme. Ezek a helyek például a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, az Országos Mezőgazdasági Kamara, a Budapesti Áru-és Értéktőzsde, a Budapesti Ékszer-és Fémtőzsde, Takarékpénztár, Bankok Egyesülete, Biztosító Intézetek Országos Szövetsége, valamint a Gyáripárosok Országos Szövetsége.

A Gazdasági Rendészeti Osztály (GRO) hivatalos megalakulása után Péter Gábor azonnali hatállyal áthelyezte Villányi Andrást a

Politikai Rendészeti Osztályhoz tartozó jogelőd alosztályról. Az új osztály (is) a Wurm utca 3. szám alatt kezdte el működését. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának vezetője a belügyminiszternek szeptember 24-én jelentette, hogy az osztály vezetése továbbra is Villányi András kezében maradt, helyettesének Rónai Sándor egykori közellátásügyi miniszter fiát, Rónai Rudolfot bízták meg. A GRO kezdeti állománya gépirónókkal, altisztekkel együtt 75 főt tett ki, ami több mint kétszerese volt az augusztusi Gazdaságpolitikai Alosztály tervezett létszámának, de még jócskán alulmaradt a sajtóban és Ratulovszky főkapitány-helyettes által emlegetett 200-240 főhöz képest. A gazdasági rendőrség szervezeti felépítése: Villányi András alezredes - novembertől ezredes - osztályvezetőn, helyettesén, titkárán, gépirónóján, tolmácsán és szolgálatvezetőjén - ők alkották a törzset -, és a segédhivatalon kívül még hat alosztályra és egy segédhivatalra állt, ami összességében 75 főt jelentett. Az osztály működését segítették a gépirók és az altisztek is.

A hat alosztály megnevezése tartalmazta a határcörüket:

- I. valuta és hitel alosztály, melynek vezetője Balabán György fogalmazó tisztviselő,
- II. tüzelő és élelmiszer alosztály, melynek vezetője dr. Rigó László rendőr főhadnagy,
- III. ipari nyersanyagok alosztály, melynek dr. Sándor Ottó fogalmazó tisztviselő a vezetője,
- IV. ipari cikkek és ruha alosztály dr. Székely Sándor fogalmazó tisztviselő vezetésével,
- V. közlekedési és üzemanyag alosztály, melynek dr. Strubert Benedek fogalmazó tisztviselő a vezetője
- VI. gyógyszer és megfigyelés alosztály, amely dr. Tantó Gábor fogalmazó tisztviselő vezetésével működik.

Az alosztályok élén a rendőrség forgalmazói tagjai közül kerültek ki alosztályvezetőként, helyettesük pedig főcsoportvezetői beosztást kaptak. Az alosztályok beosztottjainak nagy részét a rendőrségnél használt elnevezéssel II/B. állománycsoportba sorolt nyomozók alkották. A gazdasági

rendőrség szerződéses alkalmazottként gazdasági szakértőket és hites könyvvizsgálókat is foglalkoztatott.

Ebben az időszakban az államrendőrség alkalmazottait nyolc állománycsoportba sorolták:

1. „I. áll. csoport” - a fogalmazói kar (magasabb rangú tisztek);
2. „II/A. áll. csoport” - rendőri őrség (egyenruhás rendőrök);
3. „II/B. áll. csoport” - nyomozók;
4. „III. áll. csoport” - egészségügyi szolgálatot ellátók;
5. „IV. áll. csoport” - műszaki szolgálatot ellátók;
6. „V. áll. csoport” - számvevőségi szolgálatot ellátók;
7. „VI. áll. csoport” - irodai szolgálatot ellátók;
8. „VII. áll. csoport” - hivatali altiszti szolgálatot ellátók.⁹

A Gazdasági Rendészeti Osztály beosztottjai csak az I., II/B., VI. és VII. állománycsoportból kerültek ki.

A Rónai Rudolf jelentéseiben feltüntetett személyi állomány részben eltérő volt a ténylegesen működő alosztályi összetételtől, amit azért tudunk nyomon követni, mert a belügyminiszter kéthetente jelentést kért a budapesti főkapitánytól a GRO személyi összetételéről, szervezési fokról valamint a működéséről.

A hat alosztályos rendszert 1945 decemberében - a nem megfelelő hatékonyság miatt - négy alosztályos rendszer váltotta fel. Az átszervezés során Villányi András embereket is küldött el.

A négy alosztály az alábbi volt:

- I. Általános gazdaságpolitika alosztály vezetője Balabán György rendőr alezredes, helyettese Adler György rendőrnyomozó őrnagy
- II. Általános árelenőrző alosztály vezetője Félegyházi Ervin rendőr hadnagy, helyettese Jékely Sándor rendőrnyomozó őrnagy
- III. Vegyes alosztály vezetője dr. Sándor Ottó rendőr százados, helyettese Huba Gyula rendőrnyomozó őrnagy

⁹ Rendőrségi Közlöny, 1945. szeptember 1.

IV. Készenléti alosztály vezetője dr. Fonyó Antal rendőr főhadnagy, helyettese Bujdosó Imre rendőrnyomozó őrnagy.¹⁰

Az átszervezésről egy másik fennmaradt állománylista tanúskodik, amely 163 személyt sorol fel a GRO alkalmazottjaként. Az 1945. decemberi állománylistáról még a négy alosztály elnevezése is hiányzik, ezért csak kettő feladatát lehet behatárolni más források alapján. Ezek szerint a gazdasági rendőrség II. alosztálya az ipari üzemekben elkövetett gazdasági bűncselekmények, szabotázsok felderítésére és kinyomozására specializálódott. A III. alosztály valutaügyekkel foglalkozott.

Illek András, a Budapesti Főkapitányság Szervezési Osztályának vezetője hiányolta a szakszerűséget és a hozzáértést a rendőrökben, és felhívta a figyelmet a pénzügyi körülmények változásaira, hogy 206 főnél kevesebb ember is el tudja látni a feladatokat. Sólyom László rendőr altábornagy, budapesti főkapitány javaslata alapján a GRO szerkezete megmaradt 163 fős állománnyal. Szervezeti felépítésről, pontos feladatról és hatásköréről nem állnak rendelkezésre átfogó dokumentumok.

Villányi András 1946. március 30-án készült jelentéséből pontosan tudjuk, hogy milyen ügyekben jár el a GRO. Ezek az 1920. évi XV. törvénycikkbe, valamint az 1941. évi X. törvénycikkbe ütköző bűncselekmények, büntettek és vétségek voltak, mint például az árdrágítás, a láncolás, az árucikkkel való visszaélés. Vagy az 100.500/1945. Ip. M. rendeletbe ütköző bűncselekmények, amikor az árukészletek bejelentésének elmulasztását szankciókkal sújtják. Az 7160/1945. ME rendeletbe ütköző valutáris bűncselekményekben külön erre a célra létrejött önálló szakcsoport nyomozott, azonban voltak olyan esetek, amikor olyan bűncselekményekkel álltak kapcsolatban, amelyek már a GRO hatáskörébe tartozott. Előfordultak még különböző kihágások is; legjellemzőbb talán az élelmiszercikkek szállítási engedély nélküli szállítása, amely a közellátásügyi miniszteri rendeletbe ütközött.

¹⁰ Cserényi-Zsitnyáni Ildikó (2015): A politizált gazdasági rendőrségn – A gazdaságrendészeti osztály, 1945-1948, 25.

A gazdasági rendőrség nem fejlődött nagy szervezetté, tevékenysége idején végig egy központtal működött. Állománya 1945 decemberében 163 fő volt, 1947-ben pedig 234-295 ember között változott a létszáma. Legtöbb tisztviselője nem a régi detektívek közül került ki, hanem más foglalkozási ágakból érkezett. A gazdasági rendőrség működése során végig a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysághoz tartozott, kezdetben az egyik osztálya volt (Gazdasági Rendészeti Osztály – GRO), majd a BRFK 1947-es átszervezésével ügyosztálya alakult át (Gazdasági Rendészeti Ügyosztály – GRÜ).¹¹

A GRO-nak a Budapesti Főkapitányság osztályaként hivatalosan csak Nagy-Budapest területén működhetett volna, de ennek ellenére kezdettől fogva vidéken is folytatott razziákat, mivel országos gazdasági rendészeti szerv nem létezett. A központ hatáskörének hivatalos kiterjesztését, azaz a gazdasági rendészet megszervezését először Nagy-Budapesti területén 23 kerületi, illetve peremkerületi kapitányságán kezdték meg. A kerületi szervezeti egységek létrehozásáról a budapesti főkapitány 1946. március 11-én kihirdetett napi parancsában intézkedett. A feladattal megbízott kerületi detektívek ténylegesen igen, formálisan nem alkottak önálló egységet, hanem a kerületi kapitányságok bűnügyi nyomozócsoportjain belül működtek. A nyomozókat Villányi döntése alapján helyezték át a GRO központi állományából a kerületi részlegekhez, akiket fegyelmi és szolgálati szempontból a bűnügyi nyomozócsoport vezetőjén keresztül a kerületi rendőrkapitánynak rendelték alá. A nyomozati utasításokat azonban a Gazdasági Rendészeti Osztálytól kapták. Ha hatáskörükbe tartozó bűncselekményt észleltek, először a GRO-központnak jelentették, majd az onnan kapott utasítás alapján megkezdték a nyomozást.

A háború utáni állapotok miatt a budapesti központ nehezen tudta ellátni a vidék gazdasági rendészeti feladatait egyrészt a rossz közlekedés, másrészt a gépkocsihány miatt. Az is hatásköri

¹¹ Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje:2018.09.05.)

surlódásokhoz vezetett, hogy a Budapesti Főkapitányság egyik osztálya a Vidéki Főkapitányság területén folytatott nyomozásokat és ellenőrzéseket, miközben az országban uralkodó anarchikus közellátási állapotok szükségessé tették volna az állandó vidéki gazdasági rendszet létrehozását. A probléma megoldására 1946. augusztus 1-jén kiterjesztették a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának és a vármegyei főkapitányságok Politikai Rendészeti Osztályainak hatáskörét a gazdasági rendészeti feladatok ellátására is. Ugyanakkor a GRO állományából 56 embert áthelyeztek ezekre az osztályokra. A vármegyei főkapitányságok politikai rendészeti részlegeire megyeszékhelyenként átlag négy detektív jutott, akik megkezdték a helyi csoportok kialakítását. *„Tehát a nagybudapesti gazdasági rendszetekhez hasonlóan a vidéki apparátus is egy másik rendőri szervezeten belül jött létre, gyakorlatilag a gazdasági rendőrség budapesti központjának alárendelt nyomozókból.”*¹²

Miután 1946 októberében egyesítették a vidéki és fővárosi politikai rendőrséget, a Tömpe András-féle vidéki politikai rendészeti osztályok beleolvadtak az újonnan létrehozott, Péter Gábor által irányított Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályába (ÁVO). A - mai kifejezéssel - gazdaságvédelmi nyomozók azonban a helyi bűnügyi osztályokra kerültek. Ezt a logikusnak nem tekinthető döntést nemcsak a már említett hatásköri viták indokolták, hanem szerepet játszhatott benne az aluliskolázott és alulszocializált - és emiatt kisebbségi érzésekkel küzdő - Péter Gábor, valamint Villányi, az úri allűrjeiről elhíresült középosztálybeli diplomás ügyvéd között kialakult személyes ellenszenv és rossz viszony is.

A gazdasági rendőrség írásos feladatkörét 1947-ből ismerjük, ami megegyezik az 1945. évivel.

Nyomozást folytattak a közélettel való visszaélésekkel, közszükségleti cikkekkel való visszaélésekkel, a forint értékállóságát veszélyeztető cselekményekkel (árdrágítás)

¹² Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje:2018.09.05.)

kapcsolatban, és olyan, a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények esetében, mint a készletbejelentés elmulasztása, áruk engedély nélküli vagy az engedélytől eltérő forgalmazása, a csempészes, illetve a külföldi fizetési eszközök, értékpapírok, külföldi eredetű arany, külföldi bankszámla bejelentésének és letétbe helyezésének elmulasztása.

A bűncselekménynek minősített ügyek a nyomozás lezárása után szinte mindig a GRO saját ügyészségéhez, a Valutaügyészséghez kerültek. Ez a szervezet, hivatalos nevén a Budapesti Államügyészség Fizetési Eszközökkel Elkövetett Bűncselekmények Osztálya a Szent István körúton működött. Az itt dolgozó államügyészek foglalmazták meg a nyomozati anyag és a gazdasági rendőrség indítványa alapján a vádat, melynek leggyakoribb oka az árdrágítás, a lánckereskedelem („láncolás”), az árukészlet bejelentésének elmulasztása, csempészes, valutaüzérkedés, valamint a valuta bejelentésének elmulasztása volt. A vádemelés után az ügyek a kizárólag gazdasági bűncselekményekkel foglalkozó 1945 őszén létrehozott Uzsorabíróság elé kerültek, ahol a tárgyalásokat általában gyorsított eljárással folytatták le. A GRO hatalmát mutatja, hogy az Uzsorabíróság felmentő ítélete ellenére alkalmanként előfordult, hogy a gyanúsoknak talált személyeket a gazdasági rendőrség mégis internáltatta.

„A gazdasági rendőrség befolyása fennállásának három éve és három hónapja alatt fokozatosan nőtt. Különösen Rajk László belügyminiszterre való kinevezése után, 1946 márciusától kapott a szervezet nagy támogatást. Villanyi András igen jó kapcsolatot alakított ki új főnökével, egyik bizalmas emberének számított. A gazdasági rendőrség egyre nagyobb térnyerésének jele volt, hogy Villanyi az Államvédelmi Osztály ipari, üzemi elhárítással foglalkozó VII. alosztálya felett is felügyeleti jogot nyert, illetve egyik saját alosztályát egy időre beköltöztette a politikai rendőrség Andrásy úti központjába.”³

13 Molnár János (2003): A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. Forrás: <http://epa.nif.hu/01000/01019/00003/pdf/molnar200323.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.02.)

A szervezet neve a Budapesti Főkapitányság átszervezése után 1947-ben megváltozott, Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRÜ) lett, 234-295 között ingadozott a létszáma, hatáskörét azonban fokozatosan az egész országra kiterjesztette. A Budapesti Főkapitányság Gazdaságrendészeti Osztály illetékességi köre Budapest területére terjedt ki, azonban hatáskörét fokozatosan az egész országra kiterjesztette. A kiterjeszkedés először Budapest 14 kerületén kívül a peremterületi kapitányságokon indult el, így 23 gazdaságrendészeti nyomozócsoportot állítottak fel, 107 fős állománnyal.

Az osztály intézkedéseivel kapcsolatban a sajtóban folyamatosan tájékoztatta a lakosságot. Az úgynevezett „kemény kéz” politikáját folytató Magyar Kommunista Pártnak hírnevet adott a feketézők, árrágítók, nepperek elleni intézkedések többsége. Nem volt nehéz a gazdasági bűncselekmények vétségébe esni, mivel a korszak szigorú rendeletei szinte betarthatatlanok voltak, és a gazdasági rendőrség bárhol felbukkanhatott. Félelmetessé vált a gazdasági rendőrség tevékenysége alapján, mert az elkövetőket már táborokba is zárhatták. A törvénszegő árusok készleteit, aranyait és valutáit is jogukban volt lefoglalni a gazdasági rendőrség nyomozóinak. A szervezet embereit meg is tudták vesztegetni, lassan áttértek a korrupció világába.

„A gazdasági rendőrség a kommunisták egyik fegyvere volt. A szervezet nyomozásai elősegítették a bankok, nagyvállalatok államosítását. A célba vett intézményt ellenőrzésekkel, vezetőinek letartóztatásával tették tönkre. A gazdasági rendőrség, ha nem is olyan mértékben, mint az ÁVO vagy a Katonapolitikai Ügyosztály, de politikai ügyekben is szerepet vállalt. Például az ő nyomozói juttatták évekre börtönbe valutáris bűncselekmény miatt Ordass Lajos evangélikus püspököt.”⁴

Miután Magyarországon gazdasága teljesen átalakult, 1948. december 15-én az önálló Gazdasági Rendészeti Ügyosztályt a megváltozott gazdasági helyzetre hivatkozva szüntették meg, viszont az alosztályokat a Budapesti Főkapitányság bűnügyi részlegébe, és a BM ÁVH-ba olvasztották be. Az erről szóló rendelet az alábbiakkal végződött: „...az ország gazdasági életének

14 Molnár János (2009): „A másodrendű vádlott” Villányi András elítélésének és rehabilitációjának rekonstrukciója. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00017/pdf/molnarj09-1.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.03.)

*stabilizálódása és megszilárdulása ma már indokolatlanná teszi ennek az önálló szervezetnek a fenntartását.*¹⁵

1946. március 11-én a Budapesti Főkapitány parancsában döntött arról, hogy kerületi rendészeti részleget kell létrehozni. A kerületi nyomozókat Villányi a GRO állományából helyezte át a kerületi kapitányságok bűnügyi nyomozócsoportjain belülre. A kerületi rendőrfőkapitány beosztottjai lettek szolgálati szempontból, de az utasításokat a nyomozásról a Gazdasági Rendészeti Osztálytól kapták, amennyiben olyan bűncselekményt észleltek, ami a hatáskörükbe tartozott, akkor jelentést kellett tenniük a Gazdasági Rendészeti Osztály központjának, majd az utasítás alapján kezdhették meg a nyomozást.

A gazdasági rendőrség budapesti központja vidéki feladatait a rossz közlekedés és gépkocsihiány miatt nehezen látta el. A budapesti Főkapitányság egyik osztálya nyomozásokat és ellenőrzéseket tartott a vidéki Főkapitányság területén, így az anarchikus állapotok szükségessé tették a vidéki gazdasági rendészet működését. *„Az ügy megoldásaként 1946. augusztus 1-jén kiterjesztették a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának és a vármegyei főkapitányságok Politikai Rendészeti Osztályainak hatáskörét a gazdasági rendészeti feladatok ellátására is.*¹⁶ Ekkor 56 embert helyeztek át az osztályokra a Gazdasági Rendészeti Osztály állományából, átlagosan négy nyomozó dolgozott a vármegyei főkapitányságok politikai rendészeti részlegén megyeszékhelyenként. A vidéki gazdasági rendészet is a gazdasági rendőrség budapesti központjának alárendelt nyomozóiból állt. 1946 októberében egyesítették a vidéki és fővárosi politikai rendőrséget.

15 Rendőrségi Közlöny, 1948. december 15. 948

16 Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje:2018.09.05.)

Tömpe András vezetése alatt álló vidéki rendészeti osztályok az újonnan megalakult Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályába olvadtak bele, amelyet Péter Gábor irányított. Végül a nyomozók a helyi bűnügyi osztályokhoz kerültek, ez az áthelyezés a hatásköri viták, valamint a személyes nézeteltérés miatt Péter Gábor és Villányi András között alakult ki.

A GRO bűnüldözői tevékenysége kapcsán ki kell emelnünk, hogy november 9-én ellenőrzést tartott a budapesti áru és értéktőzsde épületében, a Nádor utcai és környékbeli tőzsdecégek irodáiban és a cégfőnökök lakásán. Az ellenőrzés során arról kívántak meggyőződni, hogy az érintettek eleget tettek-e az értéktárgyak és idegen valuták beszolgáltatására, illetve bejelentésére vonatkozó jogszabályi kötelezettségüknek (7160/1945. sz. M. E. rendelet). A razzia eredményeként 85 személyt állítottak elő, közülük nyolcat előzetes letartóztatásba helyeztek, 65 - szabadlábon védekező - ember ellen indítottak bűnvádi eljárást. A rendőrök be nem jelentett értéként

elkoboztak és a Magyar Nemzeti Banknak beszolgáltatottak 3500 dollárt, 300 fontot, több ezer schillinget, rubelt, cseh koronát és 2 kg aranyrudat. Ezek pengőre átszámított forgalmi értéke – 1945. november 14. (!) – kb. másfél milliárd pengőt tett ki. November 11-ig őrizetbe vettek 287 főt, internáltak 9.128 személyt, míg rendőri felügyelet alatt 4.383-an álltak.

Külön kategóriát képeztek az oroszok által – azaz „orosz egyenruhát viselő személyek által” – elkövetett bűncselekmények: 2 gyilkosság, 7 rablás, 6 súlyos testi sértés – ebből egy, vagy plusz még egy rendőr ellen –, 9 közlekedési baleset, 2 egyéb cselekmény. November 8-án 15 óra 30 perckor a Margit hídon (!) egy orosz százados megütötte, majd fejbe lőtte Szabados József rendőrfőparancsnok-helyettest, majd gépkocsin elmenekült.¹⁷ A rendőrtisztet életveszélyes állapotban szállították a Rókus kórházba, az ő és az ügy további sorsáról semmit nem tudunk, mert az „ügyben a központi orosz városparancsnokság a nyomozást folyamatba tette”.

A hangulatjelentések szerint a társadalom teljes életét a közellátás és közéletmezés rosszabbodása, mélypontja következtében beállott helyzet túlélése töltötte ki, de érezhető a „reménykedés, amellyel a közönség a választások eredményeképpen megalakuló új magyar kormány intézkedései elé tekint és amelytől a súlyos viszonyok enyhülését reméli”.

Az Államrendészeti osztály jelentése konkretizálta az életszínvonal romlásának mértékét.¹⁸ *„Tényként állapítható meg, hogy az élelmiszerárak az elmúlt 10 nap áraihoz viszonyítva lényeges emelkedést mutatnak. Míg pl. az elmúlt 10 napban a kelkáposzta kg.-ja 450-500 pengő volt, ma 1800 P., a savanyított káposzta kg.-ja pedig 5000 P. Az elmúlt 10 napban a tojás darabja 200 P. volt, ma 1300-1400 P. Az elmúlt 10 napban a zsír kg.-ja 14-16.000 P. volt, ma 42-44.000 P. Burgonya nincs.”* A baromfipiacon egy nap alatt 30%-kal csökkentek az árak a nagy kínálat, az áru

¹⁷ A Margit-hidat 1944. november 4-én és 1945. január 18-án felrobbantották a németek. A hidat 1947 - 1948-ban építették újjá. Ebben az időben a Lukács fürdő és a Sziget utca között cölöpös fahíd állt, ennek helyén hamarosan a „Manci-híd” állt.

¹⁸ BRFK Központi Irattára 5-N 3. cs.: Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Államrendészeti osztály: ad 61/1945 fk. állro. eln.

romlandósága és a magas árak miatt. Az emberek szívesen vásárolták a sült tököt, amiből 10 dkg. 360-400 pengőbe került.

„Mind a munkásság, mind a havi fizetéses alkalmazottak a fent írt árakat munkabérükből, illetve illetményükből már megfizetni nem képesek; elcserélnivaló ingóságaiukból pedig már kifogytak: ennél fogva általános aggodalom és elkeseredés tapasztalható. Ehhez járul az a sok panasz is a közönség köréből, amely a kenyérbeszerzés nehézségeire utal. A leszállított fejadag mellett az órákig tartó sorban állás kemény próbára teszi a háztartásbeli asszonyok türelmét és sok esetben üres kézzel mennek haza, mert kenyeret nem kapnak.”

A gazdasági rendőrség tevékenységéről az újságok tudósítottak, ezek ma is fontos források, mert nem maradt fenn sok olyan irat, ami a szervezet feladatkörét összefoglalta volna. Az 1947. január 1-jén megjelent közlemény meghatározta a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály feladatkörét, azokat az eseteket, amelyekben nyomozásba kezdhetnek. *„Ide tartoztak a közlélmézzel, közellátással, közszükségleti cikkekkel való visszaélések; a forint értékállóságát veszélyeztető cselekmények (például az árdrágítás), és olyan, a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények, mint például a készletbejelentés elmulasztása, áruk engedély nélküli vagy az engedélytől eltérő forgalomba hozatala, a csempészés, illetve a külföldi fizetési eszközök, értékpapírok, külföldi eredetű arany, külföldi bankszámla bejelentésének és letétbe helyezésének elmulasztása.”¹⁹*

Évesszinten a GRO ügyiratszama az alábbiak szerint alakult:

1945-ben	3215 db ügy
1946-ban	13795 db ügy
1947.január 1. - június 22. között	4083 db ügy

¹⁹ Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje:2018.09.05.)

1947. június 22-ig a gazdasági rendőrségnek 21 093 ügye volt, ebből 20 360 eset került az államügyészséghez.²⁰

A bűncselekménynek minősülő ügyek a GRO ügyészségéhez kerül nyomozás után. Az ügyészség a Szent István körúton lévő Valutaügyészség, hivatalos nevén a Budapesti Államügyészség Fizetési Eszközökkel Elkövetett Bűncselekmények Osztálya volt. A gazdasági rendőrség indítványára és a nyomozók által felderített események alapján fogalmazták meg a vádat, többnyire a vádemelésre a lánckereskedelem, az árdrágítás, az árukészlet bejelentésének elmulasztása, csempészés és a valuta bejelentésének elmulasztása miatt került sor.

Az Uzsorabíróság foglalkozott tovább az ügyekkel a vádemelést követően. Az Uzsorabíróság 1945 őszén került létrehozásra, amely gazdasági jellegű bűncselekményekkel kapcsolatban intézkedett. Gyorsított eljárás keretében folytatták le a tárgyalásokat, azonban voltak olyan esetek, amelyekben felmentő döntés ellenére is internálásra került sor. Az Uzsorabíróság foglalkozott az ügyekkel a vádemelést követően is.

A közélelmezési, közellátási cikkekkel való visszaélések leggyakoribb esete az árdrágítás volt. A kereskedők magasabb áron próbálták az áruikat eladni az engedélyezettnél. A többség szerint ebben az időszakban, az árdrágítók okozták az áruhiányt, valamint azt hogy csak nőttek és nőttek a közellátási árucikkek árai. A hatóságok 1945. augusztusában rendeletekben szabták meg az árucikkek kötelező nagykereskedelmi árát, és próbálták gátolni az áremelkedéseket. A kiskereskedők 30%-os hasznot tehettek a nagykereskedelmi árhoz, később ellentétbe kerültek a kiskereskedők a kistermelők és a piaci árusok érdekei. Az bűncselekmény elkövetésével, ha a közellátás érdekeit súlyosan veszélyeztette, akkor az ügyészség akár halálbüntetést is kiszabhatott.

A GRO különböző próbavásárlásokkal ellenőrizte az üzleteket, a lebukott kereskedők árucikkeit lefoglalták. A Közellátási Hivatal raktáraiba kerültek a lefoglalt áruk, amiket később hatósági áron kiárusítottak. A pénz egyre gyorsabban kezdett romlani, az

20 U.o.

árcsökkentő rendeleteket pedig nem tudták érvényre juttatni, így minden nap a hajnali órákban a megszabott nagykereskedelmi árakhoz csak 50 %-os bruttó hasznot engedélyeztek. Minden nap ezek az árak ellenőrzésre kerültek a gazdasági rendőrség által. A GRO későbbi lépése volt, hogy júliusra már létrejött egy 51 tagú vásárcsarnok-ellenőrző csoport, amely az árakat ellenőrizte.

Az árak tízszeresükre emelkedtek, a pengő már nem funkcionált, minden egyes nap délre már nem voltak termékek a polcokon. Egyre nagyobb szerepet kapott a cserekereskedelem, pénz helyett áruval fizettek. 1946. augusztus 1-jén vezették be az 1945-1946 évi hiperinflációt követően a pengő helyett ismét a forintot.

A közellátást veszélyeztette a készletbejelentés elmulasztása, az áruk engedély nélküli forgalomba hozatala. A közellátási rendelet megszabta az árakat, de ezeket semmibe véve a kereskedők visszatartották az árukat, és pult alatt tartották. Ha nem emelték meg az árakat, akkor pult alól feketén kerestek az árukkal. A hatóság erre igen hamar rájött, így előírták, hogy az árukészleteket be kell jelenteniük a kereskedőknek, és ellenőrzés során össze kellett hasonlítani a bejelentettel a fellelhető. Névtelen bejelentések, besúgások által árurejtegetések miatt folytattak vizsgálatot a rendőrök. A nyomozók a boltokba betérve hiánycikkekért kértek, aztán ha elutasították őket, akkor megfigyelték kívülről őket, és ha rajta kaptak valakit az üzletből távozni, akkor a bizonyíték is megvolt. 1945 decemberében is jelentősek voltak az áru-visszatartási esetek. Az 1000, 10000 és 100000 pengős címletű bankjegyeket hivatalos bélyeggel kellett ellátni, így maradtak törvényes fizetési eszközként, de a felül nem bélyegzett bankjegyek elvesztették értékük háromnegyedét, később meg nem fogadták el fizetőeszközként. Az üzletek 90%-a nem nyitott ki áruhiányra hivatkozva. A gazdasági rendőrség emberei kinyitásra kényszerítették az árusokat, helyszíni bírságokkal, iparendély bevonásával sújtották a lebukott boltosokat.

„A feketézők munkátlan hadát munkára kell fogni. Tűrhetetlen, hogy amikor az ország romokban hever, és minden tisztességes embernek megfeszített erővel kell dolgoznia a köz érdekében,

akkor egy bizonyos réteg a dolgozók megkárosításával tartja fenn magát. Ezt nem szabad tovább tűrni. Ebben az ügyben a Szaktanács, valamint a vasmunkások és az építőmunkások együttes küldöttsége az iparügyi minisztériumban járt, és a munkarendellel kapcsolatos emlékiratot nyújtott át. Az emlékirat átnyújtásakor a küldöttség szónokája hangsúlyozta a munkásságnak azt a kívánságát, hogy a kormány haladéktalanul és a leghatározottabban járjon el az árdrágítókkal és feketézőkkel szemben, és a legerélyesebb szankciók előírásával tegyen meg mindent ennek a sisere hadnak a felgöngyölítésére és munkára kényszerítésére. A küldöttséget Szakasits Antal elvtárs fogadta a miniszter nevében, és válaszában hangsúlyozta, hogy az emlékiratot rögtön átteszik a közellátási és az újjáépítési minisztériumhoz, hogy tegyék meg ott a szükséges intézkedéseket, és mindent elkövet, hogy az abban foglaltakat teljesítsék.

A demokratikus Magyarország iparügyi minisztériumának legfőbb feladata, hogy a dolgozók jogos kívánságainak érvényt szerezzen.” – foglalt állást a korabeli sajtó.²¹

A Gazdasági Rendészeti Osztály feladataihoz tartozott a csempészet elleni fellépés, amely a közszükségleti cikkek engedély nélküli ki – beáramló forgalmát hivatott megakadályozni. A valutával elkövetett bűncselekmények, az adott időszakban „valutáris” bűncselekményeknek nevezve, a gazdasági rendőrség feladatát megnehezítették. A lakosságnak tizenöt napon belül a Magyar Nemzeti Banknál be kellett jelenteniük, hogy mennyi külföldi fizető eszköz, értékpapír, aranyérme, színarany van a birtokukban. A Magyar Nemzeti Banknak az értékeket be kellett szolgáltatni a bank által meghatározott árfolyamon. A külföldi valuta birtoklása büntettnek számított.

A gazdasági rendőrség, ha nem is olyan mértékben, mint az ÁVO vagy a Katonapolitikai Ügyosztály, de politikai ügyekben is szerepet vállalt. Villányi András igen jó kapcsolatot alakított ki Rajk Lászlóval, aki 1946 márciusától belügyminiszter volt. 1946 decemberétől – a sok gyanúsított miatt – Villányi osztálya is részt

21 Népszava, 1945. szeptember 1. 1. p. Forrás:

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/ardragitok.htm> (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

vett a teljesen légből kapott összeesküvésről szóló, úgynevezett Magyar Közösség-ügy nyomozásában. 1947 elején a GRO is bekapcsolódott a kommunista politikai szalámizásba, ekkor a Kisgazdapárt ellehetetlenítésébe. Megnőtt az olyan ügyek száma, ahol az eljárásban érintett személyek valamilyen módon kapcsolatban álltak a Kisgazdapárttal. A só-^{é22s} lisztkiutalásokkal kapcsolatos visszaélések és vesztegetés miatt februárban a gazdasági rendőrség letartóztatta a Közellátásügyi Minisztérium főosztályvezetőjét és két hivatali kollégáját, akik az engedélyekért ajándékokat fogadtak el. Ugyancsak a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői ellen – egy koncepció perelőkészítésének részeként – folytattak nyomozást a GRO munkatársai. Az ügy eredetileg az ÁVÓ-ra tartozott volna, de Rajk László belügyminiszter nyomására át kellett adniuk a Gazdasági Rendészeti Ügyosztálynak és ezért a két szervezet között komoly ellentét alakult ki.

A gazdasági rendőrséget fennállásáig végig korrupció gyanújával vádolták. „Egy olyan korban, amikor a rendőrség – csakúgy, mint a lakosság nagy része – elszegényedett és lerongyolódott volt, feltehetően egyes nyomozók is kísértésbe estek, és kihasználták a helyzet adta lehetőségeket. Razziák közben a detektíveknek rengeteg lehetősége adódott kenőpénz elfogadására és egyéb illegális haszonszerzésre. Nem csoda, hogy a gazdasági rendőrséget működése éveiben mindvégig körülengte a korrupció gyanúja.”²³ Ne felejtjük, hogy a GRO nyomozóinak joguk volt lefoglalni a törvényszegő árusok készleteit, a talált aranyat és valutát; mindez azokban az ínséges években nagy kísértést jelentett. Az ismert források (vallomások, feljelentések) és a szakirodalom alapján nagyon valószínű, hogy egyes esetekben és bizonyos nyomozókkal kapcsolatban szó lehetett

22 idézi Molnár János (2003): A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. Forrás: <http://epa.niif.hu/01000/01019/00003/pdf/molnar200323.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.02.)

23 Molnár János (2010): Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945-1948 között. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00024/pdf/molnarj10-4.pdf> (Letöltés ideje: 2018.09.05.)

lefizetésekről és más törvénytelen cselekményekről, de ezt éppúgy nem lehet általánosítani, mint napjainkban sem.

A GRO megalakulásától kezdve támogatta a kommunista pártok, és az olyan szervezeteket, amelyek fontosak voltak a párt fennállásához. Hatalmának erősödését mutatja, hogy Villányi András – Péter Gábor kimondott ellenkezése dacára – az ÁVO ipari, üzemi elhárítással foglalkozó VII. alosztálya felett is felügyeleti jogot nyert, illetve egyik saját alosztályát egy időre beköltöztette a politikai rendőrség Andrásy úti központjába. Ugyancsak Villányi korabeli befolyását jelezte, hogy tagja lett az 1948 márciusában létrehozott Államvédelmi Bizottságnak is.²⁴

Péter Gábor az Államvédelmi szervezet vezetője valamint Villányi András hatásköri viták miatt konfliktusba került. Rajk László belügyminiszter letartóztatásával Villányi András karrierjének is vége szakadt. Az Államvédelmi Hatóság, 1949. szeptember 20-án letartóztatta Villányit, Szébenyi Endre és társai per másodrendű vádlottjaként bíróság elé került, ami a fél évvel későbbi Rajk-per mellékperének tekinthető.

Villányi Andrásnak letartóztatása után Vajda Tibor államvédelmi őrnagy volt a vizsgálótisztje, akit arra utasítottak, hogy koncentráljon Villányi gazdasági bűncselekményeire, de nem kell megveretni őt. Péter Gábor a kiadott parancs első részéhez magyarázatként hozzáfűzte, hogy Villányi bűnösségét elsősorban gazdasági vonatkozásban lehet bizonyítani. A verés megtiltását pedig azzal indokolta, hogy ő rendkívül rossz viszonyban volt Villányi Andrásal, aki majd úgyis azt hiszi, hogy agyon fogják verni. Péter Gábor utasítására sem Szébenyit, sem Villányit nem bántalmazták a ávosok.

A Villányi elleni bizonyítékok három csoportba sorolhatók. Az elsőbe három saját beismerő vallomása tartozik, a másodikba a terhelő tanúk vallomásai – ők később kényszerítést emlegettek -, végül a nyomozás alatt gyűjtött írásbeli bizonyítékok, melyek a Gazdasági Rendőrséget bírálják. Ez utóbbi anyagokat nem

²⁴ Az 1948. március 4-én létrehozott Államvédelmi Bizottságnak megalakulásakor Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Rajk László (BM), Péter Gábor (ÁVO), Földi Lajos (Katpol), és Villányi András volt a tagja.

használták fel a tárgyalás során és 1965-ben, mint koncepció anyagot bezúzták.

1950. március 20-án a Budapesti Büntetőtörvényszék, majd másodfokon a Legfelsőbb Bíróság 1950. május 20-án halálra ítélte Villányi Andrást (és Szebenyit) elsősorban a kor „klasszikus” és végzetet jelentő indoklásával: demokráciaellenes szervezkedés.

Az ítéletet 1950. május 26-án végrehajtották, így Villányi Andrást felakasztották. Végző nyugalomra a Rákoskeresztúri köztemetőben helyezték.

Tömpe András (1913-1971)

Szebenyi Endre (1912-1949)

DEÁK JÓZSEF

NÉPI KARHATALOMMAL A NÉP ELLEN. A HATALOM HATALMA: RENDEZVÉNYEK „KAVALKÁDJÁNAK” RENDŐRI BIZTOSÍTÁSA A SZOVJETUNIÓBAN.

Bevezetés

A szovjet karhatalom feladatai az állam bő hét évtizedes történelme során rendszer-semlegesnek bizonyultak. Noha a Szovjetunió himnuszának 1944 március 15-ig számító nemzetközi mozgalmi induló, az Interancionálé sorai szerint a gyökeresen újnak kikiáltott politikai berendezkedés „A múltat végképp eltörölni” szándékozott, az 1917-es „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” - mint utóbb kiderült - csak a karhatalom elnevezéseit alárendeltségét változtatgatta meg „gyökeresen,” és szinte rendszeresen. A Szovjetunióban a közbiztonsági feladatokat, struktúráját jellemzően mindig felülírták az aktuális állambiztonsági kötelezettségek, szervezetek, bár a szovjet rendőrségnek feladataiban, de még inkább szervezetében a rendszer utolsó évtizedeiben sikerült végleg kiválnia az állambiztonsági struktúrából. A társadalmi rend fenntartása lényegében az állam biztonságának megőrzését jelentette. A cári karhatalomból akkoriban alakított Konvojőr csapatok a lakott település és a börtön között kísérték az őrzötteket, utóbb csak a birodalmi adminisztratív határokig, ahol átadták egymásnak. A szovjet karhatalom pedig mintha a politikai súlypontváltások határáig kísérte volna az ország lakosságát, ahol átadták - átvették az új elnevezésű, alárendeltségű karhatalmi szervezetek egymástól - maguknak a néptömeget. Még az 1890-ben kiadott „Hegyezd a füled!” Konvojőr emlékeztetőben elősorolt alapvető konvojőr kötelezettségek lényegén sem változtattak a jövő-menő történelmi korszakok. Legfeljebb ha az aktuális feladatain, megszólításán, ruházatán, fegyverzetén, váll-lap formáján volt hatalmuk. E figyelemre méltó kiadvány, szellemében, a

cárizmustól a kommunizmus alapjait lerakó rendszerig, és annak váltásáig él az aktuális társadalmi berendezkedést építők „konvojkísérői” mindennapjaiban.

Cári indíttatás

Az ország belsejében, jogszabály alapján működő fegyveres szervezetek karhatalmi funkcióját a tanulmány a jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaveréseként értelmezi¹ azzal a kiterjesztéssel, hogy a jogszabályt, legitimációt a szovjet társadalomban párdöntés is helyettesíthette, illetve felülírhatta. Jogsértőnek is az bizonyult, ami nem illeszkedett a vezető párt, központi, illetve körzeti, esetleg megyei, helyi határozataihoz, annak részleteiben nehezen körülírható éppen aktuális ideológiai rendjébe... Egyetlen fogódzó maradt, a szovjet karhatalmi tevékenység tanulmányozása során, a rendszereken átnyúló fizikai erőszak alkalmazása.

A szovjet karhatalom működésének megértéséhez fontos ismerni továbbá, legalább főbb vonalaiban a belügyi struktúra alakulását. Ebben korszakokon átnyúló, legstabilabb elem a konvoj csapatok szervezete, létszáma, feladatainak alakulása. Ebből ugyanis közvetve érzékelhető a hatalom hatalmának egyik kifejezője a karhatalom társadalomban betöltött szerepe, ereje. A szovjet karhatalom cári predesztinációjának tanulmányozásához nagy segítségünkre volt Kolontajev Konsztantyin Vlagyimirovics: „Az Orosz Birodalom Belügyi Őrsége”,² amelynek főbb releváns megállapításait ismertetjük az alábbiakban.

1811 elején I. Sándor cár néhány rendeletével, a helyi civil irányítás alatt álló, a belső rend fenntartására felállított helyőrségi századokat és katonai körzetenkénti alegységeket a polgári vezetés alól katonai alárendeltségbe szervezték. Az ezek bázisán létrehozott belügyi helyőrségi zászlóaljkból dandárokat

¹ Finszter Géza (2014): Rendészetelmélet, Budapest, NKE, 146.

² Kolontajev Konsztantyin Vlagyimirovics: Az Orosz Birodalom Belügyi Őrsége Forrás: http://ptiburdukov.ru/История/сформирован_Корпус_внутренней_стражи_Российской_империи (Letöltés ideje: 2019. 08. 04.)

állítottak fel, amelyekből a Belügyi Őrség katonai körzeteit hozták létre.

I. Sándor aláírta az őrség feladatait rögzítő, „Rendelkezést a Belügyi Őrségről”

Eszerint a Belügyi Őrség bevezethető volt:

1. a törvények és a bírósági határozatok érvényesítésére;
2. a lázítók felkutatására, üldözésére, megsemmisítésére és a törvénytelen csoportosulások szétszórására;
3. a szembe szegülők és erőszakoskodók megfékezésére;
4. és katonaszökevények és szökésben levő bűnözők, illetve egyéb elemek felkutatására;
5. a csempész és tiltott termékek terjesztőinek üldözésére;
6. a belső élelmiszerellátás szabad mozgásának elősegítésére;
7. a fedezetlen váltók, adótartozások behajtásában történő közreműködésre;
8. a törvényes vallások egyházi rendezvényei rendjének megőrzésére;
9. a piacok, vásárok, népnünepélyek stb. és egyházi ünnepek rendjének biztosítására;
10. a besorozottak, bűnözők, elítéltek és foglyok átvételére és továbbkísérésére;
11. a szabadságot eltávozást, kimaradást önkényesen megnyújtók visszakísérésére egységükhöz;
12. segítségül tüzek megfékezésekor, mentésre folyók áradásakor és hasonló esetekben;
13. a szükséges őrség vezénylésére állami intézményekhez, börtönökhöz és száműzöttek felügyeletére;
14. az elítéltek kíséretére, az állami monopólium megsértésével titokban kereskedők elfogásakor és a gyanúsítottak bíróság elé állításakor.

Ezen kívül őrizetbe venni és a kormányzóság elé állítani a bűnelkövetés helyén véres fegyverrel, ruházattal tetten ért erőszakoskodókat, rablókat, rongálókat, , és elfogni a rabló és lázító bandákat.

A Belügyi Őrségre vonatkozó uralkodói utasítások szabályozták először törvényesen e csapatok alkalmazásának rendjét, tömegmegmozdulások esetén a fegyverhasználatuk szabályait.

Az utasítások rögzítették, hogy a tömegmegmozdulások elfojtására csapatok behívására feljogosított vezetők; a kormányzók és a polgármesterek. A törvény megkövetelte tőlük, hogy először békés eszközökkel kell a helyzetet kezelni, és csak ennek eredménytelensége esetén szabad a csapatokat behívni, először csak erőt demonstrálni, bizonyos távolságra tartva őket a lázadóktól, és ha ez sem elegendő, szabad élni a katonai fegyelem szigorával.

A cári birodalom 8–12 belügyi körzetében összesen 50, ezerfős zászlóalj működött, főként a birodalmi adminisztratív kerületek székvárosaiban elhelyezve. Az 1812-es, napóleoni Franciaország támadásakor a Belügyi Őrség csapatai Oroszország nyugati részében aktívan bekapcsolódtak a védelmi ütközetekbe, szeptember–decemberben pedig a sorozások és a sorozottak kíséretén kívül lovakat is rekviráltak a harcoló hadseregnek.

1817-ben a Hadügyminisztérium bevezette a fogvatartottak kijelölt menetvonalon és szakaszhatárokig történő kíséretének rendszerét, ezért a Belügyi Őrség zászlóaljainál szakasz(ig)kísérő csoportokat szerveztek. 1818-tól a Belügyi Őrségbe vezényelték a harcoló alakulatokban fizikailag véglegesen alkalmatlannak minősítetteket. A Belügyi Őrség pedig, a maga részéről évente egyszer szintén átadta sorozottjait szolgálatra az állami hivatalokba a postának, rendőrségnek, tűzoltóknak, erdő-, mezőőröknek. Ugyanekkor a sókinyerő öblöket is a Belügyi Őrség vigyázta. 1827-től ők őrzik a bányákat, pénzverdét is. 1858-ra a Belügyi Őrség 3141 tisztből és tábornokból, valamint 180236 altisztből és katonából állt.

1886-ban a Belügyi Őrségből és katonai alakulatokból önálló Konvojőrség jön létre a különféle hatóságok fogvatartottjai kíséretére a lakott településeken belül a bíróságok és büntetés-végrehajtási intézetek közt, valamint a börtönőrség megsegítésére börtönlázadások leverésére, börtönrazziákkor, valamint a fogvatartottak kíséretére a kényszermunkák helyszínére, továbbá a börtönök és egyéb büntetés-végrehajtási intézmények külső őrzésére. 1890-ben a konvojőr csapatoknál bevezetik a továbbszolgálat lehetőségét, intézményét. Ugyanebben az évben

kiadják a „Hegyezd a füled!”elnevezésű emlékeztetőt a konvojőröknek.

„Hegyezd a füled!”

1. A konvojkísérő tulajdonképpen egy őrszem, és így is kell magát viselnie.

2. A fogvatartott kísérete közben ne feledd, ő azon gondolkodik, hogy szökhetne meg vagy járhatna túl az eszeden, ezért mindig ügyelj rá, hogy meg ne szökjön.

3. A fogvatartottakkal semmilyen beszélgetésbe, tréfákozásba ne bocsátkozz és semmiféle ételt tőlük el ne fogadj, légy hozzájuk korrekt, durvaság nélkül, de ha tősgyökeres bűnözőkkel van dolgod, akkor inkább halj meg, de őket a kezeid közül el ne engedd.

4. Ha konvojparancsnoknak neveznek ki, akkor a fogvatartottak átvételekor ellenőrizd dokumentumaikat, alaposan vizsgálj meg; ismertetőjegyeik megegyezzenek. Kérdezd meg, mindenkit odaküldtek-e, amit a konvoj menetlevele célként tartalmaz, nézd át alaposan kincstári öltözetük épségét, hibátlanságát, ha valami nem egyezik, jegyezd be a ruházati kísérőlapba; télidőben ellenőrizd, hogy a fogvatartottak melegen legyenek felöltöztetve, azaz legyen rajtuk legalább térdig érő bunda, legyenek kesztyűik, posztókapcájuk.

5. A fogvatartottak átvizsgálásakor fő figyelmet fordíts arra, hogy ne legyen náluk kés, borotva, olló, tű, kártya, dohány, szappan, szalonna és más, a fogvatartott számára káros tárgy, amit a börtönben azonnal adj át a börtönparancsnoknak a törvényes eljárás végett.

6. Ha a fogvatartottnál értékes tárgyak kerülnek elő (arany, ezüst) vagy pénz, elvéve tőlük szintén add át a börtönparancsnoknak és ezekről az átvételi elismervényt pedig a fogvatartottnak.

7. Útba indulás előtt a fogvatartottaknak hirdesd ki hangosan és érhetően: „ha valaki önök közül szökni, próbál vagy lázadást szítani, akkor ellenük fegyverhasználat lép életbe”.

8. Ugyancsak tartsd szemmel a segítségedül adott konvojkísérőket, hogy ők is maradéktalanul végrehajtsák a

fogvatartottakkal szembeni kötelezettségeiket, és közülük a rögzített szabályok megsértői ellen azonnal lépj fel, és a kiküldetésből megérkezve azonnal jelentsd közvetlen előljáródnak. Konvojtársad fegyelmezetlenségét sose takargasd, jusson eszedbe, hogy ezzel ártasz neki és magadnak is, megsértve az esküd.

9. Éberén figyelj, hogy a rád bízott fogvatartottakhoz senki ne közelítsen; azok ne kérjenek adományokat, azonban ne akadályozd meg, hogy ezt átvegyék, viszont szigorúan ellenőrizd, hogy abban semmilyen tiltott tárgy ne legyen elrejtve.

10. Figyelj meg, hogy az őrizetesek ne gyöngüljenek el, és ne sérüljön látásuk, a láb és kézbilincsek ne rongálják a kincstári öltözetet, amit ne cseréljenek egymással.

11. Előzd és szüntesd meg a kísérték egymás közti mindenféle vitáját, veszekedését és verekedését kellő módon, de lehetőleg fizikai erőszak alkalmazása nélkül. Mert a kísérők elítéltekkel szembeni túl durva és kegyetlen fellépése rongálja és csökkenti tekintélyüket az őrizetesek szemében.

12. A fogvatartottat ok nélkül ne bánts: a kísérő őr nem martalóc.

13. Erőszakot és fegyvert csak végső esetben alkalmazz, akkor is a konvojparancsnok, illetve a rangidős konvojőr engedélyével, akitől függ az erőszak, illetve a fegyver alkalmazása. Saját elhatározásból sose kezdj fenytésbe, de ha az előljáró parancsot ad, azonnal hajtsd végre.

14. A szünetek, pihenők és bármilyen megállókkor a fegyvert a kezedből le ne tedd, sőt mindig legyen készenlétben.

15. Ne állj meg pihenőre erdő közelében, bokros résznél, mocsárnál, folyónál, temetőnél és általában olyan helyeken, ahol a fogvatartott szökés esetén könnyen elrejtőzhet.

16. A szakaszpihenők épületének helyiségét alaposan ellenőrizd az ablakrácsok nem rongáltak-e, nincs-e valamilyen a szökést elősegítő rendellenesség.

17. Éjszaka, az éjszakai pihenőkkor lehetőleg minél gyakrabban figyelj meg, mi történik a fogvatartottak cellájában.

18. Az őrizetes útközbeni megbetegedésekor a falusi előljárótól kérj szállítóeszközt, de semmiképp se hagyd őt a lakott településen, hanem azonnal juttasd a városba.

19. Az elítélt halálakor a holttestet hagyd az első lakott helyen együtt az úti kísérődokumentumaival és ruhában, amit adj le a helyi előljáróságnak és mindezekről és a halott tárgyairól kérj tőlük átvételi elismervényt, amit városba érve azonnal terjessz fel a helyőrségparancsnoknak és jelents a történekről.

20. A konvojvezető betegsége vagy halála esetén a konvojőrök rangidőse a helyébe lép és átveszi a konvoj parancsnokságát a fogvatartottak fölött.

21. A haladás során tartsd magad tisztán, öltözeted és lábbelid rendben. A fegyveredre és lábadra vigyázz jobban, mint szemed fényére: alaposan tekerd fel a kapcát előtte átítatva faggyúval, a lábadnak könnyebb lesz és erős hidegben, a vezető engedélyével, vegyél fel halinacsizmát.

22. A konvojőr legyen egészséges, becsületes és megvesztegethetetlen.

23. Jusson eszedbe, hogy a konvojőr szolgálat szabályainak bárminemű megsértéséért katonai börtön, vagy büntető zászlóalj vár rád, a pontos végrehajtásért pedig az előljárók elismerése.

Az 1902 októberében született vezérkari utasítás szerint a Konvojőr csoportokba kellett irányítani az erős testfelépítésű, jó látású frissen besorozottakat, de tilos volt ide zsidó származásúakat behívni.

1914 végére az Orosz Birodalomban a Konvojőrség 531 konvojcsapatból állt, amelyek összesen 1573562 fogvatartottat kísértek; vasúton 6800019-et, vízi úton 20208-at, gyalogoson 134770-et, a vasútállomásig 372664-et, a városokon belül 36584-et.

1915-ben a folytatódó első világháború miatt a nyugati kormányzóságok Konvojőr csoportjaira hárult a hadifoglyok, és a frontra induló katonai szállítmányok kísérete. Ebben az évben átkísértek 176060 átvezényelt katonát, átadtak saját államaiknak 134000 külföldit illetve továbbítottak 142000 hadifoglyot, ország mélységébe, vala,mint 5090325 pud (1 pud = 16,38048 kg) katonai

szállítmányt rendeltetési helyére. 1916-ban pedig a Konvojórség átvette a Bajkálon-túli vasútvonal alagútjainak őrzését is.

1917 végén a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg létrehozásával feloszlatták a Konvojórséget, de 1919-ben felállították a szovjetköztársaság védelmére a Belügyi Őrcsapatokat a VCSK (Össz-szövetségi Rendkívüli Bizottság az Ellenforradalom és a Szabotázs Elleni Harcra) alárendeltségében. A továbbiakban a Belügyi Őrcsapatok elnevezése gyakran változott. Hívták a VCSK-GPU-NKVD Csapatainak. (GPU: Politikai Főcsoportfőnökség; NKVD: Belügyi Népbiztosság) Az NKVD Csapatok egyik feladata volt a GULAG (a Táborok Főcsoportfőnöksége) táborainak őrzése.

De előtte lássuk milyen „rendezvények” biztosításába vonták be a Belügyi Őrcsapatokat.

A szovjet „koncertalkotó” rendezvények biztosító csapatainak születése

A jogrend őrzőinek bő két évszázados múltja több átalakításról, átszervezésről, reformról tanúskodik. Azonban fejlődésük minden szakaszán szükségességüknek megfelelően fontos helyet foglaltak el az államhatalom általános szervezetében. A belügyi csapatok egyebek közt fontos szerepet játszottak Közép-Ázsiában 1920–1930 között a baszmacs rabló/extremista mintegy 130 banda³ felszámolásában, később 1939–1941 között, Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belarusz, a Baltikum és továbbra is a Kaukázus nacionalista mozgalmak elleni fellépésben, ami tovább folytatódott a második világháború menetében az arcvonal mögötti területeken is, sőt egészen 1950-es évekig.⁴

Az előző fejezetben ismertetett, cári időkből forrászó eszmeiséggel – mint majd láthatjuk a szovjet karhatalom jogelőd és jogutód szervezeteinek, intézményeinek fennállásuk során –

3 Sityko V. V.: Vojszka OGPU - NKVD v lokalnüh vojnah i konfliktah (1922 - 1941. június). Forrás: http://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003347651.pdf (Letöltés ideje: 2019.09.09.)

4 Marcenjuk J. A. és mások: A belügyi csapatok bevetése, alkalmazása a bandszerveződések elleni küzdelemben 1920–1950 között. Forrás: <http://www.roszgard.ru/uploads/2018/05/istoricheskij-opyt-primeneniya.pdf> (Letöltés ideje: 2019.09.06.)

ma már különlegesnek számító rendezvények, történések, folyamatok, objektumok egész repertoárját kellett biztosítani. Ennek 1966 júliusáig történő bemutatásához jól használható vázlatként Vlaszenko V.T.: A Belügyi Csapatok rövid történetének 2. része⁵ szolgált, a „rövid történet”-en kívüli egyéb forrásokat külön lábjegyzetek jelzik.

Az 1917. október 25-i (az új naptár szerint november 7. – így vonult a világtörténelembe) forradalom államforma váltását követően a belügyi feladatokat az újonnan alakult 13 népbiztosság egyike a Belügyi Népbiztosság (Narodnij Komisszariat Vnutrennih Del: NKVD) kapta rendkívül széleskörű feladatrendszerrel. Hasonlóan az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően a magyar Belügyminisztériuméhoz, ez lényegében mindazokat a kormányzati feladatokat tartalmazta, amelyeket nem lehetett egyetlen szakminisztériumhoz sem besorolni. A magyar belügyi tárca például eleinte egészségügyi, népjóléti, sőt munkaügyi minisztériumként is működött.⁶

Az NKVD, az új hatalom rendelkezései végrehajtásának kikényszerítő szervezeteként kompetenciája⁷ kezdetben kiterjedt az ország egész belső hétköznapi irányítására, ügyosztályai révén például a helyi vezetés és gazdaságirányítás, pénzügyi, idegenrendészeti, menekültügyi, egészségügyi és állategészségügyi, sajtórendészeti igazgatására. De a legfontosabb NKVD feladat (a cári BM-étől eltérően) a társadalmi rend védelme és a bűnüldözés volt. A társadalmi rend védelmét eleinte nem állami szervezet, hanem a Munkásőrség (rabocsaja milicija) látta el. Azaz három nappal a forradalom győzelme után, október 28-án (Azaz november 10-én, és ezt a napot ünnepelték a Szovjetunióban a Rendőrség napjaként. A továbbiakban a publikáció is a Gergely naptárt használja – a szerző.) már megszületett a belügyi népbiztosi határozat a Munkásőrségek szervezéséről a rezsím belső ellenségei ellen. Miközben a külső

5Vlaszenko V.T.: История Внутренних Войск (Краткий очерк) Часть 2. Forrás: <http://army.armor.kiev.ua/hist/BBB.php> (Letöltés ideje: 2019.09.06.)

6 Deák József: A Magyar Királyi Belügyminisztérium a hátrország közbiztonságáért a Nagy Háború idején. Társadalom és honvédelem. 19. évfolyam 4 szám. p. 80.

7 Vlaszenko V.T.: История Внутренних Войск (Краткий очерк) Часть 2. Forrás: <http://army.armor.kiev.ua/hist/BBB.php> (Letöltés ideje: 2019.09.06.)

ellenség elleni fellépésre a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg megalapításáról csaknem három hónap múltán, január közepén születik kormányhatározat.

Az említett népbiztosi határozat lényegében csak azt deklarálta, hogy szükség van egy, a jogrendet betartató szervezetre, de semmilyen, más állami hatóság működését szabályozó elvi jelentőségű kérdésre; pl. állománytábla, struktúra, felhatalmazások stb. nem terjedt ki. Az alulról jövő, azaz ösztönös kezdeményezésre, elemekre épült. (Az első szovjet kormány népbiztosai többségükben semmilyen államvezetési tapasztalattal, sőt elemi munkatapasztalattal sem rendelkeztek, viszont annál több „pamlag-elmélkedő”⁸ akadt köztük!)

Szerencsére az új rendőrség felállításába az ország helyzetét józanul értékelő munkatársak fogtak. Viszont az első rendőri alegységek, szerveződések, a helyi szovjetek sokféleségét viselték magukon. A munkásőrségek mellett meg kell említeni a Vörösgárdát, a speciális karhatalmi, a karhatalmi önkéntes csoportokat, és az önkénteseket. Fő jellemzőjük szerint nem volt pontosan meghatározott szakember gárdájuk, többnyire univerzális feladatokat láttak el a rendészeti feladatok mellett, főként védelmi funkciókat.

Az új rendőrség első lépései az utcák rendjének megteremtésére irányultak. Ezzel együtt a rend védelmébe bevonták az egyszerű polgárokat is a városi, járási végrehajtóbizottságok önkéntes rendőr csoportjainak létrehozásával. Tagjai, társadalmi munkában, főként járőrszolgálatot teljesítettek közterületen. De az Ideiglenes Kormány önkéntes milíciáival ellentétben, ezek a csoportok keményen és határozottan léptek fel, ami hozzájárult a bolsevikhatalom megőrzéséhez. Ez a helyzet 1918. október közepéig maradt fenn, miután a hadsereget és a rendőrséget, mint szakmai szervezetet, nem sikerült lecserélni a forradalmi kötelezettség alapján, az ország és a jogrend védelmére képes felfegyverzett tömegekkel. Ez csak Kronstadtban és Kazany egy

⁸ Vlaszenko V.T.: История Внутренних Войск (Краткий очерк) Часть 2. Forrás: <http://army.armor.kiev.ua/hist/BBB.php> (Letöltés ideje: 2019.09.06.)

részen valósult meg, az ország többi részén ezeket a feladatokat a Vörös Hadsereg látta el. A belügyi csapatok fejlődésére komoly hatással volt a fellángoló polgárháború.

1918-ban folytatódott az új Szovjethatalom kiépítése. Az Ideiglenes Kormánytól széteső ellátás, ipar és féktelen bűnözés maradt hagyatékul. Ilyen körülmények közt a Szovjethatalom a számos külső ellenség elleni hadsereg felállítása mellett, létre kellett hoznia egy belső hadsereget is a nem kevésbé nagyszámú belső ellenség felszámolására. A Szovjethatalom megerősítését szolgáló lépések létkérdésként vetődtek fel. Így az 1917. december 20-án, az ellenforradalom és a szabotázs elleni harcra létrehozott VCSK (a továbbiakban Cseka; Vszerosszíjszkaja Csrezvücsajnaja Komisszija: Összoroszországi Rendkívüli Bizottság) tevékenységének csapaterővel történő támogatására, sok mindenben a cári csendőrség(!) funkciójának betöltésére létrehozták a VCSK csapatait eleinte szétszórtan, helyi Cseka osztagokként, majd ezeket egyesítették (03.31.) közös parancsnokság alá, a Cseka Harci Osztagává.

A modernkori orosz határőrség is, a létrehozásáról szóló 1918. május 28.-i dekrétummal született.⁹

A városi lakosság élelmiszerral történő ellátása az Élelmezésügyi Népbiztosság feladata lett volna, de a határozataik végrehajtásának kikényszerítésére fegyveres osztagokat kellett létrehozni, amelyeket később (szintén 05.28.-án) összevonták az Élelmezési hadseregbe. Hamarosan rögzítették e fegyveres erő struktúráját feltöltésének rendjét, feladatait. Ezzel rakták le az alapjait a későbbi Élelmezési-reakvirálási hadseregnek.

Májusban a Hadügyi Népbiztosság újraalakította a Szovjetköztársaság Konvojőrségét.

Júniusban a Fő Cukorellátási Bizottság határozatot hozott a cukortermelés védelmére létrehozandó 5500 fős fegyveres erőről.

Júliusban a Textilgyártók Moszkvai Kormányzósági Konferenciája határozatot hozott a gyári berendezéseik fegyveres védelméről, megalapítva a Központi Textilőrséget.

⁹ Deák József (2018): Az Oroszországi Föderáció válaszai a biztonsági kihívások közül a migrációra. In: Czene-Polgár Viktória Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk): Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Budapest, a Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 71-90.

Augusztusban a Népbiztosok Tanácsa határozatot hozott a folyamórség újralakításáról... 1919-re nyilvánvalóvá vált, hogy a szétszórt katonai alakulatokat egységes központi katonai szervezetbe kell összevonni, amely képes a személyi állománya ellátásának, az eredményes fellépést garantáló bevetések harcászati kidolgozásának, állománya kiképzésének megszervezésére. Június 10-én a Honvédelmi Munkás-Paraszt Tanács határozatot hozott „A segítő feladatú csapatokról”. A már említett élelmezési, ipari segédőrségekből létrehozták a Szovjetköztársaság Belügyi Őrségét (Orosz rövidítése: VOHR Vojszka Vnutrennej Ohranü) Az év végére, létszámát 45 ezerrel megemelve, 165 ezer fegyverest számlált.

Belügyi biztosításkavalkád a Szovjetunió 1991 végi felbomlásáig

1920. január elején a VOHR megkapta feladatul a vasutak, vasúti létesítmények országos őrizetét és védelmét a frontok hátországi katonai sávja kivételével, februárban pedig a kényszermunka táborok őrzését is. Március közepén bevezetik a VOHR-nál is az egyszemélyi, parancsnoki vezetést.

Május elején határozat születik a Szovjetköztársaság Belügyi Őrségéről, benne feladataival, alkalmazási rendjével. Ebből kiderül, hogy a csapatokra hárul az ország közlekedésének, iparának védelme és egyben a külső frontokon harcoló Vörös Hadsereg tartalékát képezik. Szeptember közepén határozat jelenik meg a Szovjetköztársaság Belügyi Szolgálata Csapatainak (Orosz rövidítéssel VNUSZ: Vojszk Vnutrennej Szluzsbü) megalapításáról, a VOHR- csapatokból. A továbbiakban a VOHR-VNUSZ-VCSK-OGPU-NKVD csapatokat többszörösen átszervezték, de feladataik maradtak a régiék - lakosság védelme minden, közöttük akár külső fenyegetéstől.

Az NKVD káderutánpótlásának biztosítására folyamatosan jönnek létre a felsőfokú tanintézetek, így például 1932-ben

alapították a határőrtiltsztképzés moszkvai helyszínét a Moszkvai Katonai Főiskolát.¹⁰

1934 augusztusától, a kulákság felszámolásával és a megtorlások erősödésével jelentősen megnöttek a konvojkísérő feladatok, így 20 ezerre növelték a konvojőrök létszámát.

1939-ben a tömeges repressziók tetőpontján 2,1 millió őrizettest tartottak fogva a Szovjetunió különféle lágereiben, börtöneiben, kolóniáin, és az elzárás egyéb helyszínein.¹¹

1939. február 15-én a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa határozatot hozott a határőr és belügyi csapatok irányításának hat főcsoportfőnökséggé átalakításáról. 1. A Szovjetunió NKVD Határőr Csapatok; Vasútbiztonsági; Különös Fontosságú Ipari Objektumok Őrzése; Konvoj Csapatok; Hadtáp-ellátó; Hadi-építő. Decemberben az NKVD Konvoj Csapatokra vonatkozó parancsában már megjelenik a hadifoglyok kísérésének és őrzésének feladata. Ekkoriban a Konvojcsapatok 135 objektumot őriztek, kiszolgáltak 156 bírósági intézményt és 176 vasútvonalon teljesítettek szolgálatot.

1940 elején létszámuk 34 295 fő volt egy hadosztályba, 9 dandárba két önálló ezredbe és két alparancsnoki iskolába szervezve.

A Finn háború idején (1939. december – 1940. március) az NKVD ugyan kapott feladatot a hadifoglyok őrzésére, de finn hadifoglyok lényegében nem voltak. Viszont a Balti köztársaságok, Nyugat-Belarusz, Nyugat-Ukrajna, Besszarábia és Bukovina elfoglalásakor (az orosz anyag szerint miután a lengyel kormány szeptember 17-én elmenekült az országból¹² kezdődtek a „visszaegyesítések” – a szerző) az NKVD Konvoj Csapatok teljes kapacitással dolgoztak. Nyugat-Belarusz és Nyugat-Ukrajna területén a Vörös Hadsereg fogságba ejtette a lengyel hadsereg

10 Deák József: Az Oroszországi Föderáció határőrizeti kihívásai napjainkban. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/1_deak%20jozsef.pdf (Letöltés ideje: 2019.10.09.)

11 Anisimov Jevgenyij (2010): Isztorija Rosszii ot Rurika do Putyina – Ljugi, szobütija, datü. (Oroszország története Ruriktól Putyinig – Emberek, események, dátumok) Pityer, Szentpétervár, 442.

12 Poszpelov P. N. (1970): Velikaja Otcsecsztyvennaja Vojna Szovetszkogo Sojuza 1941–1945. (A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 1941–1945, Moszkva, Voennoe Izdatyelsztvo, 22.

több mint 230 ezer katonáját és tisztjét. Közülük az elfoglalt területeken született mintegy 42 ezer főt kiengedtek, a többiek pedig az NKVD, szeptember közepén alapított Hadifogoly Őrző Csoportfőnökség 138 befogadó állomására és különleges táborába záratta Konvoj Csapataival.

A belügyi csapatokra békeidőben háruló, az állam- és társadalom biztonságát szavatoló, a társadalmi tulajdont és rendet védő feladatai, háborús helyzetben kiegészültek az arcvonal mögötti területek, a hír-összeköttetés és a hátország védelmével.¹³ Továbbá bevonhatók a banditizmus és a dezertőrök, továbbá az ellenség ügynökei és diverzáns-felderítőcsoportjai

elleni harcra. A műveleti egységeknek feladatába tartozott az erdei, hegyi, tanyasi bandák felszámolása,¹⁴ objektumok és átkelők védelme, lesállítás, kordon állítás, szükség szerint akár összefegyvernemi harc. Azonban fegyverzete, felszereltsége alapján a belügyi csapatoknak nem tartozott feladatai közé összefegyvernemi harc megvívása jelentős ellenséges erőkkel, ezért erre három lövész hadosztályt szereltek fel a Vörös Hadseregét csaknem elérő színvonalon. A háború kitörésekor a határmenti körzetekben az NKVD műveleti egységeit 12 ezredre növelték.

1941-ben az NKVD Konvoj Csapatok Csoportfőnökségét átszervezték, egyesítve az NKVD Belügyi Csapatok Csoportfőnökségével.

A Nagy Honvédő Háború alatt az NKVD Belügyi és Határőr Csapatok képviselői jelentős részt vállaltak a megszálló német csapatok hátországában, a partizánmozgalomban, annak irányításában,¹⁵ a partizánok felkészítésében, képzésében.¹⁶

13 Fedorov P. A.: Konvojnüe vojszka NKVD SzSzSzR v bojay nacsalnogo perioda Velikoj Otechesztvennoj Vojnü 1941-1945. Forrás:

<https://cyberleninka.ru/article/v/konvoynye-voyska-nkvd-sssr-v-boyah-nachalnogo-perioda-velikoy-otechestvennoy-voyny-1941-1945-gg> (Letöltés ideje: 2019. 09. 09.)

14 Csugunov A. I. és mások (1962): A Határőr Csapatok a Nagy Honvédő Háború alatt, Moszkva, Nauka, 19.

15 Nikoforov A. A. (1973): Sz granyicü - v parizanszkije lesza. (A határról a partizán erdőbe) In. Regus K. V - Afanaszjev I. I. A szovjet állam határának őrzetében, Moszkva, Voenizdat, 350.

16 Neh V. (2002) :Etapü szlavnogo putyi (A dicső út tapasztalatai) In: Veteran Granyicü, Granyica FPSZ Rossziji. Moszkva 12.

1944 júliusában a moszkvai konvoj ezred 57 ezer német hadifoglyot kísért keresztül Moszkva utcáin. A Vörös Hadsereg előre nyomulását követően, a Szovjetunió felszabadításával a Belügyi Csapatok fontos feladata maradt a kormányépületek és különösen fontos objektumok védelme, valamint az állambiztonsági szervek műveleti feladatainak teljesítése. Az elfoglalt Németországban létrehozták a Belügyi Csapatok Németországi Csoportfőnökségét, amely 1957-ig működött. Jelentősen megnőtt külföldön a Belügyi Csapatok hadifogoly őrzési, Szovjetunióba kíséresi feladata, ezért létszámát a Vörös Hadseregből átalárendelt egységeivel bővítették.

1944. december-szeptemberben csak az Ukrajnai Határőr Kerület csapatai 467 harci műveletben vettek részt, a hátszország rendjének helyreállításáért. Ezek közül 123-at az ukrán nacionalista felkelők jelentős erővel szemben vívtak.¹⁷

„A győzelmet követően az egész határórség a háborús határőrizeti tapasztalatok összegyűjtéséhez tudományos elemzéséhez feldolgozásához látott. A határőr csapatok a háború idején egész sor feladatot hajtottak végre. Őrizték a déli és a távolkeleti határokat, vigyázták a harcoló Vörös Hadsereg hátszóságát, a felszabadított államok határait visszaállították, illetve harcba szálltak a fegyveres bandákkal, illetve részt vettek Japán térdre kényszerítésében.”¹⁸

1946 márciusában az NKVD-t a Szovjetunió Belügyminisztériumává (Miniszttersztvo Vnutrennüh Del: MVD) szervezték. A következő évben az MVD konvojegységeit az Állambiztonsági Minisztérium alá rendelték (Miniszttersztvo Goszudarsztvennoj Bezopasznoszti: MGB).

17 Szemin V. P. és mások (2003): Granyice nuzsnü professzionalü. (A határra szakemberek kellenek.) Moszkva, Granyica, 119.

18 Deák József (2016): Az Oroszországi Föderáció Szövetési Biztonsági Szolgálata határőrtiszt képzésének történetéből, módszereiből napjainkig. In: Deák József, Gaál Gyula, Sallai János (szerk.): A toll sokszor erősebb, mint a kard: rendészettudományi tanulmányok Prof. Dr. Főrizs Sándor 65. születésnapja tiszteletére, Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, 57.

(1953 áprilisában, Sztálin halálát követően Lavrentyij Berija egyesítette az Állambiztonsági Minisztériumot¹⁹ a Belügyminisztériummal.²⁰)

1960 januárjában a Szovjetunió Minisztertanácsa megszünteti a Szovjetunió Belügyminisztériumát, feladatait a szövetségi köztársaságok belügyminisztériumaira ruhazza át, a Belügyi Csapatokat szintén szétesztják a köztársaságok között. 1962 augusztusában Oroszországi Föderatív Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa átalakítja a Belügyminisztériumot a Társadalmi Rendet Őrző Minisztériummá (Minisztertvo Ohranü Obscsesztvennogo Porjadka: MOOP). Egy hónappal korábban, még a Belügyminisztérium Kollégiumának határozata alapján rendszeresítik a rendőrségnél a gumibotot, a bilincset és a könnygáz gránátot. Miután ezeket az átlagpolgár eleddig csak tévéből, a kapitalista országok tüntetéseket feloszlató rendőreinek felszereléséből ismerhette, a nép a gumibotot hamarosan elnevezte „demokratizátor”-nak.

1966 júliusában a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa döntése alapján visszaállították a Társadalmi Rendet Őrző Minisztérium és a Belügyi Csapatok irányítását, alárendeltségét a szövetségi köztársaságból a Szovjetunió Minisztertanácsa alá.

1968 novemberétől a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa határozatával a Társadalmi Rendet Őrző Minisztériumot elnevezik a Szovjetunió Belügyminisztériumává.²¹

Ennek előzményeként 6 nappal korábban a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, a Szovjetunió Minisztertanácsának együttes határozatot hozott: „A szovjet rendőrség tevékenységében tapasztalható komoly hiányosságokról és a rendőrségi feladatellátás jövőbeni

19 Hrisztoforov V. Sz. (2003): Szmers (Szmerty spionam-ból született betűszó, a szovjet katonai elhárítás története.) Moszkva, Glavarhív, 330.

20 Aniszimov Jevgenyij (2010): Isztorija Rosszii ot Rurika do Putyina – Ljugi, szobütija, datü. (Oroszország története Ruriktól Putyinig – Emberek, események, dátumok) Pityer, Szentpétervár, 487.

21 Az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériuma: V uszlovijah razvütogo szocializma. A fejlett szocialista társadalom idejében. Forrás: https://mvd.ru/upload/site1/document_file/0NNNIGno3q.pdf (Letöltés ideje: 2019.10.09.)

megerősítéséről.” Intézkedésrendszer született a rendőrség állományának minőségi javításáról, a tisztképzés hálózatának fejlesztéséről.²²

Ugyan a határőrség ebben az időben már közvetlenül a minisztertanács mellé rendelt KGB szervezetében látta el határőrizeti, határvédelmi feladatait, de valójában a megelőző több száz év alatt sem sikerült teljesen lezárni az államhatárt. Még a „vasfüggöny” időszakában sem, amikor bizonyos határszakaszokat csak „Tél tábornok” őrzött, a járhatatlan hegyekkel és máshol a feneketlen mocsárvidék.²³

A szovjet kínai határon 1964-től 1969-ig több mint 4.000 esetben történt határprovokáció. Például 1968 nyarán kínai halászhajók provokálták a szovjet parti őrség hajóját, ahonnan, majd a szárazföldi partszakaszról is a szovjet határőrök, sajátos karhatalmi szükségmegoldással, farudakkal próbálták távoltartani a hajó fedélzetére, illetve a szárazföldre kiszállni szándékozó kínai civileket.²⁴

1969. március 15-ének reggelén szovjet közlés szerint a kínai hadsereg egy ezrede előbb beszivárgással, majd harckocsik, tüzérség és aknavetők támogatásával megpróbálta hatalmába keríteni az Usszuri határfolyó Damanszkij nevű szigetét. Az első összecsapás a szovjet határőrökkel másfél óráig tartott, de a sziget a következő nyolc órában nyolcszor cserélt gazdát, míg nem a kínaiak visszavonultak. Az összecsapás kimenetelét reguláris szovjet gépesített lövészetegység bevetése döntötte el: a kínaiak visszatértek eredeti állásaikba, de az egész folyószakaszt elaknásították. Szovjet oldalon a veszteség halottakban 17 fő volt.²⁵

22 Uo.

23 Deák József: Oroszország válaszáinak rövid története az úrhadviselés, a migráció és a terrorizmus biztonsági kihívásaira. Hadtudományi Szemle. 11. évfolyam 1. szám. 418-419.

24 Izak Z.: 1969 - A Damanszkij incidens. Forrás: https://ritkanlathatortenelem.blog.hu/2016/10/04/1969_a_damanszkij-incidens (Letöltés ideje: 2019. 10. 09.)

25MTI: A szovjet-kínai határincidens évfordulója. Forrás: <https://multkor.hu/cikk.php?id=878> (Letöltés ideje: 2019.10.09.)

1969 júniusában belügyminiszteri parancs született: „A rendőrség munkatársainak a polgárok ügyeiben követendő udvarias és figyelmes eljárásáról.”²⁶

A hetvenes évek végétől a szovjetvezetők, már nem tudták megmagyarázni a népnek az áruhiány okait, a korrupció növekedését, a társadalmi fegyelem hanyatlását, a hatalom felső soraiban jelentkező karrierizmust. A polgári engedetlenség egyik formája a másként gondolkodók disszidensek – egyebek közt a jogvédő Szaharov akadémikus és Szolzsenyicin íróval fémjelzett – mozgalma volt, a hatvanas évek közepétől 1980-ig, felszámolásáig.²⁷ A társadalmi rend helyreállításának karhatalmi feladata adott volt, amelynek végrehajtásába a szovjet Belügyminisztérium is bekapcsolódott. 1971 augusztusában a Szovjetunió Egészségügyi Minisztériuma egyeztetette a szovjet Belügyminisztériummal az új pszichiátriai eljárási protokollját. Eszerint a pszichiátereket felruházták a „társadalomra veszélyt jelentő” személyek kényszer gyógykezelésének jogával, a „beteg” rokonaival, vagy „környezetéből más személyek”-kel történő egyeztetés nélkül.²⁸

Szintén augusztusban létrehozták a szovjet BM Katonai Tanácsát...²⁹

A további történetekből³⁰ kiemelt érdekesebb események

1972 júliusában belügyminiszteri parancs jelenik meg „A rendőrség speciális gépesített alakulatainak szolgálatáról”

1973 júniusában megjelennek a rendőrség szakmai tevékenységét szabályozó jogi normák, köztük „A szovjet

26 Az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériuma: V uszlovijah razvütogo szocializma. A fejlett szocialista társadalom idejében. Forrás: https://mvd.ru/upload/site1/document_file/ONNNIGno3q.pdf (Letöltés ideje: 2019.10.09.)

27 Pogonij J. F. és mások (1999): Lubjanka 2., Moszgorarhív, Moszkva., 285.

28 Világtörténelmi enciklopédia: Disszidentszkoje dvizsenyje v SzSzsZR (Disszidens mozgalom a Szovjetunióban) Forrás: https://w.histrf.ru/articles/article/show/dissidentskoie_dvizhienie_v_sssr (Letöltés ideje: 2019.09.09.)

29 Az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériuma: V uszlovijah razvütogo szocializma. A fejlett szocialista társadalom idejében. Forrás: https://mvd.ru/upload/site1/document_file/ONNNIGno3q.pdf (Letöltés ideje: 2019.09.09.)

30 U.o.

rendőrség alapvető kötelezettségei és jogai a társadalmi rend védelmében és a bűnözés elleni küzdelemben.”

1978-ban megjelenik a belügyi feladatkört érintően a Legfelsőbb Tanács határozata, „A sokszorosítók és nyomdák nyilvántartására, működésére vonatkozó szabályok megsértőinek adminisztratív felelősségéről”

1979 Szintén sajátos, speciális karhatalmi tevékenységnek számított az ideológiai diverzió elleni közdelem. Főként a KGB szervei, köztük a határőrség számára az ilyen jellegű irodalom felfedésével, de észlelésekor az ország mélységében, a Belügyminisztérium szerveitől, rendőrségétől szintén erélyes fellépést követeltek. Ezek legveszélyesebb megnyilvánulásait a hatályos btk „szovjetellenes agitáció és propaganda”-ként, valamint „szovjetellenes tevékenység”-ként nevesítette.³¹

1983-ban a Belügyminisztérium szervezetében is létrehozzák a Politikai csoportfőnökséget.

1984-ben a Legfelsőbb Tanács jóváhagyja a minisztérium Fegyelmi szabályzatát, valamint szintén jóváhagyja a „Belügyminisztérium tudományos kutató intézeteinek szabályzatát.” December 13-án főbe lövi magát a minisztériumot 16 éven át vezető Scsolkov N. A. belügyminiszter, akit a párt és állami fegyelem durva megsértéséért, az önérdékből, hivatali, hatalommal történt visszaélés miatt kizártak a pártból, megfosztották hadseregtábornoki rendfokozatától és a harci érdemekért szerettekén kívül az összes állami és kormány kitüntetésétől, köztük a „Szocialista munka hőse”-től.

1985. május 16-án a Legfelsőbb Tanács elfogadja határozatát „Az alkoholizmus elleni küzdelem erősítéséről”. Alkoholizmus elleni bizottságok alakulnak a járási, városi kerületi és a városi tanácsok végrehajtó bizottságai mellett. A belügyi szerveket felhatalmazták a zugpálinka főzők, ilyen berendezést készítő, rejtegetők, az illegális alkoholortárok elleni adminisztratív fellépésre.

1986-ban a szovjet BM a hatályos KRESZ-be iktatja, hogy a gépkocsivezetők kötelesek átadni járműüket a rendőröknek,

31 Voroncov Sz. A.: Szpecszluzsbü Rossziji (Oroszország titkosszolgálatai). FENIKSZ. Rosztov-na-Donu, 333.

halaszthatatlan szolgálati feladataik ellátására. Augusztusban a minisztérium együttműködési megállapodást köt az Orosz Pravoszláv Egyház Moszkvai Patriarchátus vezetőjével a törvényes rend megerősítése, valamint a bűnözés elleni fellépés eredményesebbé tétele céljából.

1987-ben megjelennek a belügy speciális rendeltetésű rendőrségi osztagai.

1989-ben belügyi rendeletben rögzítik a Belügyi Csapatok speciális technikai eszközei alkalmazásának szabályzatát. Továbbá parancs jelenik meg a minisztérium szervezetében a munkatársak szolgálati tevékenységének pszichológiai és szociálpszichológiai biztosítását ellátó szervezetek létrehozásáról...

1991 decemberében megszűnik a Szovjetunió.

Összegzés

A cári, majd szovjet birodalom kialakításában a rendszer működésétől függetlenül oroszlánrész hárult az állam fegyveres szervezeteire. Míg a területi hódítás érthető módon inkább a hadsereg számára jelentett feladatot, az uralom alá gyűrt területeken az állam szuverén hatalmának, kialakított politikai rendszerének megőrzése, fenntartása a fentiekben taglalt teljes békebeli és háborús spektrumában leginkább a belügyi, állambiztonsági, karhatalmi, konvoj egységekre hárult. Miközben szükség szerint a belügyi egységeket bevonták a hadsereg hadműveleti, harcászati feladataiba, a hadsereget pedig időnként a karhatalmi műveletekbe.

TARJÁN G. GÁBOR

MÁRCIUS IDUSA (A DEMOKRÁCIA ÉS CAESAR HALÁLA)¹

1976 Múzeumkert

A forradalom és szabadságharc leverése után március tizenötödikéről 1860-ig visszafogottan, privát rendezvényeken, kocsmákban emlékeztek meg, noha az 50-es évek végén már

1 Az alábbi fontos cikkeket, tanulmányokat használtam forrásként:

Ungváry Krisztián (2016): Március 15. a Kádár-korszakban: tüntetések és megtorlások. Forrás: <https://hvg.hu/itthon/20060311marc15> (Letöltés ideje: 2019.06.19)

Palkó László András (2014): Késérdes napjaink. Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon a kádári puha diktatúra időszakában: 1962-1988 (1. rész) Valóság, 2014. 10. sz. 48-73. (2. rész) Valóság, 2014 . 11. sz. 10-35.

többször tüntettek Pesten az önkényuralommal szemben. 1860-ban az egyetemi ifjúság a rektori tilalom ellenére nyilvános megmozdulásra készült: a szabadságharcban elesett honvédek, majd a haynauai megtorlások áldozatainak emlékére gyászmisét szerveztek, de a karhatalmat kivezényelték a templomok bejáratához. A fiatalok végül a Kálvin téri református templomban gyűltek össze, ahol egy imát mondhattak el, majd koszorúzni indultak a ferencvárosi, ezt követően a kerepesi temetőbe. Itt katonákkal megerősített rendőrsorfall állta útjukat. A feszültség nőtön nőtt, végül a katonák tüzet nyitottak, ami három embert sebesített meg. Közülük egy joghallgató, Forinyák Géza április 2-án belehalt sérüléseibe. Temetése nagyszabású rendszerellenes tüntetéssé változott.

1867 után az Osztrák-Magyar Monarchiában társadalmi ünnepként tudomásul vette az uralkodó a márciusra való évenkénti emlékeztetést, de ezt továbbra is, mint a "rebellis magyarok" kezelhetetlenségének egyik szimptomáját könyvelte el. A dualizmus kori magyar kormányzat a forradalom ötvenedik évfordulóján próbált meg kompromisszumot találni a függetlenség mértékével elégedetlen magyar öntudat és a Bécsben székelő uralkodó között. 1898-ban elrendelték, hogy ne március 15-én, hanem április 11-én (a nevezetes törvények királyi szentesítésének napján) emlékezzenek az 1848-as forradalomra. Ez a kísérlet arra irányult, hogy a politikai berendezkedéshez hasonlóan az ünnepi szertartásrendben is megvalósítsák az ún. kiegyezési konstrukciót. Az írófejedelem Jókai Mór matuzsálemi korát meghazudtoló energiával buzgólkodott azon, hogy (szimbolikusan) összebékítse a négy éve halott Kossuth Lajos kultusszal övezett emlékét, valamint a szabadságharcot cári segédlettel vérbe fojtó uralkodót, Ferenc Józsefet.

Ezt azonban a társadalom nem respektálta, következésképpen megkettőződött az ünnepi szertartás. Áprilisban – a jogszabály szerint – kényszeredetten ünnepelt a közhivatali adminisztráció, miközben a társadalmi szervezetek, egyesületek továbbra is március 15-én ülték meg a maguk szabadságünnepét. A márciushoz kötődő tudattartalom legfőbb eleme a dualizmus korában egy, a

szinte parttalan Kossuth-kultuszban megjelenített szabadságethosz volt, a királlyá koronázása ellenére is "külsőnek" - hordószónok zsargonban "idegenszívűnek" - érzett Habsburg uralkodó ellenében. Pontosítva: idővel megbékélni látszott öfelségével a honi közérzet, de nem maradéktalanul.

1898-ban, a szabadságharc 50. évfordulóján a kormány szerette volna elvenni az ünnep Habsburgellenes élet és egy merész döntéssel az áprilisi törvények elfogadásának napját, 11-ét javasolták ünnepnapnak. Ráadásul Szapáry Gyula volt miniszterelnök az az ötletet favorizálta, hogy az ünneplők koszorúzzák meg annak a Hentzinek az emlékművét, aki szabadságharc során a budai várat védte a honvédekkel szemben, és lövette a pesti oldalon álló békés polgárházakat. A tervből nem lett semmi, de több helyen tüntettek, amelyek estére zavargássá változtak. A rendőrség csak nehezen fékezte meg a kirakatokat beverő, üzleteket feltörő tömeget. Április 11-én, a hivatalos ünnepen Ferenc József is Budapestre érkezett, akit szintén tömegek éltettek, miközben átvonult a városon.

1927-ben a nemzeti ünnep rangjára emelték március 15-ét, a megemlékezést a Szabadság téren felállított Országzászlónál és az irredenta szobrok között tartották. 1939. március 15-én a kárpátaljai bevonulást is ünnepelték. 1942-ben ismét botrányba fűlt az ünnep. A Petőfi-szobornál elsőként Bajcsy-Zsilinszky Endre helyezte el koszorúját a megemlékezés fő szervezője a Történelmi Emlékbizottság nevében. Öt további öt koszorú követte. Miközben zajlott a koszorúzás a fiatalokból, munkásokból tömeg jelszavakat kezdett skandálni: „*Éljen a független, demokratikus, szabad Magyarország!*”, „*Békét, le a háborúval!*”, „*Munkát, kenyeret!*”, „*Földet a parasztnak!*”. Ezek nem tetszettek a jelenlévő hatóságnak, mert a koszorúzás után, a Kossuth szobor felé induló tömeget a rendőrség kardlapozással oszlatta szét.

1948-ban, a századik évfordulón - amikor még nem lehetett tudni, hogy ez a demokrácia felszámolásának sorsdöntő esztendeje - egy, a szovjetek által megszállt ország ünnepelhetette a szabadságot és függetlenséget az internacionalizmus jegyében. Petőfi és Kossuth képei mellett Sztáliné is ott díszelgett a felvonulók hordozta táblákon, Táncsics Mihály "a magyar

munkásmozgalom forradalmi előharcosává" lépett elő és így vonult be a következő évtizedek tananyagába, az „új márciusi ifjak” pedig a munka ifjú hősei lettek. A Kossuth téri nagygyűlésen Rákos Mátyás is mondott beszédet, de már mindent a félelem légköre járt át.

A kommunisták, illetve a június 12-én alakult Magyar Dolgozók Pártja a szabadságharc történelmi hagyományai egyedüli hiteles folytatójának kiáltotta ki magát. A centenáriumi ünnepségsorozat keretében visszamenőlegesen igazította a proletárforradalmi ideológiához az 1848-ban történeteket. De nem csupán újraértelmezték, kizárólagossá is kívánták tenni a kommunista felfogást, mert nem sokkal később, 1951. március 10-én a Minisztertanács határozatban rendelkezett március 15-e rendes munkanappá nyilvánításáról. Azt is elrendelték, hogy a különböző típusú oktatási intézményekben ezen a napon szünetet kell tartani.

1947

Rákosi és Szakasits Árpád azt hangoztatták, hogy a negyvennyolcas forradalom követelései végül beteljesültek azzal,
281

hogy Magyarország függetlenné vált, hiszen a szovjet hadsereg fölszabadította és Kossuth, Petőfi és Táncsics emléke végre beteljesedett.

1949-ben még volt egy kisebb felvonulás, de a következő évektől kezdve sokáig csak ifjúsági rendezvényeket tartottak ezen a napon, amiket az 1950-ben megalakított szervezet, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) szervezett. Az ötvenes évek elején rétegrendezvényé, a fiatalok, iskolások ünnepévé vált március 15-e és Ideológiai szempontból nem volt jelentősége annak, hogy március 15-én mi történik. Amire figyeltek, hogy május 1-én hányan vonulnak fel, vagy, hogy április 4-én mit csinálnak, milyen szövegek hangzanak el, de annak, hogy március 15-én egy ifjúsági ünnepen a Múzeum kertben mit mondanak és a Petőfi szoborhoz hányan mennek át a DISZ-től, ekkor nem számított.

A rendezvények formálisan megtartották az ünnep látszatát, a DISZ által kivezényelt gyerekek és fiatalok t a Múzeum kertbe, ahol egy színész minden évben elszavalta Petőfitől a Nemzeti dal. Az ünnepi beszédnek, az éneknek semmi eredti jellege nem volt, propaganda célokat szolgáltak.

1956. november 11-i beszédében Kádár arról beszélt, hogy március 15-e elfoglalja méltó helyét a nemzeti ünnepek között, de 1957. március 10-én ismét szürke hétköznapná fokozta le. 1957. március 15-e békésen telt el, pedig sokan és sokat vártak tőle. A MUK, a „Márciusban újrakezdjük” jelmondatot hirdető falragaszok alapján sokan várták, hogy az 1956-os októberi forradalom folytatását és persze a hatalom is rákészült. Kapóra jött volna nekik egy újabb balhé, erődemonstrációra és a „szocializmus értékeit” tagadók kiszűrésére.

A forradalom és szabadságharc nem kívánatos emlékezetpolitikai hatását a pártvezetés oly módon kívánta csökkenteni, hogy 1966 augusztusában a KISZ titkársága a márciusi évfordulókat április 4-ével összekötve, Forradalmi Ifjúsági Napok elnevezéssel kívánta megszervezni a tavaszi ünnepségsorozatot „szerves egységbe állítva 1848 és 1919 örökségét a jelennel, azaz április negyedikkével. Ezáltal március idusát úgy illesztették a Tanácsköztársaság március 2-i emléknapja, illetve a hivatalos április 4-i "felszabadulás napja" mellé, hogy az utóbbira helyezték az ünnepek súlypontját. Ez az

„öszvérmegoldás” 1987. december 15-ig tartott, amikor az MSZMP Politikai Bizottságának határozata ismét piros betűs ünneppé nyilvánította március 15-ét. (Az új, demokratikusan választott Országgyűlés 1991-ben nyilvánította hivatalos nemzeti ünneppé.)

„A generációs lázadás legfőbb szimbóluma 1968 május 10-e lett, amikor éjszaka - már több hónapja zajló tüntetések nyomán - barikádokat építettek a diákok Párizs belvárosában autókból és kockakőből, és összecsaptak a rendőrökkel. Valójában a hatvanas évek második fele az egész világon - Európa nyugati és keleti felében, az Egyesült Államokban, Latin-Amerikában, de a Távols-Keleten, Kínában is - a lázongás, a forradalom, az elnyomás elleni harc jelszavaival és megmozdulásaival volt tele. Az ellenség mindenütt valamiféle elnyomó hatalom, a kapitalista, imperialista, neokolonialista, szocialista, kommunista állam volt. A mozgalmak, lázadások pedig a fiatalokhoz kötődtek, generációs formát öltöttek. Ennek a világméretű megmozdulásnak számtalan fontos politikai vonatkozása, és következésképpen részletes politikatörténete van.”²

Az 1968-as nyugat-európai és amerikai diáklázadások a tettek szintjén közvetlenül nem hatottak Magyarországon. De elterjesztették az új életérzést, teret engedtek az új ifjúsági szubkultúrának. A fiatalság körében ez összességében elsősorban külsődleges jegyekben mutatkozott meg, változást hozott az életszemléletükben, de tetteket eredményező befogadására az egyetemisták és gimnazisták körében került sor. De a fellazulás mindenestre elindult.

Az 1968-al induló szellemi erjedés - aminek 1973-tól az ortodox moszkovita/brezsnyevista kommunista frakció vetett véget - kihatott a következő évek fiatalságának „nem tervezett” politikai szerepvállalására. Már 1968 áprilisában a márciusi lengyelországi diákmozgalmak hatására a Dunakanyarban „hippi találkozót” szerveztek, amit a rendőrség alapos igazoltatással dokumentált. Hasonló felvonulás zajlott le a Nagyfa galéri szervezésében 1969 nyarán, amit az Ifjúsági Park feletti nagy fánál gyülekezni szokott társaság - innen az elnevezésük - a

² Klaniczay Gábor: 1968 és az ellenkultúra. Educatio, 2018. 3. sz. 382.

Rolling Stones akkor meghalt szólógitárosának, Brian Jonesnak az emlékezetére szervezett.

Radikalizálódott a beatzene is. Az Illés-együttest gyanakodva szemléleték az „illetékes elvtársak”, igyekeztek nyomást gyakorolni rájuk; Bródy János szövegeiben egyre több volt az „áthallás”, ezért 1970-ben nyolchónapos „szilenciumra” ítélték őket. A legdurvább hatósági reakciót a Kex együttes váltotta ki, Baksa Soós János szövegeivel, de az ellenkultúra hangulatát teremtette meg Radics Béla a Sakk Matt együttes koncertjein, Jimmy Hendrixet idéző gitárszólóival. A hatalom politikai provokációnak tartotta a Szentjóby Tamás happeningjeivel kiegészülő Syrius-koncerteket, ahol a közönség már földön, matracokon fekvé élvezte a zenét. Cseh Tamás folyamatosan megénekelte az ifjúság problémáit, és maradandó képet festett a magyarországi ellenkultúra bús-borongós hangulatáról.

Önálló konferencia lehetne ennek a néhány évnek az irodalma, hiszen állami támogatással jelentek meg a „Gyorsuló idő” vagy a „Modern könyvtár” kötetek, de az Európa könyvkiadó is olyan kiadványokat csempészett zsebkönyvtár sorozatába, amelyek megjelentetése Magyarországon korábban elképzelhetetlen volt. És akkor még nem beszéltünk a neomarxizmus betöréséről, Che kultuszáról, szóval sok-sok olyan jelenségről, amelyek napjainkban is remek vitalehetőséghez biztosítanak alapot.

„Már a 70-es években tanúi lehettünk annak, hogy az ifjúság életszakasza tovább tart, mint korábban, a felnőtté válás elhúzódik, ami bizonytalanságot okozott. A mentalitással együtt változott az értékrend is. A rock szövegében és zenéjében is kapcsolódott a diákmozgalmakhoz, emberi jogi küzdelmekhez, a háború és fegyverkezés elleni tiltakozáshoz, tehát tükrözte a fiatalok politikai érdeklődését. A 80-as években azonban már egy apolitikusabb nemzedék szocializálódott.”³

Ezek az évek teremtették meg a fiatalság ellenkulturális politikai attitűdjét, ami március 15-én borzolta legjobban a hatalom kényelmét. Igaza van Agárdi Péternek, amikor arról ír, hogy *„egy korszak politikáját is minősíti, hogy milyen irányú s*

3 Horváth Sándor. Huligánok, jampecek, galerik. Fiatalok szubkulturái a hatvanas években. In.: Rainer M. János (szerk.) "Hatvanas évek Magyarországon", Budapest, 1956-os Intézet, 179.

*mértékű kulturális folyamatok mentek végbe a társadalomban, milyen természetű s léptékű a kulturális mobilitás, milyen értékek váltak vonzóvá és taszítóvá”.*⁴

A kádári rendszer puha diktatúrává válása idején, tehát 1970-től spontán ellenzéki megmozdulások kezdődtek, amelyekre a március 15-iki ünnepek biztosítottak lehetőséget. A politikai vezetés ígerte ellenére az 1848-as forradalom kitörésének napja mégsem lett munkaszüneti nap.

1970-ben mintegy félszáz középiskolás a Kossuth-szobornál gyűlt össze, s egyikük el akarta szavalni a Nemzeti dalt, de a rendőrség szétkergette őket. Cselekményüket garázdaságnak minősítették, és néhány diákot rendőrségi figyelmeztetésben részesítettek. Zászlós tüntetésre is sor került, a nagyrészt fiatalokból álló csoport a Vörösmarty térről a Kossuth tér felé vonult. A vonulást a tv-székház előtt munkások rögtön jelentették a rendőrségnek. Az egyik házmestertől a tüntetők egy magyar zászlót kértek kölcsön, de a férfi csak úgy volt hajlandó a lobogót odaadni, hogyha cserébe személyi igazolványt kapott zálogba, majd ő is besúgta a fiatalokat a rendőrségnek, akik később a Kossuth téren igazoltatták őket.

1971-ben ismeretlen személyek kihúzták és összetördelték a vörös zászlókat – de a nemzeti színűekhez nem nyúltak – a Március 15. téri Petőfi-szobornál. A többszáz fiatal a rendőrség szétoszlatta, de ők mindig összegyűltek. A demonstráció résztvevőit a korábbiaknál sokkal súlyosabban büntették. Másfél évig tartó procedúra után 7 fiatalot ítélték el, közülük ötöt 10 hónaptól másfél évig terjedő, fegyházban letöltendő szabadságvesztésre.

Az 1971. év fordulópont abból a szempontból is, hogy korábban csak néhány tucatnyian mertek önállóan ünnepelni, ettől az évtől kezdve azonban ezek száma százas, később ezres nagyságrendet is elért, és átterjedt több nagyvárosra is.

4Agárdi Péter (1993): Közelítések a Kádár-korszak művelődéspolitikájához. Forrás: https://www.eszmelet.hu/agardi_peter-kozelitesek-a-kadar-korszak-muvelodespolitikaja/ (Letöltés ideje: 2019.11.06.)

1972-ben a Forradalmi Ifjúsági Napok rendezvénysorozata Dózsa György születésének 500. valamint a Történelmi Emlékbizottság 1942-es tüntetésének harmincadik évfordulójára való tekintettel kissé kibővült. A Petőfi szobornál már 400-500 fiatal tüntetett. A tömeg felosztatásában a Munkásőrség és a KISZ Ifjú Gárda is részt vett, de valójában az ütlegetést a rendőrség csak erőfitoktatásra használta, mert az ünnepélyen nem történt rendbontás. Végül - a „Tüntető” fedőnevű nyomozás eredményeként - 88 személy ellen indítottak eljárást, 15 főre szabtak ki börtönbüntetést, heten pénzbírságot kaptak, két főt rendőri felügyelet alá helyeztek, huszonkilencen rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesültek. A rendőrség arról is gondoskodott, hogy a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának Művelődési Főosztályához is eljusson minden információ. Ennek alapján a tanácsi alkalmazottak intézkedtek arról, hogy az érintetteket iskoláik ne javasolják továbbtanulásra, tehát a tüntetésben résztvevőket kizárták az ország összes egyeteméről, főiskolájáról. Az 1972-es tüntetést komoly rendszerellenes cselekedetként kezelte a hatalom, hiszen bő másfél évtizede voltunk csak 1956 emlékétől.

Ugyanekkor néhány kommunista érzelmű joghallgató úgy gondolta, hogy ellentüntetést szervez március 2-ére, a Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából „a nacionalistákkal” szemben. A rendőrség a nem hivatalos baloldali megmozdulásokat sem tolerálta.

A tapasztalatok alapján az 1973-as megemlékezésekre mozgósították a Munkásőrséget és 600 Ifjú Gárdistát. Az ifjúgárdisták a „hivatalos” megemlékezések után kordont vontak az emlékhelyek köré, az oktatási intézményekben pedig kötelezővé tették egész napos kirándulások és megemlékezések megtartását, azzal, hogy így kivonják a fiatalokat a városi ünnepekről. A rendezők hozzá nem értésére jellemző, hogy a Petőfi szobornál csupán öt perces koszorúzási ünnepséget tartottak, és a háromezer odaszervezett fiatal azt sem tudhatta pontosan, hogy mikor is van vége a hivatalos ünnepségnek. Több

ügynököt is foglalkoztattak az ügyben, elsősorban a III/III-2 ifjúságvédelmi alosztályról.

A rendőrség az ünnep előtt 11 személyt helyezett előzetes letartóztatásba, 13 személyt szabadlábbon terheltté nyilvánítottak, 10 főt rendőrhatalósági felügyelet alá helyeztek, 11 személyt figyelmeztettek és 125 személlyel „nevelő jellegű” beszélgetést folytattak, ami sikeresnek bizonyult, mert az érintettek közül senki, sem mert részt venni az ünnepségeken. Minden korábbinál durvábban léptek fel a tüntetőkkel szemben, ami már a kádárista értelmiség – mint a hivatalos véleményformáló Gyurkó László számára - is kínos volt.

A börtönre ítéleteket később a baracskai büntetőintézetbe szállították. Budapesten a Petőfi szobornál a tömeggel szemben két alkalommal is bevetették a KISZ Ifjú Gárda egységét és a Munkásőrséget, a Múzeum kertet pedig dupla kordon biztosította. Ennek ellenére a fővárosban 634 előállításra és személyi igazolvány bevonásra került sor, a felelősségre vontak között 238 KISZ-tag, sőt négy KISZ-titkár is volt. Minden jel szerint tömeges és spontán megmozdulásokra került sor: a Vendéglátóipari Szakmunkásképző Intézetben a tanulók egy csoportja például röpcédulákat készített és szórt szét.

Baranyai György rendőrfőkapitány aggódva jegyezte fel, hogy a belváros teljes területén folyamatos a tüntetők mozgása, „*a rendőri egységeket a Felszabadulás téren egyesek már tojással dobálták. (...) A résztvevő fiatalok közül többen gépkocsival rendelkeztek, s a város egyik pontjáról a másikra szállították a tüntetőket. Egyesek gépkocsijukat feltűnően nemzetiszínű zászlókkal dekorálták, s a városban így köröztek.*” A belügyminisztériumban tartott vezetői értekezleten egy felszólaló így összegezte a tapasztaltakat: *”Jelentkeztek az 1956-os ellenforradalmi tüntetők apró fogásai. A fellépő karhatalmi erőket azzal akarták bénítani, hogy a Himnuszt többször is elénekelték, ugyanezt a jelenséget 1972. március 15-én a Batthyányi-mécsesnél és a Bem-szobornál tapasztaltuk. A Himnuszt többszöri eléneklésével a Várban, a Hess András téren az Internacionálé eléneklésével kísérleteztek, hogy az oszlatásra vezényelt rendőr elvtársakat vigyázzba állítsák. Elvtársaink e cselt már kiismerve*

határozottan felléptek és ezért a rendbontó csoport részéről lefasisztázták őket, mert nem álltak az Internacionálé éneklésekor vigyázdba.”

A rendőrségi kimutatás szerint a felelősségre vont 444 személyből csak ketten voltak idősebbek 30 évnél. A többség fizikai munkakörben dolgozott, csak ketten szerepeltek a BM „antidemokratikus elemek” nyilvántartásában és 25 személy szerepelt a bűnügyi nyilvántartásban. A gyermekek szülei közül 26 fő vezető állású MSZMP-tag volt. Bár csak két esetben találtak olyan személyt, akiknek születi „horthysta” múlttal rendelkeztek, a belügyminisztériumi értekezleten mégis ezekkel példálódzva fasiszta összeesküvésnek igyekeztek feltüntetni a történeteket. Ha nem volt más jogalap, akkor azért szabtak ki pénzbírságot, mert a (jogalap nélkül) bevont személyi igazolványok némelyike „rongyos, koszos” állapotban volt. A Politikai Bizottság ismét foglalkozott az ügygel és határozatában az adminisztratív eszközök határozottabb igénybevételét rendelte el.

1974-ben ennek megfelelően a korábbiaknál nagyobb készültséget rendeltek el. Az ünnepség biztosításának részleteit Fejti György, az MSZMP KB egyik osztályvezető helyettese már 1973 októberében elkezdte kidolgozni. Fejti, illetve a KISZ KB külön erre a célra létrehozott bizottsága ettől kezdve napi kapcsolatban volt az állambiztonságiakkal. A moszkvai SZKP-főiskolai képzésről hazatért Horváth József ezredesnek - akit ekkor neveztek ki a III/III-2 (ifjúságvédelmi) osztályának vezetőjévé -, hosszas beszámolót tartott a bizottság előtt, hogy a korábbi években mit tett az állambiztonság az ünnep „mederben tartására”, valamint milyen információk állnak rendelkezésre arról, hogy az ifjúság mit tervez.

Az állambiztonság 35, a BRFK bűnügyi és köztörvényes vonala pedig 20 hálózati személyt mozgósított az esemény előtt azzal a feladattal, hogy a tüntetéseket kísérje figyelemmel, de a megelőző intézkedések kidolgozásában sokkal több hálózati személy vett részt. Gyakorlatilag minden olyan ügynök és SZT-tiszt, aki ifjúságvédelmi kérdésekkel érintkezésbe került, munkafeladatnak kapta, hogy gyűjtsön értesüléseket arról, hogy környezete hogyan kívánja megünnepelni március 15-ét. Az ünnepség-biztosításban

125 operatív tiszt, 500 egyenruhás és 50 civil ruhás rendőr, 1200 munkásőr, 400 Ifjúgárdista, 30 rádiós közlekedési járőr ill. URH-gépkocsi, öt hangszórós gépkocsi, hat vízágyú vett részt. Ezen felül készenléti tartalékban állt a Forradalmi Rendőri Ezred, valamint a Budapest környéki kaszárnyákban több határőr és honvédalakulat.

Központi utasítás volt arra, hogy a munkásőrség és az Ifjú Gárda tagjai az olyan személyeket, akik feltűnően nagy, vagy a hagyományos kokárdánál feltűnőbb nemzeti színű szalagot viselnek, beszéljék rá annak levételére, majd ezt követően távolítsák el a helyszínről, adatainak egyidejű feljegyzésével. (Az intézkedés már megszületése pillanatában jogsértő volt, mert az Ifjú Gárda csupán a KISZ egyik szervezete volt és nem rendelkezett igazoltatási joggal.)

A BRFK vezetője február 15-én küldte meg előkészületeit tartalmazó jelentését Harangozó Szilveszter III. Főcsoportfőnök-helyettesnek. Ez minden elképzelhető „veszélyforrásra” kiterjedt.

1974 után az ünnep állambiztonsági jelentősége jelentősen csökkent, aminek okait most nem részletezzük. Míg 1974-ben 550, 1975-ben már csak 339, 1976-ban 181, 1977-ben pedig csak 26 személy ellen történt valamilyen rendőri intézkedés. 1978-1982 között gyakorlatilag nem volt szükség rendőri beavatkozásra.

Katalizátornak bizonyultak az ellenzék számára a lengyelországi események, különösen, hogy 1978-ban pápává választották Karol Wojtyła krakkói érdeket, aki nemcsak a lengyelek egyéni felelősségét hangsúlyozta, de minden kelet-európai elnyomás ellen is felemelte szavát. Magyarországon megerősödött az ellenzéki mozgalom, a hétfői szabadegyetemnek több száz fős a látogatottsága, megkezdődik a szamizdatterjesztés, független békemozgalom indul.

A március 15-ék reneszánsza 1983-tól kezdődött, de ez a rendszer számára már nem volt annyira feltűnő, mivel az ellenzéki mozgalmak és a szamizdat irodalom tömeges megjelenésével a március csak egy, nem is a legnagyobb volt a számos ellenzéki megmozdulásból. Azt a jelentőségét, amivel a „pangás” évtizedében rendelkezett, nem nyerte vissza. Ugyanakkor Kádár János az 1970-es évek végétől több alkalommal is jelezte az illetékeseknek, hogy nem tartja szükségesnek a totális elhárítás gyakorlatát. Mindez az ellenzék látványos fellépését is eredményezte. Március 15. előtt röpcédulák jelentek meg, amelyek tüntetésre szólították fel a fiatalságot.

1983. március 15-én a korábbinál lényegesen több, 400-500 diák indult a Petőfi-szobortól a Kossuth-emlékműhöz. Útközben többször összecsaptak a rendőrséggel, amely igazoltatott, gumibotot és könnygázt használt, és néhány tucát tüntetőt letartóztatott. Az ünnepek során végrehajtott intézkedések közel 70 személyt érintettek, a 15 előállított személy közül két főt őrizetbe vettek. Nacionalistának bélyegzett ellenzékiek Illyés Gyula temetését is igyekeztek felhasználni az érzelmek szítására: a sírnál kb. 200 fő jelenlétében szenvedélyes beszéd hangzott el a 'rab erdélyiek' nevében és néhány koszorú felirata is Erdélyre vonatkozott.

Az év egyetlen március 15-ével összefüggő büntetőügye Szegeden Benda Balázs letartóztatása volt: őt az 1983 március 15-i „újrafogalmazott” 12 pont kiragasztása miatt először bíróság elé akarták állítani, majd miután az ügyész visszadobta a vádiratot, új eljárást indítottak ellene és kizárták az ország összes középiskolájából.

Az 1984-es és 1985-ös március 15-i eseményei viszonylag konszolidált körülmények között teltek, persze alternatív megemlékezések ekkor is voltak. De például az 1985-ös felvonulás azért zajlott békésen és erőszakmentesen, mert Budapesten tartották az Európai Kulturális Fórumot.

1986-ban a Kossuth tér felé vonuló több ezres tömegből a rendőrök egy diáklányt, majd egy egyetemistát „emeltek ki”. Amikor ennek híre elterjedt, a tömeg ülösstrájkot kezdett szabadon bocsátásuk érdekében. Az esti fáklyás felvonulás résztvevőit a rendőrök a Lánchídon csapdába csalták. A felvonulók közül sokakat válogatás nélkül megverték és bevitték a rendőrkapitányságokra is. Néhány gimnáziumból másnap reggel a tanulók jelentős része hiányzott, több száz embertől elkobozták a személyi igazolványokat, amelyeket csak hetek múlva adtak vissza, 500-3000 forint közötti bírsággal határozattal egyetemben. Olyanoktól is elvették az igazolványokat, akik csak a környéken jártak. Ez a nap, mint „lánchídi csata” vonult be március 15-ék történetébe.

Ez az akciót politikai és szakmai körökben is sok bírálat érte. A rendőrségen belül is nagy botrány volt, mivel az utasításokat kiadó parancsnok szakszerűtlenül járt el. Horváth József III/III-as csoportfőnök találta ki, hogy a tüntetők legyenek beszorítva a hídra. Hogy Horváthnak – mint az elterjedt - Berecz János mondta-e vagy sem, azt nem lehet pontosan tudni, egy vezető rendőrtábornok szerint ő követelte a kemény fellépést. Utólag a rendőrség úgy értékelte, hogy nem lehet beszorítani a tömeget egy olyan helyre, ahol emberéletben súlyos kár keletkezhet, márpedig a Lánchídról belepotyoghatnak a Dunába, bárki megfulladhat. Ráadásul a rendőrségnek nem volt joga elvenni a személyi igazolványt. Ennek politikai oka volt, az előzetes eligazításon a Berecz, illetve Harangozó Szilveszter III. Főcsoportfőnök megmondta, hogy le kell csapni.

Ugyanakkor a BM Forradalmi Rendőri Ezred parancsnokának, Vörösmarti Mihálynak a nyilvánvaló felelősségét nem vizsgálták és rendszerektől, rendszerváltásoktól függetlenül továbbra is számítottak a szakértelmére, hiszen ő volt az egyik szakértője a 2006-2007-es rendőri túlkapásokat vizsgáló csapatnak is.

Harangozó Szilveszter és Fejti György

A márciusi ünnepek kapcsán állandósult összetűzések részben abból is adódtak, hogy az állambiztonsági vezetők többsége semmilyen szakirányú felsőfokú végzettséggel sem rendelkezett, szemben a bűnügyi és közrendvédelmi vonalon dolgozókkal, akiknek zöme vagy jogot vagy/és Rendőrtiszti Főiskolát végzett. Ebből adódott, hogy az állambiztonságiak sem a tömegosztatáshoz, sem az igazoltatáshoz nem értettek, és tudatlanságukat felesleges brutalitással vezették le. A BRFK és az ORFK vezetése is tisztában volt ezzel és ez helyzet nyugtalanságot is okozott. Dr. Konczer István, a BRFK vezetője és Ladvánszky Károly, az ORFK parancsnoka, belügyminiszterhelyettes kérte Horváth István belügyminisztert, hogy a biztosítás vezénlyését vegye ki Horváth József III/III. csoportfőnök kezéből, mert nem ért demonstrációk biztosításához.

Ezt követően az egyre inkább elbizonytalanodó hatalom már nem mert bevetni komolyabb erőszakot. A belügyi szervek elbizonytalanodását a néhány hónappal későbbi október 23-ára készülődés is jelezte. Az október 17-én megtartott főkapitányi értekezleten Ladvánszky kifejtette, hogy „olyan parancsnok oszlatott tömeget, aki nem értett hozzá. Nem politikai jellegű tömeget oszlatott és eltúlzó intézkedés lett következménye. És további bajok forrása volt.” Leszögezte le azt is, hogy a személyi igazolványok elvétele törvénytelen intézkedés volt, azokat legfeljebb egy-két napra lehet bevonni, de semmiképpen sem két-három hétre, mint ahogyan az márciusban történt. Ladvánszky rossznak tartotta azt a gyakorlatot is, hogy „a tömegeből való kiemelés, egyedek kiemelése” civil ruhás nyomozók által történik, mivel ebből „vita és kölcsönös igazoltatásra való felszólítás veszélye és gyakorlata jöhet létre. Ilyen előfordult március 15-én is.” Ez a megjegyzés az állampolgárok felbátorodására utal: az 1970-es évek elején valószínűtlen, hogy bárki felmerítet volna szólítani a polgári ruhás belügyeseket arra, hogy igazolják magukat.

Az 1987 márciusi főkapitányi eligazításon már érződött a hatalom elbizonytalanodása, mivel a rendőrség kerülni akart minden provokatív akciót.

Az ünnepséggel kapcsolatos politikai döntéshozatal az 1980-as években is több lépcsőben működött. Az MSZMP agitációs és propaganda bizottsága, valamint a Központi Adminisztratív Osztály által ad hoc felállított grémium döntötte el az ünnepség és az ezzel kapcsolatos állambiztonsági munka alapelveit. A bizottság döntései alapján a miniszterhelyettesi, főkapitányi és főkapitány-helyettesi értekezleteken adták meg a részletes irányelveket és dolgozták ki a konkrét intézkedéseket. 1987-ben felmerült, hogy az érzelmek levezetésének céljából március 15-ére valamilyen nagyobb koncertet szerveznek a Petőfi Csarnokba, de ezt az ötletet az említett ad hoc bizottság elvetette, feltehetően azért, mert tartottak attól, hogy az összegyűlt tömeg irányíthatatlanná válik. Ugyanezért intézkedtek az erre a napra kitűzött Fradi-MTK mérkőzés egy nappal korábbra tételéről is. A Lánchidat útépítési okokra hivatkozva már 15.-e előtt lezárták a

gyalogosforgalom elől. Arról is döntöttek, hogy a „Fehér Ház” (pártközpont) és az Országház elő semmilyen esetben sem vonulhat fel a tömeg, de egyébként ne történjen beavatkozás.

Harangozó Szilveszter is új módszerek bevezetésével próbálkozott. az erőszakmentes megoldás zálogai a KISZ-esekből valamint párttagokból létrehozott 70-80 fős operatív csoportok, amelyek a spontán kialakuló hangadókkal szót értenek és befolyásolni tudják az eseményeket. Harangozó szemléletváltását tükrözi, hogy kijelentette: *„nem szabad ugrani, hogy úgy mondjam, az első székely himnuszra. (...) Nem kell megakadályozni olyan kísérleteket, hogy bizonyos kereskedelmi, vagy vendéglátó egységek ezekre a napokra díszes kirakatokat készítsenek esetleg.”*

Az eligazítást követő vitán dr. Konczer István budapesti rendőrfőkapitány felvetette, hogy mi legyen akkor, ha a tömeg peresztrojka-jelszavakat skandál, és „gyorsítást” követel. Földesi Jenő BM államtitkár szerint ettől sokkal kevésbé kell félni, mint az Erdéllyel kapcsolatos jelszavaktól és az emberi jogokra történő hivatkozásoktól. Felmerült az is, hogy mi legyen a teendő, ha a tüntetők a szovjet követség elé vonulnak, de végül úgy határoztak, hogy csak a durva szovjetellenes jelszavak esetében szükséges az azonnali beavatkozás. Döntés született arra is, hogy tömegoszlatásra csakis és kizárólag a BRFK vezetője adhat parancsot. Esetleges zavargások megszüntetésére első körben csak a rendőrség, ha ez nem bizonyul elegendőnek, akkor a munkásőrség, majd a határőrség és legvégső esetben a néphadsereg erőit szándékoztak bevetni. Március 14-én reggel 8 órától 15-e 22 óráig a rendőrség teljes készenlétben volt.

Az ország lakossága, és ezen belül az „ellenséges ellenzéki” kategóriába soroltak a rendőrség forgatókönyveihez képest békés módon készülődtek az ünnepre. Forradalmi terveket senki sem készített. Március 15-re polgárjogi csoport alakult, az ünnep előtti napon egy magánlakásban kiállítást tartottak, ahol az Inconnu-csoport bemutatta a Batthyányi Lajos-Nagy Imre plakátot. Ez volt az első olyan március 15-ei megmozdulás, amelyen az ellenzék képviselői (Gadó György és Pákh Tibor) nyilvános beszédek is

tartottak. A hivatalos beszédet Pozsgai Imre tartotta, aki megpendítette a politikai-intézményi reformok lehetőségét is. Este a tüntetők közül 2-3 ezer fő az „oroszok menjetek haza” jelszót skandálta.

Az 1988—1989-es tüntetések esetében a politikai vezetés már mérlegelt. Voltak olyan tömeggyűlések, amelyeket engedélyeztek, mint. a Hősök terén, 1988. június 27-én, a romániai falurombolás elleni tiltakozó demonstrációt, de az 1988. június 16-ai tüntetőkkel szemben rendkívül durván léptek fel. Yamahamotoros rendőrök a tüntetők közé hajtottak, még egy állapotos nőt is megverték gumibottal. A vezetőket, szónokokat kiemelték és bántalmazták. Ezekről az esetekről a Fekete Doboz már videófelvételeket is készített.

A Kádár-korszakot búcsúztató 1988-as március 15-e az utolsó, még szankcionált ellenzéki ünnepség volt. A rendőrség a nemzeti ünnep reggelén ismét „preventív” őrizetbe vett ismert ellenzéki személyiségeket, más ellenlépést azonban nem tettek. Mintegy 15 ezren tüntettek Budapesten, békés körülmények között. Tamás Gáspár Miklós a Kossuth-szobor talapzatán Kádár János távozását követelte, az őrizetbe vett Demszky Gábor beszédét a Batthyány-örökmécsesnél Hodosán Róza olvasta fel. Új jelenség volt, hogy vidékről is tömegesen utaztak Budapestre fiatalok azért, hogy itt ünnepelhessenek. A szegedi állambiztonságiak például azt jelentették, hogy a pesti reggeli gyorsra mintegy 100-120 fiatal szállt fel, kokárdáikat látva a szolgálat azt sejtette, hogy az ottani rendezvényekre utaznak. Szegeden 1988-ban 907 személyt mozgósítottak (ebből 250 fő honvédség, 60 határőr, 151 munkásőr, mint bevetési tartalék). A rendőrség egy részét könnygázgránáttal, hosszú gumibotokkal és védőpajzzsal is felszerelték. A Budapesten mozgósítottak számáról nincs adat, de a tartalékokkal együtt feltehetően a 4-8 ezer főt is elérhette.

„A politikai vezetés ekkor már nyilvánvalóan érezte, hogy kicsúszik lába alól a talaj és ez sokakban félelmet keltett. Feltehetően az is egyre inkább napirendre került, hogy milyen intézkedéseket kell előbb-utóbb bevetni, amennyiben az önbizalmában megrendült MSZMP hatalmi helyzete végleg

meginog. Az erőszak alkalmazását az 1980-as évek végén a döntéshozók többsége már nem tartotta reális alternatívának.”

1989